

YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI

Derleyen
Mutlu Binark

© Dipnot Yayınları

Kapak Tasarımı: Sinan Solmaz

Kapak Fotoğrafi: Doruk Koçak

Düzeltili: Serpil Aygün Cengiz

Dipnot Yayınları 37

1. Baskı 2007 / Ankara

ISBN:978 - 975 - 9051-40-2

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas.Yay.Ltd.Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd Şti

GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe/ Ankara

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No: 82/32 Kızılay / ANKARA

Tel: (0 312) 419 29 32 ■ Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI Mutlu BİNARK	5
YENİ MEDYA ÇALIŞMALARINDA YENİ SORULAR VE YÖNTEM SORUNU Mutlu BİNARK	21
İNTERNET VE GÖRSELİN İMHASI: İNTERNET İÇERİĞİNİ ANALİZ ETMEK İÇİN KURAMSAL MODEL ARAYIŞLARI Halil NALÇAOĞLU	45
İKTİDARIN MÜZELERİNİN SANAL UZAMDAKİ VARLIĞI ÜZERİNDEN SİYASAL İLETİŞİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK Günseli BAYRAKTUTAN SÜTCÜ	71
YURTTAŞLIK HAKLARININ İNŞASI EKSENİNDE ESKİŞEHİR YEREL BASININDAN ONLINE (ÇEVİRİMİÇİ) BİR ÖRNEK: <i>MİDAS GAZETESİ</i> Erdal DAĞTAŞ	97
TEKNOGÜNLÜKLERDEKİ ÇOK(LU) SESSİZ YAŞAMLAR: YENİ MEDYANIN SESSİZ ENSTRÜMANLARI-YENİ ORTA SINIF GENÇLİK Mutlu BİNARK - Günseli BAYRAKTUTAN SÜTCÜ	147
KÜRESELLEŞME, TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE İNTERNET'DEKİ GENÇLİK SİTELERİ Mehmet GÜZEL	177
İNTERNET'İN TÜRKİYE KADIN HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KADIN KURULTAYI E-GRUBU ÖRNEĞİ Gamze GÖKER	205

SANAL UZAMDA VE MUDLARDA ERİL-DİŞİL KİMLİKLERİNİN YENİDEN İNŞASI İdil SOYSEÇKİN	251
“GÜZEL AHLAKLI BİRİYLE HAYIRLI BİR İZDİVAÇ İÇİN”: İSLAMİ EVLİLİK SİTELERİ, DÖNÜŞEN MAHREMİYETLER VE KADIN ÖZNELİĞİ Fatma TÛTÛNCÛ	281
ŞEBEKE TOPLUMUNDA DİRENİŞ: HACKER KÛLTÛRÛ VE TEKNOLOJİ ETİĞİ Oğuzhan TAŞ	309
TERAPÖTİK KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE YENİ BİR AÇILIM: E-TERAPİ Serpil AYGÛN CENGİZ	347

YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI

Mutlu Binark

İnternet'e erişerek, e-posta dolayımıyla iletişim kurmak, MSN'de sohbet etmek, web sitelerinde enformasyon aramak, e-alışveriş yapmak, çevrimiçi veya çevrimdışı dijital oyun oynamak, ogo mobile messenger, İ-pod kullanmak vb. sanal uzamda gerçekleşen edimler gündelik yaşamımızda geleneksel medyanın kapladığı yeri ve zamanı almakta ve yaşamın akışının doğal bir parçası haline gelmektedir. Yeni medya artık yaşamın her anında yer almakta ve her alanında kullanılmaktadır: kişilerarası iletişim, ticaret, siyaset, sağlık, kariyer ve oyun. Yeni medya kavramsallaştırımıyla, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) farklı olarak, dijital kodlama sistemine temellenen, iletişim sürecinin aktörleri arasında eş anlı ve çok yoğun kapasitede, yüksek hızda karşılıklı ve çok katmanlı etkileşimin gerçekleştiği multimedya biçimselliğine sahip iletişim araçları kastedilmektedir (van Dijk, 2004: 146).

Yeni medyanın yaşamın doğal ve ayrılmaz bir parçası haline gelmesine koşut olarak sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde, özellikle de iletişim bilimleri ve kültürel çalışmalar alanında "yeni medya çalışmaları" adı altında toplanabilecek araştırmaların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra yeni medya, İnternet, siber uzam, siber kültür, dijital kültür vb. adlandırmalar altında da çalışılmaktadır. David Silver yeni medya çalışmalarının üç aşamadan geçtiğini öne sürmektedir: ilk aşama "popüler siber kültür" dönemi olarak nitelenebilir ve bu dönem *Wired* vb. çeşitli dergilerde siber uzamla ilgili çıkan yazılar ve *Mondo 2000* (1989) gibi araştır-

malardan oluşur (2004: 57). İkinci aşamayı “siberkültür çalışmalarını” oluşturur. Bu dönemde örneğin günümüzde artık siber uzam ve sanal cemaat denilince aklımıza ilk gelen Howard Rheingold’un *The Virtual Community* (1993) ve Sherry Turkle’in *Life on the Screen* (1995) çalışmaları gibi ilk akademik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Üçüncü dönem ise “eleştirel siber kültür çalışmaları”ndan oluşur. Bu çalışmalar siber uzamı eleştirel bir bağlama yerleştirerek değerlendirir (2000: 860). Üçüncü dönem çalışmalarda özellikle kültürel çalışmalar ve post-yapısalcılığın etkisi ile İnternet kullanım pratikleri, sanal uzam, hiper metinsellik vb. olgular irdelenmiştir. Steve Jones’un derlediği *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety* (1997), David Bell’in *An Introduction to Cybercultures* (2001) ve David Trend’in derlediği *Reading Digital Culture* (2001) çalışmaları da Silver’a göre İnternet çalışmaları alanında önemli mihenk taşlarıdır (2004:56). L.A. Lievrouw ve Sonia Livingstone’un derlediği *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs* (2002) ve Andrew Dewdney ve Peter Ride in *The New Media Handbook* adlı çalışmalarında (2006) yeni enformasyon çalışmaları ve siber uzamı adlandırmak için kullanılan terim artık “yeni medya”dır. Yine bu dönem “yeni medya çalışmalarında” yeni medyanın ekonomisi, yeni medyada sahiplik ve mülkiyet ilişkileri ile küresel kapitalizmin yeni medya yapılanmasına etkisi de çeşitli araştırmacılar tarafından sorunlaştırılmıştır.

“Yeni Medya Çalışmaları” adlı bu derlemenin öncülü 2005 yılında Epos yayınları tarafından yayımlanan *İnternet, Toplum ve Kültür* (Binark ve Kılıçbay) adlı derleme çalışmasıdır. Söz konusu derleme çalışmasında Türkiye’de “İnternet araştırmaları” alanında var olan akademik boşluğun giderilmesi amaçlanmış, İnternet’in toplumsal ve kültürel bağlamla ilişkisi çok yönlü olarak ele alınmış; enformasyon teknolojileri kurumlarına tarihsel bakış (Kılıçbay, 15-31), İnternet’in ekonomi politiği (Başaran, 32-52), İnternet’te röntgencilik olgusu (Nalçaoğlu, 53-85), sanal gerçeklik ve kimlik politikaları arasındaki ilişki (Timisi, 89-105), sanal cemaat olgusu (Subaşı, 106-117), İnternet’te etnik sohbet odalarının kullanım pratik-

leri ve kimliklenme süreci arasındaki ilişki (Binark, 118-136), yeni toplumsal hareketler ve İnternet kullanımı arasındaki ilişki (Tunç, 137-152), İnternet'in hukukî düzenlemesi (Batur, 153-176) ve bilgisayar dolayımı iletişim ortamında yöntem sorunu (Binark, 177-190) gibi konular gerek kuramsal gerekse gündelik yaşamdan kullanım ve katılım örnekleriyle irdelenmiştir. 2005 yılında yayımlanan bu derleme çalışmasından sonra, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin 1-3 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlediği *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı* konuyla ilgili gerçekleşen ilk ve en kapsamlı akademik etkinliktir. Konferansın tüm bildirileri basılmış olup, tematik bir sınıflandırma çerçevesinde sunulan bildiriler genel olarak şu konular üzerinde yoğunlaşmıştır: yeni medya ve yeni medya çalışmalarının ne olduğu; dijital teknolojinin sinema, görüntü bankaları ve radyo yayıncılığı üzerine etkisi; İnternet dolayımı halka ilişkiler ve sanal PR ajanslarının ortaya çıkması; çevrimiçi yurttaş gazeteciliği olgusu; yeni medya ve demokratik katılım arasındaki ilişki; İnternet ekonomisi; yeni medyanın gençler tarafından farklı ve yeni kullanım biçimleri ve *advergaming* olgusu. Konferansta sunulan tüm bildiriler incelendiğinde eleştirel paradigmadan ve kültürel çalışmalar yaklaşımından beslenen bazı bildiriler hariç, yeni medya, toplum, siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin betimleyici düzeyde ve ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlam vurgusundan kopuk bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu kopukluk, bildirilerin çoğunun liberal çoğulcu iletişim paradigmasına temellenmesinden kaynaklanmaktadır. Yine bu konferansın bildirilerine bakıldığında, yeni medya ortamını metin olarak değerlendirerek metin ve/ya içerik çözümlemesi yapan araştırmacılardan, sanal uzamda kendilerini yeniden konumlandırarak bir şekilde varlık gösteren kullanıcılarla anket çalışması, derinlemesine görüşme ve/ya odak grup görüşmesi yapan araştırmacılara değin yeni medya çalışmalarında farklı veri toplama tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Tüm bu farklı yöntem seçimleri ise, yeni medya kullanım pratikleri üzerine üretilen "bilimsel bilginin" kullanılma biçimlerindeki etik ve yöntem sorununun irdelenmesi gereğine işaret etmektedir. Seda Kalem'in de İnter-

net ortamında yapılan anket çalışmalarının Türkiye’de sınırlı sayıda olan İnternet kullacılarını kapsamına yönelik değerlendirmesini ve “eksik temsil” sorununa ilişkin saptamasına bu noktada dikkat çekmek gerekli (2007). Yeni medya çalışmalarında, ister yeni medyanın içeriğini metin olarak, ister kullanım pratiğini araştırma konusu olarak odak noktasına yerleştirelim, geleneksel medya çalışmalarından farklı olarak yeni medyanın özelliklerinden kaynaklı özelliklerin araştırmacının “uğraşacağı” verilerle ilişkisinde etik sorumluluğu ön plana çıkar. Örneğin, anonimliğin korunması ve katılımcıların rızasının alınması vb. Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve tekniği seçişi de araştırmacının etik sorumluluk kapsamında üzerinde durulması gereken bir konudur. UNESCO’nun 1990’lı yıllardan itibaren sayısal/dijital enformasyon kullanımı konusunda etik ilkeler belirlemeye yönelik çalışmaları olduğunu da bu noktada belirtelim. UNESCO, 1997,1998 ve 2000 yıllarında INFOetik üzerine konferans düzenlemiş, 2001 yılında “Enformasyon Toplumu Etiği” konusunda bir rapor hazırlayan *The World Commission on Ethics of Science and Technology* adlı bir çalışma komisyonunu bünyesinde kurmuştur. Bu komisyonun 2003 yılındaki toplantısında, İnternet’te ifade özgürlüğü, mahremiyet ve gizlilik ve güvenlik konularının yanı sıra dijital erişim eşitsizliği, İnternet ortamında dilsel ve kültürel çeşitlilik sorunları de ele alınmıştır (Uzun, 2007: 254-257). UNESCO’nun 2003 Cenova ve 2005 Tunus Dünya Zirvesinde, sayısal eşitsizlik, bilgi ekonomisi ve çok kültürlü enformasyon toplumunun geliştirilmesi için tedbirlerin alınması gündeme getirilmiştir. Siber uzamda etik sorunu, UNESCO’nun çalışmalarından da görüleceği üzere bir yandan enformasyonun kullanımına ve siber uzama erişime ilişkin etik düzenlemeleri bir yandan da filtreleme, etiketleme vb. uygulamalar gibi siber uzamın denetimine ilişkin etik seçişleri içermektedir. Türkiye’de de Türkiye Bilişim Vakfı Yürütme ve Yönetim Kurullarının onayı ile Bilişim Etiği Çalışma Grubu tarafından Bilişim Mesleki Ahlaki İlkeleri Belgesi 1998 yılında geliştirilmiştir (260). Bu çerçevede, belirtilmesi gereken bir diğer husus ise yeni medya ortamında çalışan medya profesyonellerinin de etik sorumluluk-

larının ortamın özellikleri nedeniyle yeniden tanımlanması gereğidir. Bu konuda Ruhdan Uzun'un *İletişim Etiği* (2007) çalışması kapsamında "Sanal Uzay ve Etik" üzerine yaptığı tartışma yol göstericidir.

"Yeni Medya Çalışmaları"nda, yeni medya ortamı ile ilgili tartışmalar, yukarıda kısaca özetlenen mevcut çalışmalardan farklı olarak İnternet ortamında siyasal iletişim ve siyasal katılımı, sanal uzamda oynanan metin temelli dijital oyunları, hacker olgusu ile sanal uzamda terapiyi kapsayacak şekilde daha geniş bir zeminde ele alınmaya ve yeni medya üzerine mevcut akademik ve popüler tartışmalara katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Derleme bundan sonra konuyla ilgili yapılacak yeni akademik çalışmalara ve kamusal tartışmalara gerekli kavramsal zemini sunmayı da amaçlamaktadır. Çalışma, altı ana eksen üzerinde oluşmaktadır: yeni medya ortamında araştırma yaparken başvurulacak kuram ve yöntemler; yeni medya, yurttaşlık ve demokratik katılım olanakları, yeni medya ve tüketim kültürü arasındaki ilişki; yeni medya ve egemen cinsiyet rejiminin yeniden üretilmesi; hacker olgusu; e-terapi olgusu.

Derlemenin yeni medya ortamında araştırma yaparken başvurulacak kuram ve yöntem tartışmasını içeren *ilk ekseninde* yer alan "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu" başlıklı ilk yazı da, Mutlu Binark yeni medya ve geleneksel medya arasındaki farkları ele almakta, yeni medyayı tanımlamakta ve yeni medya ortamının hangi boyutlarıyla ve hangi sorularla nasıl çalışılabileceğini sosyal bilimlerde yöntem sorunsalı ile kesiştirerek tartışmaktadır. Yeni medya çalışmalarında yeni medya ortamının metin olarak ele alınması ve buradan hareketle metin çözümlemesi teknikleri ile yeni medya ortamında kullanıcı pratiklerinin etnografik araştırma teknikleri ile incelenmesinde karşılaşılan pratik uygulama sorunları ve araştırmacının etik sorumluluğu da bu yazıda vurgulanmaktadır. Bu bölümün ikinci yazısında Halil Nalçaoğlu, "İnternet ve Görselin İmhası: İnternet İçeriğini Analiz Etmek İçin Kuramsal Model Arayışları" başlıklı çalışmasında, İnternet içeriğinin incelenmesinde başvurulacak

temel kuramları ele almakta ve İnternet görselliğini kavram-sallaştırılmakta, bunun içinde, Ian Angus, Friedrich Kittler, Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Louis Hjemslev'den beslenerek görsellik olgusunun çözümlenebil-mesi için kuramsal modelleri tartışmaktadır. Nalçaoğlu, "...görsellik ağırlıklı Web 2,0'ın içeriğini analiz etmek için geliştirilmesi gereken araştırma modelleri nasıl bir kuramsal temele oturtulabilir? Tek bir kuram İnternet'in egemen oldu-ğu günümüz medya kültürlerini incelemek için yeterli olabilir mi?" sorularını çalışmasında sormakta, '...'Blog,' 'vlog,' 'kişi-sel yayın' (*'self-broadcast'*), 'kullanıcı üretimi içerik' (*'user-generated content'*), ve benzeri fenomenler temelinde görsel üretimin temel amacının görselliğin kendisi haline geldiği" öne süren, Nalçaoğlu tartışmasında İnternet görselliğinin *bir bütün olarak* içeriğinin tek bir gösterileni olduğunu, bu göste-rilenin de Google, Microsoft, Yahoo!, AOL v.b. küresel olu-şumların temsilciliğini yüklediği küresel oligopolistik kapita-lizm olduğuna dikkat çekmektedir.

Derlemenin *ikinci eksen*i yeni medya, siyasal iletişim ve demokratik katılımı irdeleyen Günseli Bayraktutan-Sütcü ve Erdal Dağtaş'ın tartışmalarından oluşmaktadır. Günseli Bayraktutan Sütcü ise "İktidar Müzelerinin Sanal Uzamdaki Varlığı Üzerinden Siyasal İletişimi Yeniden Düşünmek" baş-lıklı çalışmasında, öncelikle yeni medya ve siyasal iletişim arakesitinde mevcut çalışmaları değerlendirmekte, yeni med-ya ortamının kamusal alan olarak görülüp görülemeyeceğini irdelemekte, yeni medya ortamının kendi başına kamusal alan olmadığını, ama siyasi müzakare için kamusal mekân olduğunu vurgulamaktadır. Bu kamusal mekânlarda siyasal iletişim sürecinde Türkiye'de siyasi partilerin görünürlükleri-ni ve mekânı kullanım pratiklerini dar ölçekli bir uygulama çalışması üzerinden ele alan Bayraktutan Sütcü, siyasi parti-lerin İnternet'deki varoluşlarının elektronik tanıtım katalogu olmaktan öteye gitmediğini saptamaktadır. Bayraktutan-Sütcü'nün çalışması derlemenin ilk eseninde yer alan Nalçaoğlu'nun yazısında dile getirilen yeni medyanın eko-nomi politiği sorunuyla da ilişki kurmakta, siyasi partilerin web tasarımı ve içerik üretimine yaptıkları yatırımın maliye-

tine, diğ er bir deyiş le İ nternet'in altyapısındaki profesyonel üretim iliş kilerine dikkat çekmektedir. Bu noktada, 22 Temmuz 2007 Erken Genel Seçimleri dolayısıyla İ nternet ortamının e-kampanya amacıyla yoğ un bir ř ekilde kullanıldığ ının da altını çizelim. Youtube'da gerek büyük gerekse küçük partilerin ve bağımsız adayların ürettikleri veya haklarında üretilen tanıtım videolarının dolaşıma girdiğ i biliyoruz. Örneğ in, Adana ilinden bağımsız aday Abdurrahman Boztaş'ın "Biz Fırıldak Değ iliz" sloganı altındaki tanıtım videosu Youtube'da 235 bin kez izlenmiş bulunmaktadır (Yücel, 2007). Ayrıca bağımsız adaylar için hazırlanan web siteleri de alternatif iletişim kanalları olarak "ezber bozuculuk" işlevini başarıyla yerine getirmiş bulunmaktadır. Bu kullanımlar yeni medyanın yurttaş katılımı ile farklı ve çoklu sesin dolaşımı için olanaklarını bir kere daha ortaya koymaktadır. Bu bölümün ikinci yazısında Dağtaş, "Yurttaşlık Haklarının İnşası Ekseninde Eskişehir Yerel Basımından Online (Çevrimiçi) Bir Örnek" başlıklı çalışmasında *Midas* gazetesi üzerinden yurttaş gazeteciliğ ini ve çevrimiçi yurttaş yayıncılığ ını incelemektedir. *Midas* gazetesi çalışanlarıyla yapılan görüşmeler yurttaş gazeteciliğ inin medya profesyonelleri tarafından algılanma ve yaşama geçirilme biçimlerini de ortaya koymaktadır.

Derlemenin *üçüncü eksenini*, yukarıda kısaca değ inilen yeni medya ortamının ve kullanım pratiklerinin tüketim kültürüne dahil olması sorununu ele alan çalışmalar oluşturmaktadır. Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan Sütçü "Teknogünlüklerdeki Çok(lu) Sessiz Yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Yeni Orta Sınıf Gençlik" başlıklı yazılarında, yeni orta sınıf gençliğ i ve kültürünü önce betimlemekte, bu kültürü şekillendiren "ben kimin(ciliğ i)", "tüketimcilik" ve "ironik kayıtsızlık" gibi temel değerleri ortaya koymakta, daha sonra teknogünlük kayıtları ve odak grup görüşme tekniğ i ile yeni orta sınıf gençliğ i temsil ettiğ i düşünölen bir grup gençle yeni medyanın gündelik yaşamlarındaki yerini, hareketsiz toplumsallaşma, çevrimdışı iliş kilerin çevrimiçi iliş kilere dönüş türölmesi, mikro koordinasyon, iki boyutlu ebeveyn denetimi- ekonomik denetim ve uzaktan ebeveynlik-, yeni medyanın çoklu ve birlikte kullanımını olguları temelinde ele almaktadır. Bu çalışmada yeni

orta sınıf gençliğin yeni medya kullanım pratiklerinde *Homo economicus* olarak bilinçli ve hesaplı hareket ettiği ortaya konmakta, neo-liberal pazar ekonomisinin temel değerlerinin yeni orta sınıf gençler tarafından içselleştirildiği saptanmaktadır. Bu noktada dikkat çeken husus, yeni orta sınıf gençliğin yeni medyayı, derlemenin ikinci eksenini oluşturan yeni medya ve demokratik katım olanakları ve yurttaşlık hakları ile ilgili çalışmalarda dikkat çekilen “apolitikleşme tehlikesi”ni yaşama geçirecek şekilde kullanmalarıdır. Yeni orta sınıf gençlik, yeni medyayı ve siber uzamı kamusal alanda siyasi aktör olarak eylemek için kullanmamaktadır. Mehmet Güzel’in “Küreselleşme, Tüketim Kültürü ve İnternet’teki Gençlik Siteleri” başlıklı çalışması da tüketim kültürünün gençleri “tüketmeye” ve bu bağlamda kimlikler inşa etmeye ne şekilde çağırdığını <http://www.bizlgerenciz.com> adlı gençlik sitesinin metin çözümlemesi örneği üzerinden ele almaktadır. Güzel de İnternet ortamında birbiri ardına açılan/hizmet veren gençlik sitelerinde (cinsiyetçi, heteroseksist, bireyci, hedonist vb.) başat kültürel değerleri yeniden üretildiğini belirtmektedir. Benzeri şekilde üye sayısı üç milyonu aşan ve Türkiye’de gençler arasında çok popüler olan <http://www.yonja.com> web sitesinin de, diğer örnek gibi gençler tarafından genel olarak eğlence ve arkadaşlık kurmak için kullanıldığına dikkat çeken Güzel, bu kullanım pratiklerinin tek boyutlu gençliğin inşasındaki sorununa dikkat çeker. E-alışverişin gençler arasında giderek yaygınlaşması, gerçek yaşamda varolan sınıfsan ayrımın, siber uzama da taşınmasına yol açmak; gerçek dünyada gençlerin sahip oldukları ekonomik sermaye onların bu sanal dünyadaki varoluşlarının da sınırını belirlemektedir: “Bu dünyada da kredi kartının harcama limiti kadar mevcutsun”.

“Yeni Medya Çalışmaları”nın yeni medya ortamı ve ege-men cinsiyet rejimi arasındaki ilişkileri irdeleyen, sorunsallaştıran *dördüncü ekseninde*, “İnternet ve Türkiye Kadın Hareketi İlişkisi: Kadın Kurultayı E-grubu Örneği” başlıklı ilk yazısında Gamze Göker, İnternet’in kadın hareketindeki politik tartışmalara etkisini Kadın Kurultayı’ı e-grubu üzerinde yaptığı gerek katılımlı gözlem gerekse bu grupta yer alan kadınlarla yüzyüze görüşmelerle irdelemektedir. Göker, bilişim tekno-

lojileri alanının çeşitli hegemonik ve toplumsal cinsiyet ideolojisi ile biçimlenmiş durumuna rağmen kadınlar için özgürleşme, kurtuluş ve kendini gerçekleştirme olanaklarıyla dolu olduğunu düşünmekte ve bunun olanaklarını Kadın Kurultayı e-grubu üzerinden örneklendirmektedir. Göker'in çalışması, derlemenin ikinci ekseninde yer alan yurttaşlık ve çevrim içi demokratik katılım olanakları üzerine tartışmalara da katkıda bulunmaktadır. Göker, çalışmasının sonunda büyük sermaye grupları ve devlet tarafından yoğun biçimde kullanılan yeni iletişim teknolojilerinin ve bu teknoloji aracılığıyla oluşan siber-demokrasi alanının tıpkı diğer alanlar gibi bir mücadele alanı olduğunu belirtir. Kadın KurultayıE-Grubu'nun İnternet ortamındaki çalışmaları örneğin, son yıllarda TCK ve Medeni Kanun tartışmaları sırasında kadın örgütlerinin organize olabilmesinde önemli ve etkin bir oynadığı rol oynamıştır. Göker'e göre, "Politik ve kültürel mücadelelerde taraf olmak isteyen muhalif grupların, aktivistlerin ve entelektüellerin yeni teknolojileri gündem dışı tutma gibi bir lüksleri yoktur." Ancak, Göker'in de ısrarla altını çizdiği husus, yeni medyanın "mevcut politik mücadelenin yerine geçmesine izin vermeden, bu mücadeleye katkı sağlayacak bir destek mekanizması olarak" kullanılmasıdır. Dördüncü eksenin "Sanal Uzamda ve MUDlarda Eril-Dişil Kimliklerin Yeniden İnşası" başlıklı çalışması ikinci yazısında İdil Soyseçkin, yeni medya ortamında verili ve belli toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden ne şekilde inşa edildiğini ele almaktadır. Soyseçkin, toplumsal cinsiyetin siber uzamda ne şekilde inşa edildiğini sanal uzamda dijital oyun türlerinden metin temelli MUD ortamı örneği üzerinden hem niceliksel hem de niteliksel alan çalışmasının bulgularıyla tartışmaktadır. Soyseçkin çalışmasında önce MUDların gelişmesinin kısa tarihçesini sunmakta, türlerini (sosyal MUDlar ve macera MUDları) ve oynanma şeklini de açıklamakta, daha sonra da siber uzama katılımcıların gerçek dünyadaki verili kimlik değerlerini ve rollerini taşıdığını saptamaktadır. Ancak bu saptamasına rağmen, Soyseçkin, çalışmasının sonunda siber uzamanın yurttaşlık hakları ve eşitlikçi cinsiyet politikaları açısından kullanılma gizil gücü olduğunu da vurgulamaktadır. Fatma Tütüncü ise, "Güzel Ahlaklı Biri-

le Hayırlı İzdivaç İçin: İslami Evlilik Siteleri, Dönüşen Mahremiyetler ve Kadın Öznelliği” başlıklı çalışmasında, İslam’ın kamusal görünürlüğüne artmasına koşut olarak İnternet üzerinden hizmet vermeye başlayan İslami kurallara/yaşam tarzına uygun tanışma ve evlilik sitelerini, bu siteleri kullanan kadınlara ne şekilde özerklik ve özgürlük verdiğini, cinsiyetçi rol pratiklerini değiştirip değiştirmediğini bu siber uzamdan örneklerin “metinsel” bir pratik olarak gözlemlenmesi ve çözümlenmesi üzerinden tartışmaktadır. İslami yaşam tarzını konu edinen geleneksel medya metinleri bugüne kadar sınırlı sayıda olsa da üretilegelmiştir. Tütüncü’nün çalışması ise bu tartışmaları yeni bir mecraya, siber uzama taşımakta ve İslami evlilik siteleri özelinde, siber uzamda gerçekleşen heteroseksüel ilişkilerin egemen cinsiyet rol ve örüntülerinin dönüşümü potansiyeli üzerine düşünmemize yol açmaktadır.

Derlemenin *beşinci ekseninde* ise, Oğuzhan Taş, “Şebeke Toplumunda Direniş: *Hacker* Kültürü ve Teknoloji Etiği” başlıklı çalışmasında, önce *hacker* kimliğini muhalif toplumsal hareket olarak açıklayabilmek için Castells’in enformasyonculuk ve sanal gerçeklik kuramına, ardından Hardt ve Negri’nin yeni emek süreçleri ve şebeke kapitalizmi konusundaki çözümlenmeleri ile küresel eylemlilik halini anlamlandırmalarına başvurmaktadır. Taş *hacker* kavramının tarihsel algılanışını da kısaca irdeledikten sonra, şebeke toplumunda *hacker* etiğinin egemen kültürel mantığa sunduğu alternatifi, Linux gibi özgür yazılım ve açık kaynak hareketlerin toplumsal korsanlığın şebeke kapitalizmine direnme pratiği olarak ele almaktadır. “Tüm hakları saklıdır” demek yerine “tüm hakları feshedilmiştir” demek, şebeke toplumunda özgürleşme, öğrenme, bilgilenme ve kullanım değerini artırma doğrultusunda toplumsal değişime katkıda bulunmakta, yeni medya ortamının kolektif ve yaratıcı bir şekilde kullanımına olanak vermektedir. Böylece *hacker* etiği ve toplumsal korsanlık, yeni medya ortamının tecimselleşmesine ve enformasyonun metalaşmasına karşı alternatif bir oluşun veya geleceğin gelişmesini temin etmektedir. Taş bu vurgularıyla yeni medya ortamının neo-liberal ideoloji ve ekonomik politikalar tarafından biçimlendirilişine karşı, direnme pratiklerinin de mevcudiyetine

dikkat çekmektedir. Derlemenin *altıncı ve son ekseninde* Serpil Aygün Cengiz, “Terapötik Kişilerarası İletişimde Yeni Bir Açılım: E-Terapi” başlıklı çalışmasında sanal terapinin veya bilgisayar dolayımı terapötik kişilerarası iletişimde e-terapinin kullanılması konusunda Türkiye’de mevcut akademik literatürde varolan eksikliği bir yandan ortadan kaldırmakta, bir yandan da konu ile ilgili dünyadaki çalışmaları, uygulamaları örnekleri ile serimlemektedir. Aygün Cengiz, çalışmasında öncelikle kişilerarası iletişim, psikoterapi ve e-terapi arasındaki ilişkiyi kurmakta, daha sonra e-terapinin biçimlerini açıklamakta ve e-terapi uygulamalarını da etik kod ve ilkeler çerçevesinde tartışmaya açmaktadır. Son olarak, Aygün Cengiz, Türkiye’de e-terapi hizmeti veren siteleri de tanıtarak, bu sitelerde hastanın hukuki haklarının ve kimliğinin güvenliği ile ilgili etik ilkelerin uygulanması açısından varolan sorunları ortaya koymaktadır. Yeni medya ortamında bir kullanım pratiği olarak gelişen e-terapi, kişilerarası iletişim ve psikoterapi uygulamaları kesitinde yer almakta olup, bilgisayar dolayımı iletişimin günümüzde geldiği noktaya, doğallaşmasına işaret etmektedir.

Derleme çalışmasında yer alan *on bir yazı* birlikte ele alındığında, hiç kuşkusuz burada halen ele alın(a)mayan, eksik kalan yeni medyayla ilgili konuların, olguların olduğu görülecektir. Ancak derlemede yer alan akademik katkılar, yeni medya çalışmalarının çok boyutluluğuna ve disiplinlerarasılığına bir kere daha işaret etmekte, Türkiye’de yeni medya çalışmaları konusunda hem kuramsal hem de alan çalışmalarının, yeni medya ile gündelik yaşamda farklı kullanıcıların kurdukları ilişkiler hakkında “sürekli” yeni soruların sorulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, yeni medya ortamı yaşamın doğal bir parçası/organizması haline gelirken her türlü iktidar ilişkileri(ne) ne olmaktadır? Yeni medya daha demokratik ve eşitlikçi toplumsal yapılanma ve yurttaş katılımı için ne şekilde, nasıl kullanılmalıdır? Yeni medya ortamında kamu yarar anlayışının desteklenmesi için uygun zemin ve ortamlar nasıl oluşturulabilir? Siber uzamda dolaşıma sokulan içerikte çeşitlilik, çoğulculuk, farklı olanın görünür kılınması için neler yapılmalıdır? Yeni medya görselliği

ve etkin yurttaş katılımı arasında ilişki nasıl kurulabilir? Yeni medya okuryazarlığı için eleştirel pedagoji hem formel eğitim kurumlarında hem de yetişkin eğitiminde yaşama nasıl geçirilmelidir? Küresel sermayenin yeni medya ortamındaki sahipliğine nasıl müdahil olunmalıdır?

Derlemenin şekillenmesi aşamasından itibaren fikirleriyle çalışmanın şekillenmesine katkıda bulunan ve her aşamada destek olan Günseli Bayraktutan Sütcü'ye; metinlerin düzeltmelerini üstlenen, ayrıntılı ve titiz bir düzeltiyi özveriyle yapan, böylelikle de metinlerin biçem ve dilde ortaklığını temin eden, derlemede yer alan tüm çalışmaların "kitap" haline dönüşmesini editör sorumluluğu ile üstlenen Serpil Aygün Cengiz'e; Emirali Türkmen'e yayın süreci sırasında verdiği pozitif desteğe; Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde verdiğim "İLF 102 Kitle İletişim Araçları ve Toplum" dersi kapsamında eleştirel pedagoji anlayışı temelinde gerçekleştirilen "Yeni Medya, Gençlik ve Gündelik Yaşam Fotoğraf Sergisi"ne çalışmalarıyla katılan ve serginin tasarımına katkıda bulunan tüm öğrenci arkadaşlara, burada çalışmaları yer alan Emre Aykaç, Nazlı Bektaş, Doruk Koçak, Dilek Oktav, Begüm Şevluğ'a; ve en çok da değerli çalışmalarıyla derlemenin gerçekleşmesine katkıda bulunan tüm yazarlara teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Binark, M. - B. Kılıçbay (Der.) (2005). *İnternet, Toplum, Kültür*. Ankara. Epos.
- van Dijk, J. (2004). "Digital Media", *The Sage Handbook of Media Studies*, John D.H. Downing, Denis McQuail, Philip Schlesinger, Ellen Wartella (Der.) içinde. London: Sage, 145-163.
- Kalem, S. (2007). "Anket anket söyle bana...", *Radikal Gazetesi İki Eki*, 17 Haziran 2007.
- Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi (Haz.) (2006). *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Proceedings*. <http://www.milef.com/newmedia>.

- Silver, D. (2004). "Internet/Cyberculture/Digital Culture/New Media/Fill-in-the-Blank Studies". *New Media and Society*, 6(1):55-64.
- Silver, D. (2000). "Looking Backwards, Looking Forwards: Cyberculture Studies 1990-2000", *Web.Studies:Rewiring Media Studies for the Digital Age*. içinde (Der.) D.Gaunlett London: Arnold. 19-30.
- Yücel, G. (2007). "Seçim, e-kampanyalar", *Radikal Gazetesi İki Eki*, 8 Temmuz 2007.
- Uzun, R. (2007). *İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- "İletişim Hakkı Atölyesi Sonuç Bildirgesi-Taslak-18 Haziran 2007"
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=11826

Fotoğraf: Emre Aykaç

YENİ MEDYA ÇALIŞMALARINDA YENİ SORULAR VE YÖNTEM SORUNU

Mutlu BİNARK

Yeni Medya Nedir?

Yeni Medya Çalışmaları Neleri Kapsar?

Günümüzde giderek gündelik yaşamın her alanında yaygın kullanım pratikleri bulan, gündelik yaşam pratiklerini farkında olmasak da- köklü bir şekilde dönüştüren, toplumsal yaşamın birtakım gerekleri nedeniyle kullanım yoğunluğu giderek artan, bedeninin bir uzantısı/parçası haline gelen bilgisayar, İnternet ortamı, cep telefonları, oyun konsolları, *İpod* veya avuçiçi veri bankası kayıtlayıcıları ve iletişimcileri, diğer bir deyişle tüm bu dijital teknolojiler yeni medya başlığı altında toplanabilir. Yeni medyanın, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayırt edici temel özellikleri etkileşimli ve multimedya biçimine sahip olmasıdır. Dijital kodlama sistemine temellendikleri için, çok fazla miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcının geri dönüşümde bulunabilmesi olanağına sahiptirler. Dolayısıyla enformasyonun düzçizgisel iletiminden hipermetinselliğe geçilmiştir. Yeni medyanın etkileşimsellik özelliği, iletişim sürecine iletişim uzamında karşılıklılık veya çokkatmanlı iletişim olanağını kazandırmıştır. Etkileşimsellik özelliğinin iletişim sürecine ilişkin bir diğer dönüştürücü etkisi de, iletişimin zamanında eş anlı olma derecesine ilişkin yaptığı açılamdır. Yeni medyanın bu özelliği, geleneksel medyaya göre kullanıcının iletişim sürecindeki rolünü ve katılımını da çeşitli şekillerde etkilemektedir. Yeni medyanın sahip olduğu multimedya biçimselliği göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanmasıdır (van

Dijk, 2004: 146). Multimedya biçemselliği, telekomünikasyon, veri iletimi, kitle iletişimi gibi iletişimin farklı boyutları ile imge, ses, metin ve sayısal veri gibi farklı veri türlerinin bir arada bulunmasıdır. Yeni medyanın depolama kapasitesinin de yüksek olması, kullanıcının seçiciliğini desteklemektedir. Her iki özellik bir arada düşünüldüğünde geleneksel medyaya göre, yeni medya kullanım pratikleri ile iletişim sürecinde zaman ve uzamın yeri ile iletişimin biçiminin yeniden şekillendiğini görmek olanaklı olmaktadır: *bilgisayar dolayımı ile iletişim (computer mediated communication)*.¹ Hipermetinsellik ise, ağ üzerinden başka alternatif mecralara kolayca erişimin gerçekleşmesidir. Yeni medyanın gündelik yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmesiyle birlikte ortaya çıkan bir diğer olgu da iletişim teknolojilerindeki yöndeşme olgusudur.² Yeni medyanın iletişim teknolojileri üzerinde yol açtığı bu etkinin olumlu bir açılımı da küçük, ama bağımsız ve alternatif medyanın gelişebilmesi için uygun zemindir. Örneğin, ana akım ulusal medyanın ulusal gündemi belirlemedeki egemenliğe karşı, yerel gündemin bağımsız bir şekilde oluşturulabildiği İnternet’deki haber siteleri ile İnternet dolayımıyla çevrimiçi yurttaş gazeteciliği yapılabilmesini yeni medyanın kitle iletişim sürecinin hakim kurumsal ve endüstriyel ilişkilerine karşı sağladığı farklı ve etkili bir açılım olarak sayabiliriz.³ Bu açılımı, yurttaş haklarının destekleyen, barış yanlısı olan, cinsiyetçi olmayan ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesine yönelik mücadele veren iletişim ortamı ve iletişim özgürlüğü için yeni medyanın rolü başlığı altında irdelemek gerekmektedir. Ana akım ulusal kitle iletişim sürecindeki dikey iletme karşı,

¹ Bilgisayar dolayımı ile iletişimin (BDİ) özellikleri için bakınız: Mutlu Binark (2005). “Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları.” *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 118-136.

² Yöndeşme, telekomünikasyon, veri iletimi ve kitle iletişiminin İnternet, 2. ve ya 3. kuşak cep telefonları, etkileşimli yayıncılık (DAB-Digital Audio Broadcasting) dolayımıyla tek bir iletişim altyapısında buluşmasıdır (van Dijk, 2004:150-151).

³ Çevrimiçi gazetecilik ve yurttaş gazeteciliği arasındaki ilişki için Erdal Dağtaş’ın bu derlemede yer alan çalışmasına bakılabilir.

yeni medyanın yukarıda kısaca açıklanan özellikleri iletişim sürecinin tarafları arasında yatay iletişim sürecinin gerçekleşmesine de olanak vermektedir. Yeni medya içinde değerlendirdiğimiz İnternet için çok yönlü (multi-faced) tanımlamasını kullanan Merril Moris ve Christin Ogan'a göre,

“İnternet doğası gereği, geleneksel kitle iletişim modelindeki 'kaynak-mesaj-alıcı' rolünü tek başına üstlenmektedir. Bu doğrultuda, sözü edilen işlevi bazen geleneksel yayıncılık şablonuyla yerine getirmekte; bazen de kaynak-mesaj-alıcı öğeleriyle; yeni iletişim modelleri konfigüre etmektedir. Bu durum, bir tür iletişim 'dönencesi' olarak da adlandırılmaktadır. Mesaj, tekilden-gruba, gruptan-kitleye ve ters yönde kitleden-gruba ya da gruptan-tekile iletilebileceği gibi, kitleden bireye ya da gruptan-kitleye olmak üzere çok değişik şekillere bürünebilmektedir” (aktaran Dağtaş ve Derelioğlu, 1999: 89).

Görüldüğü üzere, yeni medya ortamı farklı iletişim boyutlarını aynı anda ve koşut olarak gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin, çoğuldan çoğula veya tekilden çoğula eş zamanlı iletişim sohbet hizmeti şeklinde; tekilden tekile eş zamansız iletişim e-posta iletisi şeklinde; çoğuldan çoğula eş zamansız iletişim grup iletişimi şeklinde; sunucudan (server) çoğula veya tekile ya da bir diğer sunucuya eş zamansız iletişim web yayıncılığı şeklinde gerçekleşmektedir (Dağtaş ve Derelioğlu, 1999: 89-90).

Dijital oyunları da yeni medya ortamı ve çeşitleri içinde saymak mümkündür. Konsol aracılığıyla oynananlar, çevrimiçi veya çevrimdışı PC oyunları, çok oyunculu devasa *online* rol canlandırma oyunları olsun dijital oyunlar ve bunların oyun kültürüne etkisini de yeni medya çalışmaları kapsamında irdelemek gerekmektedir. Son olarak yeni medyaya ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, yeni medya olanaklarının bir yandan kullanıcıyı bireyselleştirmesi, öte yandan da sanal uzamda yeni bir şekilde toplumsallaştırmasıdır. Maria Bakardjieva'nın deyişiyle, bu toplumsallaşma biçimi *hareketsiz toplumsallaşmadır*, diğer bir deyişle, kullanıcının sanal uzamdaki toplumsal ilişkilerini gerçek yaşamdan bildiği ve güvenilir bulunduğu toplumsal ağlar üzerinden yeniden kurması veya geliştirmesidir (2003). Dolayısıyla, yeni medya çalışma-

larında iletişim biçimleri ve toplumsallaşma sürecinin değişen örüntüleri de ele alınmalıdır.

Nina Wakeford yeni medya ortamını çalışılırken aşağıdaki dört soruya dikkat çeker:

- Yeni medya üzerine çalışırken başat deneyim, sahiplik ve denetim modellerinden ayrı bir dünya düşünebilir miyiz?
- Yeni medyanın gelişimi toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk ve cinselliğin halihazırdaki oluşumları aracılığıyla nasıl incelenebilir?
- Teknolojik deneyimler için yeni metaforları nasıl yaratabiliriz?
- Yeni teknolojilerin üreticileriyle eleştirel bir diyalogu nasıl sağlarız? (2004: 131).

Yeni medya çalışmalarının geleneksel medya çalışmalarından farklı olarak, üretim süreç ve dinamiklerini, yeni medya metnini ve kullanım pratiklerini eş anlı olarak ele alması gerekmektedir. Yeni medyanın özelliklerini bu noktada anımsayacak olursak, iletişim sürecinin üç ögesini bir araya getiren bir çalışmaların gereği ortaya çıkar: *multi medya biçimselliği, hipermetinsellik, etkileşimsellik*. Bu yazıda, önce yeni medya çalışmalarında irdelenmesi gereken konular ile Wakeford'un sorularından beslenen sorular farklı yeni medya ortamları için ele alınacak, daha sonra ise yeni medya çalışmalarında yöntem sorununa değinilecektir.

Yeni Medya Çalışmalarında Sorulması Gereken Sorular

İnternet Ortamı ve İnternet Kafeler

İnternet çalışmalarının büyük bir kısmı sanal kimliğin nasıl konumlandırıldığı ve inşa edildiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda iki farklı yönseme söz konusudur: çevrimiçi kimlikleri çevrimdışının bir uzantısı olarak gören araştırma yönsemesine göre, araştırmada İnternet'te kurulan kimliklerin ötesine geçilmeli ve gerçek yaşamdaki kimlik de incelenmelidir (Silver, 2000: 861).

Diğer araştırma yönsemesinde ise, yalnızca çevrimiçi kimlikler ile ilgilenilir. Örneğin, Turkle'in *Life on the Screen* çalışması İnternet'te kimlik yaratımı üzerine klasik haline gelmiş bir çalışmadır ve bu çalışmada Turkle MUDlar üzerinden kimliğin parçalı ve akışkan olduğunu tartışır. Ancak daha sonra siber uzam üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar arttıkça, çevrimiçinde yaratılan kimliklerin durağan ve birleştirilmiş/tutarlı olduğu görülmüştür. Üstelik sanal uzamda farklı varolma biçimlerine göre kimlik kurgusu da değişebilmekte, forumlarda, web sitelerinde farklı kimlikler tasarlanabilmektedir. (Turkle, 1995: 861-863)

İnternet'in gündelik yaşamın her alanına giderek ve artan yoğunlukta dahil olması ve İnternet'in yurttaş haklarının gelişmesi bağlamında demokratik kullanım olanaklarının artmasıyla birlikte, Türkiye'de siyasi seçkinler tarafından, verili hegemonik ilişkilerin "bekâsı" için yeni medyanın düzenleme ve denetlenmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Türkiye'de, Ulaştırma Bakanlığı, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı gibi kurumlar İnternet'i hem teknik anlamda (erişim, hız, yaygınlık) hem de yasal anlamda düzenleme gücüne sahip olarak yetkilendirilmek istenmektedir.⁴ Bu neo-liberal ekonomik politikaların içine gömülü "sözde" kamu politikasında yurttaşın yeni medya kullanım pratikleri "korumacı ve kollayıcı" zihin örüntüsü içinde e-ticaret olgusu zemininde "müşteri etkinlikleri" olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısıyla hazırlanan "*İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında kanun*" (Kanun No:5651) Resmi Gazete'de 23 Mayıs 2007 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 8.maddenin 1. bendinde erişimin engellenmesinin koşulları tanımlanmıştır:

"MADDE 8-(1) İnternet ortamında yapılan ve içeriği aşağıdaki suçları oluşturduğu hususunda yeterli şüphe se-

⁴ Bu konuda ayrıntılı tartışma için Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan Sütçü'nün (2007). "Toplumsal Sorunların Günah Keçisi: İnternet." adlı çalışmasına bakılabilir. <http://www.bianet.org>.

bebi bulunan yayınlarla ilgili olarak erişimin engellenmesine karar verilir:

a) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;

1) İntihara yönlendirme (madde 84),

2) Çocukların cinsel istismarı (madde 103, birinci fıkraya),

3) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (madde 190),

4) Sağlık için tehlikeli madde temini (madde 194),

5) Müstehcenlik (madde 226),

6) Fuhuş (madde 227),

7) Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (madde 228),

suçları.

b) 25/7/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda yer alan suçlar.”

İnternet ortamının ve İnternet hizmeti sağlayan mekânların ve teknik altyapı olanaklarının denetlenmesi halihazırda Türkiye’de sayısal uçurum/sayısal eşitsizlik sorununun da önüne geçen bir sorun haline gelmiştir.⁵ Sivil toplum kuruluş-

⁵ Sayısal eşitsizlik, yeni medyaya ve enformasyona erişim ve kullanım pratikleri konusunda belli bir coğrafyada nüfusun belli bir kesimi arasında, toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal cinsiyet rol ve örüntülerine bağlı olarak varolan eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Jan van Dijk’e göre, sayısal eşitsizliğin temelinde dört nedeni vardır: temel dijital deneyimin olmaması ki bilgisayar kullanımındaki tedirginlik ve teknoloji korkusundan beslenir. Bu nedeni van Dijk bunu, zihinsel erişimden kaynaklanan eşitsizlik olarak tanımlar. İkinci olarak, yeni medyaya sahip olmama durumu da materyal erişimdeki eşitsizliğe yol açar. Üçüncü olarak da, dijital becerilerdeki eksiklikte becerilerdeki eşitsizliği ortaya çıkarır. Dördüncü olarak, yeni medyanın kullanım fırsatları konusundaki eksiklikler ve bu da kullanım konusundaki eşitsizlikleri geliştirir (2004:160). Van Dijk’in beceri eksikliği olarak tanımladığı sorunu, yeni medya okuryazarlığı sorunu olarak da tanımlamak mümkündür. Yeni medya okuryazarlığında araçların ve sanal uzamın sağladığı farklı, çeşitli ve multimedya biçimselliği özelliklerinden yoğun ve etkili bir şekilde yararlanmanın bireyin ekonomik ve kültürel sermayesi ile de ilişkili olduğunun bu noktada altının tekrar çizilmesinde yarar vardır. Sinikka

ları yayınladıkları bildirilerde ve “İnternet’ine sahip çık: İnternet yaşamdır” kampanyasında, belli koşullar altında (örneğin çocuk pornografisi vb.) İnternet ortamının ve erişimin denetlenmesini benimsemekle birlikte, çıkarılan Kanun’un İnternet’i düzenleme mantığını ve biçimini eleştirmektedir. Bu noktada sorulması gereken sorular ise şunlar olmalıdır: İnternet’e kimler, nerede erişmektedir? İnternet’i ne amaçla kullanmaktadır? Erişim eşitsizliğinde sınıf, cinsiyet ve yerleşim yeri temelli faktörlerin rolü nedir? İnternet’de erişilen içeriğin niteliği ve kalitesi nasıl ayırt edilebilir? Bunu ayırt edici bir yeni medya okuryazarlığına kim sahiptir? İnternet ortamında belli sitelere ve içeriklere erişimin yasaklanması, filtrelenmesi gündelik yaşamda bu içerikle ilintili değer yargılarını ve zihin örüntülerinin ortadan kalmasına yol açmakta mıdır? İnternet üzerinden işlenen çeşitli suçlarda (pornografik içeriğin dağıtılması, etnik veya dini/mezhep ayrımcılık içeren forumlarda nefret iletilerinin paylaşılması vb.) gerçek suçlu yeni medya ortamı mıdır? Yoksa bu ahlâki panik içerisinde sorgulamayı göz ardı ettiğimiz gerçek dünyada inşa edilen zihin örüntülerimiz midir? İnternet’teki forumlarda gerçekleşen ırkçı ve cinsiyetçi konuşmalar gündelik yaşamda üretilmiş ve konumlandırılmış benliğin sanal uzamdaki uzantısı değil midir? Dolayısıyla, sanal uzamda üretilen ve dolaşıma sokulan içerik gündelik yaşamda tezahür eden zihin örüntülerinin doğallaştırılması sayılmaz mı? İnternet’e erişimin ücretli

Sassi’ye göre sayısal uçurumla ilgili tartışmalarda dört farklı yaklaşım söz konusudur: İlki, *teknokratik* yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, toplumda teknoloji altyapısı geliştirildiği takdirde ve kullanım bilgisi bireylere kazandırıldığında sayısal uçurum ortadan kalkacaktır (2006: 687). Bu yaklaşım erişim ve içerik konusunda varolan eşitsizlikleri görmezden gelir. Erişim sorununun evrensel hizmet ilkesi temelinde sağlanması gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere talebidir. Çünkü Kuzey ve Güney arasında da ortaya çıkan sayısal uçurum, Güney’in yeni ekonomiden dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. İkinci yaklaşım, *toplumsal yapısal* yaklaşımdır (Sparks ve Norris). Üçüncü yaklaşım, *enformasyon yapısı ve dışlama/dışarıda bırakma* yaklaşımdır (Lash ve Castells). Dördüncü yaklaşım, *modernleşme ve kapitalizm* yaklaşımdır (van Dijk, Castells, Murdock).

mekânlarından biri olan İnternet kafelerin kullanım pratikleri sınıfı, cinsiyete ve yerleşim yerine göre değişmekte midir?

Dijital Oyun Oynama Edimi ve Bu Edime Yönelik Sorular

Dijital oyun dünyası gereken teknolojik donanım ve ağ bağlantısına göre üç oyun biçemi üzerinden sınıflandırılır: *konsol oyunları, PC oyunları ve çevrimiçi (online) oyunlar* - kendi içinde ise, *metin temelli MUD'lar (multi-user dungeon [çok kullanıcı zindan]) ve üç boyutlu grafik temelli MMOPRG'ler (massive multiplayer online role-playing game [devasa online oyunlar])* şeklinde ikiye ayrılabilir- olmak üzere sınıflandırılabilir. Ayrıca bu oyunlar, oyuncu katılım sayısı temelinde tek kişilik ya da çoklu oyuncular olmak üzere iki alt türe de ayrılabilir. Çoklu oyunculu dijital oyunlar, eş anlı etkileşime olanak tanınması ve oyuncular arasında belli bir deneyimin paylaşılması nedeniyle tek kişilik oyunlara göre, kullanıcının yeni medyanın getirdiği iletişimsel olanaklardan daha fazla yararlanmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye'de sanal uzamda oynanan dijital oyunları yaygın olarak yabancı (ithal) PC, konsol oyunları ve devasa *online* oyunlar (MMOPRG) olup, tür olarak fantastik, macera, strateji ve spor karşılaşmaları oyunları gençler arasında popülerdir. Özellikle, *FİFA 2007, Counter Strike, GTA Vice City, GTA San Andreas, Warcraft Frozen Throne, WOW-Burning Crusade, Ogame, Knight Online, Silkroad Online* en popüler dijital oyunlar arasında sayılabilir. Türkiye'de üretilen yerli oyunlar sınırlı sayıda olup, bunlar sırasıyla *Pusu* (Yoğurt Firması), *Kabus 22* (Son Işık Stüdyosu ve Sobee), *Mount and Blade* (Taleworlds) ve *Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa* (Ogan Kandemiroğlu ve Eurosoft) gibi PC oyunları ile Mynet adlı servis sağlayıcı üzerinden hali hazırda çevrimiçi oynanabilen *İstanbul'da Kıyamet* (Sobe) ve yakın zamanlarda geliştirilen yaşam platformu *Nette Hayat* (7 Kare Bilişim Hizmetleri) sayılabilir. Ayrıca *Hükümran Senfoni* (İmengi-Ceidot) adlı PC oyununun ve *İstanbul Hikayeleri* (Yakuza İnteraktif) adlı PC

oyunlarının yapım süreci devam etmektedir.⁶ Bu arada cep telefonları ile oynanan çevrimiçi ve çevrimdışı oyunlar da giderek yaygınlaşmaktadır. Hatta cep telefonu donanım üreticileri, cep telefonlarına entegre edilebilecek mini-konsollar dahi tasarlamışlardır. Yakın zamanlarda giderek yaygınlaşan *advergaming* olgusu ise, ürün ve marka tanıtımı amaçlı olup, bunu kısa süreli oyun zemini içinde gerçekleştirmeyi sağlayan bir pazarlama ve tanıtım stratejisine verilen addır. Bu oyunlar ücretsiz olup, senaryosu reklamveren şirketin isteklerine göre belirlenmektedir. *Advergaming*'lerin hedef kitlesi ürüne göre belirlenmekle birlikte, çoğunlukla gençler olduğu söylenebilir. Türkiye'de gençlere yönelik bu oyunlardan *Cafe Crown Arası- Ülker için- Interajans* tarafından; *Artemis'ten Kaçış-Efes Pilsen için- MagiClick* firması ve İnternet'de *Serinyer Kasabası-Coca Cola için-, Özgür Kız ve Özgür Oğlan- Turkcell Hazırkart için- Yoğurt Firması* tarafından üretilmiştir (Binark, 2007:11-24).

Dijital oyun kültüründe oyuncu tarafından geliştirilen oyunsu tavrın, gerçek yaşamda oynanan oyunlardakinden farkı, oyuncunun “oyunda/oyunun içinde” olmasıdır. Oyuncu, dijital oyunun zamanı ve uzamına bağlanmıştır ve oyundaki varlığının başarısı bu adanmışlığın yoğunluğuna bağlıdır. Özellikle *devasa online* oyunlarda ortalama bir oyuncunun geçirdiği zaman haftalık 5.7 oturum civarındadır. *Ultimate Online*'ın bir oturumu ise yaklaşık olarak 4 saat sürmektedir (Hand ve Moore, 2006:172). Türkiye'de de *WOW-Burning Crusade edition*'u Ocak 2007'de satışa çıktığında satın alan gençlerin aralıksız 2-3 gün yeni sürümünü oynadığı oyunla ilgili forumlarda dile getirilmektedir. Bu veriler ışığında, oyuncunun oyun dünyasına “bağlanmasının” ya da diğer bir deyişle “adanmışlığının” gerçek yaşama ve toplumsal ilişkilere etkisinin boyutları daha iyi kavranabilir. Dijital oyunların dünyasında *habitusunu* inşa etmek isteyen birey “sanal kariyer”

⁶ Türkiye'de üretilen oyunlar için şu web sitelerine bakılabilir: <http://www.oyunuyapimi.org>, <http://www.e-oyun.netoyuncu.org>, <http://www.gamesturks.com>, <http://www.trgamer.org>, <http://www.merlininkazani.com>. Ayrıca siber uzamda dijital oyun kültürü özel dosyası için bakınız: *Folklor ve Edebiyat* dergisi, Yaz 13(2), 2007.

yapmak zorunda kalmaktadır (Yıldız, 2007:67). Oyuncunun sanal uzamdaki *habitusu*, oyuncunun gerçek yaşam-sanal uzam arasındaki geçişlerini ve diğer oyuncularla kurduğu toplumsal ilişkileri belirlemektedir. Aphra Kerr, Julian Kücklich ve Pat Brereton yeni medya ile ilgili tartışmalarda, kullanıcıların aldıkları hazzın ve hazzın değişen biçimlerinin incelenmesini önermektedir. Yeni medya kullanımından alınan hazzın çokkatmanlı olduğunu belirtmek gerekli: haz çevrimiçinden çevrimdışına taşınmaktadır (2006:65). Nicholas Garnham da medya metinlerinden ve medya kullanımından alınan hazzın kullanıcı tarafından serbestçe veya özgürce belirlenmediğini, medya tarafından bir şekilde yönlendirildiğini belirtmektedir (67). Garnham, Pierre Bourdieu'un farklı sermaye türleri, alan ve *habitus* kavramlarına başvurarak, hazzın edinilmesinde tüm bu etkenlerin birlikte rol oynadığını belirtmektedir (67). Bourdieu'yu izleyerek söyleyecek olursak, oyuncunun sanal uzamdaki *habitusu* gerçek yaşamdaki oluşan bir dizi yapılandırılmış bilgi dizileri, yargı ve beğeni konumlandırmaları (RL *habitusu*) içerisinde gerçekleşmektedir (Türkoğlu, 2004: 49). Özellikle devasa *online* oyunlarda, oyuncuların birlikte "parti yapmaları" -birlikte ortak hedefe karşı mücadele etmeleri ve güçlerini birleştirmeleri- ya da "LAN partileri" -oyuncuların belli kuralları ve uzlaşmaları yaratabilmek için bir araya gelmeleri, sanal uzamdaki oyun kültüründe Michel Maffesolli'nin deyişiyle "yeni bir tür kabileciliğin" ortaya çıkmasına da yol açmıştır (Bayraktutan Sütcü, 2007: 44-46). Bu tür sanal uzamda kurulan klan yapılanmalarında, lider ve onun yardımcılarının sıradan üye oyuncuların oyunun temel hedefine daha kolay ve disipline bir şekilde ulaşmalarını sağlayacak birtakım stratejiler geliştirmekte olduğu, adeta sanal bir örgüt kültürü yarattıkları görülmektedir. Tıpkı ulusun hayal edilen bir cemaat olması gibi, sanal uzamda da imgelenmiş ve kurulmuş bir aidiyet tasarımı ve kimlik paylaşımı çerçevesinde oyuncular bir araya gelerek oyun oynamakta, toplumsal ilişkiye girmektedir. Bu hayali sanal örgütlenme birtakım simgelerle ve materyal kullanımlarıyla oyuncuların zihinlerinde yaşama geçirilmektedir.

Yeni medya çalışan kimi kuramcılar, yeni medyadan alınan hazda anlatın ikincil derecede olduğunu, teknolojinin kendisiyle kurulan etkileşimden doğan hazın birincil derecede önemli olduğunu öne sürerler (68). Dolayısıyla, yeni medya ortamından alınan haz birtakım yeni kavramları da gündeme getirir: kontrol (özellikle akış ilişkin), (zamansal-uzamsal ve duygusal) içine gömülme, performans ve rekabet (özellikle rol yapma ve *avatar* yaratımında), metinlerarasılık, anlatı (olay örgüsü vd.) (69-79). Sanal oyun dünyasında yaratılan *avatar*ların söylemsel pratikleri ve edimlerinde bu nedenle kişinin egosunun ve alter-egosunun izini sürmek mümkündür. Ne kadar farklı bir kimlik kurgusu üzerine yatırım yapılırsa yapılsın, belli olaylar ve durumlar karşısında sanal uzama taşınan toplumsal ve kültürel bagaj açılmakta ve verili/doğal kabul edilen öğelerden yararlanılmaktadır.⁷

Dijital oyunların türlerini ve sanal uzamda dijital oyun oynama edimini kısaca açıkladıktan sonra bu noktada, dijital oyun oynama edimine ilişkin sorulması gereken soruları şu şekilde sıralayabiliriz: Sanal uzamda oyun oynama ediminin geleneksel oyun ediminden farkları nelerdir? Dijital oyunları kimler, nerede nasıl oynamaktadır? Dijital oyun oynama edimi gündelik yaşamın parçası haline nasıl gelmiştir? Oyuncu dijital oyunun kurallarını ne şekilde öğrenmekte ve nasıl bir oyunsu tavrı geliştirmektedir? Oyuncu dijital oyun anlatılarından ve oyunun kendisinden ne tür hazlar almaktadır? Haz alma duygusu engellendiğinde oyuncu ne yapmaktadır? Bu engellemeyi aşmak için ne tür stratejiler geliştirmektedir? Çevrimiçi veya çevrimdışı ne tür oyunlar hangi bağlamlarda oynanmaktadır? Oyuncunun sanal uzamda çevrimiçi ve çevrimdışı varoluş biçimleri nasıl gerçekleşmektedir? Dijital oyun oynama edimi ile oyuncunun aidiyet tasarımları arasında nasıl ilişki vardır? Oyuncunun farklı kimlik kurguları oy-

⁷ Bu konuda örnek için, bu derlemede yer alan İdil Soyseçkin'in MUD ortamında üretilen erkek egemenliği, cinsiyetçilik ve homofobi ile ilgili çalışmasına bakılabilir. Ayrıca bakınız: Burak Doğu (2007) "Bilgisayar Oyunlarına Kültürel Bir Yaklaşım: *The SIMS 2* Modeli" *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı 13(2): 71:90.

nanan dijital oyunun seçimini ve oynama edimi ne şekilde etkilemektedir? Oyuncu sanal uzamda *habitusunu* ve sanal kariyerini ne şekilde inşa etmektedir? Dijital oyunlarda bu dünyanın verili ve belli kültürel örüntüleri ne şekilde tezahür etmekte ve bunlar sanal uzamdaki oynama edimi sırasında nasıl yeniden üretilmektedir? Dijital oyunların anlatılarında hangi başat değerler ve mitler üretilmektedir? Dijital oyun anlatıları kültürlerarası iletişim için nasıl bir ortam ve olanak hazırlamaktadır? Dijital oyunların üretimde coğrafya belli bir öneme sahip midir? Kapitalizmin uluslaşır yapılanması ve post-fordist üretim biçimi dijital oyun yazılım sektörünü ne şekilde etkilemektedir?

Cep Telefonları ve Gündelik Yaşam

Cep telefonları artık kamusal ve özel alanda 24/7 şeklinde kesintisiz olarak, zaman ve mekân sınırlamasını aşan bir biçimde kullanılmakta, hem zaman hem de mekân sınırının aşılmasına yol açmaktadır. Kamusal ve özel alan arasında varolan fiziki ve simgesel sınırlar cep telefonu kullanım pratikleriyle gündelik yaşamda ortadan kalkarken, farklı sınıflara ve aidiyet tasarımlarına sahip bireyler arasında ise eşanlı olarak bu simgesel sınırlar bu araçların kullanımı dolayımı ile yeniden çizilmektedir. Örneğin, gençler kendilerini ait hissettikleri toplumsal gruplar için ve içinde gündelik yaşamın akışını cep telefonu ile koordine ederken, cep telefonlarını toplumsal statülerinin bir göstergesi olarak da kullanmaktadır. Gençler özellikle en son teknoloji cep telefonlarına sahip olmayı arzu etmektedir. Gençlere cep telefonları ile toplumsal ve siyasal kampanyalara destek verip vermedikleri de sorulduğunda, alınan yanıtlar neo-liberal ideoloji içerisinde hiç de şaşırtıcı değildir: “Pop-star yarışmacılarına sms ile oy gönderdim” (Ünal, 2006). Gençlerin gündelik yaşamlarında yeni medya kullanımı tüketim kültürü bağlamında gerçekleşirken, bu teknolojilerin demokratik açılımları ne yeterli ne de etkili

şekilde kullanılmamaktadır.⁸ Cep telefonları ile ilgili olarak sorulması gereken sorular ise: Kamusal alanda ve özel alanda cep telefonu kullanımı farklı mıdır? Cep telefonu kullanım pratikleri sınıfsal aidiyete ve cinsiyete göre nasıl farklılaşmaktadır ve bu konumlandırmalar nasıl yeniden üretilmektedir? Cep telefonu kullanım pratikleri geleneksel değer ve örüntülere ne şekilde entegre olmaktadır? Veya ne şekilde bu örüntüleri dönüştürmektedir? Cep telefonu kullanım pratikleri ile tüketim toplumu arasında nasıl bir ilişki/örtüşme vardır? Cep telefonunda mesajlaşma dili ne şekilde dönüştürmektedir? Beden dilinin yerini alan *emoticon*ların (duygu imleri) anlamlarında uzlaşımlar nelerdir? Bu uzlaşımlar nasıl ortaya çıkmaktadır? Cep telefonu kullanımı bireyleri, özellikle kadınları ve gençleri gündelik yaşamda özgürleştirmekte midir yoksa yeni ataerkil bağımlılıklar/ilişkiler mi üretilmektedir? Cep telefonu kullanan gençler bu teknolojinin multimedya biçemselliğinden alışıldık veya beklendik biçemleri dışında yararlanmakta mıdır?

Yeni Medya Çalışmalarında Yöntem Sorunu

İnternet Ortamının Metin Olarak Çözümlemesi

E.H.Bassett ve Kathleen O Riordan'a göre, İnternet araştırmalarında iki temel araştırma yönemesi söz konusudur: İnternet'i "uzam" olarak ele alan ve bu uzamın nasıl kullanıldığını, bu uzama dahil olan aktörlerin neler yaptığını ele alan araştırmalar ile İnternet'i "metin" olarak ele alan araştırmalar. İkinci yönemede, sanal uzamın kendisi metin olarak tanımlanmaktadır (2002). Sanal uzamın kendisi metin olarak ele alınacaksa, özelliklerini saptamak gerekmektedir. Örneğin, Ananda Mitra ve Elisia Cohen (1999) web metinlerinin altı temel özelliği olduğunu belirtir: *linkler* aracılığıyla metinlerarasılık; geleneksel metinler gibi düzçizgisel olmaması; okuyucunun yazara dönüşmesi; multimedya metni olma özelliği; küresel erişime açık olması; dosyaların ve içe-

⁸ Benzeri bir saptama için bu derlemede yer alan Binark ve Bayraktutan-Sütçü'nün yeni orta sınıf gençliğin yeni medya kullanım pratikleri ile ilgili alan çalışmasına bakılabilir.

riklerin süreksizliği (Wakeford, 2000:33). Web metninin bu özellikleri iletişim çalışmalarında yeni yöntem sorunlarını ortaya çıkarmaktadır: İnternet ortamı veya bu ortamda dolaşan metinler bu özelliklerinden dolayı ne şekilde çözümlenecektir? Daniel Chandler web sayfasını (kişisel sayfa dahil) çözümlemek için beş alt küme geliştirmiştir (1997). Bunlar; temalar, formül yapısı, teknik özellikler, ikonografi, adresleme yapısı/modlarıdır (Wakeford, 2000: 34). İnternet'te erişilen web sayfaları bir server/sunucu üzerine temellenir. Bu sunucu sayfanın aksine gerçek fiziksel mekanda kuruludur, sahipliği ya özel mülkiyete ya da kamu kurumuna aittir. Web sayfalarının altyapısı üzerine yoğunlaşacak bir araştırmada bu sayfaların kim tarafından "host" edildiği, sitenin içeriği, yazar ve ev sahibi arasındaki ilişkinin niteliği, web sayfasının bedelinin nasıl ödendiği, niçin ödendiği gibi soruların da sorulması gerekmektedir (Wakeford, 2000: 35). Susan Leigh Star ise (1999) teknik standartlarla toplumsal ve siyasal altyapıyı bağlantılandıran yeni metin temelli araştırma yöntemini *alt-yapı etnografisi (ethnography of infrastructure)* olarak adlandırır.⁹ İnternet ortamı metin olarak çözümlenecekse, *Netscan* adlı yazılım araştırmacının haber grupları arasındaki ilişkiyi görmesine olanak tanır (Wakeford, 2000: 36).

Sociable Web, conversation map, loom araştırmacının benzeri şekilde kullanabilecekleri diğer yazılımlardır. Bu yazılımlar İnternet'teki konuşmaların ve mesajların içeriği ile ilişkisini çözümlyerek, bir anlam haritası oluştururlar. Web sayfaları üzerine çalışılırken, bir diğer sorun da araştırmacının orada duran/olan bir şey üzerine değil, üretimine kendisinin de katıldığı bir süreç üzerine çalışmasıdır. Web sayfaların yapımı, programcıların grafik seçimleri ve sanal dünyayı yaratırken cinsiyet rollerini, ırkı nasıl grafik ve estetik olarak tasarımladıkları da inceleme konusudur. Çevrimdışı bu inceleme programcılarla yapılacak görüşmeler ve çevrimiçi web sayfalarının karşılaştırması ile gerçekleştirilebilir. Burada önemli olan

⁹ Bu derlemede yer alan Günseli Bayraktutan Sütçü'nün siyasal iletişim süreci kapsamında altyapı etnografisi tekniğini değerlendiren çalışmasına bakılabilir.

çevrimiçi ve çevrimdışı malzemenin çakıştırılması gereğidir. (Wakeford, 2000: 37-39)

Perti Alasuutari de İnternet metnlerinin birer anlatı olarak ele alınıp alınamayacağını sorar: Teun A. Van Dijk'in söylemin makro yapısına ilişkin çözümleme önerisi İnternet metnlerine uygulanabilir mi? Anlatıdan öykünün genel çatısı çıkartılabilir mi? (1995: 72) veya İnternet metinleri (özellikle forumlar ve sohbetler) konuşma olarak kabul edilip, *konuşma analizi (conversation analysis)* mi uygulanmalıdır? (1995: 101). İnternet ortamı ve bu ortamda dolaşan metinler niceliksel ve niteliksel içerik çözümlemesinden, anlatı çözümlenmesine, söylem çözümlemesine veya konuşma analizine değin farklı araştırma yöntemleri ile incelenebilmektedir.

Yeni Medya ve Etnografik Alan Çalışması

Stuart Hall'un kodlama/kod açımı yaklaşımı ile Ian Ang (1985), James Lull (1990), David Morley (1980, 1986), Janice Radway (1984), Dorothy Hobson'un (1982) artık klasikleşen alımlama çalışmalarının ardından gelişen izleyici veya kullanıcı araştırmalarını Alasuutari (1999) "üçüncü kuşak" alımlama çalışmaları olarak adlandırır (Bird, 2003:5). Alasuutari, bu üçüncü kuşak araştırmaların medyanın gündelik yaşamda rolünü kavramaya odaklandığını belirtir (Bird, 2003: 5). Bu çerçevede yeni medyanın bireyin gündelik yaşamındaki yerini ele alan İnternet etnografisi çalışmaları da bir anlamda bu "üçüncü kuşak" iletişim çalışmaları kapsamında değerlendirilebilir. Klaus Bruhn Jensen'e göre, İnternet etnografisinde teknik yapı, dolayımlanmış iletişim biçimi ve aktörler bağlam vurgusu içinde alınmalı ve kurumsal niyet, söylemsel pratikler ve alımlama süreci birlikte incelenmelidir (2000).

İnternet'de bir forumun, tartışma grubunun, sohbet kanalının katılımsız gözlemlenmesi "*lurk*" (*pusuya yatmak veya pusuculuk*) olarak adlandırılabilir. *Lurking* edimi, listenin veya grubun kültürünü ve ortak pratiklerini öğrenme olanağı verir (Chen vd., 2004: 164-165). Araştırmacı bir süre kendi kimliğini tanıtmadan ortamdaki sessiz varlığından sonra, artık grubun dinamiği ne şekilde inceleyeceğine karar verdiği-

de, araştırmanın niteliği ve amacı gruba/ortama açıklanır. Böylece çevrimiçi katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme aşamasına geçilir. Ancak araştırmacı siber uzamın kamusal alan olduğuna inanıyorsa ve etnografik bir araştırma yürütüyorsa, siber uzamdaki katılımcıların izinlerini almayı gerekli görmez. Siber uzamda nelerin kamusal nelerin özel alana ait olduğuna ilişkin karar bu durumda araştırmacının bireysel seçimidir (Chen vd., 2004: 172).

İnternet etnografisi ise araştırmacının sanal uzamdaki katılımlı gözlemidir (Slater, 2002:541). Christine Hine *Virtual Ethnography* adlı çalışmasında (2000) siber uzamdaki etkileşimsellik özelliğinin etnografik sürece etkisini tartışır ve İnternet 'in hem kültür hem de kültürel bir ürün olarak ele alınması gerektiğine işaret eder (64). Araştırmacının bilgisayar dolayımı ile ilişki kurması da araştırmacıyı sürekli olarak topladığı enformasyon ve bunun yöntemi üzerine düşünmeye yönlendirmektedir. Bu noktada, araştırmacının incelediği ve üzerinde çalışma yaptığı grup üyelerine ilişkin etik sorumluluğu bu yöntemin en önemli sorununu oluşturur (Binark, 2005). Emine Onaran İncirlioğlu, etnografik çalışmada araştırmacının geliştirdiği "refleksivite"ye işaret eder ve bu süreci "eleştirel okuryazarlık" olarak tanımlar: "...hem baktığımız konuyu hem de kendimizi sorgulama[k]" (2003:7). Don Kullick ise "refleksivite" (öz-düşünüm) konusunun etnografide önemli bir sorun olduğunu şu şekilde açıklar:

"...bu terim, herşeyden önce, vaktiyle problematik olmayan bir şeyi problem haline getiriyor: Etnograf kişiliği. Vaktiyle kendinden emin olan bu kişiliği problematize etmek, onu inceleme ve eleştiriye tabi tutmak anlamına geldi: 'Biliyor' olmasının temeli nedir? Diye soruyor insanlar, 'Bilgisini nasıl topluyor?', 'Anlatılarını nasıl yazıyor?', 'Kimin için?', 'Hangi hususta?'" (2000:16).

Yeni medya çalışmalarında etnografik çalışma çoğu kez tek başına yeterli bir yöntem değildir. Örneğin, Sharon S. Kleinman araştırma yaptığı web sitesini incelerken üç farklı araştırma yöntemini bir arada kullanır: çevrimiçi katımlı gözlem, görüşme ve içerik çözümlemesi (2004: 49). Kleinman, bu siteye erişim ve çalışma için çevrimiçi grubun iznini almıştır.

Araştırma sonuçları konusunda da grup üyelerine geri dönüşümde bulunmuştur. Araştırmacı, çalışmasında seçtiği yöntemlerin olumlu ve olumsuz özelliklerini şu şekilde sıralar: Çevrimiçi grubun katılımlı gözlenmesi, araştırmacıya olayları ve tartışmaları anında gözlemlene olanağı vermekte ve bu tartışmalar kayıtlanarak, daha sonra çözümlemede kullanılabilir. Araştırmacı tartışmaya etki etme olanağına sahiptir. Ancak, katılımlı gözlemin olumsuz yönü ise, sürecin zaman kaybına sahip olması ve araştırmacının olaylar müdahil olmasının etik yönü ile araştırmacının varlığının katılımcılar tarafından bilinmesinin uzamdaki tartışmanın yönüne etkisidir. Görüşme yöntemi ise araştırmacının katılımının konuya ilişkin deneyimlerini ve gözlemlerini toplamasını sağlamakla birlikte, grup dinamiklerinin bilinmemesi veya katılımcının kendini açmaması vb. nedenlerle yeterli ve derinlikli enformasyona ulaşamayabilir. E-posta iletiler ise, içerik çözümlemesi için kolaylıkla İnternet'ten veya ilgili forumdan indirilebilir. Anahtar sözcüklerle üzerlerinde inceleme yapılabilir. Olayların ve tartışmaların tarihsel bir izleği e-posta iletileri üzerinden takip edilebilir. Ancak e-posta iletilerinden araştırma malzemesi olarak yararlanmak hususunda geçmiş e-posta iletilerine erişim engellenebilir, bu da e-posta iletilerinin ardyöre bilgisinin okunmasını engelleyebilir. Ayrıca e-posta iletilerinin birebir kullanılması da kişilik haklarının ihlali gibi bir etik soruna yol açabilir. Kleinman, üzerinde araştırma yaptığı siteyi, önce üç yıl informel katılımlı gözlemlerle incelemiştir. Çevrimiçi sitelere erişim görece ucuz, veri toplanması da kolaydır. Üstelik, grup üyelerinin bilgisi/haberi olmadan da bilgisayara sürekli veri kopyalanabilir. Ancak, Kleinman çevrimiçi araştırmada etik sorumluluk konusuna vurgu yaparak, grup üyelerinin izninin alınmasına ve anonimliklerin korunmasına önem verilmesini dile getirir. Özellikle kamusal e-posta iletileri ile belli konularda atılan özel e-posta iletileriyle, e-posta adresleri üzerinde araştırmacının etik sorumluluğu üzerinde durur. (Kleinman, 2004: 50-60)

Susan B. Barnes, forumlarda veya haber gruplarında iletilerin yüzlerce kişi tarafından okunduğunu hatta başka adreslere de yollandığına, iletinin sahibinin veya bu iletiye tepki

verenlerin rızasının alınmadığına dikkat çeker; üstelik e-postaların hiç biri de “özel” değildir. Sistem yöneticisi tarafından okunabilir, denetlenebilir, silinebilir. Barnes İnternet’de 5 farklı kategoride iletilerin yer aldığını ve her birinin de araştırma malzemesi halinde kullanılırsa farklı etik sorumluluğu olduğunu belirtir: kamusal tartışma listelerindeki iletiler; özel tartışma listelerinde gönderilen iletiler; araştırmacıya ad ve adres bilgisi ile gönderilen kişisel iletiler; İnternet’te dağıtılan iletiler; bilgisayar programları tarafından üretilen iletiler. (2004: 207-211).

Benzeri şekilde, Amy S. Bruckman da siber uzamda neyin özel neyin kamusal olarak nasıl ayrıştırıldığını, eskiden olan bir sayfanın arşivde saklanıyorsa tekrar yayınlanıp yayınlanamayacağını, anonim ve kimliği belirli bir şekilde forumlara katılmanın farklarını ve bu bilgilerin kullanılmasının kişinin gerçek yaşamına veya siber uzamdaki yaşamına etkisini etik sorumluluk olarak sorunsallaştırır (2004: 101-103). Araştırmacı, kişilik haklarını, gizliliği ve anonimliği korumalıdır. Etnografik alan araştırması çevrimiçi grup ilişkilerine zarar vermemelidir (Barnes, 2004: 219).

Shani Orgad göğüs kanseri bültenlerini incelediği etnografik alan çalışmasında katılımcıları ile çevrimiçi ilişki kurduktan sonra, onlarla çevrimdışı iletişim de kurmuştur. Orgad, ekran önünde ve ekran dışında katılımcının yaşantısının ele alınması gerektiğini vurgular. Orgad, araştırmacının akademik e-posta adresini kullanmasının katılımcıların güvenini kazanmasında önemli olduğuna dikkat çeker (2005: 55). Ancak, Orgad ele alınan konudan dolayı tam tersi bir etkinin de ortaya çıkabileceğini belirtir. Orgad, katılımcıların kimi zaman araştırmacıya özel sorular yöneltebileceğine de dikkat çeker. Orgad, araştırmacının kişisel konuları veya sorunlarını katılımcılarla paylaşmamasını önerir. Orgad, araştırmacının çevrimiçi ilişki kurduktan sonra, bu iletişimi çevrimdışına taşıdığında, çevrimiçi alınan bilgilerin ötesinde yeni enformasyon elde etmesinin önemini vurgular. Ayrıca, çevrimiçi kurulan iletişim hem araştırmacı hem de katılımcı için belli önyargıların oluşmasına neden olmuş olabilir. Bu hususa da

araştırmacı dikkat etmelidir. Çünkü her iki tarafta metin temelli kişisel sunumdan dolayı, belli önyargılarla çevrimdışı görüşmeye gelirler (57-62).

Kathleen LeBesco da metin bazlı alanda araştırmacının varlığının ne şekilde yönetileceği, grup görüşmesinden bireysel görüşmeye geçişlerin ne şekilde yönetileceği, elektronik olarak kayıtlanan tüm bu konuşmalarla araştırmacını ne şekilde çözümleme yapacağı ve başa çıkacağı sorularını tartışır. Ona göre, etnografik araştırmada en önemli husus, araştırmacının araştırmaya katılanların güvenini temin etmesidir. Metin bazlı sitelerde araştırmacı kendi varlığını duyurmak veya duyurmamak konusunda etik bir ikilem içindedir: Ortamdan alınacak her malzemenin anonim olarak aktarılması için dahi izin alınacak mıdır? LeBesco, kendi çalışmasında araştırmacının pusucu konumunun sitedeki katılımcıları rahatsız ettiğini gözlemlemiştir. LeBesco, araştırmanın öznelere ile araştırmacının nasıl iletişim kurduğunu, araştırmacının katılımcılara neleri nasıl (hangi iktidar dili ile) sorduğunu da ele alır. (LeBesco, 2004: 63-77)

Lori Kendall “BlueSky” adını verdiği MUDın çevrimiçi forum sitesini incelemiştir. Kendall iki şekilde bu sitede katılımlı gözlem yapmıştır. Ayrıca, sitenin 30 katılımcısıyla yüzyüze görüşme gerçekleştirmiştir. Kendall, sitenin hem bir MUD oyuncusu olarak hem de araştırmacı olarak katılımcısıdır. Kendall, anlatıcı olarak deneyiminin aktarılmasında üç stratejiye aynı anda başvurulduğuna dikkat çeker: akademik yazmanın uzlaşmaları ve dili; okur hakkındaki varsayımlar ile araştırmacının kendi kimliği ve otoritesinin nasıl görüleceğine ilişkin kaygısı (2004: 126). Etnografın “yerlilerle” buluşmasını anlatması Kendall’a göre, üzerinde özellikle durulması gereken bir konudur. Araştırılanlar basmakalıp yargılarla, okurların verili beklentilerini karşılayacak şekilde mi sunulacaktır? İnternet etnografisi nasıl bir kültürel “çeviri” dir? Çevrimiçi İnternet etnografisinde bir araştırmacı neleri inceleyebilir: haber grupları, posta grupları, tartışma grupları, sohbet odaları, metin-bazlı oyunlar, web günlükleri, çevrimiçi oyunlar vb. Ancak çevrimiçi İnternet etnografisi çalışmasında veya

çevrimdışı anket uygulanmasında araştırılanlar “araştırma-paparazzi”si olmak/konumuna düşürülmemek konusunda hassastır (Chen vd., 2004: 160). Dolayısıyla bu noktada yine “refleksivite” sorununa ve etnografin kişiliği konusuna geri dönülür (Binark, 2005). Jill Dubisch’in deyişiyle, araştırmacı araştırmasına katılanlarla veya dahil ettikleri ile bayağı özel bir ilişki yaşar:

“Bu niçin böyledir? Yoksa bir etik meselesi midir? Informatlarımızla [bilgi vericilerimizle] hemen hemen başka her şeyi yaparız. Yaşamlarını paylaşır, onlarla birlikte yer, ritüellerine katılır, ailelerinin parçası ve hatta yakın arkadaş bile oluruz. Ve kimileyin yaşam boyu süren dostluklar kurarız. Bununla beraber; onları amaçlarımıza ulaşmak için kullanırız. Halka açık ortamlarda yaşamlarının özel ve çok yakın yanları üzerine yazar ve konuşur, yaşamlarını kendi profesyonel maksatlarımız için kullanırız.” (2000:49).

Sonuç Yerine

“Araştırmacının, “kendi etik sorumluluğunu ne kadar içselleştirirse, diğer bir deyişle, katılımcılarını fiziksel ve psikolojik olarak istismar etmiyorsa; onların kişisel çıkarlarını kendi çıkarı için kullanıp yönlendirmiyorsa; kişilik hakları ile özsaygılarını, özel yaşamlarının gizliliği ile kimliklerinin anonimliğini koruyorsa; toplumda yeni eşitsizlik ilişkileri yaratmıyorsa (Balci, 2001); araştırma konusu ve araştırmasına katılanlar ile o kadar *doğru, dürüst, âdil ve dengeli ilişki, -etik ilkelere beslenen iletişim- kurabilir*” (Binark, 2005:190).

Özlüce dersek, yeni medya çalışmalarında yeni medyanın geleneksel medyadan farklı özelliklerine koşut yeni soruların sorulması gerekmektedir. Bu çalışmalarda, üretim, metin ve tüketim veya kullanım sürecinin eş anlı olarak birlikte ele alınması da olanaklıdır. Yeni medya ortamının metin olarak kabul edilerek, metin çözümlemeleri yapıldığı araştırmalarda farklı metin çözümlemesi teknikleri, etnografik alan araştırması ile birleştirilerek yapılabilir. İnternet etnografisi veya yeni medya etnografisi gerçekleştirilirken, araştırmacının araştırmasına dahil ettiklerinin kişilik haklarının, gizliliklerinin, anonimlerinin korunması ve katılım izinlerinin alınması

konusunda etik bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir (Jones, 2004: 184). *Association of Internet Researchers (AoIR)* İnternet etnografisi konusunda araştırmacıların uymaları ve benimsemeleri gereken etik ilkeleri geliştirmek için etik komite oluşturmuştur. Türkiye’de yeni medya çalışmalarının etnografisi konusunda araştırmacıların üzerinde uzlaşarak benimsedikleri etik ilkeler söz konusu değildir. Bu noktada araştırmacının gözlemediği, katılımlı gözlem yaptığı veya çevrimiçi ve çevrimdışı derinlemesine görüşme hatta odak grup görüşme yaptığı katılımcıların paylaştığı bilgilerin ne kadarının kamusal, ne kadarının özel alana ait olduğu, diğer bir deyişle, kamusal ve özel alanın sınırları nerede başlar nerede biter konusunda karar verme sorumluluğunu üstlenmesi gerekmektedir. Yeni medya çalışmalarında araştırmacının katılımcıların mümkün olduğunca “özgür ve bilgilendirilmiş” şekilde rızalarını alması da önemli ve gereklidir.

KAYNAKLAR

- Alasutari, P. (1995). *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage.
- Bakardjeva, M. (2003). “Virtual Togetherness: An Everyday-Life Perspective.” *Media, Culture & Society*, 25, 291-313.
- Barnes, S. B. (2004). “Issues of Attribution and Identification in Online Social Research.” *Online Social Research: Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 203-222.
- Bassett, E. H. ve K. O’Riordan (2002). “Ethics of Internet Research: Contesting the Human Subjects Research Model.” *Ethics and Information Technology*, 4.
- Bayraktutan-Sütcü, G. (2007). “Devasa Online Oyunlarda Klan Kültürü ve Liderlik Olgusu.” *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı. 13(2): 41-56.
- Binark, M. (2007). “Dijital Oyunlar: Sektör, İçerik ve Oyuncular.” *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı. 13(2): 11-24.
- Binark, M. (2005). “İnternet’i ve/ya Bilgisayar Dolayımli İletim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları.” *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 177-190.
- Bird, S.E. (2003). *The Audience in Everyday Life: Living in a Media World*. New York: Routledge.

- Bruckman, A. S. (2004). "Introduction: Opportunities and Challenges in Methodology and Ethics." *Online Social Research:Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G. Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 101-104.
- Chen, S.L.S., G.J. Hall ve M. D. Johns (2004). "Research Paparazzi in Cyberspace: The Voices of the Researched." *Online Social Research: Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 157-175.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Dağtaş, E. ve G. Derelioğlu (1999). "Geleneksel Yayıncılığa Alternatif Bir Medya Modeli Olarak İnternet Yayıncılığının Konumu ve Önemi." *Kültür ve İletişim*, 2(2):63-100.
- van Dijk, J. (2004). "Digital Media." *The Sage Handbook of Media Studies*. John D.H. Downing, Denis McQuail, Philip Schlesinger, Ellen Wartella (der.) içinde. London: Sage. 145-163.
- Doğu, B. (2007). "Bilgisayar Oyunlarına Kültürel Bir Yaklaşım: *The SIMS 2* Modeli." *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı. 13(2): 71-90.
- Dubisch, J. (2000). "Alandaki Aşıklar: Seks, Tahakküm ve Kadın Antropolog." *Tabu: Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik*. D.Kullick ve M.Wilson (der.) içinde. Ankara: Öteki Yayınları. 46-73.
- Hand, M. ve K. Moore (2006). "Community, Identity and Digital Games." *Understanding Digital Games*. Jason Rutter ve Jo Bryce (der.) içinde. London: Sage. 166-182.
- Hine, C. (2005). "Virtual Methods and the Sociology of Cyber-Social-Scientific Knowledge." *Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet*. Christine Hine (der.) içinde. New York: Berg. 1-13.
- Hine, C. (2000) *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Jensen, K. B. (2002). "The Qualitative Research Process." *A Handbook of Media and Communication Research*. Klaus Bruhn Jensen (der.) içinde. London:Routledge. 235-253.
- Jones, S. (2004). "Introduction: Ethics and Internet Studies." *Online Social Research:Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 179-185.
- Kendall, L. (2004). "Participants and Observers in Online Ethnography: Five Stories About Identity." *Online Social Research:Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 125-140.
- Kennedy, H. (2006). "Beyond Anonymity, or Future Directions for Internet Identity Research." *New Media and Society*, 8(6):859-876.

- Kerr, A., J. Kücklich ve P. Breton (2006). "New media-new pleasures?" *International Journal of Cultural Studies*, 9(1):63-82.
- Kivits, J. (2005). "Online Interviewing and the Research Relationship." *Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet*. Christine Hine (der.) içinde. New York: Berg. 35-49.
- Kleinman, S. S. (2004) "Researching OURNET: A Case Study of a Multiple Methods Approach." *Online Social Research:Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 47-62.
- Kullick, D. (2000). "Antropologların Cinsel Yaşamı: Erotik Öznellik ve Etnografik Çalışma." *Tabu: Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik*. D.Kullick ve M.Wilson (der.) içinde. Ankara: Öteki Yayınları. 15-45.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- LeBesco, K. (2004). "Managing Visibility, Intimacy, and Focus in Online Critical Ethnography." *Online Social Research:Methods, Issues and Ethics*. Mark D. Johns, Shing-Ling Sarina Chen ve G.Jon Hall (der.) içinde. New York: Berg. 63-80.
- Onaran-İncirlioğlu, E. (2003). "Sosyo-Kültürel Antropoloji, Kültür Araştırmaları ve Türkiye Kültürlerinde Göç." *Kültür ve Modernite*. G.Pultar, E.Onaran-İncirlioğlu ve B.Akşit (der.) içinde. İstanbul:Tetragon. 63-77.
- Orgad, S. (2005). "From Online to Offline and Back: Moving from Online to Offline Relationships with Research Informants." *Virtual Methods: Issues in Social Research on the Internet*. Christine Hine (der.) içinde. New York: Berg. 51-65.
- Sassi, S. (2006). "Cultural Differentiation or Social Segregation? Four Approaches to the Digital Divide" *New Media & Society*, 7(5):684-700.
- Schroder, K., K. Drother, S. Kline ve C. Murray (2003). *Researching Audiences*. London: Arnold.
- Slater, D. (2002). "Social Relationships and Identity Online and Offline." *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs*. L.A. Lievrouw ve S.Livingstone (der.) içinde. London: Sage. 533-546.
- Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of Internet*. London: Phoenix.
- Türkoğlu, N. (2004). *Toplumsal İletişim*. İstanbul: Babil.
- Wakeford, N. (2004). "Pushing at the Boundaries of New Media Studies." *New Media and Society*, 6(1): 130-136.

- Wakeford, N. (2000). "New Media, New Methodologies: Studying the Web." *Web Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*. D.Gaunlett (der.) içinde. London: Arnold. 31-42.
- Wellman, B. (2004). "The Three Ages of Internet Studies: Ten, Five and Zero Years Ago". *New Media and Society*, 6(1):123-129.
- Yıldız, H. (2007). "Homo Sapiens'in Boş Zamanı-Homo Ludens'in Sanal Kariyeri", *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı. 13(2):57:70.

İNTERNET VE GÖRSELİN İMHASI: İNTERNET İÇERİĞİNİ ANALİZ ETMEK İÇİN KURAMSAL MODEL ARAYIŞLARI

Halil NALÇAOĞLU

Giriş

Batı felsefesi tarihi boyunca egemen temsil biçimi olarak tanımlanan görsellik, içinde bulunduğumuz çağda bu özelliğini, amiyane bir ifade ile söyleyecek olursak, “abartmış” gibi görünüyor. Genelde İnternet’te, özellikle de “kullanıcı içerikli” (“*user-generated*”) ya da “kişisel yayın” (“*self-broadcast*”) kavramlarıyla tanımlanan sitelerde görselliğin yeni bir karaktere büründüğünü gözlemliyoruz. On dokuz ve yirminci yüzyıllar boyunca görsel olan öznel deneyimleri belirleyen bir güç mertebesinde algılandı. Göz ile görünene inanmak nosyonu ile tanımlanabilecek bu güven, bugün, göz ile görünmeyen bir şeyin kalmadığı bir kültürel atmosferde geçerliliğini kaybetmek üzere olabilir mi? Bu çalışmanın genel amacı, yeni bir araştırma alanı olarak İnternet görselliğinin kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmak şeklinde tanımlanabilir. Özel olarak ise “kişisel yayın” ve “kullanıcı üretimi içerikli web sitelerinin sunduğu akıllara durgunluk verecek hacimdeki görsel malzemenin analizi için ihtiyaç duyulacak kavramsal bir model tasavvur etmek, ya da bunu yapmanın güçlükleri üzerine düşünmek niyetindeyim. Ancak daha işin başından çalışmanın sonuç olarak böyle bir tikel modele rastlayamayan okura özür niteliğinde de kabul edilecek bir not düşmek durumundayım: Böyle bir tikel model, araştırmacılar için anahtar rol oynayacak bir kavramsal araç, inceleme nesnesinin doğasından ötürü mümkün gibi görünmemektedir. Şu halde bu çalışmanın hedefini bir model üretmek-

ten çok pratik bir model üretmenin imkansızlığı üzerine bir model üretmek şeklinde tashih etmek de mümkündür.

Giderek daha görsel bir hal alan İnternet, günümüzün egemen medyası haline gelmiştir. Sarkastik biçimde “dot.com girişimi” olarak adlandırılan yapının çöküşü ve *Web 2.0*'ın¹⁰ kendine sağlam bir yer edinmeye başlaması ile birlikte, İnternet görselliğinin kipi ve kullanım biçimleri de değişmeye başladı. Kimilerince “devrim” olarak adlandırılan bu yeni görsellik kipi, bireysel benlikleri öne çıkarıp geleneksel medyanın mesaj üreten ve mesajı alan taraflar arasında yarattığı aralığı daraltıyor. Görsel malzemeyi ve/veya enformasyonu paylaşmak üzere inşa edilmiş YouTube, Daily Motion, MySpace, Facebook, Second Life, Flickr, YouAreTv, vMix, blip.tv, bunların Türk versiyonu PiknikTube ve porno içerikli YouPorn ve PornTube gibi siteler ve bunlara ek olarak sayısız blog ve vlog siteleri aracılığıyla Web 2.0, hâlihazırda benliklerin görücüye çıktığı ultrademokratik bir platform haline geldi bile. *Times* dergisinin 2007 yeni yıl sayısının kapağında ve kapak hikayesinde kullanılan memnun ve muzaffer dil, yukarıda sözünü ettiğim benlik teşhirinin hiper-öznel deneyimini anlatmak için iyi bir örnek olabilir.

Derginin kapağında kullanılan illüstrasyonda YouTube'un video gösterim sayfasına benzer bir tasarımla karşılaşılıyor. Aynı zamanda masaüstü bilgisayarını andıran bu ekran resmi- ne ayna etkisi veren parlak bir kağıt yapılandırılmış. Böylece dergiye baktığımızda ekran illüstrasyonunun tam ortasında yazılı “Sen” ifadesinin arka planı olarak (sözde) kendimizi görebiliyoruz. Kapakta ise şu sözleri okuyoruz: “Yılın kişisi: Sen. Evet, Sen. Enformasyon çağını sen kontrol ediyorsun. Kendi dünyana hoşgeldin.” Bu söylemde öne çıkan öznel benlik-merkezli görsel dünya tasarımı *Times*'ın bireysel kahramanlık öykülerini öne çıkaran anlatımının ötesinde özgül bir bilimsel bir değer-

¹⁰ 2003 yılında ortaya atılan bu ifade ikinci kuşak web temelli cemaatlere ve hizmet sağlayıcılara karşılık geliyor. Her ne kadar bir yazılımın yeni versiyonunun adlandırmasını anırtırsa da, Web 2.0 aşlında bilinen web altyapısında somut bir değişiklikten çok bir kullanım ve algılama farkına işaret ediyor.

lendirmeyi hak ediyor. *Times*'ın YouTube ya da Flickr sayesinde kendilerini bütün dünyaya tanıtmayı başarmış bireyleri, bu şöhret süreci esnasında başka bir şey yapıyor olabilirler mi? Bireylerin kendilerini "bütün dünyaya" sunarken kullandıkları format, kendilerinin, kendi imgelerinin "bütün dünyaya" sunulduğu kategori, ve elbette herşeyin ötesinde İnternet'in ege-men kıldığı toplumsal iletişim kipi kim tarafından, nasıl belirleniyor? Bu ikinci belirlenimde de "demokratik" bir üslup söz konusu mu?

Bu çok genel soruları daha netleştirmek ve bu makalenin temel araştırma alanını sınırlamak için üç soru daha sormak istiyorum. Kullanıcı içerikli ya da kişisel yayın sitelerinde başat ifade kipi olarak görselliğin anlam ve önemi nedir? Bu fenomeni anlamak için nasıl bir kuramsal yaklaşımı ve modeli devreye sokabiliriz? Bu ve benzeri sitelerin enformasyon içerikleri ile nasıl başa çıkabiliriz? Son soru ile başlayacak olursak, sorunun kendisinin problemlerle dolu bir alanı işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Birinci olarak, anılan sitelerin "içeriklerinin" çoğu kere mevcut içeriklerin tekrar işlenmesi suretiyle yüklendiği dikkate alındığında "kullanıcı içerikli" ya da "kişisel yayın" adlarının gerçeği tam olarak yansıtmadığını saptayabiliriz. Bilindiği üzere bu içerikler genellikle bir başka araçtan (örneğin televizyon) alınarak bireysel sitelere yüklenmektedir. Bu durumda içeriğin bireyselliği konusunda Web 2.0 "devrimini" kutlamak için bir parça acele edip etmediğimiz sorulabilir. Farklı bir düzeyde, içerik nosyonunun kendisi de sorgulamaya açıktır. Göstergebilimsel bir perspektiften yaklaştığımızda herhangi bir görsel malzemeye, ister bireyler kendi dijital kameralarıyla üretsinler ister geleneksel bir medya kaynağından kaydetsinler, saf otantiklik atfetmek son derece sorunlu olacaktır. İleride göstermeye çalışacağım üzere, anlamlandırma zinciri ilke olarak kapalı bir sistem oluşturmadığından İnternet içeriğine odaklanan bir çalışma mutlaka dışsal biçim ve içerik süreçlerine (yani kültüre ve kültürel kodlara) bakmak durumunda kalacaktır. Üçüncü sorun alanı olarak verili içerikler arasında seçim yapmaktan söz edebiliriz -teknik bir terim kullanacak olursak, *örnekleme*

sorunundan söz ediyorum. Görsel malzemenin egemen olduğu kişisel yayın siteleri içinden hangi içerik(ler) bu fenomeni temsil edebilir? Söz konusu sitelerin içeriklerinin salt niceliksel boyutu bile anlamlı bir istatistiksel tasavvuru devre dışı bırakmaya yetebilir. 2006 yılı rakamlarıyla yalnızca YouTube'a günde 65,000 videonun yüklendiğini, yine bir gün içinde yaklaşık 100,000 tanesinin indirildiğini düşünecek olursak konu biraz aydınlanmış olacaktır. Günlük video indirme sayısı bir önceki yıla göre on kat artmıştır; o halde elimizde yalnızca büyük bir nicelik değil, geometrik denebilecek bir artış hızı da mevcuttur.¹¹ Bu sorunu halletmek için *en çok izlenen içerik* ölçütü öne sürülebilir. "En çok izlenme" ölçütünün sayısız dışsal faktöre (tekrar kültür) bağımlı olması bir yana, popülerlik yarışmasını kazanan içeriklerin son derece tutarsız ve karşılaştırılması imkansız sonuçlar vereceğini de görmemiz gerekiyor. Bu konudaki rekor "Dansın Evrimi" başlıklı gösterisi ile bir komedyene ait (Judson Laipply). Bu gösteri kaydı 46,06 milyon kez indirilmiş. Laipply'nin rekorunu My Chemical Romance grubunun "Famous Last Words" rock videosu izliyor (22,75 milyon indirme). Üçüncü sırada ise 22,71 milyon indirme ile bir Pokemon videosu izliyor! Görüldüğü gibi "en çok izlenenler" sıralaması anlamlı bir kalıp sergileyemeden uzayıp gidiyor. Aslına bakılacak olursa istatistik bilimi için çok önemli bir kavram olan "anlamlı kalıp" İnternet söz konusu olduğunda kendi içinde şüpheli bir durum yaratıyor. İnternet fenomenini olumlayan söylemlere bakılacak olursa, televizyon programlarında gözlemleyebileceğimiz türden kalıp içeren yayıncılık kötülenmekte, bunun yerine "kalıpsızlık," bir çokluk (*multiplicity*) ve bolluk (*plentitude*) işareti olarak övülmektedir. Bu çokluk ve bolluk meselesine ileride daha detaylı olarak tekrar değineceğim. Kanımca bu konu basit bir metodolojik açmaz olmanın çok ötesinde, çağımızın görsel imgelemi bağlamında bir sorun silsilesine işaret ediyor. İçeriğin bilimsel olarak ele alınmasında dikkatlere sunmak istediğim dördüncü problem "kişisel yayın" ifadesinde yer alan ve "kullanıcı içerikli" ifadesinde ima edilen "kişi" ile doğrudan ilgili. Standart iletişim çalışmalarına ege-

¹¹ *Times*, 25 Aralık 2006 – 1 Ocak 2007.

men olan iletişim modeli kişiyi fikirlerin (düşüncelerin, duyguların, vb.) üreticisi olarak konular. Modele göre üretilen bu bilişsel/duygusal malzeme bir araç aracılığıyla başka kişilere, başka benliklere aktarılır. Ne var ki bu modelin arkasında yatan Kartezyen özne fikri çağdaş psikanaliz ve farklı biçimlerdeki yapısalcı-sonrası fikriyat tarafından verili kabul edilmemektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu standart yaklaşım tikel benliklere çevrelerinden (yani dil ve kültürden) soyutlanmış bir özne konumu ya da bir tür otonomi atfeder. Alternatif kuramsal yaklaşımların özne ile ilgili tutumlarında ise özneye varıldığı savunulan benliğin gerçekte çok boyutlu, değişken ve en önemlisi kendi içinde (*sui generis*, kendi ile aynı) bir varlık olmaktan ziyade dilin ürünü olduğu savunulur. Bunun yanı sıra aynı standart model bilişsel içeriği doğrudan doğruya öznenin mülkiyetinde, onun tarafından üretilmiş, ona ait bir malzeme olarak ele alırken alternatif yaklaşımlar düşüncenin (göstergebilimsel dille, *gösterilenin*) düşünen özneye dışsal olduğunu söyleyecektir. Nihayet standart iletişim modeli, logosmerkezci tutumunun bir ürünü olarak iletişim sürecinin hayatî önemde bir unsuru olan iletişim aracının kendisini analiz etme fikrine sırtını dönecektir. Özet olarak ifade etmek gerekirse, bu çalışmanın konusu olan kişisel yayın ve kullanıcı içerikli sitelerin analizi son derece önemli bir dizi engelle uğraşmak durumunda kalacaktır.

Öte yandan bu engeller, yani içeriğin kısmen otantik olmaması, dışsal referans olmaksızın bir anlam ifade etmemesi, çok sayıda olması ve kendiyile-aynı özne fikrine dayanması, İnternet'te yer alan görsel malzemenin analiz edilemeyeceği ya da bilimsel araştırmaya konu edilmeye değmeyeceği anlamına gelmez. Tam tersine, bu engeller ciddiye alınmalı ve özenli bir kuramsal perspektifle analiz edilip değerlendirilmelidir. Engeller genellikle olasılıkları da doğurur. Video ağırlıklı görsel içeriğin çoklu, bireyselleşmiş, kültürel olarak düzleyici, ve nihai olarak tutarsız/kalıplaştırılmaz doğası, adına küresel kapitalizm" denilen günümüz sosyo-ekonomik koşullarının semptomları olarak kabul edilebilir. Çağımız görselliğinin *bir bütün olarak* içeriğinin tek bir gösterileni olduğunu iddia etmek fazla abartı mı olurdu? Bu gösterilen, Google, Microsoft, Yahoo!,

AOL gibi küresel oluşumların temsil ettiği küresel oligopolistik kapitalizmdir. Bu iddia ilk bakışta fazlasıyla indirgemeci görülebilir. Ancak derinlemesine bir irdeleme, küresel kapitalizmin de tek bir şey değil, çok ve tutarsız parçalardan oluşan bir şey olduğunu gösterecektir. Görselliğin önemi ve incelenmesi için özenli bir kuramsal perspektifin gerekliliğini ortaya koymaya çalışan benim araştırma sorularım da bu tartışmaya *kendisini kişisel yayın sitelerinin içeriği ile sınırlamayan* bir açılım getirebilir düşüncesindeyim.

Görselliğin doğası ve yeni bir kuramsal perspektifin gerekliliği ile ilgili şu ana kadar değinmediğimiz iki soru, bu makalenin birbiri ile ilgili iki hedefinin de altını çiziyor: Öncelikle çağımıza egemen olduğunu düşündüğüm görsellik kipini değerlendirmeye alan melez bir kuramsal yaklaşım geliştirmek istiyorum. Daha sonra da bu görsellik kipinin özgül bir göstergebilimsel niteliği olduğu iddiasını ortaya koymak niyetindeyim. Bu iddia çerçevesinde çağdaş görselliğin gösterenlerinin Saussurecü gösterilenlere değil, adına *görselleştirme* diyebileceğimiz bir işleve karşılık geldiğini ileri süreceğim. Makalenin bundan sonraki kısımlarında önce alternatif kuramsal yaklaşımı sunacağım; daha sonra da Saussurecü gösterge eleştirisine dayanan daha özgül bir tartışma geliştireceğim.

Karşılaştırmalı Medya Kuramı

İnternet'in her geçen saniye geometrik olarak çoğalan görsel içeriği ile ilgili kuramsal bir perspektif geliştirme ihtiyacı, kişisel yayın sitelerinin içeriğinin kelimenin tam anlamıyla dağınık bir görüntü sergilediği gözleminden kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, sıradan bir gözlem bile İnternet'in bize, deyim yerindeyse, zıvanadan çıkmış, pratik olarak sınırlanamaz ve kategorize edilemez çokluk ve çeşitlilikte malzeme sunduğunu göstermektedir. Her ne kadar yüklenme ve indirme oranlarına dayanan ölçütler icat edilebilirse de (veyahut site-sahipleri tarafından dayatılan kategorizasyonlar mevcutsa da), bunlara dayanan bilimsel bir yaklaşım, fenomenin genel olarak anlaşılması sürecine ciddi zarar verecektir. Çünkü bu içerik-temelli ölçütler İnternet üzerinde gelişen iletişim sürecinin pragmatik etkisine odaklanacaktır.

Bir dil oyunu içinde “pragmatik etki” kavramı ile ne anlatmak istediğimi bir örnekle açıklamaya çalışayım. Diyelim ki bir sosyal etkinlikte fotoğraf çektiniz ve etkinlikte yer alan arkadaşlarınız, genellikle olduğu gibi, bu fotoğrafları görmek istiyorlar. Önünüzde iki seçenek var: Ya basılmış fotoğrafları götürüp arkadaşlarınıza elden verirsiniz ya da bunların dijital versiyonlarını, söz gelimi, Flickr İnternet sitesine yükleyip onlardan istedikleri fotoğrafları kendilerinin indirmesini isteyebilirsiniz. Salt pragmatik etkiye odaklanmak, iki paylaşma eylemini özdeş kılacaktır—sonuçta arkadaşlarınız çektiğiniz fotoğraflara ulaşacaklardır. Oysa bu anlayış, bu eylemlerin kurucu (*institutive*) rolünü, Husserl’in terminolojisi ile söylersek, *Urstiftung* etkisini dışarıda bırakacaktır. Basılmış fotoğrafları elden vermek ile bunları İnternet’te yayınlamak arasında kültürel ufukların kurulması anlamında radikal bir fark vardır, pragmatik etki aynı bile olsa. Aynı eylemde şekillenen iki işlevi, herhangi birini gözardı etmeden ve birbirleriyle girdikleri ilişkiyi de dikkate alarak kavrayabilmek için melez bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç duyarız.

Kanadalı iletişim kuramcısı Ian Angus (2000a, 200b) tarafından geliştirilen *karşılaştırmalı medya kuramı* (bundan sonra KMK denilecektir) bu ihtiyaca yanıt verebilir. KMK bir ifadenin “söylenme yeri” ya da “ortamına” odaklanır.¹² İfadenin ortamı, aşkın bir semantik güce sahiptir (Angus 2000a). İçerik (“anlamlandırma” ya da söylenen) ve biçim (“retorik unsur” ya da söyleyiş) odaklı çalışmaları tamamlar nitelikte olmak üzere KMK, farklı iletişim ortamlarının içerik ve biçimin ötesinde karşılaştırılması işini üstlenir. Böylece KMK teknolojinin kültürel eleştirisi ile de yakından ilgilidir diyebiliriz. Zira tüm iletişim medyası bir yandan temsil teknolojileri olarak kabul edilirken bir yandan da *kültür kurma* işlevini üstlenmişlerdir.¹³

¹² KMK için önemli bir dizi kavram Türkçeleştirme sorunları nedeniyle karışıklığa neden olabilir. Bu nedenle bu kavramların İngilizce karşılıklarını akılda tutmak yararlı olacaktır. “İfade” kavramı *expression*, “söylenme yeri” *site of saying*, “ortam” *medium*, “anlamlandırma” *signification*, “söylenen” *what is said*, “söyleyiş” *saying* karşılığı olarak kullanılmıştır.

¹³ Burada detaylı olarak tartışılmayan örtük kuramsal bir varsayım bulunduğunu ifade etmeliyiz. Bu varsayım bütün insan iletişiminin ifade

Anlam üretme teknolojileri burada iletişimin olmazsa olmaz unsurları olarak görülür; Angus'un terminolojisi ile bunlara "ilk sahne" de (*primal scene*) denebilir. İletişimin ilk sahneleri verili bir kültür içinde algıları, kurumları ve bilışı inşa etme anlamında kurucu işleve sahiptir. Bu işlev mesaj aktarımının yanı sıra iletişimin aşkın karakterini de belirler. İletişimin mesaj aktarımı ve aşkın işlevleri birbirinden kopuk olmadıkları gibi gerçekte paradoksal bir ilişkiye girerler (Angus 2000a: 40; 2000b: 28-50). "İletişimin kurucu paradoksu, ifade anlamı veya duyuşsal içerik olarak her 'iletişimin', bir ortam (*medium*) tarafından ilişki biçimi oluşturma ya da kurma olarak 'iletişimi' eğretilemesel olarak mümkün kılmasından doğar" (Angus 2000a: 40). Bir başka ifadeyle, Angus'a göre iletişimin temsil edici ve kurucu unsurları aynı tikel iletişim ediminde birlikte yer alırlar (2000a: 41). Fenomenoloji perspektifinden baktığımızda verili bir kültürel ufuk içinde gerçekleşen bir iletişim edimi, gerçekleştirdiği iletişim ortamı (*medium*) aracılığıyla kültürel biçimlerin tanımlanmasına katkıda bulunur. Örneğin, konuşma dili bağlamında "her bir söz edimi hem içinde anlamlı olduğu kurulu ufkunu onaylar hem de bu ufkun şekillenmesini yeniden gerçekleştirir" (2000b: 47).

KMK, aynı zamanda, söylemi ya da pragmatik anlamı dünya ufkundan kesip ayırma eğilimindeki dil oyunu temelli postmodern kuramların post-hermenötik bir eleştirisi olarak da görülebilir. Bu çerçevede KMK'yı bir başka medya kuramcısının görüşleri ile paralelliği içinde ele alabiliriz: Friedrich Kittler. Kittler, iki çığır açıcı çalışması (1990, 1999) aracılığıyla "iletişimin maddiyatı" adını verdiği şeyin analizinde Derrida, Lacan ve Foucault'nun özgün bir sentezini ortaya koyar. KMK

içeriğinden bağımsız maddî bir unsura, yani bir ortama dayandığı yolumdadır. Dahası, ortam (iletişim teknolojisi) Kanadalı iletişim tarihçisi Harold Innis'den alıntılanarak söyleyecek olursa "neye yöneldiğimizi" ya da "neye dikkat ettiğimizi" de belirleyecek güçtedir (Innis 1973). Innis bir başka çalışmasında şunu ileri sürer: "...medeniyet farklı aşamalarında kil, papirüs, parşömen ve kâğıt gibi farklı iletişim medyasının egemenliği altındadır..." (1949: 7). Burada önemli olan medyanın anlam üretme ve kültür kurma rollerinin beraber analizini "teknolojik determinizm" nosyonu ile karıştırmamaktır.

ile birlikte Kittler'in iletişime yaklaşımı, iletişimin maddi boyutuna (ortam ya da *medium*) güçlü bir vurgu yapar. Kittler'e göre bu maddi unsur olmasaydı, geleneksel olarak insan öznenin "içi," yani düşünen şey, diye bir nosyonumuz olmazdı. Kittler'in söyleminde salt dışsal ve maddi iletişim unsurları aracılığıyla varlığına hükmettiğimiz öznenin iç dünyası "bedensellik" kavramı ile karşılaşılır. Bir başka ifadeyle Batı felsefesinin kadim öznellik metafiziği reddedilerek bunun yerine maddeci bir anlayış getirilir. Bu kuramsal hamle basit bir biçimde öznenin reddi olarak algılanmamalıdır. Zira düşünen öznenin bir karakteristiği olarak kabul edilen düşünce üreten iç dünyanın reddi, düşüncenin kaynağını da yerinden etmek anlamına gelecektir. KMK gibi Kittler de düşünen özne kavramını dışsallık ilkesiyle değiştirmiş olur. "Söylem" kavramıyla Michel Foucault, *gramme*, iz, arke-yazı, kökendeki ek, vb. bir dizi kavramla Derrida gibi düşünürlerin sayesinde kavram evrenimize giren dışsallık ilkesi özet olarak anlamın özne-dışı mekanizmalar aracılığıyla oluştuğunu söyler. Bu mekanizmalar kabaca dil ya da söylemdir. Kittler'in maddi iletişim unsurları ve dışsallık ilkesini beraber anlatan kavramı "*Aufschreibesysteme*" dir -bu kavramdan ("notasyon sistemleri" olarak da okunabilir) anlaşılacağı üzere yazı maddi ve kalıcı bir iz olarak anlamın üretilmesi bağlamında büyük önem taşımaktadır. Böyle bakıldığında diğer tüm temsil teknolojilerinin kökeninde bulduğumuz yazının, verili bir kültürün verili bir zaman-mekan kesitinde sahip olduğu karakteri belirleyen merkezî bir nosyona işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Bu kuramsal bağlam içinde kişisel yayın sitelerinin yalnızca kendi içlerinde değil, belli bir anlamlandırma rejimi tarafından belirlenen çağımız kültürünün bir semptomu olması bakımından da önemli olduğu söylenebilir. Bu rejim içinde anlamlandırma zinciri (göstergelerin başka göstergelere sonsuza kadar işaret etmeleri) standart postmodern açıklamada olduğu gibi hiçbir sınırlamaya tabi olmadan "gezinen" göstergelerden oluşmak yerine, belirgin bir form sergilemektedir. Bu form döngü eğretilmesi ile tarif edilebilir. Günümüz İnternet ortamında şekillenen bu döngüsel hareketin iki temel özelliği öne çıkıyor: (1) İnternet'in görsel rejimi içinde yaratılan görünürde

sınırsız çeşitlilikteki anlama rağmen iletişim sürecinin önceden belirlenmiş “düşünce filtreleri” tarafından şekillenmesi. “Düşünce filtreleri” kavramı gerçekte geliştirilmeye muhtaç bir nosyona işaret ediyor. Bu çalışmanın sınırları bu kavrama yeteri kadar eğilmeme olanak tanımasa da giriş niteliğinde birkaç noktanın altını çizmekte yarar görüyorum. Günümüz İnternet yapılanması ve özellikle Web 2.0 olarak adlandırılan kullanım biçimi bütünüyle yukarıda eleştirel değerlendirmesi yapılan metafiziğin etkisi altında şekillenmektedir. Bu metafizik, temelde düşünce üretiminin ve üretilen düşüncelerin (anlamaların) paylaşımının öznel meseleler olduğu noktasına odaklanmıştır. İletişimin gerçekleşmesi, bu mantığa göre, engellerin aşılması anlamına geliyor. Karikatürize ederek söylersek, dünyanın bütün problemleri insanların birbirleriyle tam olarak anlaşamamalarından doğmaktadır gibi bir varsayımla karşı karşıyayız. Bu problemlerin arkasında ise sanki sadece iletişim engelleri yatmaktadır. İletişim engelleri ise kabaca biçimsel sorunlar olarak anlaşılmaktadır. İnternet bu anlamda neredeyse bütünüyle varlığı verili kabul edilen düşüncelerin daha verimli ve hızlı bir biçimde paylaşımı hedefine odaklanmış gibidir. Ben asıl meselenin bu olmadığını düşünüyorum. Teknik konuların (biçimsel engellerin) halledilmesi düşüncesi modernliğin araçsal mantığının bir gereğidir (otomasyon, hız, verimlilik, vb.) ve bu anlamda ideolojiktir. Bu ideolojinin arkasında ise biçim-öz ayrımı yatmaktadır. Peki düşünce pratiğinin kendisi çağımızda ne noktadadır? Bu soru Web 2.0’ın sunduğu “olanaklar” sayesinde yapılabilir olan herşeyin yapılması ilkesine indirgenmiştir. Sunulan olanaklar ise mevcut küresel kültür akışlarında önceden belirlenmiş kalıpların hep “daha verimli ve daha hızlı” ilkesiyle yeniden “biçimlendirilmesinden” ibarettir. (2) Yukarıda kaba hatlarıyla değinilen anlamlandırma rejimi kendi öznesini yaratmış ve farklı öznellik biçimlerini efektif bir biçimde devre dışı bırakmıştır. Bu özneye “hiper-öznelleşmiş narsistik bireyler” adı verilebilir. Bu kavram da tıpkı “düşünce filtreleri” kavramı gibi geliştirilmeye muhtaçtır. Ancak giriş kısmında *Times* dergisine referansla belirttiğim “Sen” öznesi kabaca bu kavrama ışık tutuyor. Hiper-öznelleştirilmiş narsistik bireyler ve düşünce filtreleri beraber

işleyen ve birbirini destekleyen iki mekanizma olarak düşünülmelidir. Bu iki mekanizma, egemen iletişim medyası sayesinde kurulan anlamlandırma rejimi içinde işlev görmektedirler. Bu anlamlandırma rejimini karakterize eden göstergelerin anlaşılması için yeni bir kuramsal eleştiriye ihtiyaç duyulduğundan söz etmiştim. Bu çabanın daha özgül bir hedefe, göstergenin kendisine yönelmiş tartışması bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Göstergenin Eleştirisi

Yaygın kaniya göre görselliğin egemen olduğu bir kültürde yaşıyoruz. Bu kaniyi incelediğimizde epistemolojik ve fenomenolojik destekleri olduğunu görürüz. Batı felsefesi tarihi boyunca, yirminci yüzyıl Fransız düşüncesi istisnası bir yana, görmenin diğer duyuların yanında ayrıcalıklı duyu olduğu söylenir (Jay 1993). Böylece Batı felsefesinin üç bin yılı boyunca görme neredeyse bütün bilgi üretiminin temelini yerleştirilmiştir diyebiliriz. Elbette bu iddianın geçerliliğini sorgulayan karşıtezler de mevcuttur. Söz gelimi görmenin ayrımları ve açıklıklıkları ortaya koyan en net duyu olduğu düşüncesi Don Ihde tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Ihde'ye göre bu ayrıcalık, figür-arkaplan gibi "tekrarlanabilir Gestalt özelliklerine" aittir, görme duyusunun kendinde barındırdığı içsel güçte ya da ayrıcalıkta değil (2004: 471). Kuşkusuz adına çağdaş Fransız düşüncesi denen ve Martin Jay'e göre görmeyi aşağılayarak bu duyuya saldıran yaklaşım da görselliği, daha doğrusu bu duyuyu ve sonuçlarını ayrıcalıklandırarak yapıları eleştirmiştir. Bu tartışmalarda benim açımdan semptomatik olan ancak çok sınırlı sayıda yaklaşımın görsel temsil aracılığıyla neyin gösterildiği ile ilgilenmiş olmasıdır.¹⁴

Şu halde görsellik eleştirisi içeren yaklaşımların temel derdi imge aracılığıyla neyin temsil edildiğinden çok resimselliğin (*pictorialness*) diğer anlam üretme teknolojilerini egemenliği

¹⁴ Elbette en bariz örnek Guy Debord'un "gösteri toplumu" nosyonudur. Bu nosyona göre gösteri/görsellik kapitalist toplumlarda salt temsil olmanın ötesinde değer kazanmıştır (1983). Bir başka örnek Lowe'ün "burjuva algısı" eleştirisi olabilir (1982).

altına almış olmasıdır.¹⁵ Daha somut bir dile ifade etmek gerekirse, bu literatür içinde imge-egemen toplumdaki söz edilişinde şikayetçi olunan, topluma egemen olan anlam değil, belli bir göstergesel pratiğin egemenliğidir—insanın aklına bir zamanlar toplumsal eleştirinin başat söylemlerinden olan “egemen ideoloji” nosyonu ve bu nosyonun sihirli bir biçimde ortadan kayboluşu geliyor. Eleştirinin bu şekilde doğrudan biçimsel bir karaktere bürünmesini doğru okuduğumuz zaman, içeriğin (anlamın ya da gösterilenin) farklı göstergesel pratikler içinde hayaletleri bir biçimde aynı kaldığı varsayımı ile karşılaşırız. Medya teknolojilerinin tarihsel olarak birbirini yerinden ederek egemen biçim halini almasında da benzer bir endişe gözlemleniyor muyuz? Her yeni iletişim teknolojisi yaygınlaşıp egemen biçim halini alana kadar toplumsal iletişimin örgütlenmesinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. “Yerinden etme” kavramı ile karşılaşmaya çalıştığım bu dönüşümleri doğru anlamak için izlenebilecek bir yol, iletişim teknolojilerinin izini geriye doğru sürmek olabilir. Doğal olarak bu yol bizi sözde kökensel iletişim biçimine, yani, sözlü iletişime götürecektir. Endişenin kaynağı her bir yeni teknoloji ile bu dönemde olduğu varsayılan saf mevcudiyetin aşama aşama yitirilmesi, sözün yerini yazının, yazının yerini baskının, baskının yerini radyo ve fotoğrafının, vs. olarak sözlü iletişimin saf mevcudiyet halinin kaybolduğu düşüncesidir. Derrida’nın mevcudiyet metafiziği adını verdiği bu sistem, yazının (özellikle fonetik alfabenin) icadından itibaren kendini güçlü bir biçimde göstermektedir (1976). Bu icada “ifade ile düşünce içeriğinin ayrışması” adı da verilebilir.

Bu öykünün çarpık yanı, sessel (*aural*) iletişimin sözün düşünceye en yakın duran ortam (araç) olduğu varsayımı ile ayrıcalıklandırılmasıdır. Bir başka ifadeyle, tüm aracılı (*mediated*) iletişim biçimlerine *söz ile parazitik bir ilişki içinde olma* karakterini yükleyen bu açıklama biçimi, logos-merkezci yaklaşımın tipik görüntüsünü taşır. Bir anlamda bu anlatı ya da tarihselleştirme, temsil teknolojilerinin attığı her adımı temsili gerçeğe (saf mevcudiyete) bir adım daha yaklaştırdığı duygu-

¹⁵ Örneğin Jacques Ellul (1985).

sunu uyandırırken, diğer yandan da paradoksal olarak saf mevcudiyetin yitirilmesi endişesini pekiştirir. Söz konusu teknolojik gelişmelere verilen adlara hızlı bir bakış bile kayıp mevcudiyetin obsesif bir biçimde yeniden ele geçirilmeye çalışıldığını gösterecektir: fonograf, grafofon, gramofon, fotoğrafı, kinetografi, filmografi, vs. Dikkatli gözler tüm bu icatların adlandırılmalarını yazı eğretilmesinin yönlendirdiğini, bunun da graf/gram (*graph*, *gramme*) ekleri ile sağladığını saptayacaktır. Bir başka ifadeyle, sözün saf mevcudiyetinden uzağa doğru atılan her adım, bu mevcudiyetin korunması anlamına gelen yazılaştırma eğretilmesi ile tazmin edilmiş, ancak ifade ve düşünce arasına aynı hamle ile yeni bir aralık eklenmiştir.

Günümüz kültürünü okurken geliştirilen bir başka daha özgül iddia bir enformasyon toplumu içinde bulunduğumuz yolumdur. Buradaki en ciddi saptama kültürün enformasyona tercüme edilmekte olduğudur. Manuel Castells'in deyişi ile bir "gerçek sanal kültür" oluşmakta, bunun temelinde yatan gerçek sanal metinleri ise giderek sermaye yoğunlaşmasını artıran küresel oligopolistik multi medya grupları belirlemektedir (2004: 143-144). Castells'in oligopolistik kapitalizme atfen belirlediği kültürel metinlerin tekdüzeleşmesi/yüzeyselleşmesi olgusunun arkasında apaçık bir biçimde gözlemlenen farklı teknolojilerin yöndeşme eğiliminde olduğu gözlemini buluyoruz. O halde bu iddianın saptadığı problem, kültürün içerdiği, daha doğrusu, kültürü bildiğimiz anlamda kültür yapan bütün geleksel hiyerarşilerin ve referans çerçevelerinin kaybolmasıdır. İndirgenmiş (tekdüzeleşmiş, yüzeyselleşmiş, daralmış) kültürel içeriğin demokrasi-karşıtlığı saptamasını bir adım ileri götürerek bunun paradoksal olarak bir-ve-sıfırların *ultra-demokratik* işleyişinin bir sonucu olduğunu eklemek istiyorum. Kültürün sayısallaşması, tüm enformasyonun adına "erişim" denilen baskıcı mantığın etkisiyle düzlenerek (*levelling*) kültürün devasa bir bit pazarına dönüşmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu savı doğrulamak için bir arama motoruna "Picasso" anahtar sözcüğünü girerek 2007 yılı Haziran ayı itibariyle ortaya çıkan 31 milyon 700 bin sonuca sabırla göz atma deneyi yetecektir. Kuşkusuz bu deneyin en önemli bulgusu, yukarıdaki örnekte anılan 31 milyon 700 bin sonuç sayfasının içeriği değil, böyle

bir deneye hiç kimsenin cesaret edemeyeceği gerçeği değil midir? Erişimin baskıcı mantığı gereği elde edilen bu sonuçlar bambaşka bir söylem ağının ürünü olan “kaynak” sıfatını taşımaya devam ederken, açıkçası pek bir şeye *kaynaklık* etmeyecektir.

Görsellik ve enformasyonellik kavramları ile özetleyebileceğimiz bu iki iddianın açtığı patikalar adeta bir kâbus gibi karşımızda durmakta olan şu istatistikte kesişiyorlar: İnternet ortamındaki enformasyon 2010 yılında 988 milyar gigabyte (988 exabyte) seviyesine ulaşacak ve bu niceliğin önemli bir bölümü görsel enformasyon olacak (IDC White Paper, 2007). Bu niceliği somutlaştırmak için şöyle bir karşılaştırma yapabiliriz: Baskı teknolojisinin icadından itibaren basılı bütün materyali, her tür alfabe ile basılmış bütün kitapları, bütün edebî ve şiirsel yapıtları, bilimsel ve dinî yayınları, kısaca yazı teknolojisi ile kâğıt üzerine döküldükten sonra basılarak çoğaltılmış bütün kopyaları düşünün. Yalnızca bir yıl içinde üretilecek olan 988 exabyte enformasyon bu yazı kütesinin tam 78 milyon katı olacaktır! Şu halde bu çağda *enformasyonel imgelemin egemenliği altındaki bir kültür içinde yaşadığımızı* söylemek kesinlikle abartı sayılmamalıdır.

Bununla birlikte, “egemenlik” teriminin de kuşkuyla karşılanması gerekir. Zira egemenliğin bulunduğu yerde akla ilk gelen soru “baskılananın” ne ya da kim olduğu olacaktır. Oysa yukarıda tarif etmeye çalıştığım durumda göze çarpan tikel bir baskılanan olduğu şüphe götürür. Örneğin, Web 2.0 yakıştırmasının tanımladığı yeni İnternet kullanımı, içinde geliştiği kültürel sistemin hangi unsurunu baskılamış, devre dışı bırakmış ya da atıl hale getirmiştir? “*Live chat*” evreninde söz ya da yazının devre dışı bırakıldığı düşünülebilir mi? Elbette hayır. Bunun yerine akla daha yatkın bir açıklama önceki anlamlandırma teknolojilerinin yerinden edildiği olabilir. Yerinden etme kavramı, belli bir iletişim teknolojisinin büsbütün ortadan kaybolmayacağına, ancak verili kültürel evreni belirleme kapasitesini başka teknolojilere devrettiğine işaret eder. Bir başka ifade ile, önceki teknolojiler geride bırakılmış, ancak işlevlerini bütünüyle yitirmemişlerdir. Marshall McLuhan ile paralel düşü-

nerek KMK bu geride bırakma-soğurma sürecini kültürün kurucu jesti olarak kabul eder. Kültür, bu çerçeve içinde “içeriği her zaman önceki iletişim aracı olan iletişim araçlarının birbirleriyle etkileşimi” olarak tanımlanacaktır. Böyle bakıldığında iletişim araçlarının içeriği daima süregiden bir aracın bir diğerini tercüme etme süreci olarak da anlaşılabilir (Angus 2000a: 47-48). O halde bu yaklaşıma göre bir iletişim aracını kendi içinde (söz gelimi bir yenilik olarak) değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir. Zira tikel bir araç/ortam her durumda kendinden önce gelmiş olan araçların/medyanın özgül bir bileşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgisayarlar ve İnternet, hiç kuşkusuz, bu kurala istisna teşkil etmezler, hele içinde yaşadığımız (enformasyonel) çağa damgasını vuran yöndeşme (*convergence*) fenomeni dikkate alındığında.

Giriş kısmında İnternet ortamında bulunan çoğul ve dağınık görsel göstergelerin okunmasında ve yorumlanmasında karşılaşılacak güçlüklerden söz etmiştim. Olaya farklı bir perspektiften yaklaşmak için geleneksel olarak anlam içeriğini biçimden ayırıştıran ve bu ikisini bir ikili karşıtlığın kutupları olarak gören yaklaşımı sorgulayabiliriz. Bu yaklaşım biçimsel olanı içeriğin parazitik bir eklentisi olarak görmektedir. Daha doğrudan bir anlatım ile, “önemli olan biçim değil içeriktir” önermesi neredeyse hiç sorgulanmadan kabul edilegelmiştir. Ne var ki yukarıda istatistiksel öngörü rakamlarıyla (988 exabyte!) açıklamaya çalıştığım üzere, sayısal enformasyonun niceliği önümüze öyle bir problem koymaktadır ki, yukarıda kabaca özetlediğim önerme geçerliliğini yitirmektedir. Böyle büyük rakamlarla karşılaştığımızda (eğer günümüz görsel fenomenini anlamak istiyorsak) niceliksel büyüklüğü (biçimi) bir kenara bırakma lüksümüz kalıyor mu? Bu soruyu bir akıl yürütmeyle yanıtlamaya çalışalım.

Hayatta yalnızca bir çift ayakkabınız varsa, bu ayakkabıların sizin için anlamını (içeriğini) araştırmanızdan doğal bir şey olamaz. Ancak eğer yüz çift ayakkabınız varsa bu durumda nicel ve nitel enformasyonun kesiştiği bir noktada sorgulama yapabilirsiniz. Bir başka ifadeyle, bu kadar çok ayakkabınızın olması, sizi sadece ayakkabılarınızın sizin için ne anlam ifade

ettiğini değil ama aynı zamanda bu çokluğun yaratacağı anlamı da düşünmeye sevk edecektir. Bu noktada biçimin (niceliğin) içerik (nitelik) üzerindeki etkilerini irdeleyebilirsiniz. Peki ya bir milyar çift ayakkabınız varsa? Bu çokluk, sizi biçimi içeriğin paraziti ilan eden paradigmayı sorgulamaya yöneltmez mi? Böyle bir niceliğin kendisi sizi ayakkabı fenomeninin özü-nü, ayakkabı-lığın bir kavram olarak etkililiğini yeniden değerlendirmeye itmez mi?

Bu egzersizi Ferdinand de Saussure'ün geliştirdiği biçimi ile gösterge kavramına uygulamaya çalışalım. Göstergebilim bilgimizi "yeni başlayanlar için göstergebilim" tarzı eserlerle bile sınırlasak gösterenin biçimsel, gösterilenin ise öze dair analitik yapılara karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Şimdi enerjimizi ağaç, masa, bardak gibi basit gösterenlere değil de 2010 yılında dolaşımda olacağı ilan edilen 988 exabyte sayısal enformasyona yoğunlaştıralım. Bu durumda da bu gösterenlerin işaret ettikleri anlamlara (gösterilenlere), ve Roland Barthes'ı izleyerek, bu anlamlandırma süreci içinde şekillenen yan anlamlara odaklanıp alanı terk edebilir miyiz? Salt "biçimsel" değişken olarak İnternet'in kendisini bir araç, bir taşıyıcı form, bir kabuk olarak bir kenara atabilir miyiz?

Açıktır ki burada Saussure'ün ortaya koyduğu kuramsal girişimi aşan yeni bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç vardır. Bu yeni girişim zamanımızın büyük düşünürleri Jacques Derrida ve Gilles Deleuze'de bulunabilir. Derrida gösterge nosyonunun "tarihsel kapanışından" söz ederken göstergebilimin çekirdek bilimsel aparatı olan göstergenin hiçbir zaman mevcudiyet felsefesi (metafiziği) tarihinden bağımsız olmadığını söyler (1976: 14). Bu ifade, gösteren-gösterilen çiftinin duyuşal-zihinsel, doğal-kültürel, ve bunun gibi sayısız kadim ikili karşıtlığın türevinden başka bir şey olmadığı anlamına gelir. Derrida *Of Grammatology*'de Saussure'ün gösterge kavramının yapısını sökerken Saussure'ün dilinde keşfettiği söz/yazı, ve sessel/grafik gösterenlere dair iniş çıkışlardan ve çelişkilerden yararlanır (Kısım I, Bölüm 2 ve 3). Bu iki bölüm boyunca Derrida, yazının ikinci derecedenliği konusunda Saussure'ün nasıl *zorunlu olarak* tutarsız kalmak durumunda olduğunu sergiler. Saussure,

yazının ikincil, türevsel, parazitik olduğunu söylediği/varsaydığı her durumda dilin olanaklılığı üzerine kendisini dayatan bir “genel yazı” nosyonuna başvurmak zorunda kalmaktadır. Saussure’ün açmazı bir kavram olarak formülleştirilen gösterilenin öznenin zihinsel yapılarına sıkıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Derrida bu anlayışın karşısına gösteren ve gösterilenin aynı düzenin (gösterenin düzeni) unsurları olmadıkları yaklaşımını koyar. Bu yaklaşım göstergeyi “heterojenliğin birliği” (*unity of heterogeneity*) olarak tanımlayan ve gösteren ve gösterilenin eş zamanlı (çağcıl) olmadığı gibi sarsıcı bir değerlendirme içermektedir (1976: 20). Derrida’nın sürekli olarak ileri sürdüğü “logos-merkezci yanılıgı,” Saussure tarafından bir sayfanın iki yüzü olarak tanımlanan bu iki terimin arasına yerleştirilen radikal aralıktan kaynaklanmaktadır. Derrida’ya göre özneliliğin bir özelliği olarak tanımlanan gösterilenin *phoné* olarak logos’a yakınlığı nedeniyle ayrıcalıklandırılmış bir konumu vardır. Bu ayrıcalıklandırma aynı zamanda varlığın mevcudiyet olarak ön plana çıkarılması anlamına da gelir.

Gilles Deleuze’ün de Saussurecü göstergeyle, özellikle *A Thousand Plateaus*’da gözlemlediğimiz, ciddi problemleri vardır (Deleuze ve Guattari 1996). *A Thousand Plateaus* yazarlarının Saussure’ün ortaya koyduğu biçimiyle göstergeye karşı çıkışlarının arkasında yatan temel neden, dil-temelli bu yaklaşımın gösteren (dil-in biçimi) ve gösterilen (dil-in içeriği) arasına koyduğu kesin ayırmadır diyebiliriz. Yazarların “Organ-sız Bedenler” kavramıyla, herhangi bir dilsel ilişki olmaksızın mevcut olduğunu öne sürdükleri ve bir “tutarlılık düzlemi” olarak tarif ettikleri nosyon, anlamı biçimsel ve içeriksel (ya da gösteren ve gösterilen) unsurların ilişkisi olmaktan kurtarıp, dil-öncesi dışsal bir yapıyı olanaklı kılar. Biçim ve içerik ikilisinin açıkça ima ettiği üzere plato yazarları Hjelmslevci glosematikten fazlasıyla yararlanmışlardır. Bu seçimin arkasında yatan neden açıktır: Louis Hjelmslev’in dil kuramı biçim ve içerik arasında kurulu bulunan geleneksel hiyerarşik düzeni yıkmaya gayesindedir. Hjelmslev Saussure’ü tözü biçime bağımlı kılmasından ötürü eleştirir. Hjelmslev’e göre “bir bakış açısından ‘töz’ olan, bir başka bakış açısından ‘biçim’ olabilir” (1961: 81).

Derrida bir bilim olarak önerdiği gramatoloji ile dilbilim (ki göstergebilim bunun bir alt alanı olabilir ancak) arasındaki ilişkileri değerlendirirken Roman Jakobson'dan Barthes'a kadar bir çok dilbilimci ve göstergebilimcinin eserlerindeki logosmerkezci yanılırları gösterir (1976: 27-73). Bu tartışmada ortaya çıkan tek istisna yine Hjelmslev olacaktır. Derrida'nın Hjelmslev'i ayrıcalıklandırmasının arkasında yine glosematik kurucusunun Saussurecü göstergenin birbirinden ayrı gösteren ve gösterilen kategorilerinden oluşmasına yönelttiği eleştiriyi buluyoruz. Hjelmslev "biçim" ve "töz" olmak üzere iki ilksel kategoriye ön plana çıkartmış ve bunları da "içerik" ve "ifade" adını verdiği ve kabaca gösteren ve gösterilen kategorilerine karşılık gelen ayrımla bir kez daha bölmüştür. Bu analitik hamlenin sonucu dört farklı kategori olmuştur: "içerik-biçim," "ifade-biçim," "ifade-töz" ve "içerik-töz." Bu dörtlü yapıda içerik-biçim ve ifade-biçim göstergenin iki *functive*'i¹⁶ olarak tanımlanırken, ifade-töz ses dizimine ve içerik-töz de nesne veya düşünceye karşılık gelmektedir (1961: 78). Ancak Derrida'nın belirttiği gibi, Hjelmslev aynı çalışması içinde dilin sessel ifadenin tözü ile sınırlı sayılamayacağını vurgulamıştır. "Konuşulan dilin ifade-tözünün 'sesleri' içermesi gerektiği şimdiye kadar bir hata sonucu varsayılmıştır" (Derrida, 1976: 58). Bu çerçevede ortaya çıkan en radikal konu içerik-tözden farklı bir kategori olarak ve ona paralel bir biçimde geliştirilen "mânâ" (*purport*) nosyonudur diyebiliriz. Beaugrande'a göre bu nosyon 'tözle' ilişkilendirilmiştir, dolayısı ile "içerik-tözün" bulunduğu yerde tehayyül edilmesi gerekir—ya da gerekirdi. Ne var ki, Hjelmslev'de mânâ "amorfor bir 'düşünce kitlesi'" olarak tarif edilmiş, bu kitlenin betimlenmesinde ise "bir avuç kum" ya da "gökyüzündeki bulut" gibi bir dizi ilginç eğretileme kullanılmıştır. Öte yandan biçim, mânâyâ görelilik olarak tanımlanmış ve bu tanımlama yapılırken de yine son derece ilginç eğre-

¹⁶ Göstergenin kendi dışında bir şeyi gösterdiği yolundaki popüler yaklaşıma karşı Hjelmslev göstergenin ifade ve içeriğin ilişkisinden doğan bir varlık olduğunu öne sürer. Bu bağlantıya Hjelmslev tarafından "gösterge işlevi" (*sign function*) adı verilmiştir. İfade ve içerik ise bu işlevi gerçekleştiren "*functive*"ler olarak tanımlanmıştır. Böylece bir *functive* oluştukları işlevle sona ererler (Beaugrande: 8).

tilemelere başvurulmuştur: “Biçim, mânâ üzerine sanki açık bir balık ağının düşen gölgesi gibidir” (Hjelmslev 1969: 52, 57). “Ağın gölgesinin her bir karesi bir biçimi ortaya çıkarırken, bu karenin içinde kalan malzeme tözdür ... içerik amorf bir ‘düşünce’ malzemesini önceden varsayar ki buradan içerik-biçimin empoze edilmesi ile içerik töz yaratılsın” (Bogue 1989: 126). Nedir bu mânâ? Beaugrande Hjelmslev’in mânâsını tarif ederken belirsiz bir dil kullanır: “Hjelmslev’in gelişkin dörtlü şeması İngilizce’ye mânâ (*purport*) olarak tercüme edilen ve Dancası ‘*mening*’ olan bir ek nosyon tarafından *gölgelenmiştir*” (9, *vurgu HN*). Beaugrande’in bakışında ortaya çıkan gölgeler, Deleuze ve Guattari’de pırl pırl gün ışığı gibidir. Çünkü yazarlar mânâyı kendi *organsız bedenler* kavramlarının akrabası olarak görürler. Mânâ nosyonu tıpkı *organsız bedenler* kavramında olduğu gibi ifade ve içerikten önce varolan bir malzeme, bir amorf düşünce malzemesidir. Bu malzeme içerik ve biçimin üzerinde şekillendiği ve bu unsurlardan birinden ötekine zorunlu bir belirleme veya hiyerarşi ilişkisi gerektirmeyen bir düzlemdir (Deleuze ve Guattari 1996: 628). O halde mânâ ve *organsız bedenler* kavramları kuramsal bir akrabalık ilişkisi içinde düşünülebilirler. Bu nosyonları daha da ilginç kılan, daha önce tartıştığımız iletişimin maddiliği ve iletişimin ilk sahnesi gibi kavramların ve fenomenolojik dünya ufku nosyonunun, ve dahası, dışsallık ilkesinin de aynı kuramsal akrabalar silsilesinin üyeleri olarak tasavvur edilebilmesidir.

Özel olarak belirtmeye bile gerek yok: Sözde kişisel yayın sitelerinde oluşan görsel göstergelerinin anlamının peşine düşmek (Giriş’te ortaya atılan üçüncü soruyu yanıtlamak) ikili bir ödev koyuyor önümüze. Bir yandan bir araştırma projesi bu sitelerin ürettiği (içinde şekillendiği?) içerik-tözlere odaklanabilir. Kanımca böyle bir çaba kaçınılmaz olarak eksik bir girişim olacaktır. Zira bu çaba ile ortaya dökülecek anlamlar iletişim ediminin aşkın unsurunun çizdiği fenomenolojik ufuk konusunda en ufak bir ipucu bile vermeyecektir. Bu aşkın unsur, daha önce de belirtildiği gibi, doğrudan doğruya verili bir çağ karakterize eden iletişim aracı ile ilgilidir. Kanımca biçim ve tözün etkileşiminin mekanizmasını veya işlevini ortaya çıkartmak için iletişim aracı ve mânâ kavramlarını kuramsal olarak

ilişkilendirmek son derece verimli bir çaba olacaktır. Yukarıda ileri sürüldüğü üzere çağımızda ortaya çıkmış bulunan biçim insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir çokluktur. Günümüz görselliğini anlamayı sağlayacak ikinci ödev, bu (yeni) biçim ve amorf düşünce malzemesinin ilişkisini sorgulamaktır.

İnternet İçeriğini Analiz Etmek için Bir Modele Doğru

Hjelmslev mânâyı bilgiye kapalı bir alan olarak tanımlamıştır—zira, bilgi analizinin sonucudur (1969: 76). Öte yandan, Beaugrande’ın da gözlemediği gibi, aynı Hjelmslev fizikten sosyal antropolojiye, psikolojiden mantık ve fenomenolojiye kadar bir dizi alanı mânânın incelenmesi için uygun alanlar olarak da saptamıştır (10). İlginçtir, Hjelmslev bu işi “dilbilimsel-olmayan bilimlerin işbirliğine” verirken “bunların tümünün istisnasız dilsel içerikle iştiğal ettiklerini” vurgulamıştır (Beaugrande 10). Bu görev dilsel biçim dikkate alınmadan yürütülmelidir, yani, bu çabada içerik-biçim ve ifade-biçime yer yoktur. Bir başka ifadeyle, glosematiğin kurucusu, mânâ adı verilen bu geniş alanın incelenmesi işinin göstergelerle uğraşmadan yapılmasının uygun olacağını önermektedir.

Bu makalenin ilgi alanı açısından bakıldığında bu önerinin en ilgi çekici boyutu, KMK’nın da iletişim edimini incelerken benzer bir tutum içine girmesidir. Hatırlanacağı üzere iletişimin “kurucu paradoksu” iletişim edimini benzer bir tutumla aşkın ve pragmatik olmak üzere iki bölgeye ayırmakta ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi bir paradoks olarak tanımlamaktaydı. Belli bir iletişim edimi verili bir dilsel/kültürel ufuk içinde anlam üretirken, aynı edim bir ortam (*medium*) tarafından biçimlenen bağlantı kipi olarak iletişimi mümkün kılan eğretilemesel nedendir de. Mânâ, genel anlamda dünya olarak düşünülebilir—“içkin bölünmeleri olmayan bir süreklilik” (Andersen: 24). Öte yandan biçim, Hjelmslev için büyük bir dönüşüm potansiyeli barındıran (ağ ya da ızgara metaforu) ve bunu bu amorf düşünce malzemesi üzerinde gerçekleştiren bir unsurdur. Her ne kadar mânâ analize kapalı bir nesne olarak tanımlandıysa da, bu amorf düşünce malzemesinin doğası ve günümüzde aldığı biçim hakkında birkaç soru sormak, bir miktar da spekülasyon yapmak çok cazip durmaktadır.

Söz gelimi, KMK'nın temel argümanı izlenerek Hjelmslev'in mânâ kavramını egemen iletişim aracının etkisi altında şekillenen fenomenolojik ufuk, ve elbette iletişimin ilk sahnesi olarak tasavvur etmek çok mu hatalı bir yaklaşım olurdu? Bu soruya şimdilik kaydı ile verilecek "Hayır, hiç de değil" yanıtı bize ikinci bir soru sorma olanağı tanıyacaktır: Çağımızda Hjelmslevci mânâ nosyonunun karşılığı ne olabilir? Bu soru yanıtlanmadan önce sıkça kullanılmasına rağmen hep bir muğlaklık içeren "çağımız" nitelemesini biraz açmak gerekebilir.

Geçerken ifade edildiği gibi çağımıza bir dizi ismin verildiğini görüyoruz. "Enformasyon çağı," "sayısal çağ," teknoloji çağı" vesaire. Çok sayıda kuramsal yönelim ve siyasi perspektifin varlığına rağmen çağımız ile ilgili bir dizi ortak gözlemin yapılabileceğini söyleyebiliriz. Öncelikle bu çağda yüksek derecede bir "bağlantılılık" deneyimlemekteyiz -kültürün, ekonominin ve siyasetin küreselleşmesi fenomenine paralel olarak gelişen iletişim teknolojileri bunu sağlıyor. Bu sürecin ana aktörü, yaygın kanının tersine tikel bireyler değil küresel oligopolistik sermayedir. Ne var ki bu saptama, tikel bireylerin eylemlerinin hiçbir önemi olmadığı anlamına gelmez. Tersine, küresel sermaye biçiminin yekpareleştirici karakteristiği, tikel bireysel iletişim aktörlerinin edimleri ile şekillenen ultra-bölünmüş anlam evreni ile beraber varolmakta ve bu beraberlik büyük bir kontrastın da altını çizmektedir. Daha basit bir ifadeyle, ekonominin totalizasyonundan söz ederken toplumsalın büyük bir hızla parçalara ayrıldığını görüyoruz. Bireysel deneyimlerin parçalara ayrılması İnternet tarafından işlemselleştirilen iletişim formatı sayesinde gerçekleşmekte, ekonominin yekpare hale gelmesi ise bu formatın pazarlanmasına önyak olan dev multi medya sermayeleri tarafından oluşturulmaktadır. Yani çelişkili gibi görünen bu süreçlere (parçalanma vs. bütünlüşme) aslında tek bir sürecinin farklı boyutlarıdır diyebiliriz. Web 2.0 temelli kişisel yayın veya kullanıcı üretimi içerik bu sürecin somut vakaşındır.

Yukarıdaki analiz, "biçim" kavramının ikili kullanım olanağına da işaret eder. Çağımızın biçimi zıt yönde ilerlerken kendi

sınırlarına ulaşan iki hareketi anlatıyor. Bir yönde (politik ekonomi boyutunda) sermaye yoğunlaşması ve küresel sermayenin giderek daha az sayıda ulus aşırı elde toplanması çağımız biçimini bir tekbiçimliliğe (*uniformity*) doğru zorlamaktadır. Diğer yönde ise dünyanın bireysel deneyimlenmesi söz konusu olduğunda çağımızın biçimi bir çokluk (*multitude*) olarak belirlemektedir. Tekbiçimlilik ve çokluk arasındaki kontrast, fenomenolojik bir dil kullanacak olursak bize tikel ve genelin mutlak sınırlarına ulaştığı bir tablo sunmaktadır. Hjelmslevci terimlerle söylersek, çağımız mânâsı üzerine düşen iki gölgeden söz edebiliriz. Bu iki gölge iki çelişkili töz belirlemektedir. Zira bu iki gölgenin kaynağındaki iki ağdan birinin delikleri giderek genişlemekte ve giderek daha az sayıda ama daha büyük biçimler oluşturmaktadır. Diğer ağın delikleri ise giderek daralmakta, sonuç olarak karşımıza çok sayıda tikel töz ve bunların sınırlarını belirleyen biçimler çıkmaktadır. Bir yanda delikleri giderek büyüyen bir ağ, diğer yanda delikleri giderek küçülen bir başka ağ...

Görsellik bağlamında bu kontrast geri dönülmesi mümkün olmayan bir gidişe işaret ediyor. İnternet üzerinde hayal sınırlarını zorlayan çokluk ve çeşitlilikteki görsel öğeler tek tek bireysel deneyimlere işaret ediyor. Ancak bu gelişim demokratik çokluk duyusunun kenarından bile geçmeyen tek düzelikte ve tekbiçimlilikte kavranabilecek küresel sermaye sayesinde oluyor. Bu ikili hareketin öznelere olan bizlere nasıl bir sorumluluk düşmektedir? Sanırım bu düzeyde alınacak en ciddi sorumluluk resmin bütününe bilincine varmak ve tikel deneyimlerle bu bütünlüklü resmin (Heidegger'in "dünya resmi" dediği şeyin) birbiriyle olan ilişkisini doğru anlamak olacaktır. Sanırım kahramanlaştırılmış bireylerin bu genel resmi her geçen gün daha küçük parçalara ayırıyor olması bu ödevi daha da güçleştirmektedir. Bu bağlamda görselin imhası nosyonu imha kavramının çağrıştırdığı cephe savaşı sonucu ortaya çıkan mutlak imha değildir. Görselin imhası, öyle görünüyor ki, kendinin karşısı ile gündeme geliyor. Yani, görselin imhası, görselleştirmenin ana işlevi bizzat görselleştirme olana kadar ilerlemiş aşırı görselleştirmedir diyebiliriz. Bu süreç Derrida'nın "kâğıdın sonu" tartışmasında sözünü ettiği tektonik şok dalgasının ikili karakterine benziyor. Görselin stan-

dart işlevini yok eden imha hareketi gerçekleşmekte ama kimseyi rahatsız etmemektedir. Çünkü bu sürecin ortaya koyduğu tehdit, aynı zamanda güçlü bir gelecek vaadini de içinde barındırmaktadır (1998).

KAYNAKLAR

- Andersen, P. B. [tarihsiz]. "Pervasive Computing and Space." <http://www.glossematica.net/forum/semisete.htm>.
- Angus, I. (2000a). *Primal Scenes of Communication, Communication, Consumerism, and Social Movements*. Albany: State University of New York Press.
- Angus, I., (2000b). *(Dis)figurations, Discourse/Critique/Ethics*. London: Verso.
- Beaugrande, R. [tarihsiz]. "Louis Hjelmslev." <http://www.glossematica.net/forum/semisete.htm>
- Bogue, R. (1989). *Deleuze and Guattari*. London: Routledge.
- Castells, M. (2004). "An Introduction to the Information Age." *The Information Society Reader*. F. Webster v.d. (der.) içinde. London: Routledge, 138-149.
- Debord, G. (1983). *Society of the Spectacle*. Detroit, Black & Red.
- Deleuze, G ve F. Guattari (1996). *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia*. Çev. B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*. Çev., G. C. Spivak. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Derrida, J. (1998). "Paper or Myself, You Know... (New Speculations on a Luxury of the Poor)", M. Guillaume ve D. Bougnoux ile Görüşme, *Paragraph* 21/1, 1-27.
- Ellul, J. (1985). *The Humiliation of the Word*. Çev., J. Main Hanks. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hjelmslev, L. (1969). *Prologomena to a Theory of Language*. Çev., F. J. Whitfield. Madison: University of Wisconsin Press.
- IDC White Paper (2007). "The Expanding Digital Universe, A Forecast of Worldwide Information Growth Through 2010", John F. Gantz (Proje Yöneticisi), www.idc.com.
- Ihde, D. (2004). "Scientific Visualism." *Readings in the Philosophy of Technology*. D. M. Kaplan (der) içinde. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 469-486.
- Innis, H. (1973). *The Bias of Communication*, Toronto: University of Toronto Press.

- Innis, H. (1949). *The Press, A Neglected Factor in the Economic History of the Twentieth Century*. London: Oxford University Press.
- Jay, M., (1993). *Downcast Eyes, The Denigration of Vision in Twentieth-Century Thought*. Berkeley: University of California Press.
- Kittler, F. (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Çev., G. Winthrop-Young ve M. Wutz. Stanford: Stanford University Press.
- Kittler, F. (1990). *Discourse Networks 1800/1900*. Çev., M. Metteer ve C. Cullens. Stanford: Stanford University Press.
- Lowe, D. (1983). *History of Bourgeois Perception*. Chicago: University of Chicago Press.

Fotoğraf: Doruk Koçak

İKTİDARIN MÜZELERİNİN SANAL UZAMDAKİ VARLIĞI ÜZERİNDEN SİYASAL İLETİŞİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Günseli BAYRAKTUTAN SÜTCÜ

Giriş

Siyasal iletişimin günümüzde tanımlanması ve bu alana özgü kimi olguların kavramsallaştırılması gittikçe zorlaşmaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran iki nedenden birincisi yeni iletişim teknolojileriyle değişen ve çeşitlenen araçların siyasal iletişimde kullanıma girmesidir. Araç düzeyinde değerlendirildiğinde, cep telefonları kullanımının boyutları bazı durumlarda (örneğin SMS yoluyla ulaşılan kişi sayısı) çok yüksek olabilmektedir. İkinci neden ise siyasal iletişimin başat aktör ve kavramlarının hem küreselleşme gibi makro süreçlerle hem de siyasi iktidar değişikliği gibi özgül yerel gelişmeler sonucunda sürekli farklılaşması ve bu nedenle yeniden tanımlanması gerekliliğidir. Siyasal iletişimin başat aktörleri ve kavramları arasında, siyasi partiler, seçmenler gibi aktörler ve kamusal alan, yurttaşlık, demokratik katılım gibi kavramlar sayılabilir. Sonuç olarak, küreselleşme ile birlikte gelen kültürel ve teknolojik değişim siyasal iletişim alanının da dinamik ve kimi zaman kaotik bir görünüme bürünmesine yol açmaktadır.

Erol Mutlu'ya göre siyasal iletişim, "siyasal süreçlerle iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan oluşan disiplinlerarası bir akademik alandır" (2004: 256). Dolayısıyla, siyasal iletişim aslında siyasetin propaganda etkinliği, kampanya tasarımı ve uygulanması gibi teknik boyutunun ilgi alanına girecek çalışmaları kapsamakla birlikte daha öte ve kapsamlı bir çalışma alanıdır. Bu yazının da konusunu

oluşturan en önemli olgu yeni iletişim teknolojilerinin siyasal iletişim alanına getirdiği hareketliliğin niteliği, bir başka deyişle, Mutlu'nun vurguladığı "iletişim süreçleri"ne söz konusu teknolojilerin etkisinin boyutlarıdır. Araç olarak yeni iletişim teknolojilerinin, özellikle İnternet'in gelişmiş olanakları ve kullanımda sağladığı yararlar ne yazık ki, konunun kuramsal boyutunun ihmal edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, söz konusu duruma neden olan gelişmelere ve sonucunda gerçekleşen kullanım pratiklerine bu yazıda özetle değinilecek ve siyasetin temel aktörlerinin ve kavramlarının yukarıda aktarılan bağlamda gerçekleşen değişimleri üzerinde daha çok durulacaktır.

Modern demokrasilerde demokratik katılımın alanı ve aracı yurttaşlar için kamusal alan ve buradaki etkileşim üzerinden tanımlanmıştır. Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte, siyasal iletişim çalışmalarında ilgi, İnternet üzerinde gerçekleşen yeni bir kamusal alan üzerine yönelmiştir. Yeni kamusal alan, sanal mekân¹⁷ ve sanal alan ayrımını da gündeme getirmiştir ve her iki kavramın demokratik katılım adına olanakları tartışılmıştır. Sonuç olarak mekânın olanaklarının, alanın anlamının tartışılmasının önüne geçtiği gözlenmiştir. Bu yazının amacı, siyasal iletişim çalışmalarında ana eksen, yeni iletişim teknolojilerinin pratikteki uygulama örneklerinden, yani yeni bir sanal mekânın olanaklarından, demokratik ideallerin gerçekleştirilmesi aşamasında demokratik uygulamalara olanak tanıyıp tanımadığı ölçülmeye çalışılan yeni bir kamusal alan tartışmasına kaydırabilmektir¹⁸.

¹⁷ *Virtual public space* ve *virtual public sphere* ayrımında ikinci tanımlamada alan (*sphere*) vurgusunda fiziksel mekândan farklı olarak sosyal etkileşimin/değişimin mümkün olabilmesi ve bunların sonucunda da demokratik ideallerin gelişmesine katkı söz konusudur.

¹⁸ Burada bir kez daha bu yazının konusunun siyaset ve yeni medya ara kesitinde gerçekleşen etkileşimler ve süreçler olduğunu belirtmem gerekir. Ancak, unutulmamalıdır ki bu tartışmalar aslında çok eski ve zengin bir

birikim üzerine kurulmaktadır. Kamuoyu tartışmaları, liberal basın kuramı ve basın özgürlüğü, haber üretimi gibi

Bu yazıda yukarıda sunulan izlek doğrultusunda siyasi partilerin yeni iletişim teknolojilerini kullanma biçimleri ele alınacaktır. Aysel Aziz'e göre siyasi partiler, "siyasal iletişimin en geçerli olduğu, en çok kullanıldığı yerler ya da aktörler"dir (2003: 20). Bu saptama, siyasal iletişim araştırmalarında siyasi partilerin inceleme konusu olarak daha fazla seçilmesinin nedenini açıklamaktadır. Ancak bu çalışmada inceleme ve öneri geliştirme konusunda siyasi partilerin ele alınması, geleneksel araştırma yaklaşımlarından farklı olarak, siyasi partilere siyasal iletişim ve yeni iletişim teknolojileri bağlamında nasıl bakılabilir sorusunu yanıtlayabilmek içindir. Görgül siyasal iletişim araştırmalarında kuramsal olanı da tatmin edecek ve/veya demokratik açılımlar anlamında değerlendirilebilecek yeni bir araştırma tekniği de yazının sonunda önerilecektir. Bu noktada siyasi partilerin web sayfalarıyla ilgili olarak, bu sayfalara özgü çeşitli özellik ve niteliklere ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu yeni yönetsel yaklaşımın ortaya koyabileceği soru(n) alanlarına örnek olarak da, yazıda gerçekleştirilmesi planlanan bir alan çalışmasının hazırlık sürecinden ve bu süreçteki deneyim ve izlenimlerden söz edilecektir.

Yeni İletişim Teknolojileri ve Siyasal İletişim Ara Kesitinde Var Olan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Yeni iletişim teknolojileri ve siyasal iletişim ara kesitinde bugüne kadar yapılmış çalışmaların çoğunun geleneksel bir yaklaşımla, sadece araç temelli kavrayış ve çözümlemeler olduğunu ifade etmek çok iddialı ve aykırı bir genelleme olacaktır. Yine bu genellemeyi ve/veya iddiayı destekleyecek şekilde, aracın kullanımının yarattığı toplumsal etki ve bunun çevresinde gelişen yeni ilişkiler ve örüntülerin ise çoğunlukla

tartışmalar siyaset-medya ilişkisini çerçeveleyen kuramsal tartışmaların içerisinde yer alan çeşitli kavramlardır.

Örneğin medya-siyaset ilişkisi üzerine, John Keane'in *Medya ve Demokrasi* isimli kitabı klasik bir okuma

önerisi olarak burada belirtilebilir. Bakınız: John Keane (1999) *Medya ve Demokrasi*, (Çev. Haluk Şahin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

siyasal iletişim çalışmalarında ihmal edilen bir konu olduğunu da söylemek mümkündür. Küreselleşme, yeni sağ politikalar, modern muhafazakârlık, “iş dünyası”nın siyasi arenada egemen olması gibi pek çok gelişme, siyasal iletişim sürecinin yarattığı ilişki biçimlerini de değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Manuel Castells, dünyanın pek çok düzlemde (teknolojik, ekonomik, kültürel, kurumsal) yapısal değişimler yaşadığını, bu süreçte karşılaşılan en önemli sorunun da bu değişimi yönetmeye soyunmuş siyasi kurumların krizi olduğunu dile getirmektedir (2005: 9).

Yukarıdaki gibi, farklı ancak birbirini tamamlayan gelişmelerle birlikte veya kimi zaman sonuç olarak ortaya çıkan ve bu yeni iletişim ortamının ve sistemin vazgeçilmezi haline gelen yeni medyanın da sisteme/dolaşıma girmesiyle ortaya çıkan yeni görünüm ve kullanımlar, bu yeniden yapılanmanın mevcut sisteme, geleneksel yapıya eklenmesi mi, yoksa yeni ve alternatif bir etkinlik alanı olarak mı ortaya çıktığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Siyasal iletişim alanında İnternet konulu çalışmaları iki ana başlık altında toplayabiliriz. Uygulamalı çalışmalar diye de adlandırabileceğimiz ilk grupta, yeni medya ve siyaset bilimi gibi iki zengin ana başlığın ara kesitinde, çoğunlukla siyasi partilerin İnternet sayfalarını ve İnternet üzerinden gerçekleştirdikleri iletişimin içeriğini, boyutlarını inceleme konusu olarak seçen çalışmalar yer alır. Kuramsal çalışmalar olarak ayırabileceğimiz ikinci grupta ise siyaset ile İnternet’in etkileşiminin odakta olduğu ve çoğunlukla demokratik katılım ve yurttaşlık gibi görece kapsamlı kavramların bu etkileşim bağlamında tartışıldığı çalışmaların yer aldığını söyleyebiliriz. Bu ayrımın bir başka yansıması ilk grup çalışmalarda İnternet ve siyaset ara kesitinde siyasi cemaatlerin İnternet üzerindeki görünümüne, ikinci grupta ise İnternet’in siyaset için elverişliliğine bakılması olarak ortaya çıkabilir. Bu çalışmada elbette her iki tür çalışmadan etkilenilmiş, çalışmanın planlanması ve tasarlanması sürecinde ilk adım olarak siyasi partilerin *web* sayfalarına bakılmıştır. Ancak bu aşamaya kadar mevcut çalışmalardan farklı ve özgün bir özellik gös-

termese de, bu çalışmayla ortaya konulacak olan; bildik ve geleneksel analizin bir adım ötesine geçmek ve yeni medya çalışmalarında son bir yönelim olarak ortaya çıkan bir kavramsal katkıyı “altyapı etnografisi” kavramını tanıtmak, bu yöntemin analizi derinleştirebilmek ve farklı anlamları ortaya çıkarabilmek konusundaki olanakları tartışmaktır. Yeni medya dolayımıyla modern örgütlerde iletişim olgusunu çalışacaklar için ağ (*network*) etnografisi yeni bir yöntemsel yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ağ etnografisi, demokratik ideallerin teknolojik tasarıma nasıl nüfuz ettiğine dair teoriler üretirken bir yandan da teknolojik tasarımın bu ideallerin geniş toplumsal bağlamlara taşınmasındaki rolünü test eder (Howard, 2002: 569). Yeni medyada etnografi çalışırken, çalışmayı sağlamlaştırmak adına çevrimdışına da taşarak kıyaslama yapmak gerekebilir (Howard, 2002: 556). Bir başka deyişle ağ etnografisi, sadece yeni medya dolayımıyla ortaya çıkan metne değil, aynı zamanda metni ortaya çıkaran süreçlere, kişi ve kurumlara bakmayı ve hatta kimi zaman altyapı kurumlarının bizzat kendisine giderek süreci yerinde deneyimlemeyi gerektirir. Altyapı etnografisi kavramını geliştiren kişi Leigh Star’dır. Star’a göre herhangi bir enformasyon sistemini çalışırken, onun standartlarını, bağlantılarını ve teknik olanaklarını ihmal etmek konuyla ilişkili olarak estetiğin, adaletin ve değişimin önemli parçalarını gözden kaçırmak demektir (akt. Wakeford, 2000: 35). Geleneksel etnografi yöntemi için alana seyahat etmek zorunludur ve araştırmacının alana “varış öyküleri” de çalışmaya dahildir (Hine, 2000: 45). İnternet etnografisi için ise fiziksel bir seyahat çoğunlukla sözkonusu değildir. Ancak, altyapı etnografisi fiziksel anlamda bir seyahati zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda web sayfaları ile ilgili bir altyapı etnografisi çalışması demek çevrimdışı (*offline*) bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu noktada web sayfası üreticileriyle görüşmek, onların üretim yaptıkları mekanları görmek ve ziyaret etmek ve hem gözlem yapıp hem de görüşmeler yaparak aslında geleneksel anlamda etnografiyi kullanmak, altyapı etnografisini gerçekleştirmek demektir. İnternet ve gençlik konulu bir çalışmada İnternet kafelerin fiziksel olarak ziyaret edilmesi nasıl zorunluysa, siyasi partile-

rin *web* sayfalarıyla ilgili bir çalışmada da parti içerisinde bu işle görevli kişilerin çalışma ortamlarını gözlemek ve onlarla görüşmek zorunludur.

İnternet üzerinden gerçekleştirilen etkinliklerin çalışılması yöntemsel olarak da yeni bir takım tartışmaların yapılması anlamına gelir¹⁹. Bu çaba içerisinde dijital mesai, e-politik cemaat gibi yeni kavramlar gündeme gelmektedir. Bu bağlamda siyasi partilerle ilgili akademik çalışmalarda ve araştırmalarda daha önce siyasi partiler ve İnternet ara kesitinde varlıkları konu edilmemiş bazı aktörlerin de, örneğin web sayfası tasarımcıları ve içerik sağlayıcılarının söz konusu yeni tartışmalarla birlikte akademik ilgi alanı içerisine girdiğini görmekteyiz. Yeni medya aracılığıyla değişen kişilerarası ilişkiler ve toplumsal görünümde de, gençlerin cep telefonu kullanım pratikleri veya İnternet kafelerin toplumsal konumu gibi başlıklarla sıklıkla iletişim çalışmalarına konu olmaktadır. Ancak, siyasal iletişim alanında tartışma sadece İnternet'in araç olarak işlevi ve etkililiği üzerine odaklanmış gibi görünmektedir. Bu alanda görünür gelişmeler sadece teknolojik ilerlemenin getirdiği olanakların kullanılması olarak anlaşılmaktadır ve aslında her yeni teknolojik yeniliğin mevcut sürece tüketilmek üzere eklenmesi anlamına gelmektedir. Ana akım medyada sıklıkla yeni medyanın "keşfedilen" kullanımları üzerine haberlere rastlanılmaktadır²⁰. Bu konudaki

¹⁹ Yeni medyanın çalışılmasında yöntemsel soru ve sorunlar konusunda ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Mutlu Binark (2005) "İnternet'i ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları", *İnternet, Toplum, Kültür* Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay. (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 177-190.

²⁰ Bu saptamaya örnek olarak, 21 Kasım 2006 tarihinde *Radikal* gazetesinde çıkan bir haber gösterilebilir. "Youtube' tipi propaganda!" başlıklı haberde, Hollanda'da 23 Kasım'daki seçime D66 (Demokratlar 66 Partisi) listesinden katılan Fatma Koşer Kaya için 'www.youtube.com' da 'tanıtım filmi' yayımlanmaya başlandığı söylenilmektedir. Haberdeki detaylara göre, tanıtım filmi *Kurtlar Vadisi* dizisinin müziğiyle başlamaktadır. Ancak, Fatma Koşer Kaya ise bu tanıtım filmi ile kendisinin bir ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Ecem Engin'in *Birgün* gazetesinde 5 Temmuz 2007'de yayımlanan (sf.5) haberine göre de siyasi partiler 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesi YouTube'u propaganda amaçlı

gelişmelere örnek olarak da İnternet'in en büyük video paylaşım sitesi olan *Youtube*'da siyasi propaganda veya siyasi kampanya başlığı altında yayınlanmakta olan onlarca videoyu gösterebiliriz. Bu konuya örnek olarak gösterilebilecek bir diğer gelişme ise, bu yazının tamamlanma aşamasında, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı tarafından kendi resmi web sitelerinde yayınlanan "elektronik muhtıra"dır. Muhtıra İnternet sayfasında yayınlanması ve dolaşıma sokulması nedeniyle ana damar medyada "e-muhtıra" olarak tanımlanmıştır²¹. Bu örnek de göstermektedir ki, siyasetin işleyişi biçimi ve yarattığı kültür tüm kurum ve aktörleriyle yeni iletişim teknolojilerini de araçsallaştırmaktadır. Demokrasiyi geliştirme potansiyeli tartışılan bir aracın bu türlü bir kullanımı aracın doğrudan ve tek başına demokratikleştirme gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Aslında, burada vurgulamak gerekir ki, bir çeşit keşif ve sınırsız olanaklara sahip bir araç olarak sunulan İnternet'in ne işlevine dönük bir değerlendirme yapmak kolaydır ne de araç olarak etkililiğini ölçebilecek bir yöntem söz konusudur.

Yeni medya ve siyasal iletişim bağlamında tartışılmasında yarar olan konulardan biri de yeni iletişim araçları aracılığıyla var olmanın bir siyasi parti için neden gerektiği sorusudur. Yeni medya aracılığıyla var olmanın siyasi partiler için anlamı nedir? Onur Öksüz ve Elif Turan Yıldız siyasi partilerin İnternet kullanım nedenlerini şöyle özetlemektedirler;

kullanmışlardır. Habere göre sitede CHP ve adayları ile ilgili 4 bine yakın, AKP'yi konu alan 3 bine yakın (anti propaganda nitelikliler de dahil), Milliyetçi Hareket Partisi ve Saadet Partisi'nin 1000'e yakın, İşçi Partisi'nin 600, Genç Parti'nin 400, Demokrat Parti'nin 300'e yakın görüntüsü bulunmaktadır.

²¹ Ana akım medyanın muhtırayı duyurmasına örnek olarak, açıklamanın yapıldığı 27 Nisan 2007'yi takip eden günlerin gazetelerine bakılabilir. Örnek olarak, 28 Nisan'da *Milliyet* Gazetesi'nde "Genelkurmay'dan Sert Açıklama" başlığıyla duyurulan haber, Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi İnternet sitesinde, <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.htm> bağlantısında 23 Mayıs 2007 tarihi itibarıyla halen tam metin mevcuttur.

Siyasi partilerin aracı olmadan haber gündemini kontrol edebildikleri ve kendilerini daha iyi sunabildikleri bu yeni sofistike medya ortamı, siyasal partiler ve seçmenleri arasındaki iletişim eksikliğini büyük ölçüde gidermekte ve siyasal parti üyeliklerinde gözle görülür bir artış sağlamaktadır. Ayrıca mesajların daha büyük hedef kitlelere ulaştırılması, yaygın ve hızlı bir finanssal destek sağlaması açısından da yeni imkanlar sunmaktadır. (2004: 994).

Bu tür bir var oluş yeni iletişim ortamının olanaklarına kayıtsız kalmamak, yeni gelişmelere ayak uydurabilmek, bir anlamda “çağın gereği” olarak gerçekleştirilebilir²². Öksüz ve Turan Yıldız’ın siyasal partilerin İnternet kullanımıyla ilgili argümanlarından biri de siyasal partilerin web tabanlı iletişime yönelmelerinin ardında, profesyonel bir izlenim bırakmak ve modern görünmek isteklerinin önemli rolü olduğudur (994). Görünen o ki, yukarıda da belirtildiği üzere geleneksel araştırma yöntemleriyle bu türlü soruların yanıtlarını kapsayıcı bir şekilde almak mümkün olamayabilir. Bu zorluğun ya da olumsuzluğun en önemli nedenlerinden biri de yeni iletişim ortamının dinamik yapısıdır. Bu durumda, alanı bir anlamda sınırlandırarak, önce, bir şekilde bu alanda “üretici” olarak tanımlanabilecek kişiler ve gruplara bakmak ve geliştirilen iletişim ağının ilmeklerinin parti örgütlenmesi içerisindeki yerlerini keşfederek, onları çözmeye çalışmak gerekmektedir. Bunun için de siyasal partilerin, yeni medyayı parti içi ve parti dışı iletişim amacıyla işleten ve/veya kullanan üyelerini çözümlemeye dahil etmek gerekir.

Yeniden Kamusal Alan, Demokratik Katılım ve Yurttaşlık Bilgisi

Çalışmanın girişinde siyasal iletişimin aktörleri ve temel kavramlarının da sürekli bir değişim içerisinde olduğu belir-

²² *Radikal* Gazetesi’nde 16 Temmuz 2007’de yayınlanan bir habere göre, klasik seçim kampanyalarının eskidiğini ve yeni çağda siyasal kampanyaların elektronik ortam üzerinden yapılması gerektiğini belirten ve 2007 genel seçimlerinde yarışacak olan bağımsız aday Settar Dinler <http://www.settardinler.com> adresinden potansiyel seçmenleriyle msn, e-posta gibi araçlarla iletişim kurmakta ve sorularını yanıtlamaktadır.

tilmişti. Bu bağlamda tanımı değişen ve anlamı tartışılan kavramlardan birisi de yurttaşlıktır ve siyasal iletişim etkinliğinin eyleyenlerinden biri olarak yurttaşın dönüşümüdür. Yurttaşlık ve demokratik katılımın günümüzde aldığı görünümünden biri “yurttaş-tüketici” kavramsallaştırmasıdır. Margaret Scammell’e göre artık yurttaş olarak bizler, ekonomide üretim tarafında değil tüketim tarafında daha güçlüyüz (2000: 351). Scammell, yurttaş-tüketicinin eylemliliği içerisinde İnternet’i hem tüketici yurttaşların birbiriyle haberleşebildikleri hem de siyasal arenanın günümüzdeki en önemli aktörleri olan büyük şirketler/iş dünyası ile ilgili olumsuz enformasyonu yaydıkları bir araç olarak değerlendirmektedir (2000: 355). Bu noktada siyasal iletişimin, iletişim bilimleri literatüründeki değişik isimlendirmelerinden biri olan “politik pazarlama” da yurttaş-tüketici kavramsallaştırılmasına paralel bir isim tercihi olarak değerlendirilebilir.

Yurttaşlık kültürü veya yurttaşlık bilgisi diye tanımlanan olgudan yurttaşları şekillendirmesi beklenir. Peter Dahlgren’e göre, hükümet, eğitim ve medya gibi “yurttaşlık teknolojileri” (kavram Cruikshank’e (1999) aittir) aracılığıyla yurttaşları ve yurttaş kültürünü güçlendirir veya güçsüzleştirir (2000: 335). Dahlgren’e göre, yurttaşlık kültürünün dört boyutu vardır ve modern demokrasilerde medya etkisini araştıran görgül araştırmalar için bu dört boyut oldukça önemlidir: uygun bilgi ve yeterlilikler, örneğin iletişim becerileri demokratik yurttaşlık için vazgeçilmezdir, demokratik değer ve prosedürlere bağlılık, ilgili pratikler, rutinler ve bunların gündelik yaşama sinmiş olması ve son olarak yurttaş olarak kimlikler önemlidir (2000: 337-338). Dahlgren bu dört boyutun birbirinden ayrılmaz olduğunu belirtmektedir (2000: 339).

İnternet’in bir araç olarak iletişimsel anlamda sağladığı olanaklardan çok demokratik açılım sağlama konusundaki etkinliğine bakarken, demokratik ideallerin en önemli sac ayaklarından bir olan kamusal alan²³ kavramının da üzerinde

²³ Kamusal alan-özel alan tartışması ve ayrımı her zaman güncel bir tartışmadır. Özellikle, medya bağlamında kamusal alan tartışması, siyaset-medya ilişkisinin en önemli anahtar kavramlarından birini oluşturur.

durmak gerekmektedir. Erol Mutlu'dan aktararak ifade edecek olursak, kamusal alan "liberal siyasal düzen feodal düzenin yerini alırken oluşmuş olan ve bireylerin toplulukla ilgili kamusal sorunları ve konuları tartışmak üzere bir araya geldikleri arena" olarak tanımlanabilir (2004: 164). Zizi Papacharissi, İnternet ve kamusal alan tartışmasını yürütürken kamusal alan ve kamusal mekân ayırımına dikkat çeker:

"Şu netleştirilmelidir ki, yeni kamusal mekân yeni kamusal alanla eşanlamlı değildir. Kamusal mekân olarak İnternet, siyasi müzakere için bir forum sağlar. Kamusal alan olarak ise, İnternet düşünce ve görüşlerin demokratik alışverişini destekleyen tartışma ortamını yaratır. Sanal mekân tartışmayı geliştirir, sanal alan ise demokrasiyi." (2002: 11).

Nilüfer Timisi de, İnternetin özellikle site, enformasyon otoyolu, uluslararası otoyollar gibi terimlerle karşılaştırılmasının bir benzetme olmasının ötesinde bu alanın mekânsallığını konumlandıran bir söyleme işaret ettiğini belirterek, bilgisayar şebekelerinin insanın iletişimde bulunma mekânlarına bir yenisini eklediğine dikkat çeker (2003: 147).

İnternet'in yeni bir kamusal alan olarak potansiyeli; hızlı ve ucuz olması, coğrafi uzaklık olgusunu ortadan kaldırması, ekonomik eşitsizlikleri yok etmesi, enformasyon taşıma ve dağıtma kapasitesi ve farklı ard-alanlardan insanları biraraya getirmesi, anonim kimlikler yaratılabilmesine olanak sağlaması gibi nedenlerle bir çok kuramcı tarafından tartışılmıştır (Papacharissi, 2002: 12). Burada karşı bir iddia hemen geliştirilebilir: İnternet erişimi olmayanlar için bu potansiyelin nasıl gerçekleşeceği hala bir sorun olarak ortadadır. Bu noktada Papacharissi de, erişimin her zaman daha temsili ve güçlü bir kamusal alan sağlamayabileceğini ifade etmektedir (2002: 13). Üstelik, erişime sahip kişiler arasında da çevrimiçi

Kamusal alan Antik Yunan'daki kamusal forumlardan, Habermas'ca tanımlanmış 'burjuva kamusal alanı'ndan beslenerek günümüzdeki tartışmaların odağına yerleşmiştir. Hans Verstraeten'e göre basitçe, özel alan (aile, ekonomi) ve kamusal alan (yargı ve devlet)'ten farklı olarak günümüzde kamusal alan yeni iletişim teknolojilerinin de etkisiyle (özellikle sanal gerçeklik uygulamalarındaki "gerçekçi" benzetimler nedeniyle) yeniden ve yeniden tanımlanmaktadır (2002: 355).

tartışmanın çoğunlukla küçük bir grup içerisinde döndüğü sıklıkla görülen bir durumdur. Hill ve Hughes'un (1998) Use-net ve AOL üzerine yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre İnternet'e çok bağlanmamakla birlikte çevrimiçi gruplarda tartışmaları baskılayanların daha çok muhafazakârlar olduğu ortaya çıkmıştır (Papacharissi, 2002: 14). Papacharissi'nin vurguladığı en önemli noktalardan biri ise "kamu"nun rolünün gitgide sınırlandığı bir sistemde, siyasa oluşturma konusunda bu çevrimiçi görüşlerin ne kadar etkili olacağını şüpheli olduğudur (2002: 16).

Rabia Karakaya Polat, çalışmasında ise İnternet'in kamusal alanın sınırlarını genişletip genişletmediği, veya sanal bir kamusal alan yaratıp yaratmadığı sorusu ile böyle bir sürecin siyasi katılımın derecesini ve yöntemini nasıl etkilediğini sorgulamıştır (2005: 448). Karakaya Polat, Habermas'ın kamusal alanı tanımlayan ölçütlerden yola çıkarak İnternet'in kamusal alanın sınırlarını genişletme potansiyelinin eşitsiz dağılım/erişim, olanakları, büyük oranda parçalanmış yapısı ve gittikçe artan ticarileşme nedeniyle sınırlı olduğunu sonucuna varmaktadır (450).

Siyasi partiler ise, siyasal iletişim alanının genelinde ve hem de bu çalışma özelinde önemli aktörlerdendir. Siyasi partilerin anlamı ve modern demokrasilerde gördükleri işlev de tıpkı diğer siyasi aktörler ve süreçler gibi farklılaşmıştır. Özellikle Batı demokrasilerinin en eski aktörlerinden olan siyasi partiler de örgütsel anlamda muhafazakâr yapılarına rağmen yukarıdaki gelişmeler sonucunda değişime uğramıştır. Ulrich Beck bu değişimin sonuçlarından birini şu şekilde özetler:

"Batılı demokrasilerde büyük siyasal partiler-bunlar uzun süre, yurttaş çıkarlarının ve kanılarının başarılı bir biçimde birleştirilmesinin tescilli markaları idiler-son yıllarda dramatik biçimde itibar yitirdiler. Göstergeler hiç de iç açıcı değil: Bütün "katılımcı demokrasi"lerde sağlam bir artış gösteren tek parti, oy vermeyenler partisidir." (1999: 213).

Bu değişim süreci, siyasi partilerin meşruiyet krizi içerisinde olmalarına da neden olan bir gelişmedir. Castells'in çalışmasında referans verdiği bir kamuoyu araştırmasının sonuçlarına gö-

re siyasi partiler, Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği içerisinde okuluslu Şirketler ve parlamentolardan sonra en güvenilmez kurumlar sıralamasında nc sırada yer almaktadırlar (2005: 9). Aynı araştırmada en güvenilir kurumlar olarak ise silahlı kuvvetlerin çıkması Türkiye’de de silahlı kuvvetler için benzer bir algılanıŐın olması küreselleşmenin krizinin de tıpkı etkileri gibi evrensel olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Siyasi Partilerin İnternet sayfaları: Elektronik Tanıtım Katalogları

Gerçek yaşamda siyasal partilere özgü olan ve siber uzamda, İnternet düzleminde de kendini tekrar eden özellikler nedeniyle İnternet’in siyasal iletişim üzerinde devrimci bir etkiden çok yineleyici/tekrar edici bir etkisi olduğu söylenebilir. Kimi zaman siyasi partilerin İnternet sayfaları sadece birer “elektronik broŐur” olabilmektedirler (Kamark’dan akt. Schweitzer, 2005: 328). İnternet ortamına özel herhangi bir katkı, etkileşim, olanak taşımayan bu türlü kullanımlar, basitçe parti hakkında bilgi vermeyi amaçlayan tanıtıcı bir iletişim içeriği olarak işlev görürler. Bu türlü kullanımların neden olduğu durum ise siber uzamın normalleŐtirilmesi hipotezi olarak adlandırılmaktadır ve siber uzamın normalleŐtirilmesi, siyasetin gerçek yaşam özelliklerinin siber uzama/sanal düzleme taŐınmasını konu alır (Margolis ve Resnick’ten akt. Schweitzer, 2005: 327). Eva Johanna Schweitzer, “normalleŐtirme hipotezi”ni kullanarak Alman siyasi partilerini odağa oturatarak aşağıdaki soruları formüle etmiştir:

1. Almanya’daki siyasi partilerin İnternet sayfaları literatürün de sergilediği gibi, sadece enformasyon sağlayıcı işlevi mi görüyorlar?
2. Büyük ve kk partiler arasında İnternet sayfası profesyonelliği anlamında bir çeşit uçurum olarak nitelecek lde fark var mı?
3. Çevrimiçi kampanyalar, modern seçim kampanyalarından ne kadar izler taşıyorlar?
 - a. Kendine referans veren sayfalar mı?
 - b. Yüksek oranda kiŐiselleŐmiŐ mi?

c. Geleneksel seçim kampanyası taktikleri mi kullanılıyor? (2005: 331).

Schweitzer yaptığı literatür taraması sonucunda iki çıkarımda bulunmaktadır; birincisi parti *web* sayfalarının birincil olarak enformasyon sağlama işlevi görerek parti programı, alt birimler, yöneticilerin biyografileri hakkında bilgi verdiği ve çevrimiçi tartışmalar, kamuoyu yoklamaları veya dilekçeler gibi etkileşime ve katılıma dönük işlevlerin ihmal edildiğidir. İkinci nokta ise, daha küçük partilerin yüksek ihtimalle mali zorluklar nedeniyle gelişmiş/profesyonel *web* sayfaları yerine daha amatör ve zenginlikten (sık güncelleme, çoklu medyanın kullanımı) yoksun sayfalara sahip olmasıdır.

Schweitzer'in geliştirdiği sorular seçtiğimiz siyasi partilerin *web* sayfalarına da uyarlanabilir. Ancak böyle bir değerlendirmeye geçmeden önce, geleneksel çözümleme yöntemleriyle de siyasi partilerin *web* sayfalarının incelenebileceğini söylememiz gerekir. Örneğin içerik çözümlemesi en sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Siyasi partilerin *web* sayfaları incelenirken akılda tutulan en belirgin iki soru, siyasi partiler tek taraflı bildirim mi yapıyorlar, yoksa olası seçmenlerin de dahil olabilecekleri kanallar mı açıyorlar sorularıdır.

Siyasi partilerin web sayfaları incelenirken kullanılabilir geleneksel yöntemler ve çözümlemede kullanılabilir kategoriler

Siyasi partilerin web sayfaları incelenmeye başlanmadan önce iki temel soruya yanıt verilmesi gerekmektedir: çalışmaya hangi partileri dahil edeceğiz ve sayfalar ne kadar süreyle ve ne sıklıkta çözümlenecek?. Örneğin içerik çözümlemesi²⁴ kullanılacak yöntemse, kullanılacak kategorilere de karar vermek gerekir. Çözümlemede kullanılabilir kategoriler (*web* sayfasının işlevleri bakımından) şunlardır; enformasyon, hareketlilik, entegrasyon/ ağ oluşturma ve katılım. Bıçimsel çözümlemede ise şunlara bakılır; erişim, dolaşma, güncelleme ve tasarımın kalitesi (Schweitzer, 2005: 333-334). Schweitzer'in Alman siyasi partilerinin *web* sayfalarını incelerken kullandığı kategorileri örnek olarak buraya da alabiliriz. Bunlar temelde katılıma dönük ve bilgi/ enformasyon vermeye dönük yoklanabilir kategoriler olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Katılıma dönük yoklanabilir kategoriler;

E-posta, *Hotline*, geribildirim, çevrimiçi dilekçeler/ protesto mektupları, e-kartlar, çevrimiçi kamuoyu yoklamaları, haber grupları, parti üyesi olmayanlar için kalıcı sohbet odaları, oyunlar/sormacalar, çekiliş, vergi hesaplayıcı, ilan panosu/ziyaretçi defteri.

b) Bilgi/ enformasyon vermeye dönük kategoriler;

Siyasal sisteme dair genel bilgi, seçimlere dair genel bilgi, parti tarihçesi, parti örgütlenmesi, parti üyeleri, parti programı, parti kurultayları, parti alt kolları, resmi dokümanlar, parti haberleri, güncel haberlere dair arka plan bilgiler, haber bülteni, takvim/ etkinlikler, basın bültenleri, basında parti, haber arşivi, fotoğraf arşivi, iletişim.

²⁴ İçerik çözümlemesi teknik olarak bizlere çoğu kez sınırlı söz söyler. Sözün sınırlı olmasının nedeni ise, metnin bir ölçüde bağlamdan koparılması ve çözümlemenin ideolojiyi deşifre etme amacının olmamasından kaynaklanmaktadır. Son olarak, içerik çözümlemesi, izleyici etkisi veya alımlanması konusunda bilgi edinmeye yardımcı olmaz (Geray, 2004: 133). Dolayısıyla da burada da bu yöntemi kullanarak potansiyel seçmenlerin sayfayı nasıl kullandıkları ve karar verme süreçlerinde ne kadar etkili olduğunu görebilme olanağımız yoktur.

Siyasi Partilerde İnternet Sorumluları Nasıl Çalışıyor?

Schweitzer'in çalışmasından, Almanya'da partilerin İnternet sorumlularının teknik bölüm ve editoryal bölüm olarak ikiye bölünmüş çalıştıkları anlaşılmaktadır. Teknik bölüm programlama ve tasarımla ilgilenirken, editoryal bölüm haber güncellemesi, bilgi sağlama ve yanıtlama işlerini yerine getirmektedir (2005:328). Daha önce de açıklandığı üzere bu çalışmada ağ ve altyapı etnografisi yöntemiyle gerçekleştirilecek bir çalışmanın hazırlık aşamasından bazı başlıklar ve örnekler ele alınacaktır. Planlanan bu çalışmada aşağıdaki sorular partilerde İnternet sayfalarından editoryal ve/veya teknik anlamda sorumlu kişilere yöneltilebilir. Burada yer alacak hazırlık çalışmasında da bu soruların bazılarının yanıtları alınmıştır. Tüm görüşmeler önceden randevu alınarak partilerin Ankara'daki genel merkezlerinde, 2007 Ocak ayında gerçekleştirilmiştir²⁵. Çalışma doğal olarak mekâna dair gözlemleri de kapsamaktadır.

- Partide çalışan "e-politik cemaat" kim/kimler?
- Bunlar mekân olarak parti genel merkezini mi kullanıyorlar, yoksa başka bir örgütsel yapılanmanın içerisindedirler mi?
- *Sayfaları tasarlayanların partiyle ilişkileri ne düzeydedir?*
- *Sayfa ne kadar sürede güncelleniyor?*
- *Kullanılacak başlıklara ve haberlere kim karar veriyor?*
- *Sayfanın maliyeti ne kadar, maliyeti yükselten başlıklar nelerdir?*
- *Çoklu medya neden var/ yok?*
- *Sayfanın amacı ne?*
- *Kaç kişilik bir ekip bu sayfayı hazırlamaktadır?*

²⁵ Yukarıda kısaca betimlenen söz konusu çalışma için bilgi veren Parti Genel Merkezlerindeki Bilgi İşlem Merkezi Sorumluları Volkan İlhan (DYP), Zülal Ozanoğlu (CHP), Birsen Sezgi (SHP) ve Ümit Kepoğlu'na(AKP) ilgileri için teşekkür ederim.

- Üyelerle ilişkiler/ üyelerin İnternet sayfasını kullanımı nasıl? Bu konuda üyeler arası farklılıklar var mı?
- Parti yönetimi sayfayı kullanıyor mu?
- İnternet sayfasının parti içi iletişimde kullanılmasına dönük sorgulamalar çalışmamızın amacı için anlamlı sorulardır.

Ön hazırlık çalışması 22. dönemde T.B.M.M.'de temsil edilen dört siyasi parti üzerinde uygulanmıştır. Bunlar sahip oldukları milletvekili sayısına göre sırasıyla Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyaldemokrat Halk Partisi'dir (SHP)²⁶.

Bu dört parti için yapılan değerlendirme, ağ ve altyapı etnografisi kavramları çerçevesinde içerik üreticileri ve web sayfası tasarımcılarıyla yapılan görüşmelerin sonuçları her bir parti için ayrı ayrı tartışılacak ve ardından sonuç bölümünde toplu bir değerlendirme yer alacaktır. İçerik üreticisi, web sayfası tasarımcısı gibi aktörleri bulabilmek için partilerin bilgi işlem merkezleri aranmış, ilgili kişilere ulaşılmış ve parti binalarına (genel merkezlere) ziyarette bulunulmuştur²⁷. Yazının bu bölümünde bu ziyaretlerden konu bağlamında öğrenilenler ve gözlem notları aktarılacaktır.

a. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

AKP'de parti web sayfasının işletilmesi ve diğer web hizmetleriyle ilgili süreç ele alındığında Medya Tanıtım Başkanlığı'nın etkili bir aktör olduğu ortaya çıkmaktadır. AKP'de web sayfasına konulacak haberlerin ve içeriğin kaynağı, hangi başlıkların girilmesi gerektiğini belirleyen bölüm Medya Tanıtım Başkanlığı'dır. Dolayısıyla bir anlamda bu birim partinin resmi web sayfası ile ilgili editoryal işi de üstlenmektedir. Ayrıca her başkanlık da web'e konulmasını istediği bilgiyi bilgi işlem merkezine gönderebilmektedir. Web sayfasının güncellenmesi ve/veya işletilmesine dönük olarak belirli aralıklarla

²⁶ Partilerin web sayfalarının adresleri de şöyledir; AKP, <http://www.akparti.org.tr/>, CHP, <http://www.chp.org.tr/>, DYP, <http://dyp.org.tr> ve SHP, <http://www.shp.org.tr>'dir.

²⁷ Bu sürecin tanımlanması ve partiye varış da araştırmacının "varış öyküsü"ne dahil edilerek metne aktarılabilir.

rutin toplantılar yapılmadığı belirtilmiştir. Bu türlü toplantılar olmasa da başkanlıkların, *web* sayfasına yerleştirilmesini talep ettikleri her türlü bilgi *web* sayfasında yer bulmaktadır.

Teknik anlamda işleyişle ilgili sorun olursa ve/veya başka ihtiyaçlar konusunda dışarıdan da hizmet alınabilmektedir. Örneğin parti içi eğitimde kullanılmak üzere eğitim CD'si hazırlamak başlı başına ayrı bir süreç ve iş olarak değerlendirilmektedir. Bu ve benzeri durumlarda bu işe özel olarak dışarıdan bir şirketten konuyla ilgili hizmet satın alındığı belirtilmiştir. Ancak örneğin bu eğitim CD'lerinin kurulması, işletilmesi işi bilgi işlem merkezinin sorumluluğu altında örgütlenmektedir. Bilgi işlem merkezi görevlileri, partinin tüm alt birimlerinde ve bağlı örgütlerde net, kurumsal bir şablon kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü, bağlı birimler görsel olarak farklı bir tasarım istemektedirler. Bu sorun aslında kurumsal bir *web* sayfasının önemsenmediği anlamına gelebileceği gibi, İnternet ortamının sağladığı görece özgürlüğün tasarıma uygulanması demek de olabilir.

AKP bilgi işlem merkezinde yazılım programlarına dönük uygulamaların yanı sıra kimi kez de ofis işleyişine dönük muhasebe programı gibi programlar kullanılmaktadır. Yeni medyanın çeşitli araçlarına en çok bilgilendirme ve haber verme amaçlı başvurulmaktadır. Bilgi işlem merkezi görevlilerinden birinin ifade ettiği aşağıdaki gibi kullanımlar buna örnek gösterilebilir;

“Web, e-mail, SMS bizde çok kullanılıyor. Örneğin üyelere, veya milletvekillerine SMS gidiyor, ‘1 saat sonra şurada, şu konuda toplantı var.’ veya ‘Genel Başkan Yardımcısı X, CNN’de saat 14.00’da şu konuda bir konuşma yapacak.’ gibi.”

Mekânsal açıdan bilgi işlem merkezini değerlendirildiğinde, AKP genel merkezinin alt katında, bir yazılımcı ve sorumlunun birlikte oturduğu 2 kişilik camlı bir ofis olduğunu söylemek gerekir. Bu merkez, sorumlu kişinin ifadesine göre 1 yıldır kurulmuş ve çalışmaya devam etmektedir. Daha önce bilgi işlem hizmetleri dışarıdan alınmaktayken artık, bu birim 4 kişi ile (yazılımcı ve teknisyenler) hizmet vermektedir, ancak *web* sayfası da daha önce çalışan grubun yaptığı üzerin-

den işlemeye devam etmektedir. AKP genel merkezinde çalışan bilgi işlem merkezi çalışanlarının ve diğer partilerde benzer işler yapan görevlilerin de ifade ettikleri gibi, partinin teknik imkanlarının (sunucu sayısı, bant genişliği) diğer partilerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek kapasitede olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun böyle olma gerekçelerinden biri de parti *server*'ları (sunucu) üzerinden akan yüksek yoğunluktaki trafiktir. Bu trafiğin içerisinde, teşkilat başkanının şehir dışındayken yardımcısı ile konuşmak üzere *SkyP* programını kullanması veya tüm üyelere *SMS* gönderilmesi gibi çeşitli etkinlikler vardır. Partililerle iletişimde en çok kullanılan *SMS* hizmetleri de İnternet üzerinden işletilmektedir.

Bilgi İşlem Merkezi çalışanları, partide kullanılan teknolojinin en yüksek ve en iyi teknoloji olması konusunda genel başkandan destek aldıklarını ve çok yakın bir tarihte yenilik olarak video konferansın da kullanılacağını ifade etmişlerdir. Güvenlik konusu da Bilgi İşlem Merkezi görevlileri için önemli bir konudur. *Hacker* saldırıları ve diğer güvenlik sorunları için tedbir aldıklarını, örneğin bu konuyla ilgili olarak *Firewall* gibi programlar kullandıklarını söylemişlerdir.

AKP'ye özgü çeşitli uygulamalarla ilgili olarak da web sayfalarının etkin kullanıldığı ifade edilmiştir. Örneğin Ak Parti İletişim Merkezi (AKİM) bu açıdan önemli bir başlık olarak sunulmaktadır. Bilgi İşlem Merkezi yetkilisi, AKİM uygulamasının ödül aldığını ve her yıl uluslararası bilgi ve iletişim teknolojileri fuarı CeBIT'de AKİM standı açıldığını da ifade etmiştir. Parti İnternet üzerinden bir siyasi eğilim anketi yapmamaktadır, bunun için profesyonel şirketler kullanılmakta ve sonuçlarının da gizli tutulduğunu belirtmektedirler. AKP'de parti içerisinde kullanılan İnternet de parti genel merkezindeki çalışanların haberleşebilmesini sağlamaktadır.

b. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Gün içerisinde İnternet birimi ve basın birimi eşgüdüm içerisinde çalışmaktadırlar. İnternet biriminde 2 kişi, veri hazırlama biriminde (deşifre) işi ile görevli 2 kişi olduğu belirtilmiştir. Genel başkanın konuşmaları anında deşifre edilip, sayfaya aktarılmaktadır. Bir yetkilinin ifadesine göre, iletişim

koordinatörü tüm metinleri kontrol etmekte ve metinler onun denetiminden geçtikten sonra İnternet’te yayınlanabilmektedir. Gelecek planı olarak da TV ve radyo yayını söz konusudur. Bilgi İşlem yetkilisi partinin *web* sayfasının çok yakında değişeceğini açıklamıştır. Teknik altyapının gelişmiş, donanımın iyi olduğu ve İtranet’in de yoğunluklu kullanıldığı ifade edilmiştir. Toplam personel, 5 teknisyen, 2 İnternet sorumlusu, 2 veri hazırlama görevlisi ve 1 yöneticiyle birlikte 10 kişiden oluşmaktadır. Mekâna dair gözleme gelince, Bilgi İşlem servisi CHP genel merkezinin 6. katında bulunduğu ve ofislerin geniş mekânlara yayıldığı söylenebilir.

c. Doğru Yol Partisi (DYP)

DYP genel merkez binası içerisinde 120 kullanıcı bulunmaktadır. DYP basın bürosunda biri Anadolu Ajansı’na tahsis edilmiş 6-7 bilgisayar bulunmaktadır. 4 *server* vardır ve bunlardan birisi İnternet hizmetleri için ayrılmış durumdadır. Yöneticiye bağlı biri operatör, üçü teknisyen olmak üzere dört eleman çalışmaktadır. *Web* sayfasının orta kısmı genel başkanın demeçlerine ayrılmış durumdadır. Editoryal ve teknik kısım ayrımı burada da vardır ve Basın-Yayın ve Propaganda başkanlığı ile ortak çalışılmaktadır. Genel başkanın tüm konuşmaları veritabanında kayıtlı saklanmaktadır. Toplumsal, ekonomik ve diğer konularla ilgili hazırlanmış çeşitli raporlar da İnternet sayfasında bulunmaktadır. Sayfa sıklıkla güncellenmektedir. Yetkili kişi anket kullanmadıklarını ve bunun gerekli olmadığını ifade etmiştir. “Biz haber portalı değiliz, partinin bir resmi *web* sayfası olmak zorunda” sözleriyle *web* sayfasının bir çeşit zorunluluk olarak görüldüğünün altını çizmektedirler. Sayfayı ziyaret edenlerin günlük sayısının 4.500- 5.000 olduğu söylenmektedir. Partide bilgi işlem merkezinde yapılan en önemli işlemlerden biri de üye girişi yapmaktır. Yetkililer stajyer aldıklarını ancak dönemsel, geçici işçi çalıştırmadıklarını söylemişlerdir. SMS hizmeti yoğun kullanılmaktadır. Genel seçimlerde genel merkezin ve kendi işlerinin daha yoğun olduğunu, yerel seçimlerin ise biraz daha adayla ilgili olduğu için genel seçimlere oranla daha sakin geçtiğini belirtmişlerdir. “Bazı işlerde 24 saat takip gerekir”

cümlesiyle de özellikle genel seçimlerdeki yoğunluğa atıfta bulunmaktadırlar. Buradaki yoğunluk kriteri bilgi işlem merkezinin kullanılması üzerinden tanımlanan bir duruma işaret etmektedir. İlçe ve il teşkilatlarına destek verilmektedir, ancak *web* sayfası konusunda serbest davranıldığı belirtilmiştir. Genel merkezden il ve ilçe teşkilatları için alan adı tahsis edilebilmektedir.

Parti bilgi işlem merkezinin gelecekle ilgili planları, veya özel bir değişiklik tasarımları yoktur. Yönetici çok tasvip etmediğini belirtse de *web* sayfasına bir forum sitesi eklenmiş bulunmaktadır. Güvenlik için *Firewall* kullanılmaktadır. Bilgi İşlem Merkezi de DYP Genel Merkezinin 6. katındadır ve bайдan sorumlu genel başkan yardımcısı ile birlikte çalışmaktadırlar. Açık ofis tarzında kullanılan canlı bir mekânda servis- altyapı –teknik donanım odası da vardır. Gazetecilerin çalışıp, merkeze haber geçebilmeleri için de basına ayrılmış bir adet bilgisayar bulunmaktadır.

d. Sosyaldemokrat Halk Partisi (SHP)

SHP, araştırmamıza dahil siyasi partiler arasında web sayfasında İngilizce içerik bulunduran tek parti olarak yer almaktadır. Program ve Tüzük başlıkları altında, Party Program ve Party Rules başlıklarıyla İngilizce parti programı ve parti tüzüğü mevcuttur. CHP'nin ana sayfasında İngilizce web sayfasının yapım aşamasında olduğu görülmektedir. Sayfanın güncellenmesi veya güncelleme ile ilgili dikkati çeken noktalardan biri de, SHP web sayfasının güncel gelişmelere daha çabuk tepki verdiğiğidir. Örneğin gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi, eski dışişleri bakanı İsmail Cem'in ölümü gibi ani gelişmelere hemen "Başkan'ın mesajı" başlığı altında yanıt verilmektedir. Web sayfasından sorumlu parti çalışanı, genel başkanın özellikle partililerin doğum, ölüm, hastalık gibi özel durum ve günlerinin mutlaka web sayfası yoluyla duyurulması gerektiği konusunda çok hassas olduğunu belirtmektedir. Parti web sayfası partinin ekonomik olanaklarına paralel olarak geliştirilebilmekte veya sınırlandırılabilirlerdir.

Tartışma

Yeni medya ve siyasal iletişim tartışması yapıldığında, araç olarak cep telefonunun görüşülen tüm partilerde öncelikli ve çok yoğun kullanıldığı görülmüştür. “GSM teknolojisi kullanarak bir partinin seçmenlere mesaj gönderebilmesi için belirli bir veri tabanı oluşturması gerekmektedir. Siyasal partiler bu veri tabanında yer alan mobil telefon numaralarına istendiği zamanda belirlenen mesajları gönderebilmektedir.” (Aktaş, 2004: 179). Aktaş’ın aktardığı yöntemi bu çalışmaya dahil edilen tüm siyasi partilerin kullandığı görülmüştür. Bunun için İnternet üzerinden bir servis kullanmaktadırlar ve bazı partilerde bu hizmet için ayrılmış bir *server* da vardır. Bu noktada, farklı medyanın entegre bir şekilde iletişim hizmeti sağlamak üzere kullanıldığı görülebilir. SMS hizmetinin içeriği ise çoğunlukla parti içi iletişime dönüktür ve örneğin Merkez Karar Yönetim Kurulu’nun (MKYK) toplantısının veya genel başkanın konuk olacağı televizyon programının gün ve saatini bildirmek gibi mesajları içerir. Her dört partide de SMS kullanımlarının seçmenlerden çok partililer için yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

İnternet kullanımı tek başına değerlendirildiğinde ise, ortamın çoğunlukla örgüt içi iletişimde kolaylaştırıcı olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örgütün dışına dönük iletişimde ise çoğunlukla liderin varlığında bedenleşmiş parti görüş ve politikaları aktarılmaktadır. Siyasi partiler, yazının giriş bölümlerinde de vurgulandığı gibi, siyasal iletişim araştırmaları kapsamında çoğunlukla bir çeşit propaganda örgütü olarak ele alınmakta ve bir iletişim sürecinin bir tarafına yerleştirildiklerinde karşı tarafa da çoğunlukla “seçmen” konumlandırılmaktadır. Ancak, bu çalışmada da belirgin olarak ortaya çıkan bir durum vardır ki, o da siyasi partilerin modern birer örgüt olduğu ve iletişim etkinliklerinin çoğunun örgüt içine dönük gerçekleştirildiğidir.

İnternet geniş kitlelere, aynı anda çok fazla sayıda mesaj gönderebilen bir araçtır. Ancak, örgütlerce kullanılması aşamasında ekonomik olarak da çok ucuz bir teknoloji olmadığı çalışmanın sonunda yeniden kanıtlanmıştır. En temelde, par-

tilerin *web* sayfalarında kullanılan çeşitli çoklu medya yazılımlarının maliyeti yükselttiği bilinen bir durumdur. Mali anlamda, daha düşük bütçeye sahip siyasi partilerin sınırlı olanağları İnternet sayfalarının da daha sade ve görüntülü, sesli başlıklardan uzak olmasına neden olmaktadır. Bu noktada maliyeti yükselten başlıklardan biri de tasarımı gerçekleştirecek kişilere ödenecek ücrettir. Bu noktada sayfanın tasarlanıp, yapılması yetmemekte, bu sayfaların sürekli güncellenmesi ve bakımının yapılması gerekmektedir ki, bu iş statik olmayan İnternet sayfaları için oldukça pahalı bir insan kaynağına ihtiyaç duyulması anlamına gelmektedir.

Bütün partilerde *web* sayfalarını besleyen kaynağın medya, halkla ilişkiler ve basın büroları olduğu görülmektedir. Bu konuda çalışan insan kaynağına bakıldığında da iletişim fakültesi mezunlarına rastlanabilmektedir. *Web* sayfasının güncellenmesi ve/veya işletilmesine dönük olarak belirli aralıklarla rutin toplantılar yapılmamaktadır. Bu durumda *web* sayfalarının bir parti için yukarıda da tartıştığımız üzere özel bir ilgi alanı olarak algılanmadığı, sadece teknolojik bir yenilik olarak “normal” sürece eklenmediği anlamı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç Yerine

Diğer pek çok alanda olduğu gibi İnternet ve yeni iletişim teknolojilerinin tümü siyasal iletişim ortamı açısından da yeni bir kamusal mekân açma olanağı sağlamışlardır, ancak bunun gerçek anlamıyla yeni bir kamusal alana dönüştüğünü söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Çevrimdışı dünyanın kuralları çevrimiçi dünyayı da belirlemektedir. Çevrimdışında ne gerçekleştiği her zaman çevrimiçini de belirler ve çevrimiçi dinamikleri anlamak için gereklidir. Bu noktada yöntemsel anlamda yeni bir takım tekniklerin tartışılması ve uygulanması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Geleneksel ve statü-kocu siyasi parti geleneği de araç olarak İnternet ve onun devrimci olanaklarını egemenliği altına almış görünmektedir.

Gündelik yaşam içerisinde demokratik pratiklerin çoğaltılması zorunludur, ancak bu şekilde çevrimdışında yaratılan kültürün çevrimiçine yansımaları beklenilebilir. Michael Gurevitch ve Jay G. Blumler, demokratik düzenin medyadan

kimi beklentileri olduğunu ifade ettikten sonra, bu beklentilerin yerine getirilmesinde engel teşkil eden dört durumdan söz ederler (2002: 266-267). Bunlardan biri, medyanın demokratik değerleri yalnızca içinde bulunduğu sosyopolitik ve ekonomik çevreyle uyumlu yollardan gerçekleştirebileceği iddiasıdır:

“Özgür bir basın için gerekli olan çok kutsal anayasal güvenceler tarafından korunsalar ve biçimsel bir özerkliğe sahip olsalar bile, daha geniş toplumsal sistemin bir parçası ve kısmıdırlar; sistem için işlevler yerine getirirler ve bu sistemdeki sisteme egemen olan dürtülere yanıt vermeye zorlanırlar.” (Gurevitch ve Blumler, 2002: 267).

Gurevitch ve Blumler’ın bu iddiasını takip ederek söylersek, Türkiye’de de İnternet’in bir siyasal iletişim aracı olarak mevcut sistemden bağımsız gelişme olanağı yoktur. Tam da yazarların ifade ettiği türden bir dürtüye örnek olarak Türkiye’de İnternet ortamına getirilmeye çalışılan yasal düzenlemeler tartışılabilir²⁸. Siyasi irade, çeşitli yasakçı tedbirlerle İnternet kullanımını ve İnternet üzerinde üretilen içeriği denetlemek arzusu içerisinde. Bu yeni düzenlemeler sisteme egemen dürtülerin harekete geçmesinden başka ne olabilir?

Pek çok kuramcıya göre kitle kültürü ve özellikle televizyon günümüzde insanların depolitize olmasına yol açmaktadır. Örneğin David Putnam’a göre TV insanların gündelik yaşamında çok fazla zaman almakta, hayata pasif bakışı teşvik etmekte ve bunun gerçekleşmesine neden olmaktadır (akt. Papacharissi, 2002: 12). Bu noktada ürütücü bir soru da İnternet’in devrimci potansiyelinin de kitle kültürü tarafından emilip emilmeyeceğidir. İnternet’te tüketilen içeriğin niteliğine bakıldığında da, bir çeşit magazinleşme olgusunun egemen olduğu içeriklerin daha yaygın tüketildiği görülmektedir²⁹.

²⁸ Bu konuda yapılmış bir yorum için, bkz. Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan Sütçü (2007) “Toplumsal Sorunların Günah Keçisi: İnternet”, <http://www.bianet.org/2007/04/06/94265.htm>.

²⁹ Bu derlemede yer alan Binark ve Bayraktutan Sütçü’nün “Teknogünlüklerdeki Çok(lu) Sessiz Yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Yeni Orta Sınıf Gençlik” başlıklı çalışması gençlerin İn-

Küresel kapitalizmin egemenlik boyutlarının gitgide genişlediği bir dönemde İnternet'in de ticarileşmesi ve devrimci potansiyelinden siyasal anlamda vazgeçilmesi şaşırtıcı bir gelişme olmayacaktır. Sonuç olarak İnternet'in demokratik açılım sağlayabilmesi için siyasetin tüm aktörlerinin bunu gerçekten istemesinin gerekli olduğunu bir kez daha belirtmek gerekir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, H. (2004) *Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak İnternet*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Beck, U. (1999). *Siyasallığın İcadı*. Çev., Nihat Ünler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M.(2005). "Global Governance and Global Politics". *Political Science & Politics*, Cilt XXXVIII, Sayı 1: 9-16.
- Dahlgren, P. (2000). "The Internet and the Democratization of Civic Culture". *Political Communication*, 17: 335-3340.
- Engin, E. (2007) "Sanal alemde seçim bereketi." *Birgün Gazetesi*. 5 Temmuz 2007, 5.
- Geray, H. (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş-İletişim Alanından Örneklerle*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gurevitch, M. ve J. G. Blumler. (2002). "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler". *Medya Kültür Siyaset*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: Alp Yayınevi. 263-291.
- Hine, C. (2000) *Virtual Ethnography*. London: SAGE Publications.
- Howard, P. N. (2002). "Network Ethnography and the Hypermedia Organization: New Media, New Organizations, New Methods". *New Media and Society*, 4 (4): 550-574.
- Karakaya-Polat, R. (2005) "The Internet and Political Participation: Exploring the Explanatory Links". *European Journal of Communication*.20 (4): 435-459.
- Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Öksüz, O. ve E. Turan Yıldız (2004). "Siyasal İletişimde İnternet Kullanımı: "Türkiye ve ABD'deki Siyasal Partilerin Web Sitelerinin Karşılaştırmalı Analizi." *2nd International Symposium, Communication in the Millenium*'da sunulmuş bildiri. Tam metin, <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130855423.pdf> adresinden indirilmiştir.

ternet'te en çok hangi sayfaları kullandığı ile ilgili bir tartışmayı gerçekleştirmektedir.

- Papacharissi, Z. (2002). "The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere". *New Media and Society*, 4 (1): 9-27.
- Scammell, M. (2000). "The Internet and Civic Engagement: The Age of the Citizen-Consumer". *Political Communication*, 17: 351-355.
- Schalken, K. (1998). "Internet as a new public sphere for democracy?" in *Public Administration in an Information Age- A Handbook*. M. Snellen ve van de W.B.H.J. (der.) içinde. Donk. Amsterdam: IOS Press.
- Schweitzer, E. J. (2005). "Election Campaigning Online- German Party Websites in the 2002 National Elections". *European Journal of Communication*. 20 (3): 327-351.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Verstraeten, H. (2002). "Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü". *Medya, Kültür, Siyaset*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: Alp Yayınevi. 339-376.
- Wakeford, N. (2000). "New Media, New Methodologies: Studying the Web". *Web. Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*. David Gauntlett (der.) içinde. London: Arnold.

**YURTTAŞLIK HAKLARININ İNŞASI EKSENİNDE
ESKİŞEHİR YEREL BASININDAN
ONLINE (ÇEVİRİMİÇİ) BİR ÖRNEK:
MİDAS GAZETESİ***

Erdal DAĞTAŞ

Giriş

“Demokrasi”yi bir yönetim biçimi olarak kabul ettiğini ileri süren ülkelerin büyük bölümü, günümüzde genellikle “temsili demokrasi” olarak anılan siyasi süreçle yönetilmektedir. Modern demokrasinin çıkış noktası, toplumu oluşturan bireylerin kamusal işlerin görülmesinde söz sahibi olması düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre toplumda herkes farklı bir çıkarlara sahiptir. Diğer yandan, yurttaşların nasıl yönetileceğine karar vermelerinde eşit söz hakkına sahip olmaları ise modern demokrasinin diğer bir özelliğidir. Demokrasi ile yönetilen çoğu ülkede seçimden seçime geçen ve bazı ülkelerde yedi yıla kadar uzanabilen dönemlerde bütün kararları az sayıda siyasal seçkin (başkanlık sistemlerinde cumhurbaşkanları, parlamenter sistemde de milletvekilleri) almaktadır. Yurttaşların geri kalan büyük çoğunluğu ise, siyasal iktidarlar tarafından alınan kararları onaylayıp/onaylamama konumundadır. Sözü edilen bu durum, Brian Beedham (1997: 18) tarafından “yarım zamanlı demokrasi” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada az sayıdaki bazı ülkelerde demokrasinin farklı bir uygulamasına rastlanılmaktadır. Buna, “doğrudan demokrasi” denilmektedir. Demokrasinin bu dolaysız biçimi

* Bu çalışmanın şekillenmesinde katkılarını esirgemeyen *Midas* gazetesinin editöryal kadrosuna ve Selahattin Okuroğlu'na teşekkür ederim.

minde, seçimle gelen temsilciler iki seçim arasındaki dönemde diledikleri gibi davranmaktadır. Seçmenler ise temsilcilerin kararlarını iptal edebilmekte veya bazen temsilcilerin akıllarından bile geçmeyen bazı şeyleri yapmalarına karar vermektedir. Bu kararların uygulama mekanizmasına da “referandum” ya da “halk oylaması” denilmektedir. Eğer demokrasi basitçe “halkın yönetimi” demek ise, “doğrudan demokrasi”, demokrasi idealine “temsili demokrasi” fikrinden çok daha yakın gözükmektedir.

Yirmi birinci yüzyılda dünyanın zengin ülkelerinin çok büyük bir sosyal ve ekonomik değişime uğradığı gözlenmektedir. Sosyo-ekonomik ilerlemeler, gelişmiş ülkelerdeki yurttaşların çok daha fazla para tasarruf etmelerini ve böylelikle diledikleri takdirde, ülkenin yönetimiyle daha yakından ilgilenmelerini mümkün kılan ekonomik sermaye ve boş zamana sahip olmalarını sağlamıştır. Bu ilgiyi geliştirmek için yurttaşların elinde, on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak giderek yaygınlaşan gazetelerin yanı sıra, yirminci yüzyılda gündelik yaşama giren radyo ve televizyon ve nihayet son yıllarda bütün dünyada hızla yayılan İnternet ağı bulunmaktadır. Günümüzde birçok insan, en az parlamentoya seçtikleri kişiler kadar eğitim ve bilgi sahibi olduğunu fark etmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünya çapında yeni bir ekonomi ortaya çıkmıştır. *Enformasyon teknolojisi devrimi*, bu ekonominin yaratılması için gerekli maddi temeli hazırlamıştır. Manuel Castells (2005: 99-100), bu durumu, yeni/farklı bir ekonomik sistem yaratan ekonominin bilgi-enformasyon temeliyle, küresel erişimi, ağlar oluşturmayı temel alan örgütsel yapısı ve *enformasyon teknolojisi devrimi* olarak tanımlamaktadır:

“(a) Enformasyoneldir, çünkü bu ekonomide birimlerin ya da ajanların (şirketler, bölgeler, ülkeler) üretkenliği, rekabet gücü temelinde verimli bir biçimde bilgiye dayalı enformasyon üretme, işleme ve uygulama kapasitelerine dayalıdır. (b) Küreseldir, çünkü üretimin, tüketicinin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar, kilit faaliyetleri de ya doğrudan ya da ekonomik ajanlar arasındaki bir bağlantılar ağı üzerinden küre-

sel bir ölçekte örgütlenmiştir. (c) Ağ örgütlenmesine dayalıdır, çünkü yeni tarihsel koşullarda, üretim küresel bir girişim ağları arasındaki etkileşim ağı üzerinden gerçekleşir, rekabet burada yaşanır.”

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının toplumsala ilişkin olumlu katkıları olduğunu düşünen yaklaşımlar karşısında; diğer bir yaklaşım da, dünya üzerinde bu teknolojilere erişim ve yararlanma yönünde önemli bir dengesizliğin gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Tüm dünyada İnternet’e erişim konusunda önemli eşitsizlikler olduğuna dikkat çeken Castells (2005: 465), 1998-2000 döneminde değişik kaynaklardan gelen veriler değerlendirildiğinde, İnternet kullanıcılarının %88’inin gezegen nüfusunun %15’ine sahip olan sanayileşmiş ülkelerde olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda, İnternet’in yayılmasında büyük bir bölgesel dengesizlik söz konusudur.³⁰

Bu genel tespitlerden yola çıkılarak, geleneksel medyanın da ötesine geçilerek yeni medya ve demokrasi arasında kurulacak ilişkinin, “yurttaşlık hakları”nın gelişimine doğrudan katkı sağlayacağı ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, devlet-sivil toplum-demokrasi üçgeninin ağırlık merkezinde konumlandırılan medyanın yurttaşlık haklarının savunulması ve geliştirilmesinde üstlendiği rol ve sorumluluklar, kamuoyunun aydınlatılması ve bilgilendirilmesi yönünde belli bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, öncelikle “yurttaşlık”, “kamu hizmeti”, “alternatif medya” ve yeni medya bağlamında “online yayıncılığı” (çevrimiçi yayıncılık) kavramlarına genel hatlarıyla değinilmiştir. Daha sonra da, “yerel basın-yurttaşlık hakları” ilişkisi, online yurttaş gazeteciliği (çevrimiçi yurttaş gazeteciliği) ve yurttaş taleplerinin temsiliyeti ekseninde Eskişehir yerel

³⁰ Dünya nüfusunun sadece %2.4’ü İnternet erişimine sahip, ancak kullanıcıların oranı Finlandiya’da %28 (yüzyıl sonunda dünyada İnternet kullanımının en yoğun olduğu ülkeydi), ABD’de %26.3, ABD hariç OECD ülkelerinin geri kalanlarında %6.9’dur. Bununla birlikte, farklı ülkelerde, İnternet erişimi konusunda sosyal, ırk, cinsiyet, yaş ve mekân değişkenlerine bağlı olarak da ciddi eşitsizlikler söz konusudur. Vurgulanan bu değişkenler çerçevesinde, ülkelerin İnternet’e erişimi konusundaki ayrıntılı sayısal verilerin dökümü için bkz. Castells, 2005: 465-471.

basınından örnek olarak seçilen ve *online* olarak da yayınlanan *Midas* gazetesi³¹ ekseninde tartışılmıştır.

Yurttaşlık Kavramı, Boyutları ve Katılımcı Demokrasi

*Yurttaş*³², “doğuştan kendisine dayatılan bir kültüre ve kadere bağlanmasını gerektiren kararların dışına çıkabilme ve bunların kendisine yüklediği rol ve zorunlu görevlerden kurtulabilme yeteneğidir. Bir başka deyişle, yurttaş, demokratik ulus ilkesini ve değerlerini meydana getiren, yurttaşın evrenselciliği ile sivil toplumun bir üyesi olan özel insanın özgünlüğü arasındaki karşıtlıktır” (Schnapper, 1995: 101). Günümüz demokrasileri yurttaşlığı³³, bir görev ve sorumluluk olarak tanımlamaktadır. Hayatın çekirdeğini oluşturan bu yurttaşlık anlayışında, aktörlerin bir diğerine sıkı sıklığa bağlılığı söz konusudur. Dolayısıyla, yurttaşlığı bir görev olarak tanımlayan anlayış, yurttaş aynı zamanda hayatın baş aktörü olarak görür. Bu anlamda, yurttaş hem kanun yapıcıdır hem de kendi günlük işlerinin yönetimini ifade etmektedir. Çağdaş demokrasiler üzerine yapılan araştırmalar, bir demokrasinin başarısını belirleyen en önemli unsurun, tüm yurttaşların siyasete katılmaları ve aktif olmaları, kısaca yurttaşlık kültürünün (*civic*

³¹ *Midas* gazetesinin online yayınına, www.midasgazete.com adresinden ulaşılabilir.

³² Latince *civis* ve Yunanca *polites* kökenleri itibariyle “yurttaş”, en basit anlamıyla bir siyasal topluluğun üyesi anlamına gelmektedir (Walzer’den akt. Sarıbay, 1991: 17). Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde ise “yurttaşlık” (*citizenship*), “anne-babanın uyruğuna, üzerinde dünyaya gelinen ülkeye veya yasaların gerektirdiği belirli şartları taşıyıp taşımamaya bağlı olarak belirlenen ve kişilerin hangi devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimlik” olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 1992: 372).

³³ Eski Yunan’da kent devletinde (*polis*) yurttaş, köleler ve yabancılardan ayrıcalıklı olarak kentin siyasal hayatına katılma hakkı olan zümreyi ifade eden bir kavramdı. Fransız devriminin ürünü olan yurttaş ise, kent devletinin yurttaşına göre daha aktif konuma sahip olmuştur. Çünkü, Fransız devriminin yurttaş, kent devletinin yurttaş gibi yürürlükte olan demokrasinin derecesine bağlı bir katılma hakkına sahip değildi. Tersine, kendi özgür, özerk ve aktif bir konumu, yürürlükteki demokrasinin derecesini belirlemekteydi. Bu anlamda, çağdaş demokrasilerin yurttaş tipinin atası Fransız devriminde doğmuştur denilebilir (Sarıbay, 1991: 18).

culture) o toplumda egemen olmasını göstermektedir (Almond ve Verba, 1989).

Çağdaş demokrasiler, yurttaşlığın temelini “siyasal kontrolün sağlanmasına katılmak” olarak kabul edilmek ve bunun yolu seçimler olarak sunulmaktadır. Ancak, çağdaş demokrasiler sadece seçime indirgenemez. Seçim, siyasal katılımın hukuki boyutudur. Çünkü, seçim yoluyla siyasal katılım, evrensel oya dayanan siyasal topluluğun yasal üyeliğini zorunlu kılmaktadır. Seçimlerin her demokraside dönemsel olarak (4-5 yılda bir) yapıldığını göz önüne aldığımızda, seçimlerin yapılmadığı zamanlar yurttaşların siyasal kontrolü sağlamaya ne şekilde, nasıl katlanacaklarına karar vermemiz zorlaşacaktır (Sarıbay, 1991: 18). Bu nedenle katılımı seçimlerle sınırlı tutmak, yurttaşlığın alanını fazlasıyla daraltmak, ayrıcalıklı gruplara o görevi tanımak anlamına gelmektedir. Böyle olunca da, kent devletinin yurttaşlık anlayışından bir adım ileri gidilemeyeceği sonucuyla karşılaşmaktadır.

Yurttaşlık, “bir topluluğa katılarak veya üye olarak ve bu üyelik çerçevesinde edinilen hak ve görevlere dayanarak kendilerinin ve gruplarının çıkarlarını içeren, özel alanda olduğu kadar kamu alanında da eylemde bulunma hakkıdır” (Kelly’den akt. Sarıbay, 1991: 18). Bu tanıma göre, yurttaşlığın ifade edilmesi herşeyden önce katılmayı ve aktif olmayı teşvik eden bir demokrasiyi zorunlu kılar ki, bu *katılımcı demokrasi*dir (participatory democracy). 1970’li yıllardan başlayarak Yeni Sol tarafından geliştirilen “katılımcı sivil toplum” modeli, yurttaşlık kavramına ilişkin farklı bir düşünsel açılım ortaya koymuştur. Yeni Sol’daki bu anlayış değişikliğinin doğrudan sonuçlarından biri, sivil toplum ve kamusal alandaki bağımsız ve özerk yurttaş inisiyatiflerinin, bir başka deyişle, yurttaş katılımcılığının öneminin kavranması olmuştur. Nitekim, İngiltere’de yurttaşlık sorunu, popüler demokrasinin yaygınlaştırılması ile halkın egemen hale gelebileceği bir toplum tasavvuruna dayandıran “geleneksel sol”un karşısına; Britanya uyruklarının haklarını ve özgürlüklerini bir haklar bildirgesine ve bir anayasaya koymakla ve böylece onları tarihlerinde ilk defa “yurttaş” kılmakla ilgilenen *Charter 88* hareketinin de ortaya

koyduğu gibi yurttaşlık, giderek Yeni Sol'un tartışma konularından biri haline gelmiştir (Hall ve Held, 1995: 178 ve 184).

Demokrasinin temel siyasal aktörü "halk"tır denildiğinde, popülist bir anlayışla kavramın içeriği boşaltılmaktadır. Oysaki, katılımcı demokraside temel siyasal aktör topluluk olduğundan halkın yerini "yurttaş" almakta ve böylece kavramsal muğlaklık da ortadan kalkmaktadır. Aslında, katılımcı demokrasi ile vurgulanmak istenilen şey şudur: "Yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak, çeşitli şekillerde ve bu katılmanın toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir ademi merkezîyetçilik aracılığıyla gerçekleşmesi" (Olsen'den akt. Sarıbay, 1991: 19). Bu anlamda, katılımcı demokrasinin özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

"(a) Tüm bireyler, kendileriyle ilgili tüm kolektif karar almalarına arzuladıkları genişlikte katılmalarını sağlayacak fırsatlara tamamen sahip olmalıdır, (b) Kolektif karar almaya katılma oy vermeye sınırlı olmamalıdır, çok farklı faaliyetleri de kapsamalıdır, (c) Kolektif karar almadaki sorumluluk geniş bir şekilde dağılmalıdır; sadece resmi görevliler ve uzmanlarla sınırlandırılmamalı, bu kararlardan etkilenecek tüm bireyleri kapsamalıdır, (d) Kolektif kararlara katılma, siyasal sistemle sınırlandırılmamalıdır, sosyal hayatın tüm alanlarına yayılmalıdır, (e) Siyasal olmayan alanlarda kolektif olarak kararlara katılma, bireylere siyasal hüner ve normları öğretici ve onları daha geniş siyasal sorunlara katılmayı güdüleyici nitelikte olmalıdır" (Olsen'den akt. Sarıbay, 1991: 19).

Yukarıda sıralanan unsurlar göstermektedir ki, katılımcı demokrasi için gerekli olan şey yurttaşların bilincinde bir değişim gerçekleşmesi, kendilerini aktif görmeleri, bunun için potansiyellerini arttırmaya gayret etmeleri ve geliştirmeleridir. Dolayısıyla, yurttaş ancak özerk olduğu ve kendini geliştirdiği oranda katılımcı demokrasi gerçekleşebilir. Katılımcı demokrasinin gerçekleştiği oranda da, yurttaş özerk olup kendini geliştirebilir. Yurttaşlık statü ve pratiğinin, Yeni Sol düşüncenin gündemine gelmesinde Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde sivil toplumun parti-devlete karşı bir mücadele zemini olarak kullanılması, sivil toplum için sürdürülen mücadelenin bir pazarın oluşturulması mücadelesinden daha önce,

insan ve yurttaş hakları için bir mücadele ortamı olarak kullanılması belirleyici olmuştur (Üstel, 1997: 133). Bu anlamda, Yeni Sol'un "aktif yurttaşlığı", sivil toplum ve kamusal alanda özgür müzakere ve eylemle beslenen bir yurttaş profilini gerektirmektedir. Bir başka deyişle, Yeni Sol'un "aktif yurttaşlık" ideali doğrultusunda yurttaş, yalnızca katılım alanları sağlanarak iktidar sahibi kılınmamakta, ama aynı zamanda eylem aracılığıyla da iktidar sahibi olabilmektedir (Einhorn, Kaldor ve Kavan, 1996: 3).

Thomas Humprey Marshall'ın (1965: 78-79) sınıflandırmasına göre, yurttaşlığın *sivil*, *sosyal* ve *siyasal* olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır.³⁴ *Sivil boyut*, konuşma, düşünce ve inanç, örgütlenme, toplantı, gösteri, mülk edinme hakkı gibi bireysel özgürlükler için gerekli olan haklardan meydana gelmektedir. Hukuk sistemi ve mahkemeler, bu hakları savunan ve koruyan kurumlardır. *Siyasal boyut*, siyasal iktidarın kullanımına katılma hakkını içermektedir. Parlamento ve yerel yönetim meclisleri, yurttaşlığın siyasal boyutunu sembolize eden kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Sosyal boyut* ise, ekonomik refah ve sosyal güvence hakkından, toplumda geçerli standartlara göre yaşama hakkına kadar geniş bir haklar yelpazesini kapsamaktadır. Eğitim ve sosyal hizmet kurumları, bu hakların sağlanmasına yönelik çalışan kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Yurttaşlığın sözü edilen üç boyutuyla, katılımcı demokrasi arasındaki ilişkinin kurulması önemlidir. Eğer katılımcı demokrasi *sivil*, *siyasal* ve *sosyal* boyutlarıyla yurttaşlığın gelişmesi için bir ortam olarak esas alınıyorsa, herşeyden önce siyasal ve sosyal eşitliğe karşı daha duyarlı olmak, devleti ve siyasal süreci buna uyarlayarak yurt-

³⁴ Tarihsel olarak sivil haklar on sekizinci yüzyıl, siyasal haklar on dokuzuncu yüzyıl ve sosyal haklar yirminci yüzyıldaki gelişmelerin ürünüdürler. Yurttaşlık hakkı olarak, bütün bunlar bir ulus-devlet içindeki topluluğa üyeliğin kazandırmış olduğu haklar olduğundan, nihai olarak devlet tarafından güvence altına alınmaktadır. Buna rağmen devlet güvencesi, bu hakların sahip olduğu tek özellik değildir. Genel olarak söz konusu haklar, her şahıs için onları kullanma görevini de içermektedir. Bu açıdan, yurttaşlık hakları, devletin üyelerine karşı yerine getirdiği görevler şeklinde de nitelendirilmektedir (Barbalet'den akt. Sarıbay, 1991: 22).

taşlıgın toplumu eşitlikçi bir siyasal çerçeveye sokmasına fırsat ve imkân tanınması gerekmektedir (Sarıbay, 1991: 23).

Yurttaşlık Haklarının Gelişiminde Medyanın Rolü ve Önemi: Yurttaş Gazeteciliği ve Online Yurttaş Yayıncılığı

Günümüz demokrasilerinin en önemli sorunlarının başında “katılımcılığın” artması ve bu yolla yurttaşlık haklarının genişlemesi gelmektedir. Sivil toplumun sesinin, her yerden çok *medyada* yansımaları arzulan bir durumdur. Sivil toplumu oluşturan özel örgütlenişler alanı ise, salt ekonomik yapıyla ilgili değildir. Modern yaşam, aynı zamanda belirli kültürel, sosyal ve politik amaçlar doğrultusunda yeni bir dünya görüşüyle, yeni bir siyasal davranış ahlakıyla etik ile düzeni sürekli olarak dönüştürmeyi gerektirmektedir. Sivil toplum, bu çerçevede, Gramsci'nin deyişiyle, bir “özel hegemonya aygıtı” niteliğini taşımaktadır (Bobbio ve Texier, 1982: 49). İdeolojik ve kültürel platformda önemli roller oynayan siyasi partiler ya da sendikalar ve dernekler gibi özel örgütlerin yanı sıra, gazeteler, dergiler, radyo, televizyon, İnternet ve bir bütün olarak medya bu üstyapının yeniden oluşumunda belli işlevler üstlenmektedir (Gevgilili, 1990: 121). Gerçekten de sivil topluma geçiş sürecinde, özellikle yurttaşlık haklarının ve katılımcı sivil demokrasinin geliştirilmesinde önemli dinamiklerden birini kitle iletişim araçları oluşturmaktadır.³⁵

Günümüzde kitle iletişim araçlarından hem dünyada hem de Türkiye’de, küçük çıkar gruplarının ve yurttaş birliklerinin kendi çaplarında ortaya koyduğu kolektif eylemleri yansıtılmaları beklenmektedir. Özellikle yeni toplumsal hareketler ve yurttaş talepleri, kamuoyunda seslerini duyurmak ve halkın desteğini kazanmak için kitle iletişim araçlarının bu yöndeki

³⁵ Çağdaş demokratik toplumlarda, sivil toplum örgütlenmeleri ile medya arasında doğrudan bir ilişki kurma yoluna gidilmektedir. Çünkü “eleştirel akıl, insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi, hukuk devleti, sivil toplum, piyasa ekonomisi, bireycilik, özgür basın” gibi Batı uygarlığında yüzlerce yıllık bir mücadelenin sonucunda ifade bulan “evrenselci değerler”in kök salmasında, kitle iletişim araçlarının kamuoyunu bilinçlendirme yönünde üstlendiği işlevlerin önemi büyük olmuştur (Alpay, 1996: 16).

yayınlara ihtiyaç duymaktadır. Medyanın bu noktada temel yükümlülüğünü ise, mümkün olduğu kadar her kesimden insanın sesini bilinçli bir biçimde büyüterek topluma iletmesi oluşturmaktadır. 1990'lı yılların yeni yurttaşlık hareketlerinin (Avrupa yurttaşlığı, global yurttaşlık, cins-yansız ya da ırk-yansız yurttaşlık, ekolojik yurttaşlık vb.) gelişip yaygınlaşmasında, devlet-sivil toplum-demokrasi üçgeninin ağırlık merkezinde konumlandırılan hem geleneksel hem de yeni medyanın önemli bir rolü bulunmaktadır.³⁶ Bir başka deyişle, kitle iletişim araçlarının yurttaşlık haklarının savunulması, temsiliyeti ve yurttaş taleplerinin desteklenmesi yönündeki sorumlu yayıncılık anlayışı belli bir önem taşımaktadır.

İnternet, günümüzde katılımcı demokrasi anlamındaki teknolojik yapılanmayı problemsizce sunmaktadır. Yeni teknolojilere sahip tüm yurttaşlar demokratik sürece, bilgiye daha kolay ulaşabilir biçimde entegre olabilmektedirler. Bir başka deyişle, İnternet ortamının bireylere kısıtlama ve kontrollerden arınmış bir platform sunduğu da bir gerçektir. Her ülkede benzer kullanıcı profilleriyle bireyler, varolan birey-politik alan arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamakta ve bu demokratik sürecin daha doğru bir biçimde işlemesi için katkıda bulunmaktadırlar (Tunç, 2006: 139). Günümüz dünyasının siyaset anlayışının şekillenmesinde elektronik medya kritik bir rol üstlenmektedir. Özellikle geleneksel siyasi sistemlerin yaşadığı krizin yakınlaştırıcı etkilerinden dolayı, yeni medyanın giderek yaygınlaşmasından dolayı siyasi iletişim ve enformasyonun medyanın alanında kapalı kaldığından söz edilebilir. Medyanın alanı dışında yalnızca siyasi uçlar vardır. Medyanın hâkimiyetindeki bu siyasi alanda neler olup bittiği medya tarafından belirlenmez. Bu açık bir toplumsal ve siyasi bir süreçtir. Ancak, elektronik medyanın mantığı ve örgüt-

³⁶ Sözü edilen “toplumsal uyum ve denge üçgeni”ni, daha çok sayıda yurttaşın özlemini hesaba katmayı mecbur etmesi anlamında demokratikleşmenin bir sonucudur. Günümüz demokrasilerinde artık, kamuoyunu oluşturan yurttaşların hak ve taleplerini dikkate almadan hükümet etmenin mümkün olmadığından söz edilmektedir. Dolayısıyla, kitle demokrasisinin işleyişinde vazgeçilmez bir öğedir (Wolton, 1991: 54).

lenmesi, siyasetin çerçevesini çizer ve yapısını belirler. Kanıtlara, farklı kültürlerden örneklerle dayanarak siyasetin çerçevesinin medya alanına kapalı kalmasıyla çizilmesinin yalnızca seçimleri değil, siyasi örgütlenmeyi, karar oluşturma ve yönetim sürecini de etkilediğini, neticede devlet ile toplum arasındaki ilişkinin doğasını değiştirmektedir. Mevcut siyasi sistemler hâlâ sanayileşme çağının örgütlenme biçimleri ve siyasi stratejilerine dayandığından, siyasi bakımdan bu sistemlerin modası geçmiştir; özerklikleri dayandıkları enformasyon akışları tarafından ellerinden alınmaktadır. Enformasyon çağında, demokrasinin içinde bulunduğu kriz durumunun başlıca kaynaklarından biri budur (Castells, 2006: 471). Aslı Tunç'un (2006: 140) çalışmasında ortaya koyduğu temel argüman, küresel düzeyde İnternet'in tek başına baskıcı hükümetlere demokrasi getirmekten çok uzak olduğu ancak, İnternet'in demokratik idealleri yaymada sadece bir araç olabileceğidir. Özellikle, 1990'lı yılların sonlarından bu yana küresel eylemlerde³⁷ İnternet'in yoğun kullanımı, statükoya direnme noktalarında İnternet'in aldığı aktif rol ve baskıcı rejimlerin İnternet sayesinde yara alabilmesi ise bu savı doğrulamaktadır. Yeni toplumsal hareketler için İnternet'in merkezîyetçi olmayan yapısı ve mesajın hızla dünyanın her yanına eş zamanlı

³⁷ İnternet aracılığıyla yurttaşlık hareketi ve sivil katılım üzerine dünyada gelişen bazı hareketlere örnek olarak şunlar verilebilir: (1) Çin hükümetinin öğrencilerle 1989 yılında, Tiananmen Meydanı'ndaki çatışması sırasında Çin'li öğrencilerin bilgisayar şebekeleri aracılığıyla uluslararası bir kamuoyunun yaratılması konusundaki çabaları, (2) 1990 yılında Sovyetler'deki darbe girişiminde yeni medyanın olanaklarından yararlanılması, (3) Körfez Savaşı sırasında internet teknolojisinin sağladığı olanaklardan yararlanarak yaşanan gerçekliğin dünyaya duyurulması, (3) Çok Taraflı Yatırım Antlaşması (MAI-Multilateral Agreement on Investment), (4) Seattle-Küreselleşme Karşıtı Hareketler, (5) Burma-Askeri Cunta Karşıtı Eylemler, (6) Zapatista Hareketi (Meksika Yerlilerinin Sesini Duyuran Eylemler) vb. (Timisi, 2003: 208-209; Tunç, 2006: 142-152). Sözü edilen örnekler, İnternet'te sivil katılımın ve 1990'ların ortalarından bu yana dünyanın farklı mekânlarında İnternet'in yurttaşlık hareketlerindeki rolü ve önemini ortaya koymaktadır.

olarak ulaşması eylem harekâtı için önemli özelliklerdir.³⁸ İktidar güçlerinin ellerinde bulunan erişim teknolojilerine sahip olamayan sivil örgütler ve bireyler için demokratik haklar adına biraraya gelebilmek büyük önem taşımaktadır (Schickler'den akt. Tunç, 2006: 140). Böylelikle kamusal alan kavramı dönüşüme uğramakta, paylaşılan mekân anlamında değil, paylaşılan sorunlar ve ortak çıkarlar etrafında yurttaşlar dayanışmaya geçmektedir. İnsanlık tarihinin demokrasi açısından en önemli kazancının bilgi almak kadar bilgilen-dirmek, iletişim kanallarını insanın toplumsal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçları için kullanması olduğunu belirten Nilüfer Timisi (2003: 207), bu hakları korumak için küresel bilgisayar iletişim şebekeleri, iletişim üzerinde pazarın ve hükümetlerin siyasi denetimlerinin ötesinde, insan gruplarının iletişim kurmalarına olanak sağlayan önemli bir potansiyel olarak belirlediğine vurgu yapmaktadır.

Kitle iletişim araçları sahip olduğu özellikler nedeniyle, bir yandan devlet otoritesini temsilen yürütme gücünü elinde bulunduran siyasal iktidarlardan (seçilmiş politikacılar ve atanmış bürokratlardan) “aşağıya”, yurttaşlara doğru bilgi verme işlevini yürütürken; diğer yandan sivil toplumun bünyesinde yer alan yurttaş inisiyatiflerinin hak ve taleplerini “yukarıya”, politikacılara doğru iletme işlevini sürdürmektedir. Demokratik hukuk devleti çerçevesinde, medyanın yasal her tür birlik ve hareketin seslerini duyurmaları yönünde yapacağı “nesnel” yayınlar, sözü edilen üçgenin dengede kalmasını sağlayacaktır (Wolton, 1991: 54). İşte bu yüzden, modernleşmesini ta-

³⁸ İnternet'in sahip olduğu çok parçalı ve merkezi olmayan yapı, pek çok toplumsal kurumun hiyerarşik, merkezîyetçi ve bürokratik yapısıyla tamamen ters bir görüntü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yukarıdaki dipnotta verilen farklı toplumsal olaylarda sosyal değişimi savunan eylemciler için İnternet üzerinden örgütlenmek geçici bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla, İnternet hiç bir toplumsal ve siyasal değişimi hedefleyen uluslararası hareketin tek başına ateşleyicisi olamaz. İnternet'in başarısı birbirinden uzak düşmüş birey ve toplulukları tek bir hedefe doğru kenetlemekte, yapıcı bir tartışma platformu yaratmakta, başarılı stratejileri bir mekândan diğerine taşımakta ve haberleri hızla paylaşmakta yatmaktadır (Tunç, 2006: 152).

mamlamış ya da tamamlamakta olan ülkelerde toplumsal huzur, barış ve uzlaşmanın sağlanmasında destekleyici etkenlerden biri olarak medyanın yerine getirmesi beklenen bu işlevselliği gösterilmektedir. Knut Lundby ve Helge Ronning'in (1997: 26) de vurguladığı üzere, medya demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesidir. Çünkü halkın birer yurttaş olarak haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan enformasyonu sağlamasından ötürü yurttaşlar, medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılmakta; toplum gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinerek, eylemlerde bulunabilmektedirler. Bu durum ise, medyaya ve kamusal tartışmalara erişimi gerektirmektedir. Hatta, bu demokratik sürecin gerçekleşebilmesi için yurttaşların medyada karşılaş-tıkları metinlere ve imgelere ilişkin kendi özlemlerini ve deneyimlerini de tanıyor olmaları gerekmektedir. Graham Murdock'a göre, medyanın tümüyle demokratik biçimde işleyebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken dört temel önkoşul söz konusudur:

“(1) İletişim sistemleri yurttaşların bağımsız, bireysel ve siyasal seçimlerini yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sağlamalıdır. Kamusal ve bireysel kurumlara ilişkin sorunları yorum, tartışma ve değerlendirme için kullanılabilir hale getirmek özellikle önemlidir. (2) Medya, güncel olaylara ilgi göstermeli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunmalı ve hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratmalıdır. (3) Fikirlerdeki, görüşlerdeki, yorumlardaki, bilgideki ve tartışmalardaki ‘çoğulculuk’ üçüncü önkoşuldur. Bu ise, olabildiğince geniş biçimde görüşlerin iletişimsel sisteme erişim sağlamasını ifade etmektedir. (4) Son olarak biçimlerdeki, formatlardaki ve kültürel ifadelerdeki çoğulculuk cesaretlendirilmelidir” (akt. Lundby ve Ronning, 1997: 26).

Kitle iletişim araçlarının yüz yüze kaldığı toplumsal katılıma yönelik yeni sorunlar, Denis McQuail'in (1987: 122) *demokratik katılımcı kuram* olarak adlandırdığı yeni bir yaklaşımın şekillenmesine neden olmuştur. Demokratik katılımcı kuram, özel mülkiyete dayalı kitle iletişim araçlarının ticarileşmesine ve tekelleşmesine, toplumsal sorumluluk normuna

dayalı olarak oluşturulan kamusal yayıncılık kurumlarının ise merkezileşmesine ve bürokratikleşmesine karşı bir tepkinin kavramsal düzeyde dile getirilmesidir. Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte dünyadaki siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere paralel olarak iletişim alanında da demokratik katılımcı kuram önplana çıkmıştır.³⁹ Türkiye’de yurttaşlık haklarına sahip çıkılması ve yurttaş taleplerinin temsiliyet kazanmasında sözü edilen bu kuramın kitle iletişim alanına uyarlanması sivil toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi anlamında taşıdığı önem büyüktür. Toplum içindeki bireylerin sorunlarını dile getirebilecekleri, bir yurttaş olarak seslerini duyurabilecekleri, haklarını savunabilecekleri en önemli kurumlaşmış yapılardan biri o ülkedeki kitle iletişim araçlarıdır. Gerçekten sağlıklı bir iletişim ortamının ve gerekli yasal düzenlemelerin devlet tarafından yapıldığı (ve sonrasında devletin devreden çıkarak hakem rolüne soyunduğu) toplumlarda, medyanın sivil toplum dinamiklerinin gelişimine verdiği destek büyüktür. Ancak bu sav, olan değil, olması gerekendir. Çünkü, yalnız Türkiye’ye değil birçok Batılı ülkeye baktığımızda da, yurttaşlık haklarının temsiliyetine ilişkin medyanın üzerine düşen görevi gerekli biçimde yapamadığı gözlenmektedir. Bu anlamda, medyanın sivil toplum dinamiklerinin gelişimine yönelik üstleneceği en büyük rol, “devletin resmi ideolojisine ve pazar güçlerinin yönlendirilmesine aracı olmamaktır” (Keane, 1992: 136). Ancak bu takdirde, medya kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilecektir. John Keane’in ağırlıklı savunduğu bu görüşe göre, “medya ne özel çıkarların savunuculuğunu yapmalı ne de devlet sansürü içinde tıkanıp kalmalıdır.” Keane’in *kamu hizmeti modeli* olarak tanımladığı bu kavram, sivil toplum dinamiklerinin gelişiminde medyaya belli roller yüklemektedir:

³⁹ Bu noktada bir parantez açarak, Türkiye’de basın ile devlet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada, basının tarihsel gelişim sürecinde sırasıyla otoriter, toplumsal sorumluluk ve liberal kuramların işlevlik kazandığı gözlemlenmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet Türkiye’sinin bazı olağanüstü durumlarının yaşandığı yıllarda, basın üzerinde devletin tartışmasız üstünlüğünü ve bağlayıcılığını savunan “otoriter kuram” geçerli olmuştur.

“...özünden değiştirilmiş bir kamu hizmeti modeli farklı yaşam biçimleri, beğeniler, görüşler aşamasında uyumlu bir birlik oluşmasına, ne despotik devletler ne de pazar güçleri tarafından yönetilen yurttaş çoğunluğunun siyasal güç kazanmasına yardımcı olmalıdır. Onlara birbirinden çok farklı görüşler ulaştırılmalıdır. Onların çok katmanlı anayasal devletlerin çerçevesinde, demokratik biçimde yaşamasını sağlamalıdır. Bağımsız, kendi kendisini örgütlemiş, devlet kurumlarının dar sınırlarını aşan sivil toplumlarda çalışan ve tüketen, yaşayan ve seven, kavga eden ve uzlaşan yurttaşlarına karşı sorumlu tutulabilen devletlerdir bunlar” (1992: 117).

Basın özgürlüğü kavramının erişirlik, evrensellik iddialarıyla bağdaşmayan çelişki ve ikilemlerini aşmak amacıyla kullanılan iletişim özgürlüğü kavramının toplumsal sorumluluk anlayışıyla içeriklendirilmesi gerekmektedir. Bu ise aslında, medya alanında çoğulculuğu öngören ve Keane’in “kamu yararı” nosyonundan hareketle geliştirdiği pazar ve devlet dışı medya modelinde karşılığını bulan bir “katılımcı yapı”yı zorunlu kılmaktadır. Özgür bir basın da, yurttaşları sürekli olarak yanlış temsil edebileceği ve kamuoyunun yanıltılarak yönlendirilebileceği olasılığına karşı, sivil toplum medyası (pratikleşmesi zor görünse de) vazgeçilmez bir alternatif niteliğini taşımaktadır. Yeni iletim teknolojileri hız, erişim, bilgi saklama kapasitesi ve yeni hizmet alanlarının doğmasına olanak tanınması yönlerinden geleneksel iletişim araçlarından ayırt edilebilmekte ve ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda önemli değişikliklere yol açabilmektedir. Bu değişimleri, Jeffrey Abramson vd. altı başlık altında özetlemiştir: “(1) Elde edilebilen enformasyonun miktarında artış, (2) İletişimde hızlanma, (3) Alıcı kontrolü, (4) Kitleli yayıncılıktan dar yayıncılığa geçiş, (5) Medyanın ademi merkezileşmesi, (6) Etkileşim kapasitesinin artışı” (akt. Timisi, 2003: 83-85). Yeni medyanın İnternet özelinde izlerkitleye/yurttaşlara sağladığı olanakların başında, kolay erişim ve enformasyona erişimdeki yeterliliği öne sürülmektedir. İnternet’in kendi iç örgütlenmesi ve bu anlamda iktidardan göreceli de olsa bağımsızlığı, yurttaşlara ifade özgürlüğü konusunda önemli olanaklar

sunması, siyasal katılımın artması ve sivil toplumun genişleyerek küreselleşmesi türünden unsurlar İnternet'in dünya halklarına sağladığı önemli katkılar olarak irdelenmektedir (Timisi, 2003: 193-209). Yeni medyanın, daha ucuz üretim ve elektronik medya kanallarına daha kolay erişim imkânları sağlayarak iletişimde bulunma hakkının önüne daha bol fırsatlar sunduğunu vurgulayan bu olumlu düşünceler karşısında, bu görüşün tam aksini ifade eden yaklaşımlara da rastlanılmaktadır. Öncelikle, İnternet'e ilişkin yapılan bu olumlu vurguların aksine, İnternet'in kurulu medya egemenliği üzerindeki etkisinin yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Özellikle tekelleşme ve ticarileşme ekseninde yürütülen bu tartışmalarda, ağların ekonomi politiğine ilişkin sahiplik yapısı ve kontrolü bağlamında gerek uluslararası gerekse ulusal bir tekelleşme ortamından söz edebilmek mümkündür. Öte yandan, İnternet'in yüzyüze etkileşim sonucunda şekillenen kolektif eylemlerin gücünü zayıflattığı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde kültür emperyalizminin ve bilgi uçurumunun daha fazla artışına neden olduğu, toplumsal tabakalaşmayı (yani, endüstri devriminin ve kapitalist ekonominin yarattığı sınıfsal farklılıklara yeni toplumsal tabakalar eklediği) arttırdığı ve İnternet'in yaygınlaşmasıyla iktidarın ve denetimin şekil değiştirdiği yöneltelen belli başlı eleştiri noktalarını oluşturmuştur (Timisi, 2003: 214-237).

Golding ve Murdock'ın vurguladığı gibi (1997), piyasa sistemine göre örgütlenmiş bir ortamda, gelir düzeyinden kaynaklı farklılıklar iletişim olanaklarının kullanımına da yansımakta, iletişim hizmetlerinin özelleştirmeler yoluyla kamusal alandan piyasa alanına çekilmeleriyle eşitsizlikler daha da güçlenmektedir. Böylece, geleneksel medya türlerinin tekelleşme ve yoğunlaşmaya dayalı sahiplik modelleri, yeni medyalara da uyarlanmaktadır. Bunun anlamı ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların önemli bir bölümünün, temel yurttaşlık haklarından yoksun kalmalarıdır. Yeni medyalar aracılığıyla da insanlara tüketiciler olarak yaklaşılmaması, diğer kimlikleri ve özellikle de yurttaşlık kimliğini önemsizleştirmekte, sorunlu hale getirmektedir (Gillespie ve Robins'den akt. Şahin, 1991: 58). Dolayısıyla, toplumsal kim-

liklerin parçalanması karşısında dayanışmacı bir siyasetin gelişmesiyle, toplumun hemen her kesiminin kendi iletişim girdisini diğer kesimlere iletebilme olanaklarına sahip olmasıyla katılımcı ve çoğulcu bir iletişim ortamı inşa edilebilir (Dursun, 1999: 52).

Özetle, alternatif medya kapsamında değerlendirilen bu tür yayınlar bir yandan yurttaşlık bilincinin yükseltilmesine katkıda bulunurken, diğer yandan da geleneksel yayıncılık türüne radikal bir karşı duruşu ifade etmektedir. Pazar liberalizmini önplanda tutan ticari radyo ve televizyonlar ile özerkliği kaldırılan devletin radyo ve televizyonlarının yayıncılık anlayışları karşısında, yurttaşlık haklarının temsiliyeti açısından zayıf kalan farklı medya yapılanmalarının güçlendirilmesi demokratik katılım yönünde belli bir önem taşımaktadır. Bunun için, Türkiye’de de alternatif medya bağlamındaki benzer iyimser çabaların örgütlenmesi ve bir güç oluşturması gerekmektedir. Bu anlamda, yerel medyanın ve yurttaş gazeteciliğine ilişkin yerel medyadaki yayınların güçlendirilmesi gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Türkçe’de “yurttaş” ya da “kamu gazeteciliği” kavramlarıyla ifade edilen bu “yeni” gazetecilik anlayışı, 1990’larda ABD’de doğmuş⁴⁰, özellikle bir kamu kuruluşu olan Pew Center’in destekleriyle uygulama alanı bulmaya başlamıştır (Cangöz, 2003: 102).

Yurttaş gazeteciliği (*civic journalism*), medya eleştirilerinin bir hayli arttığı son yıllarda hâkim medyadaki mevcut gazetecilik pratiklerini sorgulayarak, yeni bir anlayışla demokrasiye farklı açılımlar getirme amacını taşımaktadır.⁴¹ Jan Schaffer’a göre (1999), bu gazetecilik anlayışından beklenme-

⁴⁰ Yurttaş gazeteciliğinin ABD’de ortaya çıkmasının belli bir anlamı bulunmaktadır. Çünkü medya sektöründe tekelleşmenin, ticarileşmenin ve depolitizasyonun en çok bu ülkede yaygın olduğu gözlemlenmektedir.

⁴¹ Yurttaş gazeteciliğinin temel ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür: (a) Yurttaş gazeteciliği, haber tanımını genişletir ve ayrıca, haber yapma çerçevesini yeniden tanımlayarak, okurların ilgisini arttırmayı amaçlar, (b) *Haberde dengeliklik*, okurlar lehine yeniden tanımlanarak, yeni bir okuyucu profili oluşturulmaya çalışılır, (c) Okurların gazeteleriyle etkileşim içine girebilecekleri yeni kanallar oluşturularak, gazetecilerle yurttaşlar arasındaki mesafe kaldırılmaya çalışılır (Schaffer, 1999).

si gereken, insanlarda sorunlarına sahip çıkma duyarlılığının geliştirilmesidir. Bir başka deyişle, “yurttaş olma bilincinin ve sorumluluğunun yurttaş gazetecileri tarafından harekete geçirilmesidir.” Yurttaş gazeteciliğinin amacı, geleneksel gazetecilikte de basından beklenen ancak bugün hayli uzaklaşmış olan “kamu adına yasama, yargı ve yürütmeyi takip ederek gerektiğinde bu kurumları uyarmak, dışarıdan ‘tarafsız’ bir güç olarak değişime/dönüşüme zorlamaktır”. Ancak, yurttaş gazetecilerine düşen, kamu adına konuşmaktan çok, onu öncelikle kendi sorunları hakkında bilgilendirmek, sorunları ve çözüm yolları konusunda kafa yormasını sağlamak, okuyucularını yaşamları üzerine söz sahibi birer aktif özneler olarak harekete geçmeye özendirme (Cangöz, 2003: 104-105).

Yurttaş gazeteciliğinin ABD’de medyanın mevcut durumuna bir tepki olarak geliştiğini belirten Ragıp Duran (2003), bu gazetecilik türünü Amerikan medyasının bugünkü durumuna çözüm olarak, “eski değerlere dönüş” şeklinde nitelendirmektedir:

“... Yurttaş gazeteciliği, mevcut çürümüş egemen medyayı tamamiyle devre dışı bırakacak kapsamlı, ayrıntılı, derin ve geleceğin medya tarzı olarak anlaşılmalı(dır). (Ayrıca, gazetecilik anlamında) gelecek kurgusu olan, medya ortamını topyekün değiştirebilecek bir proje de değil(dir)... Yurttaş gazeteciliği, ABD’nin medya yapısına uygun bir şekilde, yerel medyanın uygun bir şekilde, yerel medyanın uygulayabileceği bir gazetecilik/habercilik tarzı olarak ortaya çıkmış(tır)...iyi niyetli, reformcu, önemli bir gazetecilik türü olarak (değerlendirilebilir)..., aslında yurttaş gazeteciliği, klasik tarzdan çok da farklı bir habercilik şekli değil(dir)...” (Duran, 2003: 88-89)

Yurttaş gazeteciliğinin temel ilkelerini üç başlık altında açıklayabilmek mümkündür: (1) *Haber kaynaklarının çoğaltılması*, (2) *Haber kaynağı ile ilişki türü*, (3) *Hedef/sonuca ulaşmaya kadar araştırma ve yayım faaliyetinin sürdürülmesi*. Yurttaş gazeteciliğinde *birinci ilke*, mümkün olan en çok sayıda haber kaynağına ulaşmak ve haberi resmi bakış açısıyla değil, yurttaşların bakış açısıyla aktarmaktır. Eşdeyişle, yurt-

taş gazeteciliğinde asıl olan resmi haber kaynakları değil, yurttaşların bilgi ve görüşleridir. *İkinci olarak*, yurttaş gazeteciliğinde tıpkı araştırmacı gazetecilik türünde olduğu gibi, genel olarak ekip çalışması içinde ve uzun vadeli bir habercilik gerekmektedir. Yurttaş gazeteciliği, uzun vadeli ve sabırlı bir ilişkiyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, yurttaş gazeteciliğinde, haberin bizatihi kendisinden ya da yayımlanmasından daha önemli olan unsur “haber oluşum” sürecidir. *Üçüncü ilke* de, haberin konusu/meselesi olan amaca ulaşmaya kadar haberin takibi ve yayımlanmasıdır. Böylece yurttaş gazeteciliği, klasik gazetecilikteki sözde “habere hiç müdahale etmemek”, “olaya sadece gözlemci olarak yaklaşip, olup biteni aktarmak” biçimindeki habercilikle yetinmemektedir (Duran, 2003: 89-94).

Yurttaş gazeteciliği, yurttaşlar ile iktidar arasında bir elçi görevi görmektedir. Kuşkusuz bu sağlanabildiğinde, okuyucunun/yurttaşın gazetesine ve gazeteciye olan güveni artmaktadır. Gazetecinin özel çıkar için değil, kamu çıkarı için çalıştığını yurttaş bizzat ve somut olarak görebilmektedir. Bu gazetecilik türü esas olarak ve en iyi şekilde ancak, yerel medyada uygulanabilecek bir çalışma tarzıdır. Bazı sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışılabilir ya da örneğin takibi yapılacak bir haber temelinde yereldeki bir gazete, radyo ve televizyon kanalı biraraya gelerek belirli bir ortak kampanya gerçekleştirilebilir. Çünkü, yerel medyadaki gazetecilerin yaygın basındakilere kıyasla, okur/dinleyici/izleyici kitlesini daha fazla tanıyor olma durumu yurttaş gazeteciliğini pekiştirmektedir. Eşdeyişle, yerel gazetecilerin gündelik yaşamda, yerel halkla daha fazla temas halinde olduğundan söz edebilmek mümkündür (Duran, 2003). Diğer yandan, dünyadaki gelişmelere paralel olarak yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yansımaları Türkiye’de de gözlemlenmiştir. Özellikle İnternet’e her gün yeni kullanıcılar katılmakta ve İnternet büyük bir hızla dünya üzerinde yaygınlaşmaktadır. İnternet’in 1990’da ortaya çıkışından bu yana ülke sınırları tanımaksızın yaygınlaşması, İnternet’in olanaklarından diğer iletişim araçlarının da yararlanması sonucunu doğurmuş ve buna bağlı olarak da gazeteler, radyolar, televizyonlar İnternet’te web

siteleri (web sayfalarından oluşan bütünlük bir yapı) oluşturmuşlar ve geleneksel yayımları yanında İnternet üzerinden de yayımlanmaya başlamışlardır (Gürcan, 1998: 144).

Son yıllarda, medya kullanıcılarının artan şekilde İnternet'i haber kaynağı olarak kullandığı gözlemlenmektedir. Özellikle daha genç kuşak, haberleri İnternet üzerinden izlemektedir. İnternet'i kullananlar, kullanmayanlara kıyasla televizyon haberlerini daha az izlemektedir. Bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer durum ise, televizyon ile web haberleri arasındaki sinerjidir. Eşdeyişle, çift ekranlı izleyiciler bir yandan İnternet'te dolaşırken, diğer yandan da bilgisayarından gazetesini okuyabilmekte, radyosunu dinleyebilmekte ve televizyonunu izlemektedirler (Bucy, 2003). İnternet'in hızla yaygınlaşmasının nedeni, insanların farklı coğrafyalardaki bilgilere hızla ulaşabilmesi olup, bilgi çağında, bilgiden azami düzeyde yararlanma gereksinimi duymasıdır. Günümüzde tüm sektörlerde yaşanan hızlı değişim sonucu, insanın gelişmeleri ve değişimleri yakından izlemesi için gereksindiği bilgiye en kolay ve kısa sürede ulaşması, İnternet'in tüm sektörlerle yönelik yayım ortamı sunması, onu dünya çapında cazip bir iletişim aracı haline getirmiştir (Gürcan, 1998: 144). 1990'da yerel bilgisayar ağlarının ve geniş alan ağlarının birbirine bağlanması ile oluşan, "ağların ağı" olarak da tanımlanan İnternet'in, ABD'de ve daha sonra diğer birçok ülkede üniversite ve devlet kullanımlarının yanı sıra, ticarete, sanayiye, reklamcılığa, gazeteciliğe ve diğer tüm sektörlerle yönelik yansımaları sonucunda, özellikle 1994'de hızlanarak dünyanın birçok ülkesindeki yaşamı etkilemeye başlamıştır (Gürcan, 1998: 144-145). Dünyanın birçok ülkesindeki pek çok gazete, teknolojik olarak 1994'den başlayarak büyük bir değişim içine girmiştir. 1994'e kadar "gazete teknolojisi" denildiğinde editöryal ve üretim sistemlerindeki basılı materyal üretimine yönelik gelişmeler anlatılırken, bu tarihten sonra İnternet'in www aracının gelişmesi ve gazetelerin bu araçla tanışmasıyla birlikte "gazete teknolojisi" kavramı, İnternet'i ve elektronik yayıncılığı da içermeye başlamıştır (Gürcan, 1998: 145).

İnternet'in, gazetecilik üzerindeki etkisi iki yönlü olmuştur: İlk olarak, İnternet, bilgisayarla birlikte geleneksel gazeteciliğe yardımcı bir araç biçiminde, ayrıca bir arşiv ve haber kaynağı olarak etkide bulunmuştur. İkinci olarak ise, habercilik alanında kendi profesyonel gazetecilik tipini, yani İnternet gazeteciliğini oluşturmuştur. Birçok araştırmacı İnternet gazeteciliğini, yazılı basın, radyo ve televizyonun yanında dördüncü bir gazetecilik türü olarak değerlendirmekte ve geleceğin gazetecisinin şimdikinden tümüyle farklı olacağına vurgu yapmaktadır (Deuze, 2003: 207). İnternet'in ABD'de ortaya çıkışı her ne kadar 1990'da olsa da, bu ağa diğer ülkelerin de bağlanması birkaç yıl almıştır. Örneğin, Türkiye İnternet'e 12 Nisan 1993'de, ODTÜ ve TÜBİTAK işbirliği ile katılmıştır. Türkiye'nin İnternet'e bağlanmasından birkaç yıl sonra (1995 sonrası), yaygın basını oluşturan gazetelerin birçoğu İnternet'ten yararlanmaya ve İnternet'te gazete yayımlamaya başlamışlardır⁴² (Gürcan, 1998: 145). Ücretsiz gazetelerin dünyadaki gelişimi, İnternet'in gelişimiyle aynı zamana rastla-

⁴² Türkiye'de ilk sanal gazete, 1995'in ikinci yarısında *Zaman* gazetesi tarafından yayımlandı. İkinci sanal gazete, basılı bir gazetenin yansıması olmayıp, doğrudan İnternet üzerinden yayımlanmaya başlayan *Xn* gazetesi oldu ve 25 Ocak 1996'da (<http://www.planet.com.tr/> adresi üzerinden) İnternet'e girdi. *Xn*, geleneksel gazetelerin köşe yazarlarının o günkü basılı gazetelerinde yazdıklarını İnternet'te de yayımlayan ve ileriki bir aşamada, haberlerin günlük değil anlık olarak gelişmeleriyle birlikte verilmesi amacını hedefleyen bir sanal gazete olarak yayımlanmaya başladı. Tamamen İnternet ortamında hazırlanıp yayımlanan, basılı gazetenin yansıması olmayan başka bir gazete de Superonline tarafından 17 Aralık 1997'de yayım hayatına başladı. 1996 yılı gazete ve dergiler için sanal ortama geçmede, İnternet üzerinden yayımlanmaya başlamada bir atılım yolu oldu. *Milliyet* gazetesi Kasım 1996'da (<http://www.milliyet.com.tr/>), bunu izleyen süreçte de *Sabah* (<http://www.sabah.com.tr/>), *Hürriyet* (<http://www.hurriyet.com.tr/>) ve *Akşam* (<http://www.aksam.com.tr/>) gazeteleri İnternet'te yayımlanmaya başladı. 1997 yılı *PC World*, *Chip*, *Byte*, *Computer World* gibi bilgisayar dergilerinin de İnternet üzerinden yayımlanmaya başladığı yıl oldu. *Kanal D* televizyonu 12 Haziran 1997'de İnternet üzerinden televizyon yayımına başladı; bunu diğer ticari televizyon kanallarının İnternet'te web siteleri açmaları izledi (Gürcan, 1999: 45- 48).

maktadır. İnternet'in gelişimiyle, gazetelerin satışı düşmüştür. Bu bağlamda, ücretsiz gazeteler de, İnternet'ten yoğun derecede yararlanmaktadır. Okurlar ücretsiz dağıtımına sunulan gazeteleri İnternet'ten doğrudan orijinal haliyle indirebilirken, diğer gazetelere ilişkin bu yöntemi uygulayamamaktadırlar. Dünyadaki ve Türkiye'deki ücret karşılığı satışı sunulan gazetelerin kendi haber portalları bulunmaktadır. Böylece, gazetenin kendisi elektronik ortamda gazete formatında İnternet üzerinden okunabilmektedir. Ama onun için ya ücretli ya da ücretsiz üyelik istenmektedir. Ücretsiz gazetelerde ise, ne üyelik istenmekte ne de herhangi bir ücret talebinde bulunmaktadır. İzlerkitle, doğrudan gazetenin kendisini bilgisayar ortamında indirerek ya da çıktısını alarak okuyabilmektedir.

Yerel basın, tirajlarını arttırma gayreti içinde olduğundan, geleneksel olarak yayımladıkları gazetelerin tüm içeriğini PDF formatında elektronik ortama koymaktan ve geleneksel gazetenin dağıtımıyla eşzamanda güncellemekten kaçındığına işaret eden Hakkı Kutlu⁴³ (15.12.2006), bu yaklaşımın yerel basının gelişimi açısından bir zorunluluk olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“Yerel basının gazete içeriğinin tümünü elektronik ortamda vermeleri, geleneksel gazetenin satış oranlarında düşüşe neden olmaktadır. Oysaki, yerel gazeteler satış oranlarını arttırmak istemektedir. Yerel gazeteler, ekonomik açıdan Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam gazeteleri gibi holdinglerin gücünü arkasına alan dev kuruluşlar değildir. Yerel gazeteler örneğin, cumartesi günü yayımlanacak geleneksel gazetenin elektronik versiyonunu cumartesi akşamı, pazartesi günü yayımlanacak gazeteninkini de pazartesi akşamı, eşdeyişle geleneksel gazete yayımlandıktan sonra şehir ve ülke dışında yaşayan okurlar için güncellemektedir. Yerel basın, kentte yaşayan yurttaşların, yerel gazeteyi öncelikle bayiden gidip satın almalarını hedeflemektedir. Ayrıca, dünyada her haberin ve köşe yazısının anında ve günü gününe güncellendiği site sayısı çok azdır. Kimi gazeteler, haberlerin özetini geçmekte ve

⁴³ *Midas* Gazetesi eski Genel Yayın Yönetmeni.

böylece okur geleneksel gazetede yer alan her haberi ayrıntısıyla elektronik ortamda bulamamaktadır. Bu anlamda, Türkiye’de haber portalı mantığının çok da iyi anlaşamadığı kanaatini taşıyorum. Haber portalı denilince Türkiye’de yanlış bir kanı var, al gazeteyi oraya koy portal olsun, portal bu değildir. Portal, içinde yazı, ses ve görüntü olan etkileşime dayalı yeni bir mecradır ve içinde alışveriş, forum sayfaları olan, okuyucunun da yorumlarıyla katıldığı bir sistemdir.”

Dünya ve Türkiye basınında, geleneksel gazetelerin, bilgisayar ağlarının oluşturduğu İnternet’te sanal versiyonlarının yayımlanması ile birlikte, “gazete”, “gazeteci” ve “okur” anlayışlarında da değişimler yaşanmıştır. Günümüzde gazete ve okur arasındaki ilişki, İnternet ile daha farklı boyutlara ulaşmıştır. Gazetelerin İnternet üzerinden yayımlanmaya başlamasıyla birlikte, geleneksel gazetenin hazırlanma işlemlerine “sanal gazete”nin hazırlanması da eklenmiştir. Gazeteler, topladıkları ve işledikleri haber, yazı ve fotoğrafları, geleneksel gazetede yayımlamanın yanında, sanal editörler ve web tasarımcıları ile İnternet’teki web sayfalarına da aktarmaya başladılar. Böylelikle günümüzde birçok gazetenin sanal versiyonları, geleneksel gazete ile aynı içerikte, ancak farklı tasarımla yayımlanmaya başladı (Gürcan, 1998: 148).

İnternet haber sitelerini sınıflandırmak için yapılandırılan şemaya göre siteler, yatay ekseninde tamamıyla profesyonel editör süzgecinden geçirilerek içeriği belirlenen ve tümüyle kullanıcılar tarafından içeriği oluşturulan siteler arasında bir noktaya yerleştirilir. Düşey ekseninde ise katılım yoluyla oluşturulan içerik, sınırlandırılmış olandan serbeste doğru sıralanmaktadır. Haber sitelerinin hiç biri, bütünüyle tek bir özelliği içermemektedir. Ancak, haber sitelerinin her biri bu nitelikleri ağırlıklı olarak veya daha az oranda taşımaktadır. Buna göre haber siteleri, dört ayrı gruba ayrılmaktadır: (1) Ana akım haber siteleri, (2) Endeks ve kategori siteleri, (3) Meta ve yorum siteleri, (4) Paylaşım ve tartışma siteleri (Deuze, 2003: 209-210).

İnternet’in en önemli fonksiyonlarından biri, çok sayıda insanı aynı anda birbirine bağlayan bir iletişim ağı olmasıdır. Bu sayede bireyler konular hakkında bilgi, yorum ve haberle-

ri anında alabilmekte ve gecikme olmaksızın geribildirim olanağına sahip olmaktadır. Birçok site, İnternet'in bu özelliğini kullanarak kazanç elde etmektedir. Haber sitelerinin bu süreçte yaptıkları ise, tartışma ortamını düzenleyerek az veya çok editöryal katkı sağlamaktır. Bu dört tarzdaki web gazeteciliğinin hepsi de, mesleki olarak gazetecilik alanına özgüdür. Egemen liberal-ilerlemeci basın tanımının demokrasi ve kamuoyu açısından gazeteciliğe halihazırda atfettiği görev, bu siteler için de geçerli kabul edilebilir: Özgür olmak ve kendi kendini idare edebilmek için yurttaşın ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağlamak. Elektronik gazeteciliğin, bunun yanı sıra bir işlevi de "netizens" (netdaşlık/internet yurttaşlığı)⁴⁴ için özgürlük ve kendini yönetme kavramlarını gerçeğe dönüştürecekleri bir ortam sağlamaktır (Deuze, 2003: 211).

İnternet, çoğunlukla belirli bir eğitim almış ve toplumda belirli bir kariyere sahip olup bilgisayarlı olan, kendisini sürekli yenilemek arzusunda bulunan, bilgiye ulaşmak için sınır tanımayan ve bilgi toplumunun bireyi olma arzusu içinde bulunan kişilere daha fazla hizmet vermektedir. Birçok bilgisayar kullanıcısı, "İnternet'te sörf" (gezinti) yaparken gazetele- rin web sayfalarını da ziyaret etmektedirler (Gürcan, 1998: 149) Kitle iletişim araçları okuyucu yansımalarını almakta ve buna göre iletilerini düzenlemekte farklı imkânlarla sahiptir. İnternet, pasif ve sadece alıcı konumundaki izleyici yerine, aktif izleyici kavramını gündeme getirmektedir. Artık tüketiciler değil, yüksek dereceli son kullanıcılar söz konusudur ve bunlar aynı zamanda ileti üreticileridir. Brian L. Massey ve Mark R. Levy'e göre etkileşimlilik, elektronik ileti üretimine dört yolla uygulanabilir: Elde edilebilir tercihin karmaşıklığı, kullanıcıya karşılık verebilme, kişiler arası iletişimi kullanıma

⁴⁴ "Yirmi birinci yüzyılda İnternet'le (Net) sade/normal ülke yurttaşlığının yanı sıra, Net-daşlığa da (Netizens) geçilmiştir. Buna göre, İnternet ile ilgilenen herkes, 'evrensel köy'ün yurttaşıdır. Bir başka deyişle, sanal alemdaki herkes bu dünyanın bir yurttaşıdır. Sanal dünyada, coğrafi uzaklık önemli olmayıp her İnternet kullanıcısı, aynı alemin bir üyesi konumundadır. Sanal dünyadaki her Net-daşa komşu olarak yaşarız. Coğrafi uzaklık, aynı sanal ortamda bulunmakla ortadan kalkmaktadır" (Gürcan, 1999: 26).

geçirme ve enformasyon ekleme kolaylığı. Etkileşimliliğe dair bu dört ayrı özellik, site tasarımı için kullanılan farklı araçlardır ve internet gazeteciliğinin hikâye aktarma yetisi için kullanılırlar (akt. Deuze, 2003: 213-214). Etkileşimlilik en çok paylaşım ve tartışma siteleri için kullanılır. İçerik kullanıcılar tarafından oluşturulur ve uyum sağlayıcı etkileşim geniş ölçüde kullanılır. Bir anlamda, kullanıcılar site markasını kullanarak kendi sitelerini oluşturmaktadır. İnternet gazeteciliği birbirinden tamamen ayrı kategoriler olarak görülemez. Haber siteleri, tüm bu özellikleri az ya da çok kullanmaktadır (Deuze, 2003: 215).

Türkiye’de de dünyada olduğu gibi online yurttaş gazeteciliğine ilişkin yapılandırılmış haber sitelerinin varlığına rastlanmaktadır. Kuşkusuz bu haber sitelerini, sisteme muhalif elektronik kanallar olarak değerlendirmek iddialı bir yaklaşım olacaktır. Ancak, Türkiye’deki yurttaş gazeteciliğine dayalı online haber sitelerinin mülkiyet sahipliğinin belirleyiciliğinden uzak olmaları, olması gereken gazetecilik ilkelerini hayata geçirmeye yönelik çabaları, gerek ulusal gerekse yerel ölçekte yurttaşların yorum ve düşüncelerini haber inşa sürecine yansıtmaları bu sitelerin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Sayıları bugün için az olan bu sitelerin, zaman içinde gelişerek yaygınlaşacağından söz edilebilir. Toplumsaldan yana olan yeni toplumsal hareketlere (kadın, çevre, barış, yerel dinamikler ve kent sorunları, kürselleşme ve savaş karşıtı hareketler vb.) ilişkin yapılandırılmış online haber siteleri, yurttaş gazeteciliğinin bazı özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bununla birlikte, yurttaşlık haklarının savunulması ve geliştirilmesi çerçevesinde kendilerini sivil toplum içerisinde inşa eden gerek ulusal gerekse yerel ölçekte siyasal iktidarların uygulamalarına yönelik halkı bilgilendiren ve onların bu denetime doğrudan katılımını sağlayan haber sitelerini de, yine online yurttaş yayıncılığı kapsamında tanımlayabilmek mümkündür.⁴⁵ Yeni medya bağlamında hem yerel ölçekte *ücretsiz*

⁴⁵<http://www.ucansupurge.org/>,<http://istanbul.indymedia.org/>,<http://www.bianet.org/>,<http://www.dorduncukuvvetmedya.com/>,<http://www.objektifhaber.com/>, <http://www.medyakronik.com/>,

dağıtılan bir yayım olması hem de düzenli olarak güncellenen *online* versiyonuyla yerelin ötesindeki kitlelere de seslenmesi bakımından, çalışmanın analiz nesnesini oluşturan *Midas* gazetesinin, yurttaş gazeteciliğine ilişkin ne tür açılımlar sunduğunun ortaya konması belli bir önem taşımaktadır.

Ücretsiz Gazeteler: Eskişehir Yerel Basımından Online *Midas* Gazetesi Örneği

Dünya genelinde ücretsiz gazetelerin sayısında belli bir artış gözlemlenirken⁴⁶, Türkiye’de ücretsiz gazetelerin yayıncılık kazandığından söz edebilmek mümkün değildir. 2007 yılı itibarıyla, Türkiye’de dünyadaki örneklerinin benzeri olan ikisi günlük üç ücretsiz gazete yayımlanmaktadır. Bunlardan ilki, dünyanın en çok dağıtım ağına sahip ücretsiz gazetesi olan *Metro*’nun bir kopyası olan ve İstanbul’da yayımlanan *Metro* gazetesidir. Türkiye’nin ilk ücretsiz gazetesi olan *Metro*, günlük 50 bin adet basılmaktadır. Mizanpaj anlamında yabancı örneğini taklit eden gazetenin, haber içeriği anlamında daha zayıf olduğu gözlemlenmektedir. Muhabir ve idari kadrosu kısıtlı olan gazetede, “reklamlaşan haberler” ve “reklamlar” geniş yer tutmaktadır. Öte yandan, Ankara’da yayımlanan *Ankara Metro* gazetesi de, İstanbul’daki bir benzeri olarak yurtdışındaki örneğini taklit eden bir gazete özelliğini taşımaktadır (Atikel, 2006). *Midas* gazetesi ise, 15 Aralık 2005

<http://www.siyasigazete.net/>, <http://www.atilim.org/>,
<http://www.medyaline.com/>, http://www.medyategi.com,
<http://www.medyaz.org> vb. yurttaş gazeteciliğinin kimi özelliklerini sergileyen Türkiye’deki sanal haber sitelerine örnek olarak verilebilir.

⁴⁶ 2005 yılı verilerine göre, dünyada 36 ülkede *ücretsiz* dağıtılan günlük ve haftalık gazeteler bulunmaktadır. Bu gazeteler arasında en yaygın dağıtım ağına sahip olan *Metro* ise, günlük olarak dünya çapında 7 milyon adet dağıtılmaktadır. Diğer gazeteler ise, yaklaşık 14 milyon kopya basılmakta ve bu toplam 21 milyon adet gazetenin en az 45 milyon insanı ulaştığı tahmin edilmektedir. Araştırmalar, Avrupa’daki ücretsiz gazetelerin her geçen yıl dağıtım ağlarını ve baskı sayılarını arttırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, Avrupa’da yayımlanan ücretsiz gazeteler, basın dünyasında tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü, 1990’lı yıllar sonrası okuyucu kaybına uğrayan gazetelerin, ücretsiz gazeteler ile birlikte bu kayıplarının artacağı ifade edilmektedir (Atikel, 2006).

tarihinde Eskişehir merkezli olarak Eskişehir, Kütahya, Bilecik illerinde dağıtımına sunulan⁴⁷ haftalık ücretsiz bir gazetedir.

Türkiye’deki diğer ücretsiz gazetelerin aksine, yurtdışında ki örneklerinin bir izlenimi şeklinde değildir. Toplam 40 sayfa olan ve tabloid olarak basılan gazete, Eskişehir’de yayımlanan diğer yerel gazetelerden daha zengin bir içeriği okurlara sunmaktadır. Geleneksel olarak yayımlanan gazete, 15 Ocak 2006 tarihinden itibaren de *çevrimiçi* olarak elektronik ortamda izlerkitleye sunulmaktadır. Gazete, tabloid basılmasına ve reklam sayfalarının yoğunluğu her sayıda farklılıklar göstermesine rağmen, içerikten ödün vermeyen bir özelliğe sahiptir. Kimi sayılarında, reklam sayfalarından daha fazla sayıda sayfa araştırmaya dayalı haberlere, söyleşilere ve köşe yazılarına ayrılmıştır. Ayrıca, *Midas* tabloid bir gazete olarak ön sayfasında en az beş kimi zaman da on üç arasında değişen yoğunlukta haber spotuna yer vererek, gazetecilik alanında zengin açılımlar ortaya koymasını bilmiştir. Gazete önceki İstanbul’da *Zaman* gazetesinin tesislerinde web ofset olarak basılmıştır. Ancak, gazete sayfalarına yansıyan iç çamaşır reklamlarında yarı çıplak kadın bedenlerinin sergilenmesi anlaşmazlığa yol açmıştır. Bunun üzerine *Midas*’ın basımı, Ankara’da *Sabah* gazetesinin tesislerinde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir önemli nokta ise, her ne kadar gazetenin ön sayfasında logo üstünde “Eskişehir, Kütahya, Bilecik” illerini vurgulayan bir ibare olsa da, gazetenin içeriğine bakıldığında haberlerin Eskişehir merkezli olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle gazetenin logosu ve künyesinde yer verilen “bölgesel gazete” vurgusunu, spekülatif olarak İstanbul’daki ajanslardan da reklam alma isteği şekillendirmiş olabilir; çünkü, İstan-

⁴⁷ Gazetenin logosunun üzerinde Eskişehir-Kütahya-Bilecik ibaresi ve künyesinde ise bölgesel bir gazete olduğu vurgusu bulunmaktadır. Ancak, Kütahya ve Bilecik’de dağıtımın düzenli olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği tartışmalıdır.

bul'daki reklam ajansları, sadece Eskişehir'i reklam vermek için çok küçük bulmaktadır. Bu nedenle, *Midas*'ın il sayısını arttırıp, bölgesel bir gazete görünümünde daha büyük bir nüfusa ulaşarak, reklam pastasını büyütme için bu yola başvurduğu ileri sürülebilir. Her ne kadar gazetenin bazı sayılarında, *İhlas Haber Ajansı* kaynaklı Kütahya ve Bilecik haberlerine yarım ya da bir sayfa yer verilmiş olsa da, bu süregelen olmamıştır. Öte yandan, haftalık olarak 15 bin adet basılan *Midas*'ın elektronik ortama aktarılmış versiyonunun, gazetenin İnternet sitesi üzerinden takip edilebilme olanağı da bulunmaktadır.⁴⁸ Atikel (20. 12. 2006), "*Midas* gazetesinin ilk online ortama aktarıldığında çok düşük bir ortalama ile izlendiğini, zaman içinde zirveye ulaştığı noktada ise 22 bin hit (web sayfası ziyaret sayısı, bir başka deyişle tiraj) ve IP'sinin de 1700 olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, haftalık ortalama ziyaret edilme oranının ise 10 bin hit ve 500 IP olduğunu" belirtmektedir. *Midas* gazetesinin sahibi ve editöryal kadro geleneksel gazetenin yayımlanmasından bir ay sonra, bu gazeteyi online olarak yayınlama kararını almışlardır. Teknik altyapının oluşturulması ve gazetenin elektronik ortama aktarılması sürecinin yaklaşık bir ay içinde tamamlandığını belirten *Midas* gazetesi eski Genel Yayın Yönetmeni Hakkı Kutlu, gazete sahibinin ABD'de uzun bir süre kalarak İnternet teknolojisi hakkında bilgi sahibinin ve bu konudaki ısrarcı tavrının gazetenin online ortama aktarılmasında etkili olduğunu vurgulamıştır:

"Burada temel amaçlardan biri, 15 bin adet basılan ancak yurttaşlara doğrudan ulaş(a)mayan gazeteyi, onların online olarak da okuyabilecekleri bir olanağı sunmaktır. Ayrıca, internet erişim imkânına sahip insanlara bu yolla seslenmek ve böylece yansımalarını anında almayı amaçladık. Tabii önemli nedenlerden bir diğeri de, gazete sahibinin de ısrarla üzerinde durduğu ve online gazete aracılığıyla ilave kâr sağlama anla-

⁴⁸ *Midas* gazetesinin 16-22 Mart tarihli sayısında, ön sayfada sürmanşetten verilen spot haberde, "www.midasgazete.com adresli İnternet sitemiz gösterdiğiniz yoğun ilgiyle günlük 14 bin 200 hit'e ulaşmıştır" vurgusunda bulunularak Eskişehir halkına teşekkür edilmektedir.

yıydı. Bir anlamda amaç, online gazete ortamına da reklam çekerek para kazanmaktı.” (Kutlu, 20.12. 2006)

Midas gazetesinin online versiyonunun oluşturulmasında ki temel nedenlerden birini, neticede ticari bir işletme olmasından kaynaklı kâr elde etme anlayışının belirleyici olduğu gözlemlenmektedir. Aslında, gerek dünyada gerekse Türkiye’de ve Eskişehir özelinde online bir gazeteye alınan reklamın geleneksel medyaya kıyasla çok fazla gelir sağlamadığı bilinmektedir. Online gazete ortamına alınan reklam için hem harcanan emek hem de elde edilen gelir geleneksel gazeteye kıyasla daha düşüktür. *Midas* gazetesinin tüm içeriği reklamlar dahil elektronik ortamda PDF formatında verildiği için doğal olarak okur elektronik ortamda yer verilen gazetede bu reklamlarla doğrudan karşılaşmaktadır. Bunun için reklamverenler ekstra bir ücret gazeteye ödememektedir. Buna ek olarak, bir de elektronik ortam için hazırlanmış linkli özel reklamlar bulunmaktadır. Tüm bu özel reklamlar linkli olup (*baner*lar), reklamı yapılan şirketlerin internet sitelerine okurları yönlendirmektedir. Böylece, reklamverenler de bir anlamda, elektronik ortam üzerinden yürütülen reklam faaliyetinin içine dahil edilmiş olunmaktadır. Böylece, gazetenin online sayfalarında yer alan reklamlardaki linklerden kaç kişinin herhangi bir mal ya da hizmet servisi yapan şirketin web sayfalarını ziyaret ettiğinin hesabı kolaylıkla yapılmaktadır.

Kutlu, aslında online gazeteciliğe ilişkin çok ciddi planlarının olduğunu, *Midas*’ın yanı sıra online olarak yayın faaliyetini sürdüreceği ikinci bir gazeteyi *Eskisehirmetro.com* adı altında inşa etmek istediklerini, ancak altyapı ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle bunu gerçekleştiremediklerini şöyle açıklamaktadır:

“Biz *Midas*’tan farklı olarak ayrı bir editör, iki muhabir ve bir de teknik eleman olmak üzere dört kişilik bir grup oluşturduk. Bu kadroyla, ‘Eskişehir’in anlık gazetesi geliyor, günlük değil’ söylemiyle online bir gazeteyi yaşama geçirecektik...Ne var ki, içsel sorunlardan dolayı bunu gerçekleştiremedik. Yayınlayacağımız online gazete, Habertürk ya da diğer internet üzerinden yayın yapan haber sitelerinde olduğu gibi anlık güncel-

lenecek haber, fotoğraf, görüntü ve ses kaydı ve köşe yazılardan oluşacaktı. Midas'a yazı yazan köşe yazarları, buraya da günlük olarak yazacaklardı. Örneğin yerele dair güncel bir olaya tanık olmuşuz, bunu anında haber sitemizde verecektik. Ne var ki, bunu gerçekleştirebilme olanağımız olmadı. Çünkü, bu tip bir projenin, 'kervan yolda düzelsin' mantığıyla çıkmasını istemedim. Diğer bir neden ise, ekonomik açıdan gazetede yaşanan kriz bir de bunu kaldıramazdı. Artık, elemana maaş verilemez duruma gelince, yeni oluşturulan kadroyu bu anlamda mağdur etmemek gerekiyordu, dolayısıyla bu projeden vazgeçtik." (Kutlu, 20. 12. 2006)

Eskişehir yerel basınında günlük olarak sekiz adet yerel gazetenin (*Sakarya, İstikbal, Milli İrade, Sonhaber, İki Eylül, Anadolu, Ak Haber ve Burç*) yayımlanması ilk elde çoğulculuk, çokseslilik ve çeşitlilik açısından demokrasi kültürünün gelişiminde önemli katkıları olduğu düşünülse de, uygulamaya bakıldığında bu gazetelerin içeriklerinin birbirine benzeştiğini/tektipleştiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Sözü edilen günlük yerel gazetelerin benzeşmelerinin arkaplanında yatan önemli nedenlerin başında, muhabir kadrosunun kısıtlılığı, muhabirlerin donanımı, çalışma koşulları, maaş ve sosyal güvence sorunları gelmektedir. Ayrıca, zamana karşı yarışma da önemli bir nedendir. Günlük gazetelerde valiliğin, yerel yöneticilerin açıklamaları, yerel yönetimlerin çalışmaları ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri büyük haberler olarak yer almaktadır. Ancak, haberlerin etraflıca işlenmediği, arkaplandan yoksun verildiği, belge araştırmasına dayalı olmadığı gözlemlenmektedir. "Vilayet gazeteciliği" olarak da tanımlanan bu habercilik anlayışında, gazete sayfalarının büyük bölümünü ajanslardan alınan ulusal haberler, reklamlar ve resmi ilanlar kaplamaktadır. Gazetelerin sınırlı sayıdaki muhabirleri, yeterli zamana sahip olmadıklarından dolayı, en fazla iki çoğu zaman da tek kaynağa dayalı olarak topladıkları haberleri (çoğu zaman da basın toplantılarını sonuna kadar izlemeden, sadece açıklamayı yazılı olarak alarak) gazete sayfalarına yansıtmaktadırlar. *Midas* gazetesi eski Editörü Murat Atikel (25.08.2006), günlük yerel gazetelerin resmi haber kaynakları dışındaki bağımsız kaynaklara başvurarak haberleri

etraflıca işlemediklerini belirtmekte; bunun nedenini de, az sayıdaki muhabirin haberi toplamada zamana karşı yarışmasına, gazetecilerin donanım eksikliğine ve biraz da kolaycılığa kaçılmasına bağlamaktadır. Kutlu ise, Eskişehir’de günlük olarak yayımlanan yerel gazetelerin kesinlikle çeşitlilik sağlamadığına vurgu yaparak, gazetelerin tirajlarını şu şekilde değerlendirmiştir:

“Birbirinin kopyası sekiz günlük gazete. Keşke çeşitlilik sağlasa? Çeşitlilik, sadece köşe yazılarında sağlanmaya çalışılıyor. Bu da, oldukça ucuz bir üretim alanı. Bence, burada gazete patronlarının bir hatası var. Onlar, çeşitliliği gerek görmüyor. Ayrıca, yerel gazete sahipleri, Eskişehir’in Türkiye’nin en çok gazete okuyan insanına sahip olduğunun farkında da değil... Bursa’daki Olay’ı ya da Hâkimiyet’i, İzmir’deki Yeni Asır’ı, Gaziantep’deki Olay’ı, Adana’daki Ekspres’i alalım ve bunların formatındaki/yapısındaki bir gazeteyi Eskişehir’e monte edelim. Böylesi bir gazetenin Eskişehir’de 10 bin satmaması, gerçekten büyük bir beceriksizlik olur. Çünkü Eskişehir’de bir okur kitlesi var. Eskişehir’deki gazete yöneticilerine sorduğunuzda yerel gazeteler toplamda 25 bin satyordur. Oysaki, sekiz gazetenin toplamında gerçek satışlar 7500-8000 civarındadır. Pazar günleri, bu rakamda biraz artış olur. Keşke, Midas olarak biz de 15 bin değil, 50 bin adet gazete yayımlayabilseydik.” (Kutlu, 25.08.2006)

Tam da bu noktada, Eskişehir’de yayımlanan diğer günlük yerel gazetelerin de online versiyonlarının oldukları gözlemlenmektedir. Her ne kadar günlük yerel gazetelerin elektronik ortamdaki web sayfalarına rastlanılsa da, bu sayfaların (*Sakarya*, *İstikbal*, *Anadolu* ve *Midas* hariç) düzenli olarak güncellenmediğine tanık olunmaktadır. Kuşkusuz bunun yerel basın dinamikleriyle ilişkili başlıca iki nedeni olabilir: Birincisi, zaten net satış oranları düşük olan yerel gazetelerin, online yayıncılığı düzenli olarak yürüttükleri takdirde satış oranlarının daha da düşeceği endişesidir. Diğer bir neden ise, gelir olanakları kısıtlı olan yerel basının bu uygulama için oluşturulacak yeni bir kadroyu ve harcanacak zamanı istihdam edebilecek güce sahip olmadıkları düşüncesi oluşturmaktadır.

PDF sistemini elektronik ortamda Türkiye’de ilk uygulayan, İstanbul’da ücretsiz gazete olarak yayımlanan *Metro* gazetesidir. Ancak birkaç yıldır, bu gazetenin İnternet sitesinin etkin olmadığı gözlemlenmektedir. *Midas* gazetesi ise, PDF sistemini ücretsiz yabancı gazetelerdeki uygulamalardan yola çıkarak hayata geçirmiştir. Dünyadaki örneklere ilişkin *Metro International*’ın kendine ait bir sitesi bulunmaktadır. Diğer özel sitelerin yanı sıra, okurlar buradan girdiğinde, dünyadaki bütün ücretsiz gazetelerin elektronik versiyonlarını PDF formatında indirerek okuyabilmektedir. Bir başka deyişle, Boston’da, New York’ta, Londra’da yayımlanan ücretsiz gazeteler, elektronik ortamda dünyadaki diğer okurlar tarafından da izlenebilmektedir. Bu anlamda, *Midas* gazetesi Eskişehir’deki yerel basın içerisinde online yayıncılık açısından belli bir farklılığı ortaya koymuştur. Gazetenin online versiyonunun içeriğini ve editöryal inşasını⁴⁹ hazırlayan Murat Atikel, *Midas* için Türkiye’de PDF formatında İnternette ücretsiz indirilerek okunabilen tek gazete olduğu iddiasında bulunurken; Türkiye’deki ve dünyadaki online haber siteleriyle benzerlik ve farklılıklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“İstanbul’da ücretsiz olarak yayımlanan bir gazete olan *Metro* da, elektronik ortama gazetenin tamamını PDF olarak koyuyordu, ama artık, uzun süredir internet sitesini güncellemiyor ve bu işten vazgeçmiş durumda. Yurtdışındaki ücretsiz gazetelerin de online hallerinde geleneksel gazetenin tüm içeriği PDF olarak elektronik ortama taşıyor ve okurlara sunuluyor. Biz de yurtdışındaki ücretsiz sunulan gazetelerin internet ortamında sunulan bu örneklerinden yola çıkarak online sayfalarımızı oluşturduk. *Midas*’ın web sitesine bakıldığında okurlar hem o haftanın haberlerine online olarak bakabilmekte hem de arşive girerek önceki haftaların sayılarını PDF olarak indirerek gazetenin tüm içeriğini okuyabilmektedirler. Yani, okurlar gazeteyi hem İnternet sitesinin üzerinden hem

⁴⁹ *Midas* gazetesinin sanal sayfalarının editöryal içeriği ve güncellenmesi gazetenin aynı zamanda editörü olan kişi tarafından yapılırken; bunun bilgisayar ortamına aktarılmasına ilişkin teknik düzenlemeler ve web sayfası üzerindeki çalışmalar teknik kadrodaki kişiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

de isteyenler PDF olarak bilgisayarına indirip hatta çıktısını alarak okuyabilirler.” (Atikel, 20.12. 2006)

Aslında, yapılan görüşmeler sonucunda *Midas*'ın online halinin ileride portallaştırılarak çevre illere ilişkin (Kütahya, Afyon ve Bilecik) ayrı butonlar konarak, bu butonlara basılmasıyla ilgili ilin sayfasının açılması, sonraki süreçte ise, Konya ve Uşak gibi illeri de içine alan Türkiye'nin on beş ilinde *Midas* ismiyle ancak, farklı içeriklerle gazete çıkarmanın ve bunu elektronik ortama aktarmanın hedeflendiği saptanmıştır. Burada, *Midas* gazetesinin gerek geleneksel gazete gerekse online gazete olarak bölgesel ve yaygın bir medyaya ulaşma hedefinin olduğu ne var ki bunu gerçekleştiremediği gözlemlenmektedir.

Midas gazetesinin neden günlük bir gazete olarak yayın alanına girmeyişini tek bir nedene bağlamak mümkün değildir. Öncelikle, Eskişehir'deki reklam pastasına günlük yayımlanacak bir gazetenin çok büyük sermayelerle başlaması gerekmektedir. Oysaki haftalık bir gazetenin daha düşük maliyetlerle çıkarılması gerçeği, gazetenin haftalık olarak yayımlanması sürecini doğurmuştur. Yine yanı sıra şekilde, online ortama aktarılan gazetenin güncellenmesi süreci de haftalık olarak gerçekleştirilmektedir. Bir başka deyişle, geleneksel gazetenin hazırlanması, basımı ve belli noktalara dağıtılması süreci perşembe günlerine denk geldiği için eğer online sayfayı hazırlayan gazete editörünün perşembe günü herhangi bir randevusu ya da iş yoğunluğu varsa, bu güncelleme işi çarşamba günü gece yarısına kadar tamamlanmakta ve olabildiğince geleneksel gazetenin okurların eline ulaşmasıyla eşzamanında yeni sayının güncellenmesine dikkat edilmektedir. Ancak, bu güncelleme işinin kimi zaman geleneksel gazete yayımlandıktan sonra cuma ve cumartesi günlerine sarktığı da gözlemlenmiştir. Bu güncelleme işinin çok zaman aldığı söyleyen Kutlu, online yayıncılık için geleneksel gazeteyi hazırlayanlar dışında bir kadro oluşturulmasının gerekliliğini şöyle belirtmektedir:

“Yerel basında maalesef yaşanan kısıtlıklardan dolayı online yayıncılık ikincil gibi görünüyor ve ayrıca bir kadro oluşturulmuyor. *Midas*'ın online yayında gazetenin genel

editörü haftada bir gününü güncellemeye ayırıyordu. En büyük şansımız internet programlarını ve ara yüzü bilen ve gerekli müdahaleleri yapıp programda değişiklikler yapabilen bir editörümüz vardı. Bu bizim için büyük bir şans ve avantajdı. Ancak, ben bundan şikâyetçiydim, çünkü benim en verimli çalışmam bir tam gününü bu işe ayırmak zorunda kalıyordu.” (Kutlu, 20. 12. 2006)

Midas gazetesi çıkarılırken gerek editöryal yapının gerekse gazete sahibinin amacı, gazetenin “parayla satılmaması”, ücretsiz olarak belirlenen hedef kitleye gazetenin ulaştırılması olmuştur. Zaten, bu konuda kendilerini farklı bir yerde konumlandırmayan ve gazetenin yaşayabilmesi için reklam gelirlerine muhtaç olduğunu net bir şekilde söyleyen gazete yöneticileri amaçlarının, reklamverenle alışveriş yapan insanları buluşturmak olduğunu belirtmişlerdir (Kutlu, 25.08.2006; Atikel, 25.08.2006; Gür, 14.09.2006). *Midas* gazetesinin aynı zamanda online ortamda verilmesinin okurlar üzerinde olumlu etkilerini gözlemlediklerini belirten Kutlu, ekonomik açıdan ise bu sürecin gazeteye herhangi bir katkısı olmadığını vurgulamaktadır:

“Türkiye’de olduğu gibi Eskişehir’de de artık, geleneksel gazete-yi sıcak bulmayıp gazeteleri internette okumayı daha pratik bulan bir kitle oluşmaya başladı. Gazeteyi online ortama taşımamız, bu kitleye ulaşmamıza olanak sağlaması açısından önemliydi. Ancak, ekonomik açıdan herhangi bir getirisine de rastlamadık. Hatta, geleneksel gazetenin yayım kalitesinde %1 ya da 2 de olsa düşüşe neden oldu. Özellikle online sayfaları hazırlayan editörümüzün mesaisinin bir gününü yani yedide bir hatta ikisini bu alana ayırması, çıkardığımız gazetenin kalitesinde bazı yitimlere neden oldu. Örneğin bizde, sayfalar hazırlandıktan sonra çift okumadan geçiriliyordu. Genel yayın yönetmeni, yazı işleri müdürü ya da online sayfaları da hazırlayan editörden ikisinin onayı olmadan sayfalar basım için Ankara’ya yollanmıyordu. Online duruma geçince maalesef bu uygulamadan feragat etmek zorunda kaldık. Dolayısıyla, gazete tek imza ile gönderilmeye başlandı ve bu da doğal olarak atlamalara ve geleneksel gazeteye olumsuz etkide bulunmaya başladı.” (Kutlu, 20. 12. 2006)

Midas, Ad Depo Medya Reklam Ticaret Limited Şirketi'nin bünyesinde yayımlanmaktadır. Reklam ajansının içindeki teknik donanım güçlendirilerek, personel takviyesiyle bir ekip kurularak gazete yayıma hazır hale getirilmiştir. Gazetenin reklam ajansına sahip olması, önemli bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, ajansın gazete aracılığıyla kendisine hem yeni bir mecra yaratması hem de gazetenin yayın yaşamını sürdürmesi için hazır bir reklam ajansının bulunması şirketin kendi iç işleyişinde sağlıklı bir ilişkinin yürütmesine olanak sağlamıştır (Gür, 14.09.2006). Gerek gazete sahibinin ve reklam bölümünün gerekse reklamverenlerin yayın içeriklerine herhangi bir müdahaleleri olmadığını belirten Kutlu, bu konuda ekip olarak belli bir duruş sergilemelerinin önemine şöyle değinmiştir:

“Editöryal bağımsızlığın peşinde koşmayan bir yapıya müdahale kolay olur. Eğer bir koltuk boş bırakılırsa, onu birileri bir şekilde doldurur. İşte biz ekip olarak, o koltuğu boş bırakmamaya çalıştık. Yayımlanma aşamasında bir sınır koyduk. 40 sayfalık bir gazetede, reklamlar 18 sayfayı geçmeyecekti. Yani, %50 oranında reklama yer vereceğimizi teyit ettik ve ona göre çalıştık. Bazı sayılarda, ajans tarafından doğal olarak reklama ayrılan sayfa sayısını geçme isteği oldu. Ben de, bunun önünde durmaya çalıştım... Eskişehir basınında, bu gazeteye devrim sayılabilecek fiyatlarla reklam alındığından söz edilebilir. Yani, Eskişehir piyasasındaki reklam fiyatlarının 5-6 katını bulan fiyatlarla reklamlar alındı...” (Kutlu, 25.08.2006)

Eskişehir’de yayımlanan günlük yerel gazetelerin gelir kaynağı olarak reklamlara ve özellikle resmi ilanlara bağımlı oldukları göz önüne alınırsa, *Midas*’ın pazar liberalizmi anlayışını içselleştirerek yayın yaşamına atılması, yayımcılık faaliyetlerini sürdürmesi için reklama bağımlı olduklarını açıkça belirtmesi ve farklı, yaratıcı, araştırmaya dayalı bir yayım içeriğini Eskişehir halkına sunması dikkate değerdir. Bununla birlikte, “salt reklamverenle okuru buluşturmak *Midas*’ın tek amacı olsaydı, o zaman yayımlanan gazetenin formatı ve içeriği daha farklı olurdu” diyen Kutlu, gazetecilik ruhunu prati-

ğ e aktarmak için *Midas*'ın kendilerine önemli bir patika açtığına vurgu yapmıştır:

“Yazılı basının asıl işlevi nedir? Ya kamuoyunu takip etmek ya da yaratmak... *Midas*'ın doğuşuna hizmet eden ekip olarak bizler, bu konuda ciddi bir eksiklik olduğunu tespit ettik. Ayrıca, kent dinamiklerini harekete geçirmeye çalıştık. Konuşmayan, sessiz çoğunluk dediğimiz kesimi, yani, siyasete ve ekonomiye dışarıdan bakan ancak, siyaset ve ekonomi ile ilgili olan, kent dinamiklerine uzak gibi görünen ama onunla iç içe olan kesimleri hem mecraya taşımak hem de mecrayı onlara taşımak adına bir şeyler yapabilir miyiz diye düşündük. Ve içinde bulunduğumuz ve yapılandığımız gazeteyi, eksikliklerimiz olsa da ve kimi zaman eleştiriler alsak da, yedi ay süresince başarıyla çıkarttığımız kanısındayım...” (Kutlu, 25.08.2006).

Gerek gazetenin iç işleyiş dinamikleri gerekse editöryal bağımsızlık açısından başta gazete sahibi olmak üzere, şirket yöneticilerinden hiç birinin gazete toplantılarına katılmadığına vurgu yapan *Midas* gazetesinin eski ve yeni yöneticileri, içeriğin şekillenmesinde yatay iletişimin ve uzun saatler süren özeleştiriye açık toplantıların doğrudan katkısı olduğunu belirtmişlerdir. Anlaşmazlıklar halinde ise, nihai karar verme yetkisinin genel yayın yönetmeninde olduğu *Midas*'ta, tartışmaya açık demokratik toplantıların gazete içeriğinin niteliğini arttırmada olumlu bir etkisi bulunduğundan söz edilebilir. Bununla birlikte, küçük yerlerde siyasi ve ekonomik baskıdan çok, kişisel ilişkilerin oluşturduğu baskıların öne çıktığını belirten gazeteciler, haber kaynakları açısından çok hassas bir dengeyi gözetmenin gerekli olduğuna vurgu yapmışlardır. Yerel gazeteler üzerinde siyasi ve ekonomik baskıların olduğu gerçeği bir tarafa, *Midas* gazetesinin yayın içerikleri analiz edildiğinde bu baskının izlerinin diğer yerel gazetelere kıyasla çok daha az olduğu gözlemlenmiştir.

Eskişehir'de iki devlet üniversitesinin öğrencileri ve onların sorunları, ayrıca, haberlerin işlenmesi konusunda öğretim üyelerinin uzmanlıklarına başvurulması üniversiteleri, *Midas*'ın önemli haber kaynaklarından birine dönüştürmüştür. Kaldı ki, *Midas*'ın doğuşundan itibaren yayın kadrosunu oluş-

turan fikir emekçilerinin (yayın danışmanı dışında) “mektapli” olarak nitelendirilen Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nden mezun olan kişilerden ve stajyer muhabirlerin de üniversitenin aynı fakülte ya da farklı fakültelerinde okuyan kişilerinden oluşmaları⁵⁰, Eskişehir’deki yerel basına getirilen dinamizmi vurgulama açısından önemlidir. Eskişehir’de yerel basın ve üniversitelerin kent gelişimi konusunda daha fazla iletişime geçmeleri gerektiğine işaret eden Murat Atikel, bu konuda her iki tarafa da önemli sorumluluklar düşüğünü belirtmiştir:

“Gazetede en fazla eleştirdiğimiz kurumların başında, ana-kent belediyesi, alt belediyeler ve üniversiteler gelmiştir. Bunda da, eksikliklere/yanlışlıklara işaret etmek ve kentteki yurttaşların yaşadıkları sorunların çözümlenmesi amaçlanmıştır... Üniversitelerle ilgili haber yapma konusunda, Midas’ın tavrı öğrencilerin sorunlarına değinme ve çözüme kavuşturmaya yönelik olmuştur. Çünkü, gazetenin izlerkitesinin önemli bir bölümünü Eskişehir’in merkezinde konumlanan öğrenciler oluşturmaktadır. Sonuçta, kentte yayımlanan diğer yerel gazetelere bakıldığında, öğrencilerin sorunlarını dile getiren bir yayın organı bulunmuyor. Öğrencilerin seslerini duyuracak, temsiliyet kazandıkları pek çok haberi sayfalarımıza taşıdık. Yayımladığımız haberler, kendi arasında eleştirel ve eleştirel olmayan haberler olarak ayrılabilir. Ancak, haberi haber yapan belli nitelikler vardır. Olumlu ya da olumsuz olabilir. Örneğin biz, öğrencilere yönelik haberleri işlerken, onların temsiliyeti açısından mikrofonu daha çok onlara uzatmasını bildik. Çünkü, onların kent yaşamında gerek siyasal gerekse ekonomik açıdan taleplerini dile getirme açısından düşük temsil edildiklerini düşünüyorduk. Onlara hitap edecek bir dille işlemeye çalıştık haberleri. Bu yüzden, üni-

⁵⁰ *Midas* ilk yayına başladığında kadronun neredeyse tamamı AÜ İletişim Bilimleri Fakültesi mezunu veya öğrencisidir. Gazetenin sahibi, Genel Yayın Müdürü/Yönetmeni, Yazı İşleri Müdürü, Görsel Yönetmeni Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi mezunu, editörü aynı fakültenin öğrencisi, bir muhabiri Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü mezunu ve bir muhabiri de Anadolu Üniversitesi Reklam ve Halkla İlişkiler bölümü öğrencisidir.

versite yönetimlerinden kimi zaman eleştiriler de aldık.” (Atikel, 25.08.2006)

Diğer ücretsiz gazeteler ve günlük yerel gazetelerin aksine, hedef kitlesi olarak “öğrenci” ve “kadınları” benimsemiş olsa da, “magazinel” nitelikli haberlerin *Midas* gazetesinde daha az yer kapladığı gözlemlenmiştir. Yayımlandığı bölgenin ekonomi-politik sorunları, toplumsal ihtiyaçları ve kentin gündemini oluşturan konulara ilişkin haberlere gazetenin sayfalarında sıkça yer verilmiştir. Örneğin, Eskişehir’de “uluslararası havaalanı seferlerinin başlaması” konusunu birçok kez sayfalarında işleyen *Midas*, “konut ve ulaşım sorunu, taksi ücretleri, tramvay seferlerinin yetersizliği, tramvaylarda yaz ayları için klima bulunmaması, kavak ağaçlarının merkezden kaldırılması” vb. konuları araştırma haberler olarak gazetenin gündemini belirleyecek şekilde sayfalarına taşımıştır. Gazetenin işlediği bu konular, gündem yaratma, haber takibi ve yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması açısından önemlidir. Ayrıca, kente gelen sanatçı ve gruplarla, siyasilerle, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile gerçekleştirilen derinlikli söyleşiler gazetede her hafta yer verilen temaları oluşturmaktadır. Gazete “ücretsiz” tanımını kullanmamakta, onun yerine slogan olarak “parayla satılmaz” ibaresini tercih etmektedir. Ayrıca, logosunda kullandığı bir diğer slogan da, “duyulmadık kalmayacak” vurgusudur.

Sanal gazetenin içeriğine bakıldığında ise, “parayla satılmayan haftalık gazete” vurgusunun kullanıldığı görülecektir. Gazetenin çevrimiçi sayfalarında Eskişehir, Bilecik ve Afyon illeri hakkında sadece günlük hava durumuna ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, o hafta yayımlanmış gelecekteki gazetenin içeriğine ilişkin editöryal kadro tarafından önemli görülen haberlerden kurulu bir dizgeye web sayfasında yer verilmektedir. Ancak, isteyen okur, gazetenin tamamını ya da önceki sayılarını arşiv kısmından PDF formatında indirerek bakabilmektedir. Sayfada ayrıca iki reklam köşesi ve para piyasalarına ilişkin bilgileri içeren bir köşe bulunmaktadır. Okurlarının önerilerine ve etkileşimine dayalı açılan bir elektronik mektup köşesinin yanı sıra, gazeteye yazı yazan sekiz köşe yazarının fotoğrafı yazılarına da özet linkler şek-

linde yer verilmektedir. Midas'ın web sayfasının sol sütununda ise sırasıyla gündem, siyaset, söyleşi, üniversite, yaşam, eğlence, spor, kültür-sanat, sinema, sağlık, teknoloji, yazarlar, seri ilanlar, Eskişehir rehberi, etkinlikler, nöbetçi eczaneler, arşiv ve nerelerdeyiz linkli köşeler bulunmaktadır. Dünya üzerinde ücretsiz gazetelerin neredeyse tamamı, yerel düzeyde yayımlanmakta ve ağırlıklı olarak da yerel gündeme yer vermektedir. Bu gazetelerden sadece yerel olayları irdeleyenler dışında, kamusal ve ulusal sorunları takip edenleri de bulunmaktadır. Ücretsiz gazeteler değerlendirildiğinde, yerel sorunları ele alan ve bunların arkasından giden örnekleri bulunmakla beraber çok fazla değildir. Eskişehir'de yayımlanan *Midas* gazetesi, bu anlamda örnek gösterilebilecek gazetelerdendir.

Yurttaş gazeteciliğinin “eğitim süreci” yönü ücretsiz gazetelerde kendini en azından, hiç gazete okumayan insanlara ulaşmasıyla göstermektedir. Gazete veya dergi satın almayan insanlar, ücretsiz gazeteler sayesinde gazete okumakta, yaşadıkları kentlerde yaşanan olayları ve gelişmeleri öğrenmektedir. Ücretsiz gazeteler, yerel ağırlıkları ile özellikle “yurttaş gazeteciliği” açısından da örnekler yaratabilecek gazetelerdir. Bu anlamda “yerel medya, yerel politikada karar vericiler ve bu karardan etkilenecekler arasında bir köprü rolü oynayabilir. Kentin sorunları hakkında ve bu sorunların çözümüne ilişkin dosyalar hazırlayarak araştırmacı gazetecilik örnekleri verebilir. Kent halkı ile yerel politikacıları kent sorunları konusunda biraraya getiren toplantılar düzenleyerek, platformlar oluşturarak, yurttaş haklarını savunabilir” (Gencil Bek, 2003: 144).

Yurttaş gazeteciliğinin temel sorunlarından biri olan “sıradan insanların” sesini duyurmak özelliği, ücretsiz gazeteler açısından ayrı bir anlam kazanmaktadır. Çünkü ücretsiz gazetelerin okuyucu kitlesinin önemli bir kısmını bu sıradan insanlar oluşturmaktadır. Ücretsiz gazeteler arasındaki rekabetin artması ile birlikte, gazetelerin kendilerini daha okunur kılmaya çalışacakları öngörülebilir bir durumdur. Ücretsiz gazeteler, kendilerini halk arasında daha bilinir ve dikkate

alınır kılmaya çalışacaklar ve bu yönde haber içeriklerini zenginleştirmeye çalışacaklardır. Dolayısıyla, bu ölçüde reklamvereni de ikna edebilecekleri düşünülebilir. Sözü edilen ölçütler bağlamında, *Midas* gazetesi ücretsiz bir gazete olarak, yurttaş gazeteciliğine kısmen yaklaşan bir gazetedir. Ele aldığı yerel sorunlar ve bunları takip etmesi, yayımladığı haberlerde sık sık yurttaşların görüşlerini yansıtması anlamında *Midas* gazetesinin yayıncılık anlayışı, tam olmasa da yurttaş gazeteciliğine yakın durmaktadır. *Midas* gazetesinin sanal sayfalarının yerel halktan daha fazla Eskişehir’li olup kent ya da ülke dışında yaşayan yurttaşlar tarafından takip edildiğine vurgu yapan Atikel, yerel halkın gerek geleneksel gerekse elektronik ortamdaki gazeteye ilişkin katkılarını şöyle değerlendirmektedir:

“Yerel gazetelerin online sayfaları, yereldeki okurlardan ziyade, daha fazla kent ve ülke dışında yaşayan Eskişehir’li insanlar tarafından memleket özlemiyle takip edilmektedir. Bu durum, online sayfası bulunan tüm illerdeki yerel basın için geçerli bir durumdur. Bir anlamda, çeşitli nedenlerle kent ya da ülke dışında yaşamak zorunda olan insanlar, kendilerini ait hissettikleri memleketleri hakkında en yeni bilgilere ulaşmak amacıyla gazetelerin bu sitelerini ziyaret etmektedir. *Midas*’ın gerek geleneksel gerekse elektronik ortamında sıradan insanların yorum yazacakları ayrılmış herhangi bir köşe olmamasına rağmen, yurttaşlardan gelen kent sorunlarına dair her türlü eleştiri ve yorumun haberleştirilerek ya da köşe yazarları tarafından işlenerek sayfalara yansıtıldığından bahsedebiliriz. Yani, olabildiğince kent dinamikleri ve halkın istek ile beklentileri dikkate alınarak haberler oluşturulmaktadır diyebiliriz.” (Atikel, 20. 12. 2006)

Yapılan görüşmeler sonucunda, gazetenin gerek geleneksel gerekse çevrimiçi biçeminde öğrenciler başta olmak üzere seslenen hedef kitlenin e-posta aracılığıyla, faksla ve telefon aracılığıyla kent sorunlarına ve gazetenin içeriğine ilişkin yansımalarının dikkate alındığı belirtilmiştir. Bir başka deyişle, akredite kaynakların dışında, sıradan halkın da haber kaynağı olarak dikkate alındığı ve hatta kimi zaman halkın talep ve şikâyetlerinin haberlerin içeriğine yansıtıldığı gözlemlen-

mektedir. Bir caddede yaşanan trafik sorunu, konut sorunu, ev kiralalarının yüksekliği, taksi ücretlerinin fazlalığı, bir ilköğretim okulunun açılmaması ve öğrencilerin mağdur olması gibi olay ve sorunlar gazetede geniş yer bulabilmekte; bu konular “yüzeysel” değil, arka planları ve uzman görüşleri ile desteklenerek gazetede irdelenmektedir. Bu bağlamda, *Midas* gazetesinde ele alınan pek çok haber olmasına karşın, çalışma açısından en çarpıcı örnek olaylardan biri şöyledir: *Midas* gazetesinin 26 Ocak 2006 tarihli sayısının ön sayfasından verilen manşette, “Ucuz taksi istiyoruz” başlığı ile Eskişehir’deki taksi ücretlerinin fazlalığı gündeme getirilmiştir. Yurttaşların ve taksi şoförlerinin görüşlerine başvurularak ele alınan haberde, taksi ücretlerinin fazlalığı her iki tarafın da yaklaşımlarıyla ele alınarak işlenmiştir. Sonraki takip eden sayılarda ise, öncelikle taksi şoförlerinin bağlı bulunduğu Şoförler ve Otomobilciler Odası’nın görüşlerine yer veren gazete, ayrıca Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi’nden bir öğretim üyesinden konuya ilişkin görüş almıştır. Daha sonra gazetenin, Büyükşehir Belediyesi Ulaştırma Komisyon Merkezi (UKOME) Genel Kurulu tarafından belirlenmesi gereken “taksi ücretlerinin”, sözü edilen Oda tarafından belirlendiğini ve UKOME Genel Kurulu’nun herhangi bir karar almadığını ifade etmesinin ardından, UKOME Genel Kurulu, toplantılarında konuyu gündeme getirmiştir. Varılan anlaşma neticesinde, taksi ücretlerinde bir değişiklik yaşanmadığı gibi; üç yıl boyunca ücretlere herhangi bir zam yapılmaması kararı da Kurul tarafından kabul edilmiştir. Sözü edilen bu örnekte, bir kentte yaşayan insanların gündelik yaşamını yakından ilgilendiren ve önemli bir sorun diyebileceğimiz bir konunun, *Midas* gazetesi tarafından nasıl gündeme getirildiği ve takip edildiğine tanık olunmaktadır. Bu anlamda, yurttaş gazeteciliğinin bir işlevi olarak, gazetenin “çözüm üretebileceği” konular üzerine giderek kamuoyunu yönlendirmesi hakkındaki etkisini de ileri sürebiliriz. Kutlu, bu yayın içeriklerinin oluşturulmasının tesadüfi olmadığını, belli bir bilinç ve gazetecilik idealizmiyle gerçekleştirildiğini, ancak bunu “yurttaş gazeteciliği”nden ziyade “kent gazeteciliği” olarak tanımlamanın daha yerinde olacağını şöyle değerlendirmiştir:

“... Burada bir yurttaş gazeteciliğinden çok, kent gazetesi kimliğinin daha fazla öne çıkması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, gazetede Çamlıca, Sütlüce ve Emek gibi varoş mahalleleri pek yer almamıştır. Bu gazete, reklamverenin hedef kitlesine ulaşması açısından nasıl çaba sarf etmişse, reklamverenin hedef kitlesindeki kişilerin konuştuğu konuları daha fazla ele alması açısından da bilinçli bir politika izlemiştir. Ben, biraz mütevazı olmak adına, yurttaş gazeteciliği bilincini yücelttiğim ve önem verdiğim için Midas’ı tam olarak bu türe oturtamıyorum. En azından yurttaş gazeteciliğinde önemli olan net bir duruştur. Midas, bazı zamanlar bunu yapamadı... Ancak, kent ve yurttaşın sorunları olarak gündeme taşıdığımız konuların sürekli takipçisi olduk ve çözüme kavuşturulması konusunda önemli katkılarımız oldu...” (Kutlu, 25.08.2006)

Her ne kadar, gazetenin eski genel yayın yönetmeni *Midas*’ın yurttaş gazeteciliğine ilişkin yayıncılık anlayışı hakkındaki değerlendirmelere temkinli yaklaşılsa da, gazete içeriklerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular *Midas*’ın Eskişehir’de yayımlanan diğer yerel gazetelerden farklılaşan böylesi bir eğilim sergilediğini ortaya koymaktadır. Çoğu sorunu araştırmacı gazetecilik ruhuyla sayfalarında işlemesi, ön sayfalarında manşete taşıdıkları konuların takipçisi olması ve haberleri işlerken resmi haber kaynaklarının dışında yurttaşların sözlerine temsiliyet kazandırması açısından *Midas*, Eskişehir yerel basınına ilişkin farklı bir yaklaşım getirmiş ve dinamizm kazandırmıştır. Kuşkusuz eksik kaldığı noktalar bulunmaktadır. Örneğin, gazetenin doğrudan reklama ve reklamverenin izlerkitlesine bağımlı olması, kent yoksul/yoksun kesimlerinin temsiliyetini sağlama konusunda zayıf ve sınırlı kalmasına yol açmıştır. Ancak, kendi mantık dizgesi içerisinde kente dair sorunları irdeleme ve çözüme kavuşturma gayreti açısından ortaya koyduğu gazetecilik anlayışı önemlidir. Eskişehir’de yedi aydır açılmayan bir okulun, ilgili bakanın gelmesi sonrasında törenle açılacağına *Midas* tarafından gündeme getirilmesi ve bu olayın üzerine gidilmesi sonucunda okulun bir hafta içinde açılması bile tek başına, yerel basının istediği zaman toplumsal gücünü nasıl kullanabileceğine olumlu bir örnek teşkil etmiştir.

Midas'ın ön sayfasında yayımlanan manşetler analiz edildiğinde, çoğunluğunun olumlu/iyi denilen haberlerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Bir anlamda, Eskişehir yerel basınında, *Midas*'ın yayıncılık anlayışı sonucunda, "iyiden de haber olur mantığı" yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca, "*Midas* gazetesinin, 'gündem yaratmayı' Eskişehir basınıyla tanıştırdığını, hatta diğer günlük yerel gazetelerin kimi zaman gündemi yayımladıkları gazetenin ardından takip ettiklerini" belirten Kutlu, haftalık gazete çıkarılmasının iş pratikleri açısından avantaj ve dezavantajlarını ise şöyle açıklamıştır:

"Haftalık bir gazetede, gündemi takip etmek gerçekten zor. Çok büyük çaba harcadık. Yerel basında, özellikle günlük gazeteler, ister istemez günlük koşuşturma içinde, bir iki günlük, tek barutluk atışlarla gündemi oluşturmaya çalışıp, sonradan da yeni bir gündemin peşine takılmaya çalışıyorlar. *Midas* haftalık bir gazete olduğu için, gündem oluşturma bizde çok daha zor. Biz bir konuyu üç hafta işleyince, 21 gün işlemiş oluyoruz. Ama diğer gazeteler, üç gün işlemiş oluyor. 21 gün işleyince bir konuyu artık sıkıcı oluyor. Bu yüzden, dördüncü hafta artık, aynı konuyu yansıtmamaya ya da küçültmeye çalışıyorduk...Öte yandan, gündem yaratma konusunda, zaman açısından haftalık gazete olmanın sağladığı avantajı ve rahatlığı da göz ardı etmemek gerekiyor. Tabii bir de, uyumlu ve gazeteciliği anlayan, içselleştiren iyi bir ekiple çalışmanın da gündem yaratma açısından çıkardığımız gazeteye olumlu etkileri olmuştur..." (Kutlu, 25.08.2006)

Midas'ın izlerkitesini, genel olarak orta ve üst sınıflar oluşturmaktadır. Bu konuda bir araştırma yapılmamış olmakla birlikte, editöryal kadro, gazetenin dağıtımının kent merkezinin belli noktalarında ve üniversite kampüslerinde gerçekleştirildiğini ve yayın içeriklerini oluştururken de, "öğrencileri" ve sözü edilen orta ve üst sınıfların "kadınlarını" gazetenin öncelikli izlerkitesini olarak belirlediklerini belirtmişlerdir. Derinlemesine görüşme yapılan gazeteciler, her gün gazeteye gelen faksler, geleneksel/elektronik mektuplar, telefonlar aracılığıyla önemli bir yansıma aldıklarına ve bu anlamda *Midas*'ın şekillenmesinde "okurların" doğrudan katkıları olduğuna vurgu yapmışlardır (Kutlu, 25.08.2006; Atikel, 25.08.2006; Gür,

14.09.2006). Okur mektuplarına ilişkin olarak çarpıcı örneklerden bazılarını Murat Atikel şöyle açıklamaktadır:

“... Antalya’da bir okurdan bize e-posta geldi. İletisinde bize, Midas’ı online ortama tüm gazete halinde aktarmamızdan dolayı teşekkürlerini sunuyordu. Önceden bu okur, yakınları vasıtasıyla Midas’ı kargo yoluyla bulunduğu adrese göndermelerini rica ederken, artık, web sayfamız üzerinden indirerek A-3 çıktısını aldığını ve böylece kargo masrafı yerine, anında aldığı çıktı halindeki gazeteyi okuduğunu bize iletiyordu. Sonra, Midas’ın elektronik ortamdaki versiyonunun güncellenmesinin geciktiği durumlarda eleştiriler alıyorduk. Hatta uzak semtlerdeki ilkokul ve lise müdürlerinden geleneksel baskıya ulaşmadıklarından dolayı webdeki sayıyı ne zaman güncelleyeceğimiz ve eğer güncellememiz gecikecekse arzu ettikleri köşe yazarlarının yazılarını e-posta adreslerine göndermemiz isteniyordu...” (Atikel, 20.12.2006).

Başlangıçta 8 kişilik editöryal bir kadroyla yola çıkan gazete, bugün itibarıyla 3 kişilik bir ekiple yayımlanmaktadır. Ayrıca, sayfa sayısı 32’ye düşürülen gazetenin, basım adeti de 5 bine inmiş durumdadır. *Midas*’ın doğuşunda büyük bir emeği olan kadronun yedi ayın sonunda (28. sayı sonrasında), büyütüp şekillendirdikleri gazetelerinden ayrılmaları üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel basında çok büyük zorluklar altında gazetecilik sevdalarını özveriyle gerçekleştirmeye çalışan fikir emekçilerinin sosyal hak ve güvencelerinin, çalışma koşullarının ayrıntılı analizi farklı bir çalışmanın konusunu oluşturmakla birlikte, “duyulmadık bir şeyin kalması” açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Medya, aslında bir toplumda yasama, yürütme ve yargıyı denetlemesi, ayrıca tüm bu işlevleri yurttaşlar adına yapması ya da “dördüncü güç” olması gerekirken, bugün artık, egemenlerin, eşdeyişle, siyasal iktidar(lar)ın ve mülkiyet sahiplerinin “sözcüsü” haline gelmiştir. Türkiye’de 1990’lı yıllarla birlikte, kitle iletişim alanında liberal kuramın uygulamaları egemen olmuştur. Ancak, tüm dünyada tartışılan yurttaşların aktif katılımına dayalı demokratik katılımcı kuramın, Türki-

ye’de yaşama geçirilmesi yönünde hâlâ önemli engeller bulunmaktadır. Doğal olarak, bu da ülkede kamuoyunun eksik bilinçlenmesine ve yurttaş taleplerinin temsiliyeti noktasında eksik ve yetersiz bir medya ortamının varlığına işaret etmektedir. Türkiye’de yaygın basın/ticari medyanın bugün içinde bulunduğu kaos, gerçekte yerel basının gelişerek daha fazla kitleye ulaşması ve yerel gazetelerin yaşamlarını sürdürebilecek kadar kazançlı birer işletme olmaları için büyük bir fırsattır. Bu fırsatı kullanmak için yerel basının çağın teknolojisine ayak uydurması, teknolojiyi kullanırken de hâlâ yaygın şekilde olduğu gibi ucuz emeğin yerine, “üretken ve bilgili gazeteciyi” istihdam etmesi gerekmektedir. Böylece, yerel basının yaygın basınla ya da ticari radyo ve televizyon ile rekabet etmesine de gerek kalmayacaktır. Yerel gazete, yerel kaldığı eşdeyle, hedef kitlesi olan yerel halkın talebi olan haberi, röportajı, bilgiyi onlara aktardığı sürece, yaygın basına oranla büyük bir avantaja sahip olacaktır. Yerel basın, bağımsızlığından ödün vermeden çağdaş demokrasinin gereklerini yerine getirdiği takdirde elde ettiği bu avantajı kullanabilecektir. Bu da, yerel basının bağımsızlığına gölge düşürecek iktidar desteği ve sermaye ile olan organik bağına son vermekle gerçekleşecektir. Bu süreçte, yerel basın belki az kâr ederek ya da güçlükle ayakta durarak ancak, nitelikli elemanlarla ve o elemanları maddi açıdan doyurarak, üretilen nitelikli gazeteyi okuyucuya ulaştırma görevini yerine getirmelidir.

Türkiye’de gazetelerin ilk başlarda televizyonla nasıl yaşayacaklarını ve yarışacaklarını anlayamadığını vurgulayan Kutlu (15.12.2006), İnternet’in gelişmesiyle de benzer bir korkuya daha fazla kapıldığına şöyle vurgu yapmıştır:

“Televizyon kanallarıyla ancak, özel haberlerle yarışabilirsin. Bu anlamda, İnternet’ten de bizim geleneksel gazetecilerimiz korkuyor. Aslında hiç korkmaya gerek yok. Çünkü, İnternet hepimizin ilerde içinde olacağımız bir mecra. Sinema ve televizyon geldikten sonra tiyatro ne olduysa, geleneksel gazete de o konuma geçecektir. Gerçi, geleneksel gazetenin mutlaka fanatikleri olacaktır. Ancak, birkaç kuşak sonra bence geleneksel gazete de sonlanacak. Bakınız, ABD, 3 ay önce telgrafı kaldırdı. ABD’de artık, geleneksel mektup ve telgraf sistemi

yok. Gazeteler de artık, internetin daha da yaygınlaşmasıyla, elektronik ortamda okunacak.”

Diğer yandan, dünyada gelişen ve Türkiye’de de yansımaları gözlemlenen ücretsiz gazeteler, gerek yerel dinamikleri harekete geçirmesi gerekse yurttaş gazeteciliğine ilişkin getirdiği açılımlar bakımından yeni medya bağlamında mutlaka değerlendirilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya üzerinde yayımlanan ücretsiz gazetelerin sayısı ve tirajları her geçen gün artmaktadır. Medya içinde giderek genişleyen bir sektör olan ücretsiz gazeteler, ileride gazete yayımcılığı için belirleyici bir konuma gelecektir. Bu anlamda, gazetelerin ileride, “ücretsiz gazetelere” dönüşeceği yönünde yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Dünyada giderek yaygınlaşmasına karşın, Türkiye’de henüz bir sektör olarak ele alınamayacak ücretsiz gazetelerin sayılarının yakın zamanda artış göstereceği öngörülebilir bir gelişme olacaktır. Ücretsiz gazeteler, henüz yurttaş gazeteciliğinin tüm özelliklerini sergileyememektedir. Yerel konuları ele alıp işlemeleri, ulaştıkları kitlenin geniş olması ve zaman zaman yurttaşların haber inşa süreçlerine katılımlarının sağlanması gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de bu gazetecilik türünün daha da önem kazanacağından söz edilebilir. Bu bağlamda, Eskişehir’de haftalık olarak yayımlanan *Midas* gazetesi önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. *Midas* gazetesi, yurttaş gazeteciliği açısından bazı eğilimler göstermekte ve bu çalışmada incelenen sayılar itibariyle gazetenin içeriklerine yansıyan bazı haberler bu konuda örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte, geleneksel yayıncılık karşısında, yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği kolaylıklar sayesinde önemli açılımlar sağlayan *online habercilik*, daha özeldede *online yurttaş haberciliği* ise Türkiye’deki gelişimini sürdürmektedir. Bu anlamda, *Midas* gazetesinin *sanal* versiyonu, kaynağını yerelden alan yurttaş haberciliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Geleneksel gazetenin tamamının PDF formatında elektronik ortama aktarılması, gazetenin haftalık olarak düzenli bir şekilde güncellenmesi, haftalık yayımlanan gazetenin içeriğinin de ayrıca gazetenin web sayfası üzerinden okurların hizmetine sunulması yeni

medyanın sağladığı teknolojik olanaklar önemli açılımlar sunmaktadır. Bu durum, *Midas*'ın sadece yerel ölçekte değil; Eskişehir ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen yurtiçi ve yurtdışındaki diğer yurttaşların da yerele dair elektronik ortamda bilgilenmelerini ve anında etkileşimle düşüncelerini/katılımlarını gazeteye iletmelerine olanak sağlamıştır. Bu açıdan, yeni bir medya türü olarak ücretsiz gazeteler ve bunların sanal versiyonlarının gelişmesi, yurttaşların demokratik katılımı ve demokrasi kültürünün yaygınlaşması açısından olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Ne var ki, Türkiye gibi ülkelerde özellikle tekelleşmiş pazar ortamında yaygın basın karşısında yeni iletişim teknolojilerinin yerel düzeyde sağladığı bu açılımların gelişme olanaklarının maddi kısıtlılığı ve halkın bu ortama erişim ve yararlanma olanakları göz önünde bulundurulduğunda yeni medyanın ekonomi politikasının analizi merkezi bir önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Almond, G. ve S. Verba (1989). *The Civic Culture*, Newbury Park: Sage Publications.
- Alpay, Ş. (1996). "Geleceğin dünyasında Türkiye'nin Yeri." *Milliyet Gazetesi*, (7 Aralık), s.16.
- Atikel, M. (2006). "Ücretsiz Gazeteler." *Yayımlanmamış Lisans Ders Ödevi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.
- Beedham, B. (1997). "21. Yüzyıl Demokraside Çağ Açacak!" Çev., Ş. Alpay ve N. Kuyaş. *Milliyet Gazetesi*, ("Entelektüel Bakış" Sayfası)1 Ocak, s. 18.
- Bobbio, N. ve J. Texier (1982). *Gramsci ve Sivil Toplum*. Çev., A. İpek ve K. Somer. Ankara: Savaş Yayınları.
- Bucy, E. P. (2003). "Media Credibility Reconsidered: Synergy Effects Between On-Air and Online News." *J&MC Quarterly*, 80(2): 247-263.
- Cangöz, İ. (2003). "Yurttaş Gazeteciliği ve Yerel Basın." *Gazetecilik ve Habercilik*. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları: 7. 101-118.
- Castells, M. (2006). *Enförmasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Kimliğin Gücü* (Cilt-2). Çev., E. Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Ağ Toplumunun Yükselişi* (Cilt-1). Çev., E. Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demir, Ö. ve M. Acar (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Deuze, M. (2003). "The Web and Its Journalisms: Considering the Consequences of Different Types of Newsmedia Online." *New Media & Society*,5(2), 203-230.
- Duran, R. (2003). "Yurttaş Gazeteciliği." *Gazetecilik ve Habercilik*. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları: 7. 85-99.
- Dursun, Ç. (1999). "Yüzyıl Biterken Yeni Medya Türlerini ve Siyaseti Düşünmek", *İletişim Dergisi*, Sayı: 1/Kış, 41-55.
- Einhorn, B., M. Kaldor ve Z. Kavan (1996). *Citizenship and Democratic Control in Contemporary Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Gencil Bek, M. (2003). "Yerel Politika ve Yerel Medya." *Medya ve Toplum*. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları: 4. 131-145.
- Gevgillili, A. (1990). *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Golding, P. ve G. Murdock (1997). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik." Çev., D. Beybin Kejanlıoğlu. *Medya Kültür Siyaset*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 49-76.
- Gürcan, H. İ. (1999). *Sanal Gazetecilik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gürcan, H. İ. (1998). "Sanal Gazete ve Gazetecilik", *Kurgu Dergisi*, Sayı: 15, 143-153.
- Hall, S. ve D. Held (1995). "Yurttaşlar ve Yurttaşlık." *Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. S. Hall ve M. Jacques (der.) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 169-185.
- Keane, J. (1992). *Medya ve Demokrasi*. Çev., H. Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lundby, K. ve H. Ronning (1997). "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması." Çev., N. Gürkan. *Medya Kültür Siyaset*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 13-28.
- Marshall, T. H. (1965). *Class, Citizenship and Social Development*, Garden City: Anchor Books Edition.
- Midas Gazetesi* (2005-2006). Aralık 2005-Eylül 2006.
- McQuail, D. (1987). *Mass Communication Theory*, London: Sage Publication.

- Sarıbay, A. Y. (1991). "Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi", *Birikim Dergisi*, Sayı: 32/Aralık, 17-24.
- Schaffer, J. (1999). "Attack Dog, Watch Dog or Gide Dog...the Role of the Media in Building Community", http://www.pewcenter.org/doingcj/speeches/s_batonrouge.html, 02.03.2001.
- Schnapper, D. (1995) *Yurttaş Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*. Çev., Ö. Okur. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Şahin, H. (1991). *Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü*, Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, İstanbul.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tunç, A. (2006). "Yurttaşlık Hareketi Bir Klik Ötede mi? Küresel Direnç Platformu Olarak İnternet." *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 139-152.
- Üstel, F. (1997). "Devlet-Sivil Toplum-Kamusal Alan ve Yurttaşlık", *Birikim Dergisi*, Sayı: 93-94, 127-135.
- Wolton, D. (1991). "Siyasal İletişim: Bir model yaratmak." Çev., H. Tufan- Ö. Laçiner. *Birikim Dergisi*, Sayı: 30, 51-58.

Görüşmeler

- Atikel, M., *Midas Gazetesi Editörü*, 25 Ağustos 2006 ve 15 Aralık 2006.
- Gür, S., *Midas Gazetesi Yazı İşleri Müdürü*, 14 Eylül 2006.
- Kutlu, H., *Midas Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni*, 25 Ağustos 2006 ve 15 Aralık 2006.

Fotoğraf: Begüm Şevluğ

**TEKNOGÜNLÜKLERDEKİ
ÇOK(LU) SESSİZ YAŞAMLAR:
YENİ MEDYANIN SESSİZ ENSTRÜMANLARI
- YENİ ORTA SINIF GENÇLİK***

*Mutlu BİNARK
Günseli BAYRAKTUTAN SÜTCÜ*

Giriş

Bu çalışmada, yeni orta sınıf gençliğinin gündelik yaşamın akışı içinde yeni medyayı kullanma pratiklerini hangi bağlama ne şekilde ve niçin yerleştirdikleri konusu irdelenmektedir. Yeni medya kullanımı gençlik kültürünü nasıl etkilemektedir sorusu da bu izlek üzerinde tartışılmaktadır. Günümüzde, artık yaşam tarzları ve tüketim pratikleri, insanları sınıflandıran ve birbirlerinden ayıran temel ölçütler haline gelmiştir. Bu nedenle, yaşam tarzları ve tüketim pratikleri gençlerin yeni medya kullanımları irdelenirken göz önüne alınması gereken temel etkenler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada da gençlerin gündelik yaşamlarının şekillenmesinde ana etkenin yaşam tarzı tüketimi temelli pratikler olduğu ön kabulünden yola çıkılmaktadır (Pilkington ve Johnson, 2003: 265).

Bilindiği üzere, Türkiye’de genç kimliği ve gençlik kültürü, Kemalist ideoloji, muhafazakâr-liberal ideoloji, AB karşıtı ulus-devletçi muhafazakâr milliyetçi ideoloji, ulusal sol ideoloji, ev-

* Bu çalışmanın *ilk versiyonu*, 1-3 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlenen Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Konferansı* ile 3-5 Kasım 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen European Sociological Association’ın *Mass Media and Communications Research Network* toplantısında sunulmuştur.

rensel sosyalist ideoloji ve İslami söylem gibi farklı ideolojik mücadelelerden etkilenmektedir. Bunların dışında bir takım farklı siyasal, toplumsal ve ekonomik etkenlerin de gençlik kültürünü ve gençliğin kimlik oluşumunu doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği görülmektedir. Ancak genel olarak, toplumsal düzeni şekillendiren liberal-muhafazakâr egemen ideoloji ve kültürel pratikler tarafından gençlerin belli bir sağduyu sahibi olmaya davet edildikleri söylenebilir. Ayrıca günümüz Türkiye'sinde gençlik kültürünü belirleyen iki temel toplumsal ve ekonomik dinamik söz konusudur. Bunlardan ilki, orta ve üst sınıf kentlilerin tüketim pratikleri ve bu pratiklerden beslenen toplumsal eşitsizlikler, ikincisiyse alt sınıfların gündelik yaşam içinde geliştirdikleri tutunma ve/ya direnme pratikleridir. Süregelen toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, gençliğin kendi içinde farklı katmanlara ayrılmasına ve farklı gençlik yaşantılarının sergilenmesine neden olmaktadır. Bu noktada, alt sınıflara mensup gençleri ortaklayan bir geçmişin ve yaşantının varlığından söz edebilir. Örneğin, bu gençlerin ailelerinin çoğu 1980'lerin ortalarından itibaren gerek ekonomik gerekse siyasal nedenlerle kırsal alanlardan büyük kentlerin çeperlerine doğru göç ederek yerleşmişlerdir. Bu göç deneyimi, alt sınıf gençlik kültürünün biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu gençlerin aileleri bir şekilde enformel sektör dolayısıyla kapitalist çalışma yaşamına o ya da bu biçimde dahil olurken, kendileri ile aynı kentte yaşayan orta ve orta üst sınıf akranları gibi artık (yeni) kentli olan bu gençler de gündelik yaşantıları ve ilişkilerinde yeni toplumsal değerlerle kuşatılmakta, kentli havasını solumak istemiyle, diğer bir deyişle tüketme arzusuyla donanmaktadır. Ancak, bu istemlerini gerçekleştirecek satın alma gücünden yoksundurlar. Üstelik, alt sınıflara mensup gençler kültürel ve sosyal sermayelerindeki yetersizlik nedeniyle kronikleşen bir işsizlik sorunuyla da karşı karşıyadır. Alt sınıflara mensup gençlik bundan ötürü sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye yetersizliği ve gündelik yaşamlarındaki çeşitli hayal kırıklıklarıyla başa çıkan/çıkacak futbol takımı taraftarlığı, delikanlılık, milliyetçi veya dindar kimlik performansları vb. birtakım stratejiler geliştirmektedir (Kentel, 2005: 14). Buna karşın, orta ve orta üst sınıflara mensup gençlik ise, neo-liberal

ekonomik uygulamalar içinde doğmuş ve neo-liberal zihin örüntüsü içinde büyümüştür. Büyürlerken de hep arzu etmeyi öğrenmiş ve arzularının aileleri aracılığıyla herhangi sosyal ve ekonomik çaba harcamadan gerçekleştirilmesine de alışmışlardır. Onların kendilerini kıyasladıkları gençlik, anaakım medya metinleri ve/ya yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile tanıştıkları Batılı akranlarıdır. Bu gençler, özlüce dersek, tüketim kültürü ve onun değerlerini doğal ve verili kabul ederler. G. Demet Lüküslü'nün Türkiye'de gençlik kültürü üzerine 2005 yılında gerçekleştirdiği doktora tezinde yaptığı görüşmelerin birisinde, en iyi vakıf üniversitelerinden birinde burssuz olarak ekonomi dalında öğrenim görmekte olan bir öğrencinin "Üçüncü Dünya ülkelerinde parayla saadet oluyor bence" şap-tamasına (2005: 35) dikkat çekmesi bu noktada oldukça anlamlıdır. Paul Chatterton ve Robert Hollands, bu gençlerin lisans eğitimlerini tamamladıktan ve birtakım profesyonel(lik) nitelikler(i) elde ettikten sonra, alt sınıflardan gençlere kıyasla sabit bir iş güvencesine daha kolay eriştiklerine ve hızla yaşam tarzı tüketimine dahil olduklarını belirtmektedir (2003: 83). Üstelik, ailelerin ekonomik sermayelerini, tüketim edimi dolayısıyla simgesel sermaye ve statüye dönüştürmek için kullanma olanağına da sahiptirler (83). Chatterton ve Hollands'ın da işaret ettiği üzere, tüketim sadece belli bir yaşam tarzının gerçekleştirilmesi değil, her şeyden önce ekonomik sermayenin kullanılmasıdır, dolayısıyla da toplumsal bir pratiktir (2003: 77). Görüldüğü üzere, toplumsal ayrımlar ve ekonomik sermaye bazı simgesel ve kültürel mallara erişimi ve "kim olacağını/olunabileceğini" belirlemektedir. Bu bağlamda, orta ve orta üst sınıfa mensup gençlerin marka tüketimine dayalı materyalist bir kültür içinde yaşadıkları, markalara erişimin bir tür bireysel beğeni olarak tanımlandığı ve bu gençlerin yaşamlarını en yeni, en popüler ve en çok satan kültür endüstrisi ürünlerinin tüketiminden alınan haz çevresinde konumlandıkları söylenebilir.

Yakın zamanlarda Türkiye'de orta ve orta üst sınıfa mensup gençler arasında yaygınlaşmış tüketim eğilimleri arasında küresel kültürel eğilimlerin uzantısı olan alternatif sporlar yapmak, sağlıklı yiyeceklerden hoşlanmak, alternatif ve

holistik tedavi yöntemlerine ilgi duymak, çeşitli ve farklı tera-
pilerden oluşan kişisel gelişim programlarına katılmak, kişisel
bakım ve spa merkezlerine devam etmek, dijital oyunlar oy-
namak ve alışveriş merkezlerinde zaman geçirmek sıralanabi-
lir.⁵¹ Sonuç olarak, Türkiye’de farklı sınıflara mensup gençler
arasında simgesel ve maddi mallara erişim konusunda büyük
ölçekli toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler söz konusudur.
Simgesel ve maddi malların tüketim pratikleri yeni orta sınıf
genç kişiliğini şekillendirmekte ve bu gençlerin etik değerleri-
ni kristalize etmektedir. Ancak, ister alt sınıflara, isterse orta
ve üst sınıflara mensup olsun, Türkiye’de gençlerin –
gerçekleştirilsin gerçekleştirilmesin- ortak arzuları “süreklili”
ve “yeniden” tüketme arzusu ile, Lüküslü’nün deyişiyle “haya-
ta gol atma” istemi ve konformist bir yaşamın gerçekleştiril-
mesi talebidir. (2005: 36). Yeni orta sınıfların kültürel ve eko-
nomik sermaye sahip olmaları ve bu başarımlıkları popüler
imgelerle dolaşıma girdikçe, alt sınıfların anlam dünyasına da
bu “başarma” ve “mülkiyetçi bireycilik” hedefi sızmaktadır
(Demiröz ve Öncü, 2005: 188). Tüketim temelli varolan ve
şekillenen bu kişiliğin adeta doğallaşan uzvu artan bireycilik
ve hedonizmdir. Garry Crawford ve Jason Rutter, Zygmunt
Bauman’ı izleyerek tüketim kültüründe gençlerin hep arzu
ettiklerini, ama gençlerin bu arzularının hiç tatmin edilmedi-
ğini savlar, bir başka deyişle gençlerin “arzu[su] arzuyu ar-
zu”lar (2006: 158). Gençlerin zihniyeti de “kısa vadeli” yeni
bir zihniyettir (Baumann, 2005: 35). Bu girişten sonra, çalış-
manın temel kavramlarını oluşturan yaşam tarzı, yeni orta
sınıf kişiliğin özelliklerini irdeleyerek ve her ikisi arasındaki
ilişkiyi ortaya koyalım.

Yeni Orta Sınıf Kişilik ve Simgesel Sınırların Çizilmesi

Yaşam tarzı, kişinin kendini belli toplumsal, ekonomik ve
kültürel konum ile pratiklere yerleştirmesi için gerekli beklen-

⁵¹ Gençlere yönelik dergi sektörü de bu yaşam tarzı temelli tüketim ve
boş zaman alışkanlıklarına sahip çıkmış, *GençTerapi*, *Chi*, *Yoga*, *Buğday*
vb. alternatif yaşam ve sağlık-beslenme dergileri 2000’li yılların ikinci
yarısından itibaren Türkiye’de yayımlanmaya başlamıştır.

tilerinden, aldığı kararlarından ve bunların sergilenmesinden oluşur. Günümüzde yaşam tarzı daha çok bireysellik, tüketicilik ve sergileme durumuyla ilgilidir (Pilkington ve Johnson, 2003: 265). Bu noktada, yaşam tarzı kavramının belirginleşmesinin, tüketim pratiklerinin zorunlu ihtiyaçlardan kalite ve beğeni temelli tüketime yönelmesiyle eş zamanlı olduğu da dikkat edilmelidir (Chaney, 1999). Mike Featherstone izlenerek betimlenecek olursa “yaşam tarzı”, “günümüz tüketim kültürü içerisinde bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve üslupçu bir özbilinci çağırır” (2005: 140). Ayrıca, kişinin kendi bedeni üzerindeki çeşitli tasarrufları, giyim, konuşma tarzı, yeme-içme alışkanlıkları, ev, otomobil, tatil seçimleri gibi bireysel beğeni ve üslup duygusunu imleyen tüketimlerinin yanı sıra boş zaman kullanım tercih ve pratikleri de yaşam tarzı ile yakından ilgilidir (Weinzierl ve Muggleton, 2003: 9). Boş zamanın değerlendirilmesiyle ilgili bu tercihlerin kültürel etkinlik, dolayısıyla Bo Reimer’ın da belirttiği gibi aslında bu noktada kültürel sermayenin kullanımı olduğunu vurgulamak gereklidir (1995: 137).

Featherstone, yaşam tarzının şekillenmesinde “tüketimin sadece kullanım değerlerinin tüketimi olarak değil, yani maddi bir fayda olarak değil, her şeyden önce göstergelerin tüketilmesi olarak” (2005: 145) anlaşılması gerektiğine de dikkat çeker. İşte tüketme ediminin bu göstergesel ve simgesel boyutu, yeni orta sınıf kişiliğinin oluşması ile yakından ilişkilidir; çünkü bu boyut, farklı yaşam tarzları arasında simgesel sınırları çizer. Featherstone’nun tanımladığı yeni küçük burjuvazinin kimliği ise, bize yeni orta sınıf kişiliğinin temel özellikleri hakkında yol gösterir:

“Yeni küçük burjuvazi olduğundan fazlasını isteyen, hayat karşısında yatırımcı bir yönelim besleyen bir oburdur; pek az iktisadi ya da kültürel sermayeye sahip olmasından ötürü bu sermayeyi edinmesi gerekir. Bundan dolayı yeni küçük burjuvazi, hayat karşısında öğrenmeye açık bir kip benimser; kendisini beğeni, üslup ve hayat tarzı alanlarında bilinçli olarak eğitir” (2005: 152).

Stephen Edgell’e göre, yeni orta sınıfı belirleyen temel özellikler onun küçük burjuvazi olması ve/ya mülksüz hizmet

sektörü çalışması olmalıdır (1998: 76). Ali Şimşek, yeni orta sınıfın hizmet sektöründeki çalışmasını şu şekilde açıklar: “...kendilerine tanınmış belirli otoriteleri kullanarak ya da uzman bilgi ve deneyimlerini uygulama alanına aktararak, işteki görev ve rollerini belirgin bir özerklik ve inisiyatifle yerine getirirler” (2005: 16). Yeni orta sınıf, Manuel Castells’in deyişiyle, ücretli emeğin sömürülmesinden kazanç dahi sağlamakta olabilir (2005: 22). Ancak, bu özellikler yeni orta sınıfı tanımlamak ve kavramak için tek başlarına yeterli değildir.⁵² Günümüzde özellikle küresel kapitalizmin yerel ekonomileri, kültürleri ve farklı kimlik politikalarını başarılı bir şekilde içerimlemesi nedeniyle sınıflar arası ilişkileri ve sınıf yapısını kavrayabilmek giderek güçleşmektedir. Artık, bireysellik ve yaşam tarzı yeni orta sınıfın önemli özellikleri haline gelmiştir. Alaine Touraine’e göre, “üretimin özünde, maddi malların yerini kültürel hizmetlerin aldığı post-endüstriyel toplumda, devlet aygıtlarının ve piyasaların mantığına karşı sınıf mücadelesinin yerini alan, kişiliğiyle ve kültürüyle öznenin savunusudur” (akt. Castells, 2005: 27). Bu noktada Castells, “Servet, güç, imge akışının küresel olduğu bir dünyada, kolektif ya da bireysel, atfedilmiş ya da inşa edilmiş bir kimlik arayışı”nın dünyayı anlamlandırmanın temel kaynağı haline dikkat çekmektedir (2005: 3).

Yeni orta sınıf gençliğin bir diğer özelliği ise, Christopher Lach’ın savlamasına göre, ilginç ve çelişik bir biçimde çevresi tarafından saygı görmeyi hedeflememesi, karşıt bir biçimde toplumsal ilişkilerinde haset uyandırmayı arzu etmesidir (2006: 105). Paylaştıkları kişisel özelliklerin ise, ironik kayıtsızlık, serin duruş sahibi olmak, hedonizm ve narsisizm olduğu bu izlek üzerinde sayılabilir. “İronik kayıtsızlık”, “kişinin gerçek duygularını gizleyerek bu duygularının tam tersini göstermesi” iken “serin duruş sahibi olmak” ise, “heyecansız ve coşku duygusunu kaybederek, daha hevesiz ve tutkusuz hale gelme” şeklinde tanımlanabilir (Şimşek, 2005: 118). Se-

⁵² Yeni orta sınıfın gelişmesi ile ilgili kuramsal ve tarihsel analiz için bakınız: Arthur J. Vidich (Der.) (1995) *The New Middle Classes: Lifestyles, Status Claims and Political Orientations*. New York: Mamillan.

rin duruş sahibi de, Dick Pountain ve David Robins'in saptamasına göre, tüketim yaşamına entegre olmuştur ve "... bilgi-sayarlardan, cep telefonlarına kadar uzanan sonsuz sayıdaki reklam ürünü, genç insanlara dış görünüşünü, dolayısıyla ruhsal durumunu değiştirmeyi vaat eder" (2002: 175). İronik kayıtsızlık ve serin duruş sahibi olmak yeni orta sınıf kişisinde birleştğinde, ortaya çıkan görüntü ve tavır kayıtsız bir alaysılıktır. Bu çerçevede, Orvar Löfgren'i izleyerek söylersek, yeni orta sınıf mensuplarının kişiliklerinde, inançlarında ve eylemlerinde gerçek bir derinlik olmadığını görebiliriz (1994: 49). Onların kimlikleri yüzeyseldir, sergileme üzerinden ifade edilir. Bu noktada, yeni orta sınıf mensuplarının sınırlı kültürel sermaye sahipliği de açıklanması gereken bir diğer husustur. Bilindiği üzere, kültürel sermayenin farklı boyutları vardır. Bu boyutlar, "güzel sanatlar ve kültüre ilişkin nesnel bilgi, kültürel beğeniler ve tercihler, biçimsel nitelikler (örneğin üniversite derecesi, müzik eğitimi), kültürel beceriler ve teknik ustalık (örneğin; bir müzik aletini kullanma yetisi) ile zevk sahibi olma ve "iyi" ve "kötü" arasında ayırım yapma yetisi" (Smith, 2005: 189-190) şeklinde sıralanabilir. Yeni orta sınıf gençlik sınırlı ölçüde kültürel sermaye sahipliğine karşın, bunu oldukça etkin bir şekilde kullanabilme becerisine de sahiptir. Bu noktada, onları yaşamdaki iyi oyuncular ya da blöfçüler olarak tanımlayabiliriz. Featherstone, bu davranışı "hayat karşısında 'parayı vermeden düdüğü çalma' tavrı" olarak tanımlamaktadır (1996). Yeni orta sınıf gençlik, macerayı ve güvenliği aynı anda deneyimlemek istemektedir. Bu gerçek dışı istek, yeni medyanın sağladığı olanaklarla bir ölçüde "gerçek"leşebilmektedir. Yeni medya ortamı, "gerçek" risk almadan birtakım maceralara atılma olanağı tanımaktadır.⁵³

⁵³ Örneğin dijital oyunlar özellikle macera (aksiyon) türünde olanlar tüm dünya çapında milyonlarca insan tarafından oynanmaktadır. Türkiye'de de PC oyunları ile devisa çevrimiçi (*online*) oyunlar (*MMORPG*, *massive multi online role playing games*) gençlik tarafından hem evlerde hem de İnternet kafelerde popüler boş zaman etkinliği olarak oynanmaktadır. SABAH-TNS PİAR tarafından gerçekleştirilen "Gençliğin Sesi Araştırmasına" göre, alan araştırmasına katılan gençler İnternet'i ortalama olarak %40,4 (üçüncü neden) bilgisayar oyunu oynamak için kullanmak-

Yeni orta sınıf, böylece sanal uzamda *net-gezginleri* haline gelmektedir.

Yeni orta sınıf gençlik, kültürel sermayesini büyük oranda aldığı formel eğitim sayesinde oluşturmaktadır ve genellikle bankacılık, medya, halka ilişkiler ve telekomünikasyon alanında kariyer yapmayı hedeflemektedir.⁵⁴ Şimşek de benzeri bir şekilde “3B” olarak adlandırdığı “banka, basın, bilgi-işlem” sektörlerinin Türkiye’de yeni orta sınıfın ideal istihdam alanları olduğunu vurgular ve eğitimin de yeni orta sınıfa katılmak için gençler tarafından kullanıldığını belirtir (2005: 33, 83). Michael W. Apple de hizmet sektöründe ve devlette çalışan orta sınıf bürokratların, mühendislerin, süpervizörlerin, müdürlerin ve profesyonellerin yeni küçük burjuvazi olarak belli bir kültürel sermayeden, diğer bir deyişle eğitimden beslendiğine dikkat çeker (2006: 213; 2007: 9-34). Yeni orta sınıf mensuplarının bir diğer özelliği de kişisel gelişime verdikleri önemdir. Yeni orta sınıf kişilik, çevreleri tarafından eylemleri ile değil kişisel gelişimlerinin onaylanması üzerinden değerlendirilmeyi talep etmektedir, diğer bir deyişle yeni orta sınıf kişilik kendini sürekli vitrinde sergilemektedir. Bu özellik, yeni orta sınıfın bireyciliği ile de yakından ilişkilidir.

Yeni orta sınıf gençlik kendilerini alt sınıflara mensup gençlerden ayıracak bir yaşam tarzını satın alır, böylelikle de bu sınıflardan farklı bir şekilde kendilerini konumlandırarak simgesel sınırları çizer. Pierre Bourdieu’yu izleyerek, Türkiye’de yeni orta sınıfın tüketim pratiklerinin sadece toplumsal sınırları ve farklılıkları yansıtmadığını, ayrıca onları kurduğunu da söyleyebiliriz. Bir anlamda, tüm toplumsal aktörler -burada da alan araştırmasının katılımcıları- bireysel tercihleri ve beğenilere göre belli bir kültürel ortamda ve toplumsal ağ içinde belli

tadır (Kaplan, 2006). İnternet’in oyun amaçlı kullanımı erkeklerde kızlara göre daha fazladır (erkeklerde %52, kızlarda %25,5). İnternet’in kullanma mekânı da, erkeklerde kızlara göre daha yoğun oranda İnternet kafelerdir. Bu durum da, Türkiye’de İnternet kafelerin bilgisayar oyunu oynamak için gençliğin belli bir kesimi tarafından tercih edilmesiyle ilişkilidir.

⁵⁴ Demir Demiröz ve Ahmet Öncü de “Beyaz Türklük”imgesinin kurucu öğelerini tartıştıkları yazılarında, neo-liberal politikanın hedeflediği insan profilini benzer şekilde saptamaktadır (2005: 197).

konumlan(dırıl)ırlar, gündelik yaşamı bu ilişkiler çerçevesinde anlamlandırır, bu deneyimlerini bedenlerine kaydederler ve bedenleri ile çeşitli dilsel pratikler aracılığıyla teşhir ederler (Calhoun, 2007: 104-106; Wacquant, 2007: 62). Farklı yaşam tarzlarına ilişkin imgeler, farklı kimlik politikaları tasarılanması sürecinde başvurulan temel araçlardandır. Ancak son kertede, denilebilir ki toplumsal, kültürel ve siyasal alanda farklı imgelerin varlığı söz konusu olsa da, kapitalist toplum düzeninde tüm bu imgelerin toplamı anaakım gençlik kültürünün oluşmasına o ya da bu şekilde hizmet etmektedir. Chatterton ve Hollands'a göre, yerel veya ulusal gençlik kültürleri giderek daha küresel ve eklektik bir biçim almakta, uluslararası sermaye ve şirketler standart ve homojen gençlik kültürü ürünlerini medya ve diğer kültür endüstrisi aracılığıyla tüm dünyaya yaymaktadır (2003: 74). Türkiye'de de gençler kendileri için farklı bireysel tarzlar ararken, kendileri için en uygun olanı aslında küresel kültürel pazarda sunulan belirli seçenekler arasından seçmek zorunda kalırlar (Ahıska ve Yenal, 2006: 65). Bu özelliklerin hepsi, Türkiye'de yeni orta sınıf genç kimliğinin kavranmasında yol göstericidir.

Yukarıda yapılan irdelemelerin ardından, yeni orta sınıf kişiliğin tüketme arzusunun giderilememesinden kaynaklanan bir ontolojik eksiklik üzerine kurulduğu ve tüketim yoluyla bu arzusunun gerçekleşeceğine dair bir yanlış bilince sahip olduğu söylenebilir. Lucia Rabello De Castro'ya göre, "Tüketimcilik, maddi nesnelere ya da metalar ile kendini 'içermenin' veya 'doldurmanın' dolayımında kişisel insanın bireysel bir proje haline geldiği şu andan/şimdiden haz alınması ve mutluluk arayışına (tamlanma/tamlık) temellenen yeni bir türde *summum bonum*'u (en önemli şey olduğu) beraberinde getirmiştir" (2006: 184). Bu yeni sınıfın mensupları "Nasıl yaşamalıyım?" sorusunun yerine, artık "Nasıl biriyim?" sorusunun yanıtlanmasının peşindedir. Castells de yeni iletişim teknolojilerinin bir yandan yaşamı biçimlendirirken, diğer yandan da yaşam tarafından biçimlenerek bireyin gündelik yaşamının her alanına dahil olurken, bireylerin yaşamı anlamlandırma haritalarının "... ne yaptıkları etrafında değil, ne

oldukları ya da olduklarına inandıkları etrafında” yapılandırılmışını belirtmektedir (2006: 4).

Belirli birtakım kimlik politikaları ve kimliğin sergilenmesi üzerinden bireyin toplumsal yaşamda varolmayı seçmesi, iletişim kanallarını da bu çerçevede seçerek kullanmasına yol açmaktadır. Castells, ağ toplumunda bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerin bir yandan araçsallaştığına diğer yandan da bölündüğüne, yabancılarla kurulan ilişkilerin tehdit haline dönüştüğüne dikkat çeker (4). Bu bağlamda, yeni orta sınıf, kamusal alanda birtakım beceriler sergileyebilmesine olanak veren sınırlı kültürel sermayesini kendileri gibi benzerlerle toplumsal ilişki kurmaya yönlendirir. Bunun sonucu, giderek dışarıdan yalıtılmış ve/ya ötekine kapalı yaşantıların ortaya çıkmasıdır. Örneğin özel bir eğitim kurumunda öğrenim görmek belli bir homojen grup ilişkisini garanti etmektedir ve bu kurumlarda yeni orta sınıf mensubu gençler, alt sınıftan gençler ile bu gençler burslu öğrenci olmadıkları takdirde toplumsal etkileşime girme olanağı bulmazlar. Buna benzer bir diğer simgesel sınır çizme uygulamalarından biri de şehirdeki popüler mekânların tüketim pratiğinde gerçekleşir (Zaim, 2006). Örneğin, büyük kentlerde özel güvenlik korumalı, yirmi dört saat kamera ile gözetlenen, kamusal kullanıma kapalı alanlarda belirli hizmetlerin verildiği bir site veya uydu kent yaşantısı giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sitelerdeki yaşam da alt sınıflar ile orta ve üst sınıflar arasındaki sınırları çizmektedir. Bu noktada bu simgesel ve fiziki sınırların sanal uzamda da kurulduğuna, bireylerin çevrimiçi toplumsal ilişkilerine de aktarıldıkları hususuna dikkat çekmek istiyoruz. Diğer bir deyişle, yeni orta sınıf gençlik için sanal uzamda toplumsal ilişki kurmanın koşulu, gerçek yaşamdan tanıdıklıktır. Yabancı kişilerle iletişimin bu şekilde reddedilmesinin gençlerin sanal yaşantılarında kişisel güvenliklerini sağlamaya yönelik bir strateji olduğu düşünülmektedir.

Neo-liberal ideoloji ve ekonomik uygulamaların rekabetçilik, risk almak, küresel değerlere açık olmak, esneklik gibi birtakım egemen değerleri Türkiye’deki kültürel ve zihinsel iklimi etkilemiş, yeni orta sınıf gençliğin dünyayı anlamlandırma

haritasını bu değerler şekillendirmiştir. Meltem Ahıska ve Zafer Yenal'ı izleyerek, yeni orta sınıf gençliğin neo-liberalizmin Türkiye'deki ayrıcalıklı çocukları olduklarını söyleyebiliriz (2006: 62). Yukarıdaki tartışmalar izleğinde, bu çalışmanın alan araştırmasının katılımcılarını da tanımlayacak olursak, onlara, yaşam tarzlarını ve yaşam siyasetlerini egemen kültürel örüntüler üzerinden kuran ve anlamlandıran “anaakım gençlik” adlandırması da yapılabilir.

Alan Araştırmasının Betimlenmesi

Bu çalışmanın alan araştırmasının evrenini, 2005-2006 eğitim-öğretim yılında Ankara'daki bir vakıf üniversitesinin İletişim Fakültesinin birinci sınıfında öğrenim gören öğrencileri oluşturmaktadır. Otuz üç birinci sınıf öğrencisinin gönüllü olarak katıldığı çalışmada, gençlerin yeni medyayı (İnternet, cep telefonu, dijital televizyon vd.) gündelik yaşamlarında çeşitli şekillerde kullanma pratikleri ve kullanım yaygınlıkları araştırılmıştır. 19 kadın ve 14 erkek katılımcı öğrenci bu çalışma için tekno-günlük tutarak, kendilerinin yeni medya kullanım deneyimlerini aktarmışlardır. Bu bireysel kayıtlamalar sayesinde yeni medyanın farklı ve çoklu kullanımlarına dair önemli ipuçları elde edilmiştir. Medya günlükleri toplamak, bunları birer metin olarak çözümlenmek iletişim araştırmalarında sıklıkla kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu çalışmanın amacına uygun olarak, bu teknik uyarlanmış ve tekno-günlük uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları 5-7 Mayıs 2006 tarihleri arasında yeni medyayı ne sıklıkta, nerelerde, hangi amaçlarla, kimlerle ve nasıl kullandıklarını tekno-günlüklere kayıtlamışlardır. Bu tekno-günlükler çalışmanın ana veri kaynağını oluşturmaktadır. Medya günlüğü uygulamasının dezavantajlı yönü, kayıtlayıcının zaman süresinin uzunluğu nedeniyle bir süre sonra kayıtları ya rast gele tutması yada kayıtlamaya gereken özeni göstermemesidir. Bu çalışmada kayıtlama süresi bu nedenle üç gün olarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca, bu veri kaynağına ek olarak, otuz üç öğrencinin arasından seçilen 6 öğrenciyle, 16 Haziran 2006 tarihinde odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesi nitel bir alan araştırması yöntemi olup,

“belli özelliklere sahip, sayıları beş ile on arasında değişen kişilerden oluşan bir grubun, bu üyelerin yüz yüze yürütülen tartışmalara katılmasıyla gerçekleşir” (Mann ve Stewart, 2002: 99). Hem tekno-günlük hem de odak grup görüşmesinden elde edilen veriler bir arada kullanılarak araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği desteklenmiştir. Tekngünlükler değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ailelerinden haftalık 50-100 YTL. harçlık aldığı görülmektedir. Bu gençlerin 27’si aileleri ile birlikte Ankara’da yaşamaktadır. 27 kişinin bir cep telefonu, 6 kişinin ise iki cep telefonu vardır. Bunlardan 24’nün hattı, kontrollü hattır. Gençlerin aylık cep telefonu harcaması 20-100 YTL. arasında değişmektedir. 20 katılımcı evlerinde en azından bir bilgisayar sahibidir. 33 kişiden sadece 2’sinin evinde herhangi bir türde bilgisayar yoktur. 26 kişi evinde ADSL abonесidir. 28 kişi evlerinden bir şekilde İnternet’e bağlanabilmektedir. Alan araştırmasının katılımcılarının sahip oldukları bu demografik özellikler ile yeni orta sınıfın özellikleri bir arada değerlendirildiğinde, katılımcıların yeni orta sınıf gençliği temsil edici niteliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, gündelik yaşam bağlamında, yeni orta sınıf gençliğin yeni medyayı kullanım pratikleri saptanarak, bu kullanımlara yükledikleri anlamlar serimlenmekte ve alan araştırmasının bulguları çeşitli alt başlıklar altında tartışmaya sunulmaktadır.

Yeni Medya ve Mekânın Mobilizasyonu

Alan araştırmasına katılan gençler için, gündelik yaşamlarındaki en önemli iki temel mekân okul ve evdir. Ferhat Kentel’in de dile getirdiği üzere bu her iki kurum da muhafazakârlaştırıcı, gençleri toplumsal düzen ve verili ilişkilerle uyumlaştıran kurumlardır (2005: 15). Gençlerin gündelik yaşamlarının bu iki kurum arasında süregitmesi, onların sınırlı bir toplumsal ağa sahip olmalarına ve farklı ve/ya eleştirel toplum okumalarıyla karşılaşmamalarına da yol açmaktadır. Okul kamusal alan ve ev ise özel alan olarak kabul edildiği takdirde, bu gençler için yeni medya kullanımında mekânlar açısından herhangi bir farklılık ya da kısıtlamanın olmadığı da görülmektedir. Odak grup görüşmesinden çıkan sonuçlar-

dan biri, kamusal alanda, örneğin toplu taşıma araçlarında cep telefonunun kullanılmasından herhangi bir rahatsızlık duyulmamasıdır. Bu tutumun en önemli göstergelerinden biri de dersliklerde cep telefonu kullanılması yasaklanmasına rağmen bu aracın öğrenciler tarafından kapatılmamasıdır. Bir başka deyişle, katılımcılar yeni medyayı, özellikle de cep telefonu kullanmalarını kamusal alanda veya özel alanda hiç bir şekilde kısıtlamamaktadırlar. Alan araştırmasının katılımcıları, iletişim süreci içerisinde herhangi bir kesintiye arzu etmemektedir. Örneğin, yeni medyaya uyarlanmış telesekreter veya yönlendirme vb. işlevler aracılığıyla iletişimlerini devam ettirebilmektedirler. Bir anlamda, iletişim süreci gençlerin ölümlü/bitimli bedenlerde kesintisiz/bitimsiz şekilde gerçekleşebilmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“... arkadaşım messengerdan mesaj attı ve dışarı çıkmamı söyledi. Ben de tamam dedim ve messenger plus'u⁵⁵ kurarak dışarı çıktım.” (6)⁵⁶

“Benim de o sıralarda aklımda Kanada'daki kız arkadaşımınla sohbet etmek vardı, o yüzden OGO'yu alarak evden ayrıldım.” (6)

“Yine arkadaşımın evindeydim. 15.00'e kadar İnternette kaldım, msn de açtı arkadaşlarımla konuştum.” (16)

Gençlerin kesintisiz, zaman ve mekân sınırlamasını aşan bir şekilde yeni medyayı kullandıkları göz önüne alınırsa, yeni medyanın mekânın mobilizasyonuna yol açtığı ortaya çıkmaktadır. Kamusal ve özel alan arasında varolan fiziki ve simgesel sınırlar yeni medya kullanım pratikleriyle gençlerin gündelik yaşamlarında ortadan kalkarken, farklı sınıflara ve aidiyet tasarımlarına sahip gençler arasında ise eşanlı olarak simgesel sınırlar bu araçların kullanımı dolayımı ile hem çevrimiçi hem de çevrimdışı yeniden kurulmaktadır.

⁵⁵ “Messenger plus”, bir çeşit tele-sekreter olarak gençler tarafından kullanılmaktadır.

⁵⁶ Alan araştırmasının katılımcılarına, kimliklerinin anonimliğinin sağlanması amacıyla birden otuz üçe dek numara verilmiştir.

Çevrimdışı İlişkilerin Çevrimiçi İlişkilere Dönüştürülmesi

Genel olarak gençlerin gündelik yaşamlarında sahip oldukları toplumsal ağların sanal uzamda sürdürülmesi ve geliştirilmesi açısından yeni medyanın kullanım biçimleri şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, gençler okul arkadaşlarıyla belirli bir çerçevede kurulmuş olan gerçek yaşamdaki yüz yüze ilişkilerini desteklemek ve pekiştirmek amacıyla çevrimiçi iletişime geçerler; ikinci olarak, yeni medyayı okul dışındaki yaşamlarında varolan geçmişten gelen birtakım ilişkilerini devam ettirmek amacıyla kullanırlar, son olarak da gençler yeni medyayı yeni arkadaşlıklar kurmak amacıyla kullanabilir.

Emine Onaran-İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay tarafından gerçekleştirilen ve Ankara’da yaşayan orta sınıfa mensup on iki kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelere temellenen etnografik alan araştırmasında katılımcıların hangi amaçlarla ve ne şekilde İnternet’i kullandıkları saptanmaya çalışılmış ve İnternet’in kullanılmasına ilişkin nedenler şu şekilde ortaya konmuştur: İşlevsel kullanım, iş amaçlı kullanım, eğlence amaçlı kullanım, kendini ve diğerlerini tanımlama ile toplumsal çevrelerini genişletme amaçlı kullanma (2005). Bu çalışmada da benzer bir şekilde, katılımcıların İnternet’i araştırma yapmak, eğlenmek, sohbet etmek, film izlemek ve müzik indirmek vb. amaçları gerçekleştirmek için kullandıkları ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Ancak, Onaran-İncirlioğlu ve Kılıçbay’ın

⁵⁷ TÜİK’in 2005 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de hane halkı bireylerinin İnternet kullanma nedenleri, iletişim amaçlı mesaj gönderme-alma ve *chat*/sohbet amaçlı kullanımda yoğunlaşmaktadır. Bilgi arama ve çevrimiçi hizmetlerde ise kullanım nedeni, oyun, resim, müzik indirmek; oyun oynamak veya gazete ya da dergi okumak gibi etkinliklerde yoğunlaşmaktadır (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=92). Sabah-TNS PİAR tarafından gerçekleştirilen “Gençliğin Sesi Araştırmasına” göre, araştırmaya katılan gençlerin ortalama %71,4’ü bilgisayar kullanmaktadır. Bu gençlerin İnternet’i kullanma nedenleri ise, kızlarda %64,5 ve erkeklerde %69 *chat* (sohbet) için, kızlarda %25,5 ve erkeklerde %52 oyun oynamak için şeklinde saptanmıştır. Üçüncü en fazla kullanım nedeni ödev konusunun aranmasıdır, ki bu oran kızlarda %42,4 ve erkek-

saptamasından farklı olarak, bu çalışmada katılımcıların yeni medyayı yeni bir toplumsallaşma aracı olarak kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Maria Bakardjieva'yı izleyerek söyleyecek olursak, yeni orta sınıf genç kişiliğinin toplumsallaşmaları bildik/tanıdık ve güvenilir toplumsal ağların içerisinde gerçekleşen *hareketsiz toplumsallaşmadır* (2003). Gençlerin gerçek yaşamdaki toplumsal ağları ebeveynler, akrabalar, arkadaşlar, kız ve erkek arkadaşlardan oluşmakta ve bu toplumsal ağlar sanal uzama da aktarılmaktadır. Katılımcılar İnternet'te yeni insanlarla, diğer bir deyişle yabancılarla iletişim kurmayı tercih etmemektedir.

Yeni orta sınıf gençlerin sanal uzamda bildik/tanıdık kişilerle iletişime geçmelerinin birtakım nedenleri olduğu düşünülmektedir: İlk neden, bu gençlerin yeni insanlarla tanışacak veya paylaşacak derecede yeterli sosyal ve kültürel donanımına sahip olmamaları ile ilişkilidir. Sanal uzamda tanıdıkları ile iletişime girecek bu gençler iki olası riski veya tehlikeyi ortadan kaldırmaktır. Bunlardan ilki, kültürel sermaye yetersizliklerini gizlemek için kullandıkları sanal maskelerinin düşme olasılığıdır. İkinci toplumsal risk ise, bu gençlerin heterojen bir sosyal ortamda kendilerini güvensiz ve tehlike içinde hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada yeni orta sınıf gencin kendini güvende ve emniyette hissedebilmek için sürekli olarak mekânı ve bu mekândaki toplumsal ilişkileri kontrol etme gereksinimi duyduğu öne sürülebilir. Ayça Zaim de yeni orta sınıf gençliğinin emniyet hissi gereksiniminden kaynaklanan mekânı denetleme durumuna, kapısında bodyguardların beklediği ve kişilerin ancak seçilerek içeri alındığı eğlence mekânlarını örnek vermektedir (2006). John Field de sosyal sermayenin kökenlerini ve sosyal sermayenin bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiler üzerine etkilerini irde-

lerde %32,6 şeklinde gerçekleşmektedir. E-posta kullanımı dördüncü sırayı almaktadır. Araştırmada İnternet kullanımı ile cinsiyet değişkeni karşılaştırıldığında, kızların %55'inin, erkeklerin %71'inin İnternet'i kullandıkları saptanmıştır (Kaplan, 2006). İnternet bu araştırmaya göre, Türkiye'de gençler tarafından sohbet için kullanılmaktadır (genel ortalama %67). Yine aynı araştırmanın bir diğer bulgusu da, gençlerin cep telefonlarında en fazla kullandıkları işlevin (%92) SMS (kısa mesaj hizmeti) olduğudur.

lediği çalışmasında sanal uzamdaki benzer bir duruma dikkat çeker. Field'a göre, insanlar siberuzamda bile aynı fikirleri ve ilgileri paylaşan insanlar ile toplumsal ağlar kurma yolunu aramaktadırlar (2006: 146). Bu nedenle de, aniden kendi forum sayfalarına, sohbet odalarına veya MSN'e giren yabancıardan hoşlanmamakta ve düşmanca davranmaktadır. Örneğin, bu çalışmanın alan araştırmasının katılımcıları arasında en popüler olan İnternet sitelerinden biri *yonja*'dır⁵⁸. Bu web sitesinin özelliği ise, bireylerin ancak kişisel referans üzerinden bu sayfaya üye olabilmeleridir. Bu tutumun bir benzeri çalışmanın katılımcılarının MSN kullanımında da görülebilir. Katılımcıların MSN iletişim listesinde gerçek yaşamdan tanımadıkları bir bağlantı yer almamakta ve yine tanımadıkları bir kişiden gelen iletişim çağrısına kesinlikle hiç bir şekilde yanıt verilmemektedir. Alan araştırmasına katılan gençler arasında, özellikle erkek öğrenciler arasında dijital oyun oynama edimi oldukça yaygındır. Ancak, bu oyuncular tarafından dijital oyun çevrimiçi oynanırken bile "bildik/tanıdık" oyuncular sanal uzamda aranmaktadır.

Çevrimdışı ilişkilerin çevrimiçi ortama taşınması durumu hiç şüphesiz sadece bu çalışmanın alan araştırması bulgularına özgü değildir. İnternet'in çalışma ortamında kullanım pratiğini inceleyen Alesia Montgomery'nin 1998 yılında gerçekleştirdiği alan araştırmasında da, çevrimiçi iletişimlerin öncelikle daha önceden yüz yüze iletişimin kurulduğu kişilerle gerçekleştiği saptanmıştır (akt. Castells, 2005: 481). Bilgisayar dolayımı iletişimin özelliklerini inceleyen Nancy Baym

⁵⁸ Bu site ABD'de yaşayan ve öğrenim gören Türk gençlerin tanışması ve arkadaşlık kurması için geliştirilmiş olup, üye sayısı üç milyonu aşmıştır. Bakınız: <http://www.yonja.com.tr>. Yakın zamanlarda sosyamat.com adıyla hizmet veren bir web sitesinde de kullanıcılar birbirlerini etiketlemekte ve bu etiketler üzerinden birbirini tanıyarak iletişime geçmektedir. Sosyomat jargonunda "tutmak" beğenilen kişinin takip listesinde tutulması, "zirve" kullanıcıların bir araya geldiği toplantılar, "rahat verdirmek" ise rahatsız olunan bir kullanıcının yasaklılar listesine yerleştirilmesi ve "karantina" ise kurallara uymayan kullanıcının hesabının kilitlenmesi anlamına gelmektedir. Bakınız Cem Şancı (2007) "Nette etiket çağrı: Etiketli tak, arkadaşımı tut" *Sabah Cuma Eki*, 5 Ocak.

da, çevrimiçinde yaratılan benliklerin/kimliklerin çevrimdışı kimlikler ile tutarlı olduğuna dikkat çekmektedir (481). Katılımcıların çevrimdışı varolan toplumsal ilişkilerini sanal uzama aktarmaları durumunu, henüz tanısı konmamış ama zihnin derinlerinde yuvalanmış paranoya ve sıradan milliyetçi ve ırkçı ideolojiler tarafından kolaylıkla harekete geçirebilecek ve kamusal alanda farklı siyasal, toplumsal ve kültürel kimliklerin varlığına tahammül edemeyen yabancı düşmanlığı gibi fobilerin varlığı ile ilişkilendirebiliriz. Bu yeni orta sınıf ayrıca, sınıflar arasında giderek artan toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerden ötürü de gündelik yaşam pratiklerinde kendini tehdit altında hissetmektedir.

Çevrimdışı toplumsal ilişkilerin çevrimiçi ortama taşınması durumunda, dikkat çeken bir diğer husus da, hem teknogünlüklerde hem de odak grup görüşmesinde katılımcıların sanal uzamda devam ettirdikleri toplumsal ilişkilerinde yeni bir konuyu veya hobiyi gündeme getirmediğini belirtmeleri olmuştur. Katılımcıların çevrimiçi ilişkilerinde birbirlerine anlatabilecekleri veya paylaşabilecekleri bir hobilerinin olmaması durumu sınırlı sosyal ve kültürel sermayeye sahip olmaları saptamasıyla örtüşmektedir. Bir diğer ilginç saptamaysa, bu gençlerin yaşamlarına verili ve tanımlanmış rutinlerinden farklı yeni bir etkinlik dahil olduğunda, yeni medya kullanım yoğunluğunun azalmasıdır. Örneğin;

“Haftasonu tiyatro provam olduğu için cep telefonu ve bilgisayar kullanımın minimum düzeydeydi.” (20)

SMS (Cep telefonu mesajı) veya İnternet mesajlaşması çoğunlukla gençler tarafından gündelik yaşamlarının doğal bir parçası olarak kabul görmektedir. Örneğin, yüz yüze görüşmelerden önce ve sonra çevrimiçi görüşmeler yapmaktadırlar. Gençlerin cep telefonu kullanma nedeni temelde randevulaşabilmek veya bu randevuları ayarlayabilmek içindir. Cep telefonu kullanımıyla gerçekleşen bu eylemlilik durumunu *mikro koordinasyon* olarak da tanımlayabiliriz. Diğer bir deyişle, yeni medyayı kullanarak katılımcılar yüz yüze iletişimi ağlarını pekiştirmektedir, kendi ifadeleriyle aktarırsak güvenli bir ortamda “can sıkıntısı”na çare bulmaktadırlar:

“Yurtta MSN ile kuzenimle sohbet.” (7)

“MSN programı aracılığıyla yurtdışında yaşamakta olan kuzenlerimle yazıştım. Bir taraftan da webcam aracılığıyla birbirimizi görebildik.” (14)

“Messenger’den sitede oturan arkadaşlarımla konuşup buluşma kararı aldık.” (15)

“Eğer MSN’e tanımadığım birinden mesaj gelirse onu siliyorum”. (5)

Yeni orta sınıf gençliğin gündelik yaşamlarında sınırlı sosyal ağları içinde çoğunlukla ev-okul rutini dışında, “dışarı çıkmak” veya “bir yere takılmak” etkinlikleriyle aşmaya çalıştıkları can sıkıntılarının giderilmesinde yeni medyada önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle *Turkcell*’in 2006 yazından bu yana başlattığı “canı sıkılan adam” ve “Turkcell-im” reklam kampanyası anımsanacak olursa⁵⁹, gençlerin neden yeni medya endüstrisi tarafından uygun hedef kitle seçildiği de kavranmaktadır.

Ayrıca gençlerin yeni medya kullanım pratiklerinde bazı yeni durumlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin gençlerin “çaldırmak” deyişi, yeni bir çeşit eylemi imlemektedir. Bu eylem, çoğunlukla telefonun çalmasını sağlayan kısa süreli aramalar, kimi kez “Ak-lımdasın”, kimi kez “Beni ara”, kimi kez de “Seni seviyorum” anlamına gelebilmektedir. Örneğin; “Selin’i beni araması için çaldırdım. O da aradı.” (2)

İki Boyutlu Ebeveyn Denetimi

Alan araştırmasının katılımcıların çoğunun aylık harcamaları aileleri tarafından finanse edilmektedir. Gençlerin yeni medya kullanımına ilişkin harcamaları da ailelerin desteği içerisinde yer almaktadır. Eğer evde varsa ADSL bağlantısının ve cep telefonunun kullanım bedeli aileler tarafından ödenmektedir. Otuz üç katılımcıdan yirmi dördünün kontrollü hattı, altısının faturalı hattı ve üçünün de her iki türde hattı vardır. Ebeveynler, gençlerin yeni medya kullanımını ilk olarak harcamaların kısıtlanması yoluyla denetlemektedir. Ebe-

⁵⁹ *Turkcell* İnternet hizmeti reklam müziğinin sözleri şu şekildedir: “Bir adam vardı canı sıkılan, canı sıkılan, canı sıkılan... Turkcell-im geldi, sıkıntı gitti, sıkıntı gitti, sıkıntı gitti.”

veynlerin yeni medya kullanımına ilişkin geliştirdikleri ikinci denetim ise ataerkil denetimdir. Bu babadan, anneye, anneden çocuklara doğru zincirleme olarak uzanan bir denetimdir. Kimi zaman bu denetime literatürde “uzaktan annelik” de denmektedir (Rakow ve Navaro, 1993). Bu çalışma özelinde, bu denetim “uzaktan ebeveynlik” olarak adlandırılmıştır. Alan araştırmasının katılımcıları “uzaktan ebeveynliğin” işleme mekanizmasını şu şekilde açıklamışlardır: Babanın anneye çocuğu aramasını isteyerek, annenin ev dışındaki çocuğa nerede kimlerle birlikte olduğunu ve ne yaptığını belli aralıklarla sorması durumudur. Can Kozanoğlu’da yeni orta sınıf ailelerde anne ister çalışsın ister çalışmasın, erkek egemen cinsiyet rejiminin üretilmesinde asli bir rol oynadığını belirtir (2001: 60). Egemen cinsiyet rejiminin sürdürülmesinde iktidarsız yönetici/düzenleyici annedir ve bu çalışmada da görüldüğü üzere, yeni medya dolayımı ile çocukların denetimini “babanın erki” adına anne gerçekleştirmektedir. Seul’de yaşayan gençlerin cep telefonu kullanım pratikleriyle ilgili Kyongwon Yoon tarafından gerçekleştirilen etnografik alan araştırmasında da geleneksel ebeveyn denetiminin artık yeni medya ile sağlandığı ortaya konmuştur (2003). Ebeveynlerin cep telefonu faturalarını denetlemesi, ayrıntılı fatura dökümüyle çocuğun arkadaş çevresiyle ilgili bilgi edinilmesi, çocuğa belli bir yaşa kadar telefon satın alınmaması, okulda başarı durumunu gözeterek kimi zaman telefonun kapatılması veya kullanımının sınırlandırılması gibi uyguladıkları stratejiler yeni ataerkil denetim çeşitlerindedir. Bu çalışmada ise ataerkil denetimin özde baba tarafından ancak eve ait bir fiğür olarak konumlandırılan anne dolayımıyla yürütüldüğü görülmüştür. Örneğin bir katılımcı bu denetimi şu şekilde gözler önüne sermektedir:

“Annem eve gelmem için cep telefonumdan beni aradı, ben de o görüşmeden sonra babama mesaj çekerek otobüste olduğumu belirttim.” (14)

Katılımcıların yaşları daha küçükken ailelerinin onlara cep telefonu almayı reddettiği, ancak yaşları büyüdükçe de bu kez ailelerinin onlara cep telefonu almak konusunda baskı yaptıkları saptanmıştır. Ebeveynler çocuklarının kamusal

alandaki kendi başlarına hareket etme veya eyleme kapasitelerinin gelişmesine koşut olarak, onları kamusal alanda denetleyecek yeni medyaya ve sunduğu olanaklara giderek daha fazla başvurmaktadır. Sevdâ Ünal'ın etnografik alan araştırmasında da, Ankara'da yaşayan ve üniversitede öğrenim görmekte olan gençlerin her zaman ve her yerde ailelerince cep telefonları aracılığıyla ulaşılabilir olmaları durumunun bu gençlere mekân ve zaman bazında bir hareketlilik sağladığı, eşdeyişle ailelerin mekân ve zamana ilişkin denetimlerinden kurtulma olanağı verdiği ortaya çıkmıştır (2005). Bu çalışmada katılımcılar, ailelerin her durumda kendilerinden haberdar olması durumunun kendilerini güvende hissettirdiğini belirtmişlerdir. Burada dikkat çekici olan husus, her iki tarafın da hem ebeveynlerin hem de gençlerin yeni medya dolayısıyla mekân ve zaman kullanımında duydukları güvenlik hissi veya güvenlik gereksiniminin giderilmesi durumudur. Yeni medya dolayısıyla gerçek yaşamda sağlanan güvende olma gereksinimi, yeni orta sınıf mensuplarının yukarıda daha önce tartışılan gerçek yaşamda dışarıdan, bilinmeyen gelecek tehditlere karşı korunma ve korunaklı olma isteğiyle yakından ilişkilidir.

Bu noktada, hem sözlü hem de yazılı dile dahil olmuş yeni söz dağarcığı ve ikonografilerin varlığı üzerinde durmak gerekli. Ebeveynler ve daha yaşlı kuşaklar bilgisayar dolayımı ile iletişimden veya cep telefonu kullanımından türeyen bu söz dağarcığını ve ikonografileri çözmekte ve anlamlandırmakta zorluk çekmektedir. Gençler bambaşka bir dil, özellikle bilgisayar ve cep telefonu dilinden etkilenmiş kısaltmalara temelnen bir dil kullanmaktadır. Bilgisayar dolayımı ile iletişimden ve cep telefonu kullanımından türeyen bu dil gayri resmidir ve özellik üzerine kurulmuştur. Örneğin:

“Mrb Teknogünlük!” (5) “Gelen forward maillerden hoşuma gidenleri forwardladım.” (15)

Yeni Medyanın Çoklu ve Birlikte Kullanımı

Gençler yeni medyayı sadece tek bir özelliklerini temel alarak değil, farklı biçimlerde ve çoklu şekillerde birlikte kullanmaktadır (Johnsson-Smarapdi vd., 1998). Alan çalışması-

nın katılımcılarının da kullandıkları araçlar, çoğunlukla en son teknoloji ürünleri olup, birden fazla işleve sahiptir. Örneğin, gençler cep telefonlarıyla sadece konuşup, mesaj iletmemekte, oyun da oynamaktadır. Üstelik oyun oynama ya da mesajlaşma etkinliği bireysel bir edim olmaktan çıkmış, giderek kitlesel bir hale gelmiştir. Bu durumu, *Martin Hand* ve *Karenza Moore*, *Nokia* markalı cep telefonlarında yaygın olarak oynanan *Snake* adlı dijital oyun üzerinden şu şekilde açıklar: “Gençler, *Snake*’de aldıkları skorları birbirilerine iletirler... Cep telefonunda dijital oyun oynamak yalıtılmış bireysel bir edim değil, tam tersine toplumsal bir etkileşimdir” (2006: 176).

Görüldüğü üzere, cep telefonu üzerinden dijital oyun oynama edimi dahi gençlerin kimlik tasarımlarında ve toplumsal ilişkilerinin sürekliliğinin sağlanmasında etkin bir role sahiptir. Alan çalışmasında ortaya çıkan bir diğer önemli husus da, yeni orta sınıf gencin yeni medya kullanım pratiklerinin çoğunlukla kültür endüstrisi ürünlerinin tüketimi odaklı/yoğunluklu olmasıdır. Örneğin, gençler dizüstü bilgisayarlarında divx formatında film izlemekte ya da normal yayın akışı içinde kaçırdıkları bir TV dizisinin bölümünü İnternet’ten takip etmektedir:

“Ela’nın bilgisayarından film izledik. Filmin adı ‘Karşı Pencere’.”

“Evden İnternet’e bağlanıp CNN Türk’ün yayın akışına ve www.formula 1.com’a baktım. Daha sonra TV’den Formula 1 izledim.” (3)

“Cep telefonumdan İnternet’e girip üç tane eğlenceli oyun indirdim.” (6)

“İnternet Kanal D, dizi.com’da dizi izleme. Kaçırdığım dizi bölümünü yeniden izleme.” (7)

“Arkadaşım cep tel. ile çekildiğimiz resimleri msn aracılığıyla gönderdi bana.” (14)

“Messenger’a girmem için İstanbul’daki arkadaşımdan SMS aldım.” (15)

“... bilgisayarı müzik seti gibi kullandığım için LimeWire programını açarak çeşitli şarkıları aratıp Mp3 formatında indirmeye çalıştım.” (24)

“Cep telefonumdan radyo dinledim.” (26)

Alan araştırmasının katılımcıları yeni medyayı ayrıca toplumda varolan eğlence ve şöhret kültürünü takip etmek için de kullanmaktadır. Örneğin katılımcılar düzenli olarak İnternet’te şöhretlerin web sayfalarına ya da dedikodu/magazin web sayfalarına göz atmaktadır.⁶⁰

Graeme Turner, şöhretlere ilişkin dedikodu haberleri tüketiminin, “... kişinin grup ilişkilerini zenginleştirmeye hizmet ettiğini...” öne sürmektedir (2004: 115). Katılımcıların sınırlı kültürel sermaye sahipliği ve çevrimdışı ilişkileri çevrimiçine taşıma tercihleri anımsanacak olursa, İnternet’te, hatta cep telefonu aracılığıyla bağlandıkları sitelerde şöhret kültürü tüketimini gerçekleştirmeleri de anlam kazanmaktadır. Çünkü bu gençler, kısıtlı sosyal çevreleriyle paylaşabilecekleri bir kültürel birikimin peşindedir. Ek olarak, bu gençlerin şöhret kültürü ve eğlence sektörünün kimi yan ürünlerini de yeni medya dolayısıyla tüketmekte oldukları alan araştırmasında saptanmıştır: Örneğin popüler bir sanatçının fotoğrafının cep telefonu ekran resmi veya bilgisayarın ekran koruyucu görüntüsü olması ya da popüler bir televizyon dizisinin jeneriğinin cep telefonu melodisi olması gibi. Ünal’ın araştırmasına göre, anaakım medyanın dikey metinlerarasılığı popüler televizyon dizilerinin müziklerinin cep telefonlarına aktarılan melodilerinden veya bilgisayarlarının ekranlarına konulan ekran koruyucusu şöhret fotoğraflarından izlenebilmektedir (2005). Bu metinlerarasılık, anaakım gençlik kültürünün toplumsal alandaki egemenliğine de işaret etmektedir. Alan çalışmasının katılımcıları *Formula 1* otomobil yarışlarını, tabloid haber

⁶⁰ Bu siteler şunlardır: www.cekirdek.com, www.mynet.com, www.baskentsecret.com, www.sahadan.com.tr, www.livescore.com, www.comics.com, www.antu.com, www.iddaa.com, www.itiraf.com, www.keyifix.com, www.mahmure.com, www.hurriyet.com.tr, www.sabah.com.tr, www.sabah.com.tr, www.kanald.com.tr, www.everykindofpeople.com.

programlarını ve popüler televizyon dizileri gibi popüler kültür ürünlerini ve haber portalları aracılığıyla gündemde olanları yeni medya dolayısıyla izlediklerini odak grup görüşmesinde açıklamışlardır. Burada vurgulanması gereken bir diğer husus da, gençlerin yeni medyayı geleneksel medyanın akışını izleyebilmek için kullanmaları durumudur. Castells yeni medya kullanımında içerik konusunda çeşitli seçimlerin gerçekleşebilmesine rağmen, geleneksel ve yeni medya içeriklerinin ve farklı iletişim biçimlerinin kodlarının giderek birbirine benzediğine, bunun sonucu olarak kullanıcının bilişsel ve duyuşsal katılımın farklı kaynakları arasındaki zihinsel mesafenin azaldığına dikkat çeker (2005: 496). Yeni medyanın ve geleneksel medyanın çoklu ve birlikte kullanımıyla, son keredede ortaya çıkan "...popüler kültür ile öğrenilen kültür, eğlence ile bilgilenme, eğitim ile kanaat arasındaki ayrımın, hatta farkın sona ermesi"dir, diğer bir deyişle, anaakım bir simgesel ortamın oluşmasıdır (Castells, 2005: 497). Böylece, neo-liberal etik ve temel değerlerden beslenen anakım gençlik kültürü ve simgesel ortam içinde bu yeni orta sınıf gençlik, kendini sürekli olarak ötekilerinden yalıtın toplumsal ağ ilişkileri içinde yeniden konumlandırır.

Bitirirken: Yeni Orta Sınıf Gençliğin Yurttaş Olarak Görünmez Performansı ve/ya Edimsizliği

"Kişi hayatını anlatılacak bir öykü olarak yaşar, ama anlatılması umulan öykünün dokunma tarzı hayat ipliğın dokunma tekniğinin ne olacağını belirler." Zygmunt Baumann (2005: 17)

Bu çalışmanın alan araştırmasının bulgularına göre, tüketim kültürünü ve değerlerinin tanımladığı kayıtsız, edilgen ve benmerkezli birey yeni medya ortamında bu özellikleriyle konumlandırılmaktadır. Yeni medya ortamının yurttaşın toplumsal ve demokratik katılımı ile farklı kimlik ve varoluşların temsiline ilişkin gizil gücü bu çerçevede gerçekleştirilmemektedir. Bunun sonucu, toplumsal alanda kamusal sözün üretiminin yerini büyük bir sessizliğin ve dilsizliğin almasıdır. Bu çalışmanın iki önemli bulgusu, bu iddiayı destekler niteliktedir: İlki, alan araştırmasının katılımcılarının yeni medyayı kullanarak hiç bir kamusal amaçlı ve/ya siyasal içerikli bir

etkinlik gerçekleştirmemiş olmalarıdır. Örneğin katılımcılardan hiç biri ne bir sivil toplum kuruluşunun ne de bir tartışma listesinin adını tekno-günlük kayıtlarında ve/ya odak grup görüşmelerde belirtmiştir. Sadece tek bir katılımcı Ankara Ticaret Odası'nın sayfasını düzenli olarak ziyaret ettiğini tekno-günlüğüne yazmıştır:

“Bilgisayarı açtım. Medya 24 haber portalından ATO'nun başkanın müşaviri Melih Çuhadar'ın son yazısını okudum, ona yorum mailimi yazıp, yolladım.” (25)

Bu noktada Ünal'ın alan araştırmasında da benzer bir durumun ortaya çıktığını, üniversiteli gençlerin cep telefonunu kullanarak toplumsal içerikli bir kampanyaya destek verdiklerini, hatta toplumsal içerikli bir kampanyaya destek olma edimini, “Biri Bizi Gözetliyor” veya “Gelinim olur musun?” gibi gerçek televizyonu programlarının yarışmacılarına destek olmak amacıyla oylamaya katılmak olarak algılandıklarını da belirtelim (2005). Bu çalışmada ortaya çıkan diğer ikinci önemli bulguysa, katılımcıların web üzerindeki görünmez varlıklarıdır. Bu alan araştırmasının katılımcılarının hepsi bunu yapabilecek teknik bilgi ve beceriyle donanmış olmalarına rağmen, kişisel web sayfasına sahip değildir. Katılımcılar kendilerini yeni medya ortamında ne toplumsal ne de siyasal bir aktör olarak görmekte/konumlandırmaktadır. Peter Dahlgren bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Bu yurttaşlar arasında azalan ‘sosyal sermaye’ye neden olmaktadır- özellikle toplumsal ilişkiler ağında azalmak- ki bu da iletişim becerilerinde eksilme demektir. Artan parçalanma ve atomizasyon, toplumsal güvende azalmaya ve daha sonra da katılımın engellenmesine neden olur” (2006: 272).

Dahlgren'in de belirttiği gibi azalan toplumsal ilişkiler, iletişim becerilerinin zayıflamasına ve daha sonra da toplumsal aktörlerin siyasal katılımında azalmaya neden olmaktadır. Bir anlamda, iletişim becerilerinin zayıflaması gençlerin giderek daha sessiz yurttaşlara dönüşmesine yol açmaktadır. Brian Turner, yeni medyanın yurttaşlığın gelişmesinde ve etkinleşmesinde olumlu bir rol oynayacağını düşünmektedir (akt. Chaney, 2002: 133). Ancak, yeni orta sınıf gençliğin yeni

medya kullanım pratikleri değerlendirildiğinde ortaya çıkan görüntü, Turner'in öngörüsünün tam tersidir. Yeni orta sınıf gençlik yeni medya okuryazarlığına yetkin bir biçimde sahip olmalarına karşın, bu becerilerini derinleştirmeyi ve farklı toplumsal, siyasal ve kültürel açılımlar sağlayacak şekillerde kullanmayı düşünmemektedir. Bu becerilerinin neden bu kadar sınırlı bir bağlam içinde kullanıldığı yukarıdaki tartışmalarda açıklanmıştır. Özetleyecek olursak, gençler yeni medyayı çoğunlukla evlerinde ve zaten dahil oldukları toplumsal ilişkileri devam ettirebilmek amacıyla kullanmaktadır. Gençlerin yeni medya kullanım örüntülerinin bu şekilde tezahür etmesinin ardında yatan nedenleri tekrar sıralayacak olursak, duyulan can sıkıntısının giderilmesi ve güvenli toplumsal ilişkiler arama gereksinimleri sayılabilir. Bu gençler, cep telefonlarıyla bedenlerinin sanki doğal bir uzantısıymışçasına yirmi dört saat birlikte yaşamakta, uyurken veya başka bir etkinlik sırasında dahi cep telefonlarını asla kapatmamaktadırlar. Gerçek yaşamdaki arkadaşları ve yakınlarıyla sanal uzamda, İnternet'te sohbet etmekte, dijital oyun oynarken de yine bir tanıdık arayışı içerisine girmektedirler. Bu sınırlı kullanım, gençlerin İnternet'i araştırma amaçlı kullanımı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Akademik amaçlı kullanımlarda da gençler dar bir çerçevede kalmayı, örneğin sadece *Google*'da tarama yapmayı yeğlemektedirler. Belirli ve bildik bir alanda tarama yapmak, onlara güvenlik duygusunu sunmaktadır. Yeni orta sınıf gençlik, İnternet'in ve yeni medyanın akademik tarama yapma bağlamında farklı açılımlarını kullanmayı akıllarından dahi geçirmemekte, farklı arama motorları veya portallarını kullanmak yoluyla entelektüel bir sermaye biriktirmek yönünde kendilerine yatırım yapmamaktadır.

Toplumsal ve siyasal alanda etkin yurttaşlar olmamasına karşın, bu yeni orta sınıf gençlik ekonomik alanda gerçek bir *homo-economicus* olarak davranış sergilemektedir. Örneğin, GSM servis sağlayıcılarının hangisinin tercih edileceği veya kontör ve kampanya fırsatları konusunda ayrıntılı bir şekilde muhasebe hesabı yapmakta, kazançlarını ve kayıplarını zihninde dökülmektedir. Neo-liberal dünya tasarımının en önemli etik değerlerinden biri de pazar mantığının içselleşti-

rilmesi gereğidir. Alan araştırmasının katılımcıların yeni medya kullanım harcamaları üzerindeki yönetim başarıları göz önüne alındığında, neo-liberal pazar ekonomisinin temel değerlerinin bu gençler tarafından içselleştirildiği ortaya çıkmaktadır. Bu yeni orta sınıf gençlik, tüketim kültürü bağlamında, tüketimciliğe ve bireyciliğe ilişkin gerekli imge ve bilgilerle donanmıştır. Alan araştırmasının katılımcıların Türkiye’de ve dünyadaki siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel gündeme karşı kayıtsızlıkları, duyarsızlıkları ve sessizlikleri onların dünyaya geldikleri andan itibaren neo-liberal etik ve temel değerleriyle yetişmiş ve biçimlenmiş olduklarını imlemede, anakım gençlik kültürü ve egemen kültürün arzu ettiği şekilde başarıyla yeni orta sınıfın gelecek mensupları olacak biçimde kimlik tasarımlarının da kurulduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yeni orta sınıf gençliğin yurttaş olarak performansı ise, ironik bir şekilde, kamusal alanda edimsizliği üzerinden gerçekleşmekte ve yeni orta sınıf gençlik yeni medya kullanım pratikleriyle sessiz enstrümanlara dönüşmektedir denilebilir. Bu noktada bundan sonra önemli ve gerekli olan, yeni orta sınıf gençliğin alternatif ve farklı yaşam tahayyüllerini nasıl kazanabileceklerini, verili ve belirli toplumsal ağları dışında ötekilerle iletişim kanalları ve yollarının geliştirilmesinde yeni medyanın nasıl kullanılabileceğini, yeni medya okuryazarlığının yeni medyanın olası farklı kullanımına nasıl dönüştürülebileceğini ve bunun ne şekilde gerçekleştirebileceğini tartışmak ve tartışmaların somutlaşmasını sağlamaktır. Yeni orta sınıf gençliğin “tarz-ı hayatının” değişmesinin, tüketimcilik, bireycilik, hedonizm ve siniklik kısır döngüsünden özgürleşmesinin yolu ve aracı eğitim ve öğretim kurumlarında her aşamada yaygınlaştırılması gereken eleştirel pedagoji ve sorumluluk etiğinin yaşama geçmesi olarak görülmektedir.⁶¹

⁶¹ Eleştirel pedagoji ve eleştirel medya okuryazarlığı konusunda bakınız: Mutlu Binark ve Mine Gencek Bek (2007) *Eleştirel Medya Okuryazarlığı*, İstanbul, Kalkedon Yay.

KAYNAKLAR

- Ahıska, M. ve Z.Yenal (2006). *The person You Have Called Cannot Be Reached at the Moment: Representations of Lifestyles in Turkey 1980-2005*. İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre.
- Apple, M.W. (2007). "Eğitim, Piyasalar ve Deneyim Kültürü." *Küreselleşme ve Eğitim*. Ebru Oğuz ve Ayfer Yakar (haz.) içinde. Ankara: Dipnot. 9-34.
- Apple, M.W. (2006). *Eğitim ve İktidar*. Çev., Ergin Bulut. İstanbul: Kalkeidon.
- Bakardjieva, M. (2003). "Virtual Togetherness: An Everyday-Life Perspective." *Media, Culture & Society*, 25, 291-313
- Baumann, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. Çev., İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Calhoun, C. (2007). "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları." Çev., Güney Çeğin. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Talıcan (der.) içinde. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim. 77-129.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı:Ekonomi, Toplum ve Kültür-Ağ Toplumunun Yükselişi* (Cilt 1). Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chaney, D. (2002). *Cultural Change and Everyday Life*. New York:Palmgrave.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*. Çev., İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Chatterton P. ve R. Hollands (2003). *Urban Nightscapes: Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate Power*. London: Routledge.
- Crawford, G. Ve J. Rutter (2006). "Digital Games and Cultural Studies." Jason Rutter ve Jo Bryce (der.) içinde. *Understanding Digital Games*. London: Sage. 148-165.
- Dahlgren, P. (2006). "Doing Citizenship- The Cultural Origins of Civic Agency in the Public Sphere." *European Journal of Cultural Studies*. 9 (3), 267-286.
- De Castro, L. R. (2006). "What's New in the South? Consumer Culture and the Vicissitudes of Poor Youth's Identity Construction in Urban Brazil." *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 14(3), 179-201.
- Demiröz, D. ve A. Öncü (2005). "Türkiye'de Piyasa Toplumunun Oluşumunda Hegemonyanın Rolü: Bir Gerçeklik Projesi Olarak Beyaz Türklük." *Şerif Mardin' Armağan*. Ahmet Öncü ve Orhan Tekelioğlu (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 171-200.

- Edgell, S. (1998). *Sınıf*. Çev., Didem Özyiğit. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Toplumu*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. Çev., Bahar Bilgen ve Bayram Şen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hand, M. ve K. More (2006). "Community, Identity and Digital Games." Jason Rutter ve Jo Bryce (der.) içinde. *Understanding Digital Games*. London: Sage. 166-182.
- Johnsson-Smarapdi, U., L. D'Haenens, F. Kratz ve U. Hasebrink (1998). "Patterns of old and new media use among young people in Flanders, Germany and Sweden", *European Journal of Communication*, 13(4), 479-501.
- Kaplan, P. (Yay. Haz.) (2006). "SABAH-TNS PİAR Gençliğin Sesi Araştırması." *Sabah*, 28 Ekim, 20.
- Kentel, F. (2005). "Türkiye'de genç olmak: Konformizm ya da Siyasetin Yeniden İnşası." *Birikim*, S: 196, 11-17.
- Kozanoğlu, C. (2001). *Yeni Şehir Notları*. İstanbul:İletişim Yayınları.
- Lasch, C. (2006). *Narsisizm Kültürü*. Çev. Suzan Öztürk ve Ü. Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Löfgren, O. (1994). "Consuming Interests." J. Friedman (der.) içinde. *Consumption and Identity*. Switzerland: Harwood Academic Publishers. 47-70.
- Lüküslü, G.D. (2005). "1960'lardan 2000'lere Gençlik Tipleri: Maddecî Başarıcı Manager Tipten Yuppie ve Tiki'ye", *Birikim*, S: 196,30-36.
- Mann, C. ve F. Stewart (2002). *Internet Communication and Qualitative Research- A Handbook for Researching Online*. London: Sage Publications.
- Onaran-İncirlioğlu, E. ve B. Kılıçbay (2005). "İnternet Zamanında Aile İlişkileri." *Kültür ve İletişim*. 8(2). 45-74.
- Pilkington, H. ve R. Johnson (2003). "Peripheral Youth: Relations of Identity and Power in Global/Local Context." *European Journal of Cultural Studies*, 6(3), 259-283.
- Pountain, D. ve D. Robins (2002). *Cool: Bir Tavrın Anatomisi*. Çev., Aslı Ağca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rakow, L. ve V. Navaro (1993). "Remote Mothering and the Parallel Shift: Women Meet the Cellular Telephone." *Critical Studies in Mass Communication*, 10, 144-157.
- Reiner, B. (1995). "The Media in Public and Private Spheres." *Youth Culture in Late Modernity*. J. Förnas ve Göran Bolin (der.) içinde. London: Sage Publications. 58-71.

- Reiner, B. (1995). "Youth and Modern Lifestyles." *Youth Culture in Late Modernity*. J. Förnas ve Göran Bolin (der.) içinde. London: Sage Publications. 120-144.
- Smith, P. (2005). *Kültürel Kuram*. Çev., Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul, Babil Yayınları.
- Şimşek, A. (2005). *Yeni Orta Sınıf*. İstanbul: Epokhe.
- Turner, G. (2004). *Understanding Celebrity*. London: Sage Publications.
- Ünal, S. (2005). *Türkiye'de Üniversite Gençliğinin Cep Telefonu Kullanma Pratikleri: Ankara Ölçeğinde Etnografik Alan Çalışması*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Wacquant, L. (2007). "Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi." Çev., Ümit Tatlıcan. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Talıcan (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 53-76.
- Weinzierl, R. ve D. Muggleton (2003). "What is 'Post-subcultural Studies' Anyway?" *The Post-Subcultures Reader*. D. Muggleton ve R. Weinzierl (der.) içinde. Oxford: Berg. 3-23.
- Wilson, B. ve M. Atkinson (2005). "Rave and Straightedge, The Virtual and The Real: Exploring Online and Offline Experiences in Canadian Youth Subcultures." *Youth and Society*. 36(3), 276-311.
- Yoon, K. (2003). "Retraditionalizing the mobile." *European Journal of Cultural Studies*. 6(3), 327-343.
- Zaim, A. (2006). "80 Sonrası Orta Sınıf Gençliğinin Kendini Farklılaştırma Stratejileri." *Birikim*, 208, 89-96.

KÜRESELLEŞME, TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE İNTERNET'DEKİ GENÇLİK SİTELERİ

Mehmet GÜZEL

Giriş

Küreselleşmenin hız kazanması ve kapitalizmin koşut olarak yeniden yapılanması sürecinde yeni iletişim teknolojileri ekonomik, siyasal ve kültürel alanların dönüşmesinde birtakım önemli etkilerde bulundu. Özellikle İnternet'in hem yeni bir kültürel mekân, özgürlük alanı hem de ekonomik bir pazar olarak ortaya çıkması, birtakım yeni küresel değerlerin, kültürel biçemlerin, kimliklerin, alışkanlıkların hızlı bir şekilde dolaşıma girmesine olanak sağladı. Bir bakıma İnternet küresel sistemin kültürel mecrası halini aldı. Sınırları aşma konusunda emsalsiz olan İnternet, kültürel alanı da hızlı bir şekilde küreselleştirmeyi başardı. İnternet'in kültürel alanda oynadığı bu rol, bir yandan yeni toplumsal ve bireysel ilişki biçimlerinin, yeni kimliklerin, yeni kültürel biçemlerin oluşmasını olanaklı kılarken, bir yandan da küresel ölçekte başatlaşmış ve aynı zamanda homojenleşmiş küresel bir kültürün inşasına yol açtı.

İnternet'in Türkiye'ye girişi ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı yıllar, kapitalizmin küresel anlamda yeniden yapılandığı yıllardır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de küresel kapitalizme eklenme süreci içinde uygulamaya konulan neo-liberal politikalar düşünüldüğünde, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaşadığı söylenebilir. Pazar ekonomisine geçişle birlikte piyasa merkezli, tüketimle şekillenen bir kültürel ortam ortaya çıkmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ekonomide serbestleşme ile devlet müdahalesinin sınırlandırılması, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi

gibi temel yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle ilerleyen yıllarda sermaye hareketlerinin de serbestleşmesiyle ve uluslararası sermaye akışının teşvik edilmesiyle Türkiye’de neo-liberalleşme süreci daha da hızlanmıştır. Bu süreç, ideolojik alandaki karşılığını da eğitim ve kültür politikalarında ortaya koymuştur. 12 Eylül sonrasının insanı, siyasal alanda etkin yurttaş olmaktan kopartan siyasal koşullar nedeniyle, artık kendini tüketmekle şekillenen yeni kimliklere hapsedmiş, toplumsal ve bireysel varoluşunu bu temel üzerinden şekillendirmeye başlamıştır. Askeri darbeye birlikte ortaya çıkan çalkantılar, özgürlüklerin kısıtlanması, her türlü toplumsal muhalefetin bastırılması gibi etkenler, 1980’lerin başında doğan ve 1990’lı yıllarda “hayata atılacak” olan gençleri derinden etkilemiştir. Ana akım medyada ve gündelik kullanımda “80 sonrası kuşak” olarak nitelenen, siyasete ilgisiz, kayıtsız ve yalnızlaşmış bu gençlik, kendini ifade etme, toplumsal bir kimlik kazanma, birey olma, özgürleşme, hayata dair inisiyatif alma konularında sürekli engellerle karşılaşmıştır. İşte böyle bir ortamda toplumsal ve kültürel bir alan olarak İnternet, gençlik için “yeni bir dünya”ya açılan pencere olarak hem toplumsal hem de bireysel gündeme girdi. Gençlik, toplumsal yaşantısındaki sıkışmışlığı, yalnızlığı, durağanlığı sanal alemin ‘sınırsız’ dünyasında gidermeye başladı. Gençlik, eğlenmeye, arkadaşlık kurmaya, alışveriş yapmaya, tüketmeye ve özgürce hareket etmeye başladığını düşündüğü bu mecrada aynı zamanda küresel sistemin kültürel mantığının pazarlanmasına da eklenmeye başladı. Tüketim kültürüyle, eğlenmeyle, modayla, imajlarla, hedonizmle ifade edilebilecek olan başat kültürel biçimler ve kimlikler İnternet ortamında gençlerin ilgi odağı oldu. Gençlik, gerçek yaşamda bulamadığı heyecanlı ilişkileri, yeni kimlik tasarımlarını ve kültürel ortamı İnternet’te yaşamaya başladı. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı, gençlerin neden İnternet üzerinden toplumsal ilişkiler kurdukları ve kendilerini ifade ederken neden sanal ilişki biçimleriyle, eğlenceyle ve tüketimle dolaylanmış kültürel biçimleri ve kimlikleri tercih ettiklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla www.bizlergenciz.com adlı İnternet sitesi metin olarak ele alınıp çözümlenmiştir. Çözümlemede bu sitenin, nasıl bir gençliğe hitap ettiği, nasıl bir gençlik profili sunduğu ve gençli-

ğın bu kültürel alanı nasıl değerlendirdiği üzerinde durulmuştur. *www.bizlergenciz.com* adlı site çözümlenirken iki aşamalı bir yol izlenmiştir. İlk olarak, siteyi aktif olarak kullanan, içerikleri takip eden ve toplumsal bir ortam olarak gördükleri arkadaş arama ve tartışmalar bölümüne dâhil olan gençlerin profilleri çıkarılarak, kendilerini nasıl bir kimlikle sundukları ele alınmıştır. İkinci olarak ise, sitedeki başlıklar, materyaller, sunulan içeriklerle site Althusserci anlamda çağırma, bir kimliğe ve kültürel bir forma davet etme⁶² bağlamında çözümlenmiştir.

Çalışmada ilk olarak küreselleşme süreciyle birlikte gelişen ve desteklenen tüketim kültürü, ikinci olarak İnternet'in siber uzamda kapitalist sistemin gereksinimlerini nasıl yeniden ürettiği hegemonya, ortak duyunun inşası ve çağırma kavramları etrafında tartışılacaktır. Üçüncü kısımda ise İnternet ortamında gençliğe seslenen siteler ve içerikleri irdelenecektir. Dördüncü kısımdaysa, *www.bizlergenciz.com* adlı sitede gençlere sunulan kimlik tasarımları ve önerilen yaşam tarzı incelenecek ve daha sonra genç kullanıcıların profilleri ele alınacaktır.

Küreselleşme ve Yeni Kültürel Ortam: Tüketim Kültürü

Küreselleşme, içinde farklı değişkenleri barındıran bir olgu ve süreçler bütünü olarak ifade edilebilir. Köken olarak eskilere giden küreselleşmenin tarihi, bazı kuramcılar tarafından coğrafi keşiflere kadar götürülmektedir. Ancak kavram günümüzde daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla ilişkilendirilebilecek gelişmelerle birlikte açıklanmaktadır. Kavram olarak *küresel* sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine uzansa da, günümüzde kullandığımız anlamıyla kavram ilk kez 1960'larda kullanılmaya başlanmış,

⁶²Althusser'e göre her iletişim birisine seslenir ve seslendiği kişiyi toplumsal bir ilişki içine yerleştirir. Kendimizi seslenen olarak gördüğümüzde ve iletişime yanıt verdiğimizde kendi toplumsal ve dolayısıyla ideolojik inşamıza katılırız (Fiske, 1996: 223). Bu noktada İnternet sitelerini ele aldığımızda, sitelerdeki başlıklar, forumlar, kategoriler, platformlar, bölümler, konular, ifadeler, tanımlamalar, davet edildiğimiz ilişki biçimleri, yaşam pratikleri, hepsi, kullanıcıları toplumsal bir ilişki içine yerleştirmekte ve bize tüketim kültürü üzerinden şekillenen kimlikler sunmaktadır.

1980'lerde ise kullanımı giderek artmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise önemi kabul edilen bir sözcük haline gelmiştir (Bozkurt, 2004: 1). Zygmunt Bauman'ın belirttiği gibi küreselleşme “parolaya dönüşen bir moda deyim, sihirli bir sözcük, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtar” haline dönüşmüştür (1999: 7). Yine Bauman küreselleşmenin süreç yönüne vurgu yaparak, küreselleşmeyi “dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri dönüşü olmayan bir süreç” (1999: 7) şeklinde nitelendirmektedir. Fikret Başkaya ise fazlasıyla ideolojik anlamlar yüklendiğini düşündüğü küreselleşme kavramını, yansız anlamı söz konusu olduğunda, “insanlar, toplumlar, uluslar arasındaki karşılıklı ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin dünya ölçeğinde gelişmesi, yaygınlaşması” (2005:325) şeklinde tanımlamaktadır. Ancak bu tanımlamanın dışına çıkıldığında küreselleşme süreci, dünya üzerinde yaşayan her ulusun, her toplumun ve her insanın hep birlikte gerçekleştirilmekte karar kıldığı bir olgu değildir. Küreselleşme, küreselleşmeyi düşünsel, kültürel ve ekonomik bir proje olarak tasarlayıp uygulamaya yönelenlerin olayıdır. Kısaca küreselleşme, düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda yani bütünde, öznesinden bağımsız düşünülemez. Kuşkusuz bu özne tarihsel, düşünsel ve ekonomik olarak Batılı özne, Batı uygarlığının kendisidir (Erkızan, 2002: 57). Küreselleşme söylemi ve küresel kültürel akışla Batılı özne dışındakilere verilmek istenen ana ileti, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini “küresel eğilimlere” teslim ettikleri zaman, ekonomik refahı yakalayabilecekleri şeklindedir.⁶³

⁶³ Stuart Hall, küresel kitle kültürü olarak tarif ettiği sürecin temel iki özelliği olduğunu öne sürer: Birincisi, bu kültür Batı merkezli olup, daima İngilizce konuşmaktadır. İkinci olarak ise bu kültür türdeşleştirici bir kültürel temsil biçimidir. Üstelik, eskisinden daha fazla özümseyicidir. Bu yeni küreselleşme sürecinde, farklılıklar özümseyerek, tek bir ana izlek temelinde kültürel alan tanımlanır (1998: 50). Farklılıklar tek bir pota içinde erirken, küresel ve yerelin karşılaşmasını, diğer bir deyişle, kültürel etkileşimi Kenichi Ohmae, kot, kola ve belli markalardaki spor ayakkabı tüketimiyle örnekendirerek, küresel kültürü tüketici zevk ve tercihlerinin giderek birbirine benzeyerek birleşmesi şeklinde değerlendirmektedir (akt. Tomlinson, 2004: 29).

Ancak küreselleşmeyi kaçınılmaz bir süreç olarak kabul etmek yerine; içinde farklı karşıtlıkları barındıran ikili bir süreç olarak açıklamak daha anlamlı olacaktır. Unutmamak gerekir ki; bugün dünyada, bir yandan küreselleşmeden, uluslararası şirketlerden, uluslararası enformasyon akışının öneminden, uluslararası örgütlerden ve ulus-devletin sonundan söz edilse de; öte yandan etnik ve dinsel çatışmalar, ulusal bağımsızlık arayışları ve yerel-özel kültürel kimlikler üzerine iktidar mücadeleleri ve tartışmalar sürmektedir (Kejanlıoğlu, 2004: 30).

Stuart Hall'un "yeni zamanlar" olarak tanımladığı küreselleşme sürecine ilişkin temel karakteristik özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür: İlk olarak, yeni enformasyon teknolojilerine yönelik yeniden yapılanma sürecinin gelişmesidir. İkinci olarak, emek gücünün daha esnek, giderek uzmanlaşan ve adem merkezleşen bir biçim almasıdır. Her iki karakteristik özelliğin eş anlı işlemesi sonucunda, eski imalat ekonomisinin ortadan kalkışı, yeni bir değişim ekonomisinin ortaya çıkışı görülmüş ve bilgisayar temelli ileri teknoloji sanayi bölgelerinde hızlı büyüme olgusu yaşanmıştır. Üçüncü olarak, tüketim olgusu, ürün farklılaşması, yeni pazarlama, paketleme ve tasarım stratejileri kullanımıyla birlikte belli bir yaşam tarzı tüketimine evrilmiştir. Dördüncü olarak, vasıflı erkek kol emeğine dayalı işçi sınıfının oranında bir düşüş yaşanmış, buna karşın hizmet sektörü ve beyaz yakalı sınıfında ise ters orantılı bir yükseliş görülmüştür. Beşinci olarak, yeni bir uluslararası işbölümü ile ulus-devlet kontrolünden özerk, çokuluslu şirketlerin egemenliğinde bir ekonominin ortaya çıkmasıdır. Altıncı olarak da finans piyasalarının "küreselleşmesi" (1995: 107-108) olgusunu sayabiliriz.

Küreselleşme kavramına yönelik tanımlamalarda, genel olarak ekonomik boyuttaki değişikliklerin diğer alanlardaki değişiklikleri öncellediği görülmektedir. Ancak Malcolm Waters (akt. Yetim, 2002: 133-146) küreselleşme sürecinin hızını arttıran temel unsur olarak insanlar arasındaki kültürel simge alışverişinin artışı vurgular. Roland Robertson da bu kültürel alışverişin merkezinde yer alan medyaya büyük önem atfeder:

“Yaşanan medyalaşma (mediasation) süreci, kitle iletişim kurumlarının hızla büyümesi ve iletişim ağları aracılığı ile “mal” haline gelmiş simgelerin giderek genişleyen alıcılara ulaşmasıdır. Uluslararası iletişim alanında global ile yerelin etkileşimi yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucunda yeni parçalanmalar “yerellikler” oluşmaktadır. Çeşitli kültürlerin birbirleriyle karşılaşmaları alan medyadır. Yerelliklerin tanımlanması, standartlaşması ve birbirine karşıt olan uç noktaların törpülenmesi medya aracılığı ile yapılmaktadır” (akt. Aslanoğlu, 1998: 135-136).

Küreselleşmenin ekonomik tabanını oluşturan Postfordist üretim ilişkileriyle birlikte aşırı boyutlara ulaşan üretim, aşırı bir tüketimi de zorunlu kılarken, bu aşırı tüketimin gerçekleşebilmesi için belli ilkeleri içeren bir mekanizmanın varlığı zorunlu hale gelmektedir. George Ritzer, bu mekanizmayı oluşturan ilkeleri aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

“Verimlilik, yani tüketiciye tüketmesi gereken ürünü elde etmenin “kendisine sağlayacağı yararlar”ın diğerlerinin içinde en iyisi olduğunun söylenmesi; öngörülebilirlik, yani ürün ve hizmetlerin her zaman ve her yerde aynı olacağının garanti edilmesi ile tüketicinin elde edeceği ürünün uluslararası standartlarından emin olarak, güvenle o ürünü alabilmesi; hesaplanabilirlik ile ürünlerin miktarı ve sunulan hizmet kastedilmektedir, yani tüketici elde edeceği ürüne ne kadar hızlı ve ne miktarda sahip olabilecektir. İnsan unsuru yerine insansız teknolojiyi geçirek yapılan denetim ise, tüketimin eksiksiz yapılabilmesi için uygulanan ölçütleri ifade etmektedir. Ritzer, seri üretim biçiminin özelliklerini oluşturan bu ilkelerin günümüzde giderek toplumun her alanına yayıldığını belirtmekte, tüketimin, bürokrasi, eğlence dünyası, eğitim gibi toplumun diğer alanlarında da aşırılaştırılabilmesi için bu ilkelerin uygulanmaya başladığını söylemektedir” (akt. Konyar, 2000: 21).

Hall, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan esnek birikim rejiminin sadece ekonomik bir örgütlenme olmadığı saptamasına yaslanarak, Postfordist dönemin kültürel özelliklerine de vurgu yapmaktadır:

“Eğer Postfordizm varsa bu ekonomik değişimin olduğu kadar kültürel değişimin de bir anlatımıdır. Kültür artık üretimin ve şeylerin ‘katı dünya’sına dekoratif bir ekleme, maddi dünya pastasının üstündeki krema değildir. Artık sözcük dünya kadar

‘maddi’dir. Estetik, tasarım, teknoloji ve stil verme yoluyla ‘imge’, modern tüketimin büyük oranda bağlı olduğu bedeninin temsil tarzı ve kurgusal anlatılaştrılmasını sağlıyor. Modern kültür, üretim tarzı ve pratiklerinde acımasız bir biçimde maddidir. Metaların ve teknolojilerin maddi dünyası köklü bir biçimde kültürelidir” (1995: 118).

Küreselleşmiş ekonominin sürekli kendini yeniden var kılabilmesi için gerekli olan tüketim olgusu, tüketim kültürünü ve dolayısıyla onun zihinsel örüntülerini beslemektedir. Tüketim kültürünün temel işlevi küresel ekonomiye ve onun akışına hizmet etmektir. Kitle iletişim araçlarına yerel, ulusal ve küresel düzeyde her an ulaşılabilmesi, bilgi, haber ve imge akışlarını yoğunlaştırmış, ülke sınırları iletişim ağlarında taşınan görüntü ve imgeler için artık belirleyici bir sınır olmaktan çıkmıştır (Aslanoğlu, 1998: 157). Tüketim kültürü, sınıf temelinde tezahür eden tüketici tercihlerinin yerine, kültürel alanda bireysel kimlik tasarımlarının önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır (akt. Yetim, 2002;135). Küreselleşme sürecinin desteklediği tüketim kültürü olgusu ve kültürel alanda yaşanan değişiklikleri Robin Murray yaşam tarzlarının ortaya çıkması ve simgesel tüketimin gelişmesi şeklinde açıklamaktadır:

“Piyasa araştırmaları piyasayı yaş (gençlik, genç yetişkinlik, gri güç) ev tipleri (tek yaşayanlar, tek ebeveynli aile) gelir, meslek, konut durumu ve giderek bölgeler bakımından karış karış incelemektedirler. Yiyecekten giyeceğe ve sağlıktan tatil zevkine, mallar karşısında kalıplarını uyumlulaştırarak yaşam tarzlarını çözümlemektedirler... Ürünlerin ömrü, moda mallar ve tüketici dayanıklılığı karşısında, kısalıyor... Bu yeni perakendeciliğin en önemli parçası tasarımdır. Tasarımcılar yenilik üretirler, yaşam tarzlarını biçimlendirirler... Tasarımcılar piyasa araştırmacılarıyla birlikte ana caddeleri mal satıcısı olmaktan tarz satıcısı olmaya taşıyorlar” (1995: 52-53).

Siber Uzamda Kapitalist Egemenlik ve İnternet’in Başat Kültürel Değerleri Üretmedeki Rolü

Günümüzde geleneksel kitle iletişim araçlarının önüne geçen İnternet gündelik yaşamı ve kültürel alanı hızlı bir şekilde dönüştürmektedir. Artık gündelik yaşamın örgütlenmesinde

İnternet dolayımıyla gerçekleşen toplumsal etkileşim ağırlık kazanmaktadır. İnternet yeni zamanların en etkili iletişim aracı olarak nitelenebilir. Çünkü İnternet teknik özellikleri sayesinde, küresel ölçekte çok kolay, hızlı ve kapsamlı bir yayılma gücüne sahiptir. Bundan ötürü, İnternet diğer kitle iletişim teknolojileriyle birlikte, küreselleşmeyle ortaya çıkan yeni bir takım başat kültürel değerlerin taşıyıcısı ve dağıtıcısı konumundadır. İnternet dolayımıyla kapitalist pazarın egemenliği siber uzamda da gerçekleşmektedir. İnternet'te "gezerken" karşımıza çıkan reklamlar, ticarileşmenin sadece bir ayağını oluşturmaktadır. Reklamlar, tüm İnternet kullanıcılarını tüketici olarak algılamının ötesinde bir metaya dönüştürmektedir. Çünkü İnternet sitelerinin, kaç sörfçünün siteye uğradığını gösteren sayaçları aynı zamanda o siteye verilen reklamların bedelini de belirlemektedir. İnternet'in ya da yeni medya ortamının, kendini diğer medyalarından ayıran başlıca özellikleri, etkileşim ve izleme/gözlem kapasitesi- yeni ekonominin hizmetindedir ve bunun sonucu da kapitalizmin pazar erişiminde etkin ve derinleştirici yeni bir ortama kavuşmasıdır (Başaran, 2005: 41).

Hall da yeni zamanların en etkili iletişim aracı olarak nitelenebilecek İnternet ile diğer kitle iletişim araçlarına önemli işlevler atfetmektedir. O'na göre kitle iletişim araçları, 20. yüzyılın yeniden yapılanmış kapitalizminde nicel ve nitel olarak kültürel alanı belirleyen bir konuma sahiptir. Yeni medya ekonomik, teknik, toplumsal ve kültürel kaynaklar bazında, ayakta kalabilmiş daha eski ve daha geleneksel kültürel aktarımlarına göre nitel olarak daha geniş çapta kitleyi etkileme olanağına sahiptir (1999: 232). Bu noktada, küresel ölçekte ve yerel düzlemlerde kapitalist pazar ekonomisi ile neo-liberal ideoloji ve kültürel değerlerinin oluşturulmasıyla toplumsal alanda belli bir hegemonyanın kurulmasında yeni medyanın oynadığı rol ve işlev irdelenmelidir.

Antonio Gramsci burjuva devletinin baskıcı yönünün yanı sıra "ikna edici" yönünün de göz önüne alınması gerektiğini belirtir ve bu ikna özelliğini hegemonya kavramı ile açıklar. Kapitalist toplumda çoğunluğun rızasının kazanılmasında rol

alan üstyapı kurumlarının başında medya gelir. Diğerleri eğitim, aile, hukuk, sendika gibi sivil toplum kurumlarıdır. Bütün bu kurumlar hegemonyanın kurulmasında etkindirler (Dağtaş, 1999: 34). Hegemonya kavramı, bir yönetici gücün kendi hakimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi şeklinde açıklanabilir. Hegemonya güç ve rızanın bileşimine dayanır. Gramsci'ye göre liberal kapitalist devlette zor kullanmanın arkasında işleyen rıza, sistemin devamı için önemli bir unsurdur (Hall, 1999: 222). Hall, hegemonyanın baskı ile değil, kültürel alanda rızanın tesisi ile kurulduğunu belirtir:

“Hegemonya, toplumdaki temel ekonomik süreçler üzerinde etkin bir üstünlük sağlamış olan hakim sınıf ittifakının ya da yönetici bloğunun toplumun hayat tarzı, anlayışı, biçimi, kültür ve medeniyet düzeyini bir sınıfın dar çıkarlarına uygun olarak dönüştürmese bile, bir bütün olarak hakim toplumsal ve üretim sisteminin gelişimini ve genişlemesini destekleyen bir yönde dönüştürebilecek ve yeniden biçimlendirecek süreçlerdeki üstünlüğü kuşatır. Bu önderlik anlayışında önemli olan nokta, hegemonyanın hukuksal ve meşru ölçütlerden ziyade, tabi durumdaki sınıfların ve toplumsal grupların aktif rızalarının kazanılması yoluyla sağlanmasıdır” (1999: 119).

En temel hegemonik strateji “ortak duyu”nun inşasıdır. Eğer yönetici bloğun fikirleri sınıf temelli değil de, ortak duyu olarak kabul edilirse, bu sınıfın ideolojik hedefleri gerçekleşir ve ideolojik işleyiş gizlenir (Fiske, 2005: 225). Toplumsal sistemdeki tüm değer ve düşünceler varolan yönetici sınıfı destekler. Özlüce dersek, hegemonya, değerler üzerinde bir uzlaşmadır ve genellikle “ortak duyu”nun içine yerleşir, ancak yönetici sınıfın çıkarına gerçekleşir/işler (Dağtaş, 1999: 346).

Hegemonya kavramı Gramsci tarafından sınıfa eklenen güç ilişkilerini açıklamak için kullanılırken, kültürel çalışmalar yaklaşımıyla beraber cinsiyet, ırk, din, etnik köken ve anlama eklenen güç ilişkilerini açıklamak için de kullanılmaya başlanmıştır. Kısaca, medya aracılığıyla ve içinde bir ortak duyu alanı oluşturulurken üzerinde uzlaşılan değerler devlet de olabilir, erkek egemen ideoloji de, beyaz ırkın üstünlüğü de (Dağtaş, 1999: 347). Görüldüğü üzere, medya kültürel alanda değerlerin üretilmesi, dağıtılması ve anlamlandırılması sürecinde

önemli bir işleve sahiptir. Medyanın kültürel alandaki rolü çoğunlukla başat kültürel değerlerin dolaşıma sokulması ve yeniden üretilmesidir. Hall, ortak duyunun ve rızanın üretimine yardımcı olan kitle iletişim araçlarıyla ilgili olarak şu önemli iki hususu vurgular: Kitle iletişim araçları, ilk olarak grupların ve sınıfların öbür gruplara ve sınıflara ilişkin bir hayat, anlam, pratik ve değer “imgesi” inşa etmelerinin temelini sağlamaktan, ikinci olarak ise, çağdaş sermaye ve üretim koşulları altında daha karmaşık hale gelen ve bölük pörçük parçalardan oluşan toplumsal totalitenin çoğulcu bir “bütün” olarak kavranabilmesi için gereken imgeleri, temsilleri ve düşünceleri sağlamaktan giderek daha çok sorumlu hale gelmektedir (1999: 233). Bu sorumluluğu yerine getirirken, yine Hall’un deyişiyle, medya, ideolojik bir “iş” üstlenmektedir. Medya, toplum ve dünyayı basit ama anlamlı kavramlarla sınıflandırmamıza yardımcı olur. Bu ise toplumu bir ortak duyu etrafında toplamakla mümkündür. Yukarıda inşasının neden gerekli olduğunu kısaca açıkladığımız ortak duyu bir yandan toplumda var olan sınıfsal çelişkileri gizlerken, öte yandan da başat toplumsal sistemin/kültürün lehine belli eyleme biçimlerini gündelik yaşam alanında ve pratiklerinde üretir. Medyanın hizmet ettiği bu ideolojik işin nasıl gerçekleştiğini şu şekilde açıklayabiliriz: ilk olarak, medya üniter bir yönetici sınıfın “dünyasından” daha fazla sayıda ve çeşitlilikte dünyayı temsil ederek ve sınıflandırarak modern dünyanın “çoğulluğunu” yansıtır; ikinci olarak ise, toplumsal bilgiyi inşa ederken yeğlenen anlamlar ve yorumlar içinde medya yapacağı sınıflandırma ve düzenleme ile belli gerçekler içerimlenirken, bazılarıysa dışlanır (Hall, 1999: 233-234).

Medya toplumsal ve kültürel alandaki bu ideolojik inşayı yerine getirirken sürekli olarak toplumdaki sınıf çelişkilerini perdeleyerek gündelik hayat, yaşam biçim, eğlence, tüketim, moda gibi kategoriler oluşturarak, bu minvalde bir anlamlandırma çerçevesi oluşturmayı tercih eder. Medya, toplumu bir bütün ve sınıf temelli bir yapılanma olarak açıklamaktan kaçınarak erkeklik, gençlik, kadınlık, tüketim, eğlence gibi kategoriler oluşturma yoluna gitmektedir. Günümüzde İnternet üzerinde kadın, erkek, gençlik, moda, eğlence gibi sözde farklı ve

ayrımış kategorilerden oluşan çok sayıda sitenin varlığını, başat değerlerle uyumlu kültürel biçimleri, alışkanlıkları, kimlikleri oluşturmaya hizmet etmek şeklinde açıklayabiliriz. İnternet, yaratılmış bu kategoriler dolayısıyla belirli değerlerin oluşturulmasına ve bu değerlerin satılmasına olanak tanımaktadır. Bu noktada, siber uzamda üzerinde oluşturulan tüketim içerikli, eğlence ve moda ile ilişkin çeşitli kültürel metinlerin kapitalist pazar ekonomisinin ve neo-liberal ideolojinin ürettiği erkeklik, kadınlık ya da gençlik hakkındaki başat durum tanımlarını ve başat değerlerle uyumlu bir yaşam tarzını dolaşıma soktuğu söylenebilir. İnternet yapısı, içeriği ve oluşturduğu dil sayesinde gençleri kültürel bir biçime ve kimliğe davet etmektedir/çağırılmaktadır. Louis Althusser medya metinlerinin kodlanmasıyla⁶⁴ ilişkilendirebileceğimiz davet etmeyi, “çağırma” ya da “seslenme”⁶⁵ diye nitelemektedir. İnternet üzerinde yaratılmış bu kategorik alanlarda kullanıcılara, kadın, erkek veya genç olarak seslenilmektedir. Bu çağrılara bir şekilde cevap verenler ya da ona göre davrananlar, seçilmiş ve kurgulanmış kimlikler ve kültürel formlar dolayımında siber uzamda da inşa edilmektedir.

İnternet ve Gençlik Siteleri

⁶⁴ Sembolik iletilerin üretimi, geniş bir şekilde anlam üreten göstergeler sistemi olarak anlaşılın dilin aktarımından geçmeksizin gerçekleştirilemez. Olaylar kendi başlarına anlam iletmez. Olayların ister gerçek, ister kurmaca olsun *anlaşılabilir kılınmasını* için sembolik biçimlere dönüştürülmesi gerekir. Bu işleme kodlama adı verilir. Kodlama olaylara anlamlar yükleyen kodları seçmek, olayları kendilerine anlam yükleyen göndergesel bir bağlama yerleştirmek demektir ve bu kodlar, anlamı başat ideolojilerin repertuarı içinde bir yerlere yerleştirerek o bağlam içinde bir anlam üretimini olanaklı kılar. Bu nedenle kodlama da ideolojik işleyişin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Hall, 1999: 236).

⁶⁵ “Her iletişim birisine seslenir ve seslendiği kişiyi toplumsal bir ilişki içine yerleştirir. Kendimizi seslenen olarak gördüğümüzde ve iletişime yanıt verdiğimizde kendi toplumsal ve dolayısıyla ideolojik inşamıza katılırız. Tüm iletişimlere bize bir biçimde çağrı yapar ya da seslenir: örneğin bir çift yüksek topuklu ayakkabı, kadını (ya da erkeği) çağırır ve bu çağrıya ayakkabıları severek ya da giyerek yanıt verenler kendilerini ataerkil bir özne olarak konumlandırırlar” (Fiske, 2003: 224).

Çalışmanın bu kısmında, İnternet ortamında yukarıda tartıştığımız hegemonik ilişkilerin nasıl işlediğini görebilmek için, hedef kitlesini gençlerin oluşturduğu bizlergenciz.com adlı site incelenmektedir. Çalışma için gençliği hedef alan ve genç kullanıcıların yoğun olarak ilgi gösterdiği bir sitenin seçilmesinde iki neden belirleyici olmuştur: Birinci neden, İnternet'e ulaşabilmek ve ondan yararlanmak belirli bir eğitim ve teknolojiye hakimiyet düzeyininin gerekli olmasıyla ilgilidir. Bu noktada gençlerin, hem yeni teknolojileri takip etmeye istekli oldukları hem de eğitim düzeyleriyle teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilme potansiyelleriyle İnternet ortamıyla daha yoğun bir ilişki kurdukları söylenebilir. İkinci neden, gençliğin ve İnternet'in doğasından kaynaklanan özelliklerle ilgilidir. Gençlik doğası gereği, yeniliklere açık, arayış içinde olan ve toplumla çatışmalı bir konumda özgürleşme çabası taşıyan özellikleriyle İnternet ortamıyla daha yakınlık kurmakta veya yeni medya ortamına ilgi duymaktadır. Çünkü İnternet, hiyerarşinin olmadığı, sınırsız bir hareket alanı sağlayan özgürlükçü bir ortam olarak anaakım medyada sunulmakta ve gençliğin ilgisini cezbetmektedir. İnternet teknolojisi ve kapılarının açtığı siber dünya, fiziksel dünyanın bedensel, mekânsal ve zamansal sınırlarından bağımsız bir alan kurgusu üzerine inşa edilmiştir. Bu kurgunun toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız bir özgürlük alanı sunduğu, insanların yapabilirliklerini, edebilirliklerini arttırdığı, düş dünyalarını genişlettiği düşüncesi (Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004: 206) iddia edilmektedir. Bu kanıdan dolayı da, gençlik toplum içinde çatışmalı olduğu konularda veya toplumda karşılığını bulamadıkları çeşitli ilişki biçimlerini, toplumsal baskıdan, beden ve mekân belirleniminden, hatta cinsiyetlerinden arınarak bir şekilde yaşamak amacıyla İnternet'e yöneltmektedir. Ayrıca siber ortamın katılımcılara kendilerine uygun bir "kimlik biçme" ya da biçilmiş kimlikleri egzersiz etme olanağı vermesinden (Binark, 2005: 124) ötürü kendilerine yeni kimlikler oluşturmayı amaçlayan gençler bu ortama ilgi duymaktadır.

İnternet üzerine bugüne değin yapılan çalışmalarda tıpkı yazılı ve görsel-işitsel medyayı inceleyen iletişim araştırmalarındaki üç boyut gibi, sahiplik, metin ve tüketici/kullanıcı ol-

mak üzere genelde iletişim sürecinin üç ögesinden birisi üzerinde yoğunlaşmıştır (Binark, 2005: 177). Ayrıca E.H Bassett ve Kathleen O’Riordan’a göre, İnternet araştırmalarında iki temel yönseme vardır: “mekân” ve “metin” incelemeleri. İnternet araştırmalarında “mekân”, bu mekânın nasıl kullanıldığı, mekâna dâhil olan toplumsal aktörlerin neler yaptığı, bu mekânın toplumsal bir mekâna nasıl dönüştüğü soruları ile ele alınmaktadır. İkinci yönsemede ise siber ortamın kendisinin metin olarak ele alınmasını içerir (Binark, 2005: 183). Bu bağlamda, bu çalışmada bizlergenciz.com adlı gençlik sitesi iki yönseme temelinde çözümlenmiştir. Çalışmada, ilk olarak, bu siteyi aktif olarak kullanan, içerikleri takip eden ve toplumsal bir mekân olarak siteyi kullanarak, arkadaş arama ve tartışmalar kategorilerine dahil olan gençlerin profilleri çıkarılmış, kendilerini nasıl bir kimlikle sundukları ele alınmıştır. İkinci olarak, bu sitedeki başlıklar, materyaller, sunulan içerikler bir metin olarak bütünüyle ele alınarak, bu metnin gençleri nasıl bir kimlik tasarımına ve hangi yaşam tarzına davet ettiği bağlamında çözümlenmiştir.

Gençliğin Tüketim Kültürüne Çağrılması ve www. bizlergenciz.com Sitesi

Çalışmada incelenen *www.bizlergenciz.com* adlı bu sitenin Türkiye’de gençler için siber uzamda yeni bir toplumsal mekân oluşturduğu söylenebilir. Her şeyden önce bu site gençlere farklı etkinlikler ve farklı kimlik tanımları sunmaktadır. Sitede, arkadaş aramadan eğlenceye, tartışma platformlarından mizaha, kadınlar için güzellik ve diyet önerilerine kadar geniş bir yelpazede hizmetler sunulmaktadır. Site verdiği hizmetlere göre üç ana başlık altında toplanabilir. Site kurucusunun⁶⁶ verdiği bilgilere göre, sitede en çok ilgi çeken ve en çok sayfa gösterimi yapılan bölüm “arkadaş arama” bölümüdür. Bunu ikinci sırada “tartışmalar” bölümü ve üçüncü sırada “komik resimler” bölümü izlemektedir. Siteyi günlük olarak ziyaret eden farklı

⁶⁶ *www.bizlergenciz.com* sitesiyle ilgili bu bilgiler sitenin kurucusu Alırıza Yoltaş ile 5-6 Mayıs 2006 tarihlerinde e-posta iletilmesiyle kurulan iletişim aracılığıyla toplanmıştır.

kullanıcı sayısı 1.500, günlük gösterilen sayfa sayısı 9.000 olarak belirtilmiştir. Ayrıca site kurucusu iç mesajlaşma sisteminin yoğun olarak kullanıldığını ifade ederek, bunun nedenini kişilerin mesajlaşırken e-posta adreslerini gizli tutmak istemeleri şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca İnternet'in sunduğu be-denden arınma ve sözde kimliksizleşmenin kullanıcıya bir tür rahatlık hissi sağladığı ve özgürlük ortamı yarattığı da söylenebilir. Sitede bu güne kadar gönderilen mesaj sayısının bir milyonun üzerinde olduğu düşünüldüğünde, gençlerin bu mekâna gösterdiği ilgiyi anlamak daha kolay olmaktadır.

Sitenin amacı kurucuları tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

“Gençleri bir noktada toplayacak, birbirleriyle iletişimini sağlayacak, ihtiyaçlarına cevap verecek, iyi vakit geçirmelerini sağlayacak bir site yaratmak ve bu hizmeti herkese açık ve ücretsiz olarak sunmak... Bu misyonla başladık yolumuza. Gençlere yönelik bir site yaratabileceğimizi düşündük, çünkü bizler de gençiz! Uzun süren çalışmalar sonucu, bu misyonu gerçekleştirebileceğini düşündüğümüz bir site yarattık ve işte şimdi karşınızdayız! Amacımız, gençlere, bilgi alışverişinde bulunabilecekleri, birbirleriyle tanışabilecekleri, çeşitli konuları birbirleriyle tartışabileceği, hatta gizlice içlerini dökebileceği ve hoşça vakit geçirebileceği bir site sağlamak. Burası bizim değil, sizin siteniz. Tamamen ücretsiz olan bu site, sadece sizin desteğinizle ayakta durabilir. Sizin katılımınız arttıkça, bizim de bu siteyi devam ettirme isteğimiz artacaktır.

(http://www.bizlergençiz.com/site_hakkında.asp, 05/12/2006).

Sitenin ana sayfasındaki “Gençler için genç site..” başlıklı açılış yazısı sitenin genel yapısı, amaçları ve içeriği hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Yazı şu şekilde özetlenebilir:

“Zordur gençliği anlamak ve anlatmak. Hayatımızın en hareketli, duygularımızın en yoğun olduğu dönemdir, hayatımızın baharıdır... Gençler tarafından hazırlan bu sitenin amacı, gençler olarak birlik olmak, düşüncelerimizi, anılarımızı hikayelerimizi paylaşmak, birbirimizin sorunlarına çözümler aramak ve tabii ki eğlenmek ve güzel vakit geçirmektir. Aşklarımız, itiraflarımız, dostlarımız, sorunlarımız, sevinçlerimiz, kariyerimiz...eğlenceli fıkralar,

yarışmalar, ilginç testler(ne kadar aşık olduğunuzu öğrenin) hepsi burada ve hepsi sadece biz gençler için.”

http://www.bizlergenciz.com/site_anasayfa, 15/12/2006).

Bu yazıda sitenin nasıl bir gençliğe seslendiği ve nasıl bir genç kimliği öngördüğünü ortaya konulmaktadır. Gençlik, toplumun aktif ve toplumsal sorumluluk üstlenen bireyleri olmanın ötesinde; kendi arasında anılarını, itiraflarını, aşklarını paylaşan, kariyer kaygıları taşıyan ve daha da önemlisi eğlence ve oyunlarla hoş ama bir o kadar da boş zaman geçirmeye çalışan bireyler olarak sunulmaktadır.

Genç Kullanıcılar ve Kimlik Profilleri

İnternet bir taraftan kullanıcıları belirli bir kimliklerin egzersizlerine davet eder, bir taraftan da kullanıcılar arasında etkileşime olanak tanıyan teknik özelliğiyle katılımcıların kendilerini yeniden tanımladıkları ve sosyal ilişkilere katıldıkları bir toplumsal mekân olarak işler. Özellikle sitelerdeki *chat* (sohbet) odalarında ve arkadaş arama linklerinde, kullanıcılar kendilerine yeni kimlikler oluşturarak siber mekâna dahil olurlar. “Gençler için genç site” sloganiyla hizmet veren bizlergenciz.com adlı bu sitenin kullanıcı profilini çıkartmak nasıl bir gençlik kimliğiyle karşı karşıya olduğumuzu anlamak açısından önemlidir. Yine site kurucusundan edinilen bilgilere göre, hali hazırda siteye üye sayısı, 49.465 olarak saptanmıştır. Kullanıcıların cinsiyete göre dağılımında erkeklerin baskın bir orana sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki sitedeki erkek üye sayısı 41.648 iken, kadın üye sayısı 7.815’de kalmıştır. Genelde erkek rumuzlarına sahip katılımcılar kadın rumuzlarına sahip katılımcılardan çok daha fazladır. Erkeklerin siber uzamdaki egemenliği, erkeklerin hem çalışma hayatında daha çok yer alması, teknolojik araçlara daha yakın ve yatkın şeklinde konumlandırılmaları hem de İnternet kafelerde zaman geçirme özgürlüğüne kadınlara kıyasla daha fazla sahip olmalarıyla ilişkili olarak açıklanabilir (Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004: 208). Yine bu durumla ilişkili olarak site kurucusunun yapmış olduğu yorum da dikkat çekicidir: “Bay üyelerin çokluğunun nedeni, sadece genel olarak İnternet’e bağlananların arasında

bayların çokluğu olması değil, aynı zamanda diğer benzer sitelerde olduğu gibi, arkadaş arama modülünün bir etkisi.”⁶⁷

Site kurucusunun verdiği bilgilere göre, kullanıcıların çoğunu üniversite öğrencisi (%68) ve mezunu kişilerden oluştururken, küçük bir dilimini lise öğrencileri (%29) ile ilköğretim mezunları (%3) oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki, İnternet teknolojisine ulaşmak ve kullanmak belirli bir eğitim seviyesiyle yakından ilişkilidir. Kullanıcıların mesleklerine baktığımızda ise, kullanıcıların öğretmen, halkla ilişkiler uzmanı, mimar, muhasebeci gibi çeşitli meslek dallarına sahip olduklarını görebiliriz. Bu durum, eğitim düzeyinde olduğu gibi, meslek ve gelir düzeyiyle İnternet’e erişim ve kullanım arasındaki pozitif bağı göstermektedir. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi arttıkça İnternet’e erişim de kolaylaşmaktadır.

www.bizlergenciz.com sitesinin arkadaş arama bölümünde gençlerin yeni arkadaşlıklar edinmelerine çeşitli olanaklar sağlanmaktadır. Bu bölümü kullanan gençler öncelikle kendilerine bir kimlik profili oluşturmak zorundadırlar. Herkesin ulaşmasının mümkün olduğu bu profiller, gençlerin kendilerini nasıl bir kimlikle sunduklarını anlamak açısından incelenmelidir. Gençler sitede kimlik profilleriyle ilgili bilgiler verirken, daha çok yüzeysel kişilik özellikleriyle birlikte fiziksel özelliklerine vurgu yapmakta, boy, kilo, saç ve göz rengi gibi özelliklerini ön plana çıkarmayı tercih etmektedirler.

Gençler İnternet’te yeni ilişkiler kurmayı amaçlamaktadırlar. Örneğin, *İlayda28* rumuzlu kullanıcı: “... dostluklar önemlidir, madem medeniyet şimdi siber dostluklar kurmaktan geçiyor biz de katılıma dedik. Yeni kişiler tanımak güzel olur, sohbetlere hazırım”; *Melisa64* rumuzlu kullanıcı: “... güzel dostluklar, arkadaşlıklar için buradayım.”; *Entrika* rumuzlu kullanıcı: “Yeni insanlar tanımak bana haz veriyor.”; *Ciddi03* rumuzlu kullanıcı ise “ciddi, dürüst, seviyeli, yalansız, ileriye dönük bir ilişki arıyorum” demektedir. Gençler heteroseksist ilişki arayışı konusundaki tercihlerini belirtirken, uzun süreli ilişki

⁶⁷ Alırıza Yoltaş’la 5-6 Mayıs 2006 tarihlerinde gerçekleştirilen e-posta iletimi aracılığıyla elde edilen bilgiler.

aramak yerine, daha geçici, kısa süreli, sorumluluk taşımak zorunda olmadıkları sanal arkadaşlıkları yeğlemektedirler. Bu durum gençlerin günü birlik yaşayan, faydacı düşünen, özden ziyade görüntüye, imajlara önem veren bir kimliklenme pratiklerinin ya da habituslarının olduğunu göstermektedir. Bu ise neoliberal değerlerle uyumlu bir etik anlayışını yansıtmaktadır: “Bireysel tercihlerini önemse”, “Gününü yaşa,” “Faydacı düşün”.

Heteroseksist bir ilişki arayışı konusunda cinsiyete göre bir farklılaşmanın olduğunu da belirtelim. Erkekler daha çok eş/partner arayan konumunda ve her türlü ilişkiye açık bir profil çizerken, kadınların daha seçici davrandıklarını söyleyebiliriz. Erkeklerin çoğu ilişki kuracağı kişinin karşı cinsten olmasını özellikle belirtirken, bazı kadınlar cinsiyet belirtmemiştir. Kadınlar e-posta arkadaşlığı dolayısıyla uzun erimli arkadaşlık konusunda istekli görünürken, erkeklerin daha çok kısa süreli bir ilişki arayışında olduklarını bu profillere bakarak söyleyebiliriz. Siteyi kullanan gençler çoğunlula İnternet’i yeni ilişkilerin kurulabileceği alternatif toplumsal mekânlar olarak görmektedir. Bu nedenle de kimlik profillerinde siber uzamdaki varoluş amaçlarını belirtirken bu noktayı özellikle vurgulamaktadırlar. Bunun yanında siteyi bilgi alışverişi için kullanmak isteyen gençlerin de olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin *esenay28* rumuzlu kullanıcı bu amacını şu şekilde ifade etmektedir: “Üniversite birinci sınıf öğrencisiyim yeni arkadaşlar edinerek bilgi alışverişinde bulunmak istiyorum.”

Site ana sayfasında yaptığı çağrıyla gençleri birbirleriyle iletişime, dertleşmeye, hoşça vakit geçirmeye, eğlenceye davet etmektedir. Sitedeki içeriklerle gençlerin gündelik yaşamlarında bulamadıkları desteği, ilişkileri, dertleşmeleri, eğlenceyi siber dünyaya taşıyarak burada gidermelerine yardımcı olacağı mesajı verilmektedir. İnternet’in özgür, sınırsız ve korunaklı bir alan olduğu hissini vermesi, siteye olan ilgiyi ve güveni arttırmaktadır. Toplumsal bir mekân niteliğindeki “Gençler Burada” başlıklı sitenin bu bölümünde katılımcılar, gündelik yaşama alternatifler oluşturarak, gerçek yaşamda bulamadıkları arkadaşlıkları kurabilmekte, yeni ilişkilere adım atabilmek-

te ve özgürlüklerini sınırsız bir şekilde yaşayabilmektedir. Yine aynı bölümde gençler çeşitli başlıklar altında toplanmış olan tartışma gruplarına katılabilmekte, görüşlerini iletebilmektedir. Ayrıca görüşlerine koşut olarak gerçek toplumsal yaşamda her hangi bir davranışta bulunmak sorumlulukları da yoktur. Herkes istediği konuda istediğini söyleyebilmekte, dolayısıyla bu alanda genç olmanın verdiği “eleştirel” ve “aykırı” tavırlarını sonuna kadar sergileyebilmekte, kendilerini sadece siber uzamda sorumluluk sahibi “bireyler” olarak inşa edebilmektedirler.

Site, açmış olduğu bu platformla gençleri tartışmaya, düşünmeye şu ifadelerle davet etmektedir: “Olanları, bitenleri sessizce izlemekten bıktınız mı? Sesinizi yüzlerce kişiye duyurmaya ne dersiniz?...Tartışmalara sizde katılın...Ülkemizin konuşan gençliğe ihtiyacı var, ve işte size konuşma fırsatı!” (<http://www.bizlergenciz.com/site>, 05/12/2006). Bu bölümdeki istatistiklere göre (Bkz. Tablo I) tartışmalarda gençlerin en çok rağbet ettikleri konuların başında “Geyik Tarlası” gelmektedir. Bu bölüm “muhabbet olsun diyenler için, oyunlar icat etmek ya da bu oyunlara katılmak isteyenler için, limitsiz çılgınlık ve geyik kanalı!” olarak sitede tanımlanmaktadır. Bu bölümde çok farklı konular tartışılmakta ve paylaşılmaktadır: “Yemek Yapmayı Sevenler/KadınLara veriLmemesi gereken 30 şey/A MİLLİ TAKIMIN İLK ONBİRİNİ Bİ DE SİZ OLUŞTURUN/bayanlara laf atan erkeklerin aldıkları cvp/aĞLaMaSıN aRTıK SeVDaM!!!/Nihat doğandan don daleyi dinledinizmi buda eğlenceli/Benden Bir Şiir/ reddedildikten sonra karizma yapmak/KorkuLarın RenGi Varr?/Hangi Ayda Doğdunuz? karakteriniz!!” şeklinde liste uzayıp gider. “Geyik Tarlası” bölümünden sonra en fazla tartışmanın açıldığı, bu nedenle üzerinde durulması gereken bölüm ise “Gençlik Sorunları”dır. Gençlerin siber mekânda hangi sorunları “gençlik sorunları” olarak tartıştıkları ve nelere daha fazla ilgi gösterdikleri gençliğin davet edildiği yaşam tarzını kavramamızda önemli ipuçları vermektedir. “Gençlik Sorunları” başlığı altında çalışmanın yapıldığı altı aylık bir zaman diliminde 119 konu ve 4516 mesajın görüntülediği görülmektedir. Bu konulardan en dikkat çekici olanları aşağıdaki başlıklar altında sıralayabiliriz.

- Arkadaş arama: “Adam gibi bir arkadaş arıyorum”, “kız arkadaş arıyorum”, “kızlar sizi bekliyorum”, “ideal arkadaş”, “dürüst bayan arkadaş”, “msn de 14,15,16 yaşındakiler girsin”, “siber dünyada gerçek arkadaşlar”, “e-posta arkadaşlığı”, “arkadaş bulma zorluğu”, “beni böyle sevebilir misin?”, “kızlar kendilerin neden havalı görür?”, “herkesle dostluk”, gibi alt-başlıklarda toplam 783 mesaj görüntülenmiştir.

- Aşk: “Aşk kelimesi ne hatırlatıyor?”, “aşk mı sevgi mi”, “neden sevgi bu kadar basit”, “hayallerin peşinde koşmak”, “seven insan aldatır mı?”, “16 yaşında aşık olmak”, “out of love”, “aşk-aşk-aşk” vb. alt konularının toplam görüntülenme sayısı 1356’dır.

- Yalnızlık konusu da önemli bir gençlik sorunu olarak görülmektedir ve tartışmalarda 955 mesaj görüntülenmiştir.

Güncel toplumsal, kültürel konular gençlik sorunu olarak pek fazla gündeme gelmezken çok sınırlı da olsa güncel siyasetle ilgili sorunlar ve tartışmalar da açılmıştır. Örneğin, AB (üyelik müzakereleri) konusunda 24 mesaj görüntülenmiştir. “Sizce faşizmin insanlara zararları...” konusu ise 4 defa, “komünizmin bu ülkeye getirisi?” 2 defa, “dilimize sahip çıkalım” alt konuları 46 defa görüntülenmiştir. Bireysel sorunlar, yalnızlık, aşk/arkadaş bulmaya dair konularda yoğun bir mesaj trafiği yaşanırken, gençlerin siyasal ve toplumsal sorunlar, kültürel konular ve sanatla ilgili tartışmalardan uzak oldukları, durdukları söylenebilir.

Tablo I. Tartışma Grubundaki Başlıklar ve Mesaj Sayıları

Tartışma Grubu	Mesaj Sayısı
Gençlik Sorunları (Sorunlarınızı burada tartışabilir, birlikte çözüm arayabiliriz...)	4516
Geyik Tarlası (Maksat muhabbet olsun diyenler için, oyunlar icat etmek ya da bu oyunlara katılmak isteyenler için, limitsiz çılgınlık ve geyik kanalı!)	27629
Kariyer	

(Kariyer, meslek seçimi, iş hayatı, insan kaynakları ile ilgili tartışmalara katılın)	544
Arkadaş Arama (Adından da anlaşılacağı gibi bu bölüm yeni arkadaşlıklar kurmak isteyenler için)	1934
Anketler (Sizin de katılabileceğiniz çeşitli anketler burada...artık isteyenler kendi anketini de hazırlayıp üyelere sunabilir!..)	5595
Seri İlanlar (Her türlü ikinci el eşya ya da araç için ilan verin yada verilen ilanlara göz atın)	374

Bu sitedeki son başlık ise “Anı Defteri”dir. Katılımcılar bu alanda yüz yüze iletişimde bulamadıkları bir rahatlığa erişebilmekte ve itiraflarını siber uzamda yer alan herkesle paylaşarak içlerini dökebilmektedir. Kullanıcılar çok farklı konulardaki anılarını ve görüşlerini buraya yazmaktadır. Örneğin,

“İnternette aşk olmaz, olamaz. Sadece insan boşluktur, bir ara kendini kaybetmiştir. Derken bi bakarsın uçurumun kenarındasın.İnternet eşittir yalan. Dürüst insanlar harcanır bu yalan ortasında.Dürüstlüğünüzü elinizden alırlar haberiniz olmaz.Bir bakmışsınız yoksunuz gerçekte.Halbu ki bu yaşadığın hayat hiç istemediğin kadar gerçek Zaten böyle SAhtekarlar bu yazıyı opkuyunca anlarlar”/

bi gün okul çıkışı tam servisten iniyorum ayağım takıldı ve yere düştüm arkadaşların hepsi bana güldü ve rezil oldum:P /

Fistikcimmm bugün bende iyim canin SIKKIN olursa ben her zaman burdayım bi arkadaş olarak benle herseyini paylaşabilirsin hepimizi çok sevdim tabiki en iyi psikolog cigaaaa :))) Ciga nerelerdesin yaw arayip sormuyosun/

İLK ÖZLEMİME... geceyle gündüzün kışması gibi 1şey seni sevmek.belki de tam hayatın anlamını buldum derken elleri arasından kayıp düşürüvermek...Çözemiyorum seni bElki buna hakkım yok belkide fırsatım bElki ne bu fırsatı sen bana vErdin nede bensen çözmeyi beceribildim...ama şimdi net anlayabildiğim 1tek şey var oda wazgeçilmezim olduğum!her hatırlayamayışımda sana daha da çok bağlandığım...işte belki

de senin de buna hakkın yok!ama emin ol okadar çok zaman var ki kEndini bana sevdireceğin işte seni o zaman hakkım olmasa da seveceğim vazgeçilmezim İLK ÖZLEMİM!!! (http://www.bizlergenciz.com/ani_defteri.asp?Mod=oku,05/12/2006).

Sitenin ikinci toplumsal mekânı olarak niteleyebileceğimiz “Eğlencelik” başlıklı bölümünde, gençler için oldukça fazla boş zaman etkinliği sunulmaktadır. Gençler burada, komik resimler, mizah yazıları ve oyunlar sayesinde eğlencenin tadına varabilirler. Mizah yazıları başlığı altında şu yazılara yer verilmiştir: “Gülmek baş ağrısına, romatizmaya, siyatiğe, depresyona, kramplara, boy kısalığına iyi gelir. Gülmek gözlerin daha iyi görmesini, kulakların daha iyi duymasını sağlar. Gülmek alkol ve sigaranın verdiği zararı azaltır. Gülmek kolesterolsüzdür, kilo aldırılmaz, alerji yapmaz. Günde en az on seans tavsiye edilir.” İşte güldüren yazılar: Dünyadan Garip Kanunlar, Çocuk Aklî: Çocukların Evlilik ile İlgili Sorulara Verdiği İlginç Cevaplar, İş İlanlarının Gerçekte Söylemek İstedikleri, Aslan ve Goril Sirkte Aynı Kafeste Olursa, Kusturan Espriler - Bu esprileri sakın yapmayın.”

Gençler sitedeki birçok testle kendilerini tanıma fırsatını da bulmaktadır. Örneğin, site “Ne kadar aşıksınız?” “Bir ilişkiye nasıl başlarsın?” konulu sanal testler sunmaktadır. Ayrıca sitede çeşitli konular hakkında hazırlanmış birtakım anketler de yer almaktadır. Bu anketlerin konuları ve anketlere katılımı ilgili veriler dikkat çekicidir. Örneğin bu anketler şu konularda gerçekleştirilmiştir: “4 büyüklerden hangi takımlısınız?” 87 defa, “bir insan kaç kez aşık olur?” 174 defa, “Hangi Dersi Seversiniz?” 248 defa, “Aşık Mısınız? Seviyor Musunuz?” 231 defa, “Sizce Türkiye'ye en büyük tehdit nereden geliyor?” 83 defa, “Lübnan'a Asker Gönderilmeli mi?” 85 defa görüntülenmiştir. Bu bölümde de yine görüldüğü üzere sitedeki gençler güncel siyasi konulara ilgisiz kalmaktadır. Öyle ki o dönemde gündemde olan Lübnan'a asker gönderme konusundaki anket sadece 85 defa görüntülenirken, ankete katılan ve oy kullanan kişi sayısı ise sadece ikidir. Öte yandan, diğer konulardaki anketlere gösterilen ilgi neredeyse bu sayının beş-on katıdır. Son olarak sitede en fazla kullanılan üçün-

cü bölümün “komik resimler” olduğunu belirtelim. Bu başlık altında gençler için çok sayıda eğlenceli resim ve karikatür sıralanmıştır. Birkaç örnek verecek olursak: *Uykucu Kedicik*, *Sincaplar da Bira Sever*, *Köpekler Dostumuzdur*, *Uçan Tren*, *Zebra Aşık Olunca*, *Bıyık Baba*, *Kedilerin Ruh Halleri*, *Elastik Adam* gibi.

İnternet her konuda olduğu gibi kadınlık değerleri ve kadınlara uygun toplumsal roller konusunda da belirli tanımlamalar yapmaktadır. Bizlergenciz.com adlı bu sitede kadınlar için “farklı” bir pencere açıldığından söz edebiliriz. Sitede, “Bayanlara Özel” başlıklı bir bölüm yer almaktadır ve bu bölümde kadınların ihtiyacı olan konular vurgulanmaktadır. Kadın sağlığıyla ilgili bilgilerin yanında, kadınlar için en önemli konular güzellik ve diyet olarak oluşturulmuş ve bu başlıklar altında kadınlara çeşitli öneriler sunulmaktadır. Örneğin, güzellik başlığı altında: “bakımlı cilt için 10 öneri”, “makyajın püf noktaları”, “saç bakımı”, “güzellik hileleri” gibi konularla kadınlar egemen cinsiyetçi beden politikasını yeniden üretmeye yönlendirilmektedir. Yine “Diyet” başlığı altında: “acil kilo vermek isteyenler!”, “manken diyeti”, “burcunuza göre zayıflayın” gibi konular sunulmaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak kadınların nasıl bir kimliğe davet edildiğiyle ilgili ipuçlarına ulaşabiliriz. Kadın, erkekler için fiziksel görünümüne önem vermesi gereken, bunun için tüketmeyi alışkanlık edinmiş, modayı yakından takip eden, sürekli olarak güzellik ve diyet gibi konularla meşgul olan başat cinsiyet rejiminin değerleriyle uyumlu bir kimliklenmeye çağrılmaktadır. Bu durum, kadına uygun görülen rolleri ve cinsiyetçi erkek egemen kültürel değerleri yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda kadına dair cinsiyetçi olmayan, eşitlikçi anlam ve kimlik inşalarını da engeller. İnternet’in kadın ve erkekler tarafından kullanım pratiklerine ilişkin yapılan birçok araştırma, İnternet teknolojisinin gündelik yaşamdaki cinsiyetçilik ve kadın erkek arasındaki verili güç ilişkilerini koruduğunu ve sürdürdüğünü öne sürmektedir. Kadınlar hem teknolojiye erişim sorunları ve teknoloji okur-yazarı olmamaları, hem de erkek egemen kültürün İnternet’teki baskın tezahürleri -

örneğin cinsiyetçi imgelerin siber uzamdaki yoğun dolaşımı-nedenlerinden ötürü İnternet ortamında egemen cinsiyet rejiminden özgürleşme olanağını kullanamamaktadır (Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004: 216). Özetle, kadınlar her ne kadar İnternet'in sunmuş olduğu teknik olanaklar sayesinde siber uzamda fiziki bedenlerini geride bıraksalar ve farklı kimliklerle kendilerini ifade etmeye çalışsalar da, gerçek yaşama benzer cinsiyetçi örüntülerin farklı biçimlerde bu mekânda deneyimlenmesi sonucunda, egemen cinsiyet rejiminin değerlerinden kurtulamamaktadırlar.

Sonuç

İnternet, gençler için hem kültürel bir mekân olarak, hem de önemli bir toplumsal etkileşim alanı olarak hizmet görmektedir. Dolayısıyla İnternet gençler için yeni ilişkiler kurma, arkadaş edinme, çeşitli gruplara dahil olma ve kendilerine ait yeni kimlikler yaratma açısından toplumsallaşma mekânı anlamı taşımaktadır. İnternet ortamında etkileşimin görece en fazla olduğu “tartışmalar” bölümünün gençler tarafından yoğun olarak kullanılması, gerçek yaşamda karşılığının bulunmadığı kendini ifade etme, fikirlerini özgürce söyleme ve her şeyden önemlisi bunları yaparken herhangi bir otoritenin engeliyle karşılaşılmaması olanaklarıyla ilgilidir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, gençler her ne kadar kendilerini bu yolla etken bir özne olarak hissetse de, bunun yanılmalı bir durum/olma hali olduğudur; çünkü, siber uzamda söylenen ya da yazılan görüşlerin toplumsal yaşamda fazla bir geçerliliğinin ve eyleme geçmek gibi bir sorumluluğunun olmaması, siber uzamda üretilen sözü kaygan bir zeminde bırakmakta ve bir anlamda değersizleştirmektedir.

Bu çalışma kapsamında sadece tek bir gençlik sitesi incelenmiştir. Doğal olarak yukarıda sunulan değerlendirmeler bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Ancak İnternet üzerinde www.bizlergenciz.com adlı site gibi daha birçok site mevcuttur. Özellikle Türkiye’de çok yoğun ilgi gören sitelerin başında gelen

www.yonja.com, www.siberalem.com, www.sexpartner.com⁶⁸ gibi siteler içerikleri ve kullanıcı profilleriyle dikkat çekicidir. Bu sitelerin en temel özelliği eğlence ve arkadaşlık hizmeti vermeleridir. Bu sitelerden yararlanmak ilk girişte ücretsiz olmasına rağmen, sitelerin arkadaş bulmak, mesajlaşmak, sohbet etmek, göz kırpmak, üyelerin ayrıntılı profillerine ulaşmak, e-alışveriş gibi hizmetlerinden yararlanmak söz konusu olduğunda hizmetlerin belli bir maddi bedeli vardır. Dolayısıyla İnternet'te gençler için eğlence, arkadaşlık gibi etkinlikler önemli bir tüketime dönüşmekte ve bu tüketim giderek gençler arasında varolan sınıfsal ayrımları keskinleştirmektedir; çünkü bu sitelerdeki özgürlük ve ayrıcalıklar gençlerin banka hesaplarındaki mevduat miktarı ya da kredi kartlarındaki harcama kapasitesi ile doğru orantılı olmaktadır. Ayrıca bu tür siteler sunmuş oldukları kültürel ortam, yarattıkları kimliklenme ve sosyalleşme ortamıyla da www.bizlergenciz.com adlı siteyle de benzerlikler taşımaktadır.

İnternet korunaklı, risksiz ama buna karşın sınırsız özgürlükler alanı, hiyerarşinin olmadığı ve yenilikçi olarak nitelenen yapısıyla gençler için bir çekim mekânı olmuştur. Gençler, yenilik arayışlarını, özgürlük isteklerini, kendilerini sanal olarak ifade ettikleri ve toplumsal baskılardan uzak, herhangi bir sorumluluk taşımak zorunda olmadıkları sanal kimlikleriyle İnternet üzerinde gerçekleştirme imkanı bulmaktadırlar. İnternet üzerinde gençlere sunulan tartışmalar, eğlence, ar-

⁶⁸ www.yonja.com sitesinin üye sayısı, üç milyondan fazladır. Bu üyelerin %80'inden fazlasını gençler oluşturmaktadır. Site kurucuları misyonlarını "insanları eğlence, arkadaşlık ve benzeri temalar etrafında bir araya getirmek" şeklinde ifade etmektedirler (http://www.yonja.com/AboutUs_tr.jsp, 10/12/2006). Sitenin sponsorları arasında *Microsoft*, *Coca-Cola*, *Nike*, *Levi's* gibi küresel şirketlerin olması dikkat çekicidir. www.sexpartner.com ise 600 binden fazla üyeye sahiptir. Bu sitenin kurucuları siteyi "Türkiye'nin ilk ve en büyük erotik içerikli arkadaş arama, bilgi ve eğlence sitesi" şeklinde sunmaktadır. Sitenin içeriği ise, "Üyelere özel sohbet odası (chat) cinsel sağlık bölümü, erotik hikayeler, fantaziler, fıkralar, cinsel itiraflar cinsel astroloji, burçların uyumu, gizlilik, erotizm, bilgi, seviye, erotik karikatürler, resimler, yüz binlerce partner, arkadaş arayan üye" (<http://www.sekspartner.com>, 10/12/2006) şeklinde özetlenmiştir.

kadaş arama gibi kategorilerle gerçek yaşama sözde alternatif toplumsal mekânlar yaratılmakta ve gençlere tkretim kültüründen beslenen tek tarz bir eğence biçimi ile yanılısamalı bir etkin özne anlayışı sunulmaktadır. Gençlik tkretim kapasitesi yüksek ve kendini tükettikleri aracılığıyla tanımlayan tez canlı dinamik bireyler olarak konumlandırılmaktadır (İnanır, 2005:38). Böylece, siber uzamda bir Şekilde toplumsallaşan gençlerin, gerçek yaşamda bireyci tutumları desteklenmektedir. Bu noktada gençliğin konumu da “gitgide siyasal, toplumsal, kültürel hayatı yenileyen, ilerleten bir g olarak değil piyasayı yenileyen, canlandıran bir g olarak” (Benlisoy, 2003: 291) değişmektedir. Sonuçta, çalışmanın başında Türkiye özelinde tartışılan kültürel ve ekonomik alanların geçirmiş olduğu değişimin gençler için anlamı, İnternet’in kültürel ve toplumsal mekân olarak konumlanmasıdır. Bu bağlamda, İnternet’in sunmuş olduğu kültürel biçemlerin, kimliklerin ve tkretim hizmetlerinin gençler için özgürleştirme potansiyeli taşımaktan ziyade, onları başat ve gitgide homojenleşen bir küresel tkretim kültürüne eklemlediğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Alemdaroğlu, A. ve N. Demirtaş (2004). “Mynet’te Erkeklik Halleri.” *Toplum ve Bilim*, 101: 206-225.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Başaran, F. (2005). “İnternetin Ekonomi Politikisi.” *İnternet, Toplum, Kültür*. M.Binark ve B. Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 32-53.
- Başkaya, F. (2005). *Kavram Szliğ: Söylem ve Gerçek*. İstanbul: Maki Yayınları.
- Baumann, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçlar*. ev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benlisoy, F. (2003). “ğrenci Hareketinin Güncelliği.” *Toplum ve Bilim*, 97: 281-301.
- Binark, M. (2005). “İnternet’i ve/ya Bilgisayar Dolayımılı İletifim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları.” *İnternet, Toplum, Kültür*. M.Binark ve B. Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 177-191.

- Binark, M. (2005). "Kimlik(lenme) , Dipnotsuz İletişim ve Etnik Lafalama Odaları." *İnternet, Toplum, Kültür*. M. Binark ve B. Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 118-137.
- Bozkurt, V. (2004). *Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar*. <http://seterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm>, 21.03.2004.
- Dağtaş, B. (2001). "Tüketim Kültürü ve Reklamın Toplumsal Yeniden Üretimi." *İletişim*, 9: 163-176.
- Erkızan, H. N. (2002). "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine." *Doğu-Batı*, 18: 57-71.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev., Süleyman İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Geray, H. ve Başaran, F. (der.). (2005) *İletişim Ağlarının Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Hall, S. ve Jacques, M. (der.) (1995). *Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hall, S. (1995). "Yeni Zamanların Anlamı", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Çev., Abdullah Yılmaz. S. Hall ve M. Jacques (der.) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 105-127.
- Hall, S. (1998). "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik." *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. Anthony King (der.) içinde. Çev., Gülcan Seçkin ve Ü. Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 39-63.
- Hall, S. (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü." *Medya, İktidar, İdeoloji*, içinde (der.) Mehmet Küçük, Ankara: Ark Yayınevi, 77-127.
- Hall, S. (1999). "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Mehmet Küçük (der.) içinde. Ankara: Ark Yayınevi. 199-245.
- İnanır, S. (2000). "Bildığımız Gençliğin Sonu." *Birikim*, 196:37-52.
- Kejanlıoğlu, B. (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kırca, S. (2001). "Medya Ürünlerinin Küresel Yayılımı, Yerelleştirilmesi: Ulusaşırı Kimliklerin Yaratılması." *Doğu-Batı*, 15: 173-187.
- Kılıçbay, B. (2005). "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış." *İnternet, Toplum, Kültür*. M. Binark ve B. Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos Yayınları. 15-32.
- Konyar, H. (2000). "Tüketim Kültürünün Belirlediği Yeni Toplumsal Kimlikler." *İletişim*, 6: 19-33.
- Kumar, K. (1995). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma*. Çev., Mehmet Küçük. Ankara: Dost Kitabevi.

- Murray, R. (1995). "Fordizm ve Postfordizm." *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Çev., Abdullah Yılmaz. S. Hall ve M. Jacques (der.) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 46-63.
- Polat, N. (2002) "Sanal Dünyada Duygusal Doyum." *İletişim*, 16: 93-117.
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. Çev., Arzu Eker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yetim, N. (2002). "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel." *Doğu Batı*, 18: 133-146.

İNTERNET'İN TÜRKİYE KADIN HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KADIN KURULTAYI E-GRUBU ÖRNEĞİ

Gamze GÖKER

Giriş

İnternet'in demokrasiyle olan ilişkisi ve demokratik ortamın geliştirilmesine olası katkısı iki kutuplu bir tartışmadır. Bu tartışmalar, İnternet'in özgürlük vaad ettiğini iddia edenlerle, eskiye oranla daha çok denetim getirdiği ya da varolan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri sürdürdüğünü söyleyenler arasında süregitmektedir⁶⁹. Son yıllarda akademide İnternet ve demokrasi arasındaki ilişkiyi irdeleyerek yücelten ya da olumsuzlayan çalışmalar yapılmaktadır. İnternet'i demokrasiye katkısı anlamında olumlayan bu çalışmalardan bir kısmı, İnternet ortamını, Atina demokrasi anlayışının doğrudan katılımcı modeline benzetmekte ve yurttaşların tıpkı agoralardaki gibi siyasal sü-

⁶⁹ İnternet ve genel olarak enformasyon teknolojilerini basitleştirilmiş bir biçimde "iyi" ya da "kötü" kutuplaşması üzerinden değerlendirmek ya da tümüyle bu cepheleşmenin dışında durarak bu tartışmaları eleştirmek tutucu bir konuma işaret etmektedir. İletişim teknolojilerinin yarattığı ve/veya sürdürdüğü tüm eşitsizliklerin farkında olarak, toplumsal yaşama getirdiği olumsuz görümleri göz ardı etmeksizin ve aynı zamanda demokratik, eşitlikçi ve özgütleştirici bir araç olarak kullanılabilecek olanaklarını da içinde barındırdığını hatırlayarak, çoğulluğu savunan bir yerde konumlanmak imkansız değildir. Enformasyon teknolojileri ile ilgili iyimser ve kötümser yaklaşımları tarihsel bir perspektiften değerlendiren yazısı için bkz. Barış Kılıçbay (2005) "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış", *İnternet, Toplum, Kültür* içinde, (Der.) M. Binark ve B. Kılıçbay, Ankara: Epos Yayınları. 15-31.

rece dolaysız katılabilme olanağına sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu yazıda da İnternet'in Türkiye özelinde kadın hareketinde yürütülmekte olan politik tartışmalara katkısı tartışılacaktır. Bilişim teknolojileri alanı hegemonik örüntüler ve toplumsal cinsiyet ideolojisi ile biçimlenmiş olmasına rağmen kadınlar için özgürleşme, kurtuluş ve kendini gerçekleştirme olanaklarıyla doludur. Bu alan da, toplumsal cinsiyet ideolojisine müdahale edilebilecek diğer alanlar gibi bir mücadele alanıdır. Bilişim teknolojileri, kadınlar yararına ve kadınlar için kullanılma olanaklarını da sahiptir. Özellikle masaüstü yayıncılık, elektronik yayıncılık, e-posta ile haberleşme ve İnternet üzerinden küresel ve yerel bilgi bankalarına ulaşma, haber ve sohbet gruplarına, forumlara katılma, İnternet üzerinde (sanal) eğitim vb. olanaklar hem bireysel olarak kadınların hem de kadın sivil toplum örgütlerinin etkinliklerini desteklemekte, yaygınlaştırmaktadır. Daha da önemlisi kadınların kendi sözlerinin dolaşımına girmesine olanak tanımaktadır (Zoonen'dan akt. Binark 2001). Bilgisayar dolayımıli iletişimin gelişmesi kadınların toplumsal ağlardan yalıtılmışlıklarının sona ermesine ve onların özgüvenlerinin artmasına olumlu etkide bulunmuştur. Kadın örgütleri, bilişim teknolojileri aracılığı ile kolay ve hızlı eriştikleri bilgiyi daha rahat yöneterek, lobicilik faaliyetlerini güçlendirebilmekte, daha kolay örgütlenebilmekte, bu teknolojilerin sağladığı şeffaflaşmadan yararlanabilmektedirler. Örneğin "Kadın Kurultayı E-Grubu"nun, son yıllarda yeni TCK ve Medeni Kanun tartışmaları sırasında kadın örgütlerini eyleme geçirmekte oynadığı rol yadsınamaz. Öte yandan İnternet elbette tek başına demokrasiyi geliştirecek bir mecra değildir; ama demokratik ideallerin yayılmasında bugün önemli bir araç olduğu da inkar edilemez (Timisi 2003). Meksika'nın Chiapas eyaletinde mücadele eden köylüler ve gerilla orduları, fikirlerini ve mücadeleleri hakkındaki haberleri dolaşıma sokmak için, başından beri, bilgisayar veritabanlarını, korsan radyoları ve başka medya biçimlerini kullanıyorlardı. (Kellner 2004: 725). Zapatistalar'ın İnternet'i kullanmasının arkasında 1990'lardaki iki gelişme, Meksika ve Chiapas'ta alternatif bir bilgisayarlı ile-

tişim ağı olan La Neta'nın⁷⁰ kurulması ve La Neta'nın kadın grupları tarafından Chiapas'taki hükümet dışı örgütler ve Meksika'daki başka kadın gruplarının yanı sıra, ABD'deki kadın grupları ağları arasında bağlantı kurmakta kullanılması yatmaktadır (Castells 2006: 111-112).

Yurttaşların kamusal sorunları tartışıp düşüncelerini yerel hükümete ilettiği, elektronik katılıma odaklanan denemelerle İnternet'in yerel demokrasiyi güçlendirmeye yaptığı katkı için gösterilebilecek iyi örneklerden biri de California'da Santa Monica'da başlatılan *PEN* programıdır. 1990'ların başında bu tartışmanın en fazla duyulan sonuçlarından biri, evsizler hakkında başlatılan (evsizlerin de katıldığı) bir tartışma ortamının ortaya çıkmasıdır. Amsterdam'da 1990'larda işgal hareketinin eski liderleri ve yerel hükümetin ortak girişimiyle kurulan *Dijital Kent*, bilgisayarlı iletişim ağlarının tabanın kendi kendine örgütlenmesi ve yerel düzeydeki kamu tartışması açısından olağanüstü bir güce sahip olduğunu göstermiştir (Castells 2005: 483). Dünyada, işçi sınıfı ve muhalif grupların mücadelelerinde yeni iletişim teknolojilerini kullandığı birçok örnek bulunmaktadır. 1990 yılında, Filipinli konfeksiyon işçilerini desteklemek üzere Hollandalı kadınlar tarafından başlatılan ve "Çamaşırlarınız Temiz Kalsın" sloganı etrafında örgütlenen kampanya ve bu kampanyayla bağlantılı hareket, işçilerin içinde bulunduğu korkunç çalışma koşullarını tüm dünyaya duyurarak Filipinliler'in yaptığı grevlere destek vermiştir⁷¹. 1997 yılında, İngiltere'deki Merseyside dok işçileri grevini ve Kore'deki grevleri gerçekleştirenler, uluslararası dayanışma sağlamak için web sitelerini kullanmışlardır⁷² (Kellner, 2004: 728).

⁷⁰ İspanyolca karşılığı "feminen" olan the Net (ağ) sözcüğü, aynı zamanda Meksika argosunda "hikayenin aslı" anlamına gelmektedir (Castells 2006: 112).

⁷¹ Bkz. <http://www.cleanclothes.org> adresli web sitesi.

⁷² İngiltere'deki grevler için bkz. <http://www.gn.ape.org/lbournet/docks>

E-Posta Nasıl Bir İletişim Aracı?

İnternet'in yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, elektronik posta da İnternet üzerinde en çok kullanılan araçlardan, hatta İnternet kullanımında en önemli nedenlerden biri oldu. Tübitak-Bilten'in 2000'de yayımladığı *Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması*'nda yer alan verilere göre, evinde İnternet bağlantısı olanlar arasında İnternet'i e-postalarına bakmak için kullananlar yüzde 23'le ilk sırada yer almaktadır (2000). E-posta coğrafi uzaklık ya da saat farkı nedeniyle gecikmez; gönderici ve alıcı arasında bir koordinasyon gerektirmez; elektronik bir belge olarak tüm bilgisayar temelli araç ve uygulamalarla uyumludur ve kolaylıkla dosyalanabilir, değiştirilebilir, güncellenebilir ve düzenlenebilir; arşivlenebilir ve istendiğinde tekrar kullanılabilir ve oldukça ekonomiktir. Tüm bu karakteristik özellikleri nedeniyle e-posta sadece iş dünyası, devlet ve eğitim gibi organizasyonel alanlarda değil, aile ve arkadaşlarla iletişim gibi özel alanda da başat bir iletişim aracı haline gelmiştir (Kibby 2005: 771). Bazı uzmanlara göre, bilgisayar dolayımı iletişim, özellikle de e-posta, yazılı iletişimin intikâmı, tipografik zihnin geri dönüşü anlamına gelmekte, bazılarına göre ise tersine, iletişim aracının gayri resmiliği, kendiliğindenliği ve kimliksizliği, elektronik bir metinle ifade edilen yeni bir "sözellik" biçimini teşvik etmektedir. Elektronik postayı, gerçek zamanda eşzamanlı sohbet biçiminde gerçekleşen (yazan bir telefon gibi), gayri resmi, kurulmamış bir yazma edimi olarak düşünecek olursak, daha önce insan zihninin farklı bölgelerinde birbirlerinden ayrı olan iletişim biçimlerini birbiriyle kaynaştıran yeni (ve melez) bir iletişim aracının ortaya çıktığı öngörüsünde bulunabiliriz. (Castells, 2005: 483-484). Walter Ong'a göre ise, sözlü ve yazılı kültür arasındaki ayrım ilk olarak, ancak "ikincil sözlü kültür çağı" olarak nitelendirilen bu elektronik çağda kavranmaya başlanmıştır (1995:15).

Kadın Kurultayı Elektronik Haberleşme Grubu

İnternet dolayımı aktivizmin yukarıda değinilen dünyadaki örnekleri kadar geniş çaplı olmasa da, Türkiye kadın hare-

ketinin önemli bir mecrası olan *Kadın Kurultayı E-Grubu* özellikle yakın zamanlarda gerçekleştirilen birçok protesto eyleminin örgütlenmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. *Kadın Kurultayı E-Grubu*, kadına yönelik şiddete karşı 1998 yılından bu yana Kadın Sığınakları ve Danışma/Dayanışma Merkezleri Kurultayı adıyla düzenlenen etkinliğin örgütleyicisi olan bir grup kadın tarafından Ağustos 2000 tarihinde oluşturulmuş bir gruptur. Grubun yahooogroups'taki İnternet sitesinde bulunan tanıtım yazısı şöyledir:

“Grubumuz, kadına yönelik şiddet ve özellikle de aile içindeki şiddete karşı bir şeyler yapmak isteyen kadınları buluşturmayı hedefliyor. Öncelikli amacımız ise, Türkiye'nin dört bir yanında şiddete karşı mücadele eden kadınlar ve kadın gruplarının ortak örgütlülüğünü ve hareketini sağlamak. Kadına yönelik şiddete karşı bir şeyler yapmak isteyen tüm kadınları grubumuza katılmaya çağırıyoruz.”

Sığınaklar Kurultayı organizasyonu ile ilgili işleri konuşmak, paylaşmak ve iletişimde bulunmak üzere sınırlı bir çerçevede oluşturulan e-grupta, zaman içinde kadın hareketinin gündemine paralel olarak çok çeşitli konularda yazışılmaya, iletişim kurulmaya, kampanya örgütlenmeye ve dertleşilmeye başlanmıştır.⁷³ Gruba üye olmanın iki temel ölçütü bulunmaktadır: Kadın olmak ve kadın hareketinden bir kişinin önerisi aracılığıyla başvuruda bulunmak. Gruba üyelik başvuruları, genellikle bir grup üyesinin yine gruba yazarak arkadaşını önermesiyle gerçekleşmekte ya da bazen öneren kişi doğrudan kolaylaştırıcılardan (moderatör) istemektedir. Gruba gelen üyelik başvurularının kadın hareketinin yükselme dönemlerinde, örneğin bir kampanya ya da protesto eyleminin yürütüldüğü ya da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne yaklaşan zamanlarda ya da grupta farklı taraflar arasında canlı tartışmalar olduğu dönemlerde arttığı görülmektedir. Kadın hareketinin gündeminin yoğun olduğu böyle dönemlerde

⁷³ Hatta, bu yön değiştirmeden rahatsız olan ve kendisiyle bu çalışma için görüşme yapılan bir kurucu üye (Suna), bu nedenle bir süre sonra gruptan ayrılmıştır.

gruba ayda ortalama 500-1000 arası mesaj gelmektedir. Bu sayı yaz aylarında, hafta sonlarında ve durgunluk zamanlarında ayda 70-100 mesaja düşebilmektedir.

Tamamen gönüllü olarak görev yapan kolaylaştırıcılar, genellikle sadece teknik kolaylaştırıcılık görevlerini yerine getirmektedirler: yeni üye kaydı, üyelikten düşenlerin üyeliklerini yenileme, üyeliğinde sorun yaşayan üyelerin adreslerini kontrol edip çözüm arama vb. Bugüne kadar hiç bir üye gruptan kendi isteği dışında çıkarılmamıştır. Araştırmanın yapıldığı Mart-Mayıs 2006 döneminde yaklaşık 1100 üyesi bulunan e-grubun bugünkü üye sayısı 1445'tir. Ancak birden fazla e-posta adresi ile üye olanlar ya da üye olduğu halde yazışmaları takip etmeyen üyeler de bulunmaktadır. Üyelik referans usulüyle yapıldığı için, genellikle gerçek ad ve soyad ile üye olunmakta, daha nadir olarak da takma isim kullanan üyelerle de karşılaşılmaktadır.

Grup kolaylaştırıcılarından Zelal Ayman, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitime Derneği (KADER), bilişim şirketi Intel ve Hürriyet Gazetesi tarafından 30 Mart 2006'da İstanbul'da 2'incisi düzenlenen Kadın ve Bilişim Günü'nde *Kadın Kurultayı E-Grubu* üzerine yaptığı konuşmada gruba ilgili şunları söylemiştir: "Türkiye kadın hareketinin son altı yılının sistematik bir tarihini burada rahatlıkla bulabiliriz. Kadınların yazılı tarihi olmadığı ve kadınların yazma ve teknolojiyle ilişkilerinin zayıflığı göz önüne alındığında, elimizdeki kaynağın ne kadar değerli olduğunu daha iyi anlarız diye düşünüyorum."⁷⁴

⁷⁴ Son yıllarda Kadın Kurultayı e-grubu üzerinden örgütlenen ve sonuca ulaşan örgütlenme ve eylemlerin birkaçını sıralamak gerekirse: Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda kadınları ilgilendiren maddelerin kadınların lehine değiştirilmesi, 8 Mart 2006'da çeşitli basın yayın organlarında yayımlanan ve 60'tan fazla kadın grubunun imzasıyla çıkan 8 Mart bildirisi, TİSK tarafından düzenlenen kadın istihdamıyla ilgili konferansa katılan bir grup kadın tarafından kaleme alınan "kadın ve istihdam" konulu eleştirel bir metin ortak imzaya açılması ve bu imzalarla beraber gerekli tüm yerlere iletilmesi, AB'nin kadınlarla ilgili projelere daha çok ve kolay başvuru süreçleri ile fon aktarmasını talep eden metnin imzaya açılması ve AB'nin Brüksel ve Türkiye ofislerine iletilmesi.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada İnternet'in farklı kadın gruplarının politik tartışma süreçlerini nasıl etkilediğini bir e-grup üzerinde sınavabilmek için *Kadın Kurultayı E-Grubu* örnek çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu e-grubun seçilmesinde, grubun yapısının homojen değil, aksine çok farklı bileşenlerinin olması, farklı politik kimliklerin tartışmalarda net bir biçimde izlenebilmesi ve araştırmacının ilk kurulduğu günlerden bu yana bu e-grubun üyesi olması etkili olmuştur. Araştırmaya ilk başlandığı dönemde, araştırmanın veri alanının *Kadın Kurultayı E-Grubu'*na gönderilen yazılı mesajlardan oluşması ve bu mesajlar üzerinden metin çözümlemesi yapılması planlanmaktaydı. Etik kurallara uygun davranmak için öncelikle gruba mesaj yazılarak gruba araştırma hakkında bilgi verilecek ve izin istenecekti. Ancak, zaman içinde grup kolaylaştırıcısı ile yapılan birkaç görüşme sonucunda, dileyen herkesin üye olamadığı, referansla üye kabul eden, kamuya kapalı bu e-grubun üyelerinin, iletilerini grup dışına çıkmayacağı güveniyle yazdıkları, böyle bir araştırma yönteminin kimi grup üyelerini tedirgin edebileceği sonucuna varılmıştır. Bunun üzerine, araştırmanın neredeyse bütün çerçevesi değiştirilmiş; e-grup üyeleri ile yüzyüze ya da e-posta ve telefonla yapılan birebir görüşmeler araştırmanın veri tabanını oluşturmuştur. Mutlu Binark'ın da belirttiği gibi, araştırmacının tartışma gruplarından ya da sohbet odalarından tanıdığı katılımcı ile, e-posta ya da telefon ile görüşerek, yüz yüze iletişim kurması gerektiği durumlarda araştırmaya daha etkin biçimde katılması istenen kişinin güveninin kazanılması gerekmektedir⁷⁵. Bunun için de araştırmacının yapması gereken, katılımcıyı araştırma konusu ve amacı hakkında doğru bilgilendirmek ve onun kişilik hakları ile mahrem alanına zarar verebilecek kullarımlardan kaçınmaktır (2005: 182).

⁷⁵ Bu çalışmada görüşme yapılan üyelerin biri dışında tümüyle daha önceden kadın hareketinden yüz yüze tanışıldığı için güven oluşturma süreci hızlıca aşılmıştır.

Araştırma kapsamında 11 kadınla görüşme yapılmıştır⁷⁶. Ankara’da bulunanlarla yüz yüze, Ankara dışında yaşayanlarla e-posta üzerinden ve bir kadın katılımcı ile telefon aracılığıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu’daki kadın örgütlerinden birinin temsilcisi kadın üye ise görüşme talebini, “kapanmış kimi tartışmaları tekrar açmak istememe” gerekçesi ile reddetmiştir. Görüşme yapılacak kişiler belirlenirken, katılımcılar arasında grubun üç kolaylaştırıcısından birinin olmasına; grubun kuruluş aşamasında bulunan ve daha sonra gruptan ayrılan bir eski üyenin bulunmasına; gruba üyelikleri devam eden kişiler arasında ise, farklı politik kimlikler, yaşadığı coğrafya, gruptaki üyelik süresi gibi özelliklere göre çeşitli farklı temsil nitelikleri olan kişilerin olmalarına özen gösterilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin kimliklerinin gizlenmesi amacıyla, bu araştırmada takma adları ile anılacaklardır. *Kadın Kurultayı E-Grubu*’ndaki diğer gerçek kişilerle olan isim benzerliği sadece tesadüftür.⁷⁷

Burada görüşme sonuçları önce betimsel olarak, daha sonra da yurttaşlık-aktivizm tartışması ekseninde ele alınacaktır. İlk eksende üyelerin bu e-grupta varoluş nedenleri ve varoluş biçimleri tasvir edilmeye çalışılmaktadır. E-gruba üye

⁷⁶ Bu araştırmanın görüşmeleri Mart-Mayıs 2006 tarihleri arasında yapılmıştır. Haziran 2006’da grupta yaşanan ve bir grup üyenin ayrılmasına neden olan büyük bir tartışma bu görüşmelerden sonra gerçekleştiği için görüşmelere yansımamıştır. Tartışma ile ilgili değerlendirme yazıları için Ayşe Durukan’ın *Amargi Dergisi*’nin 2’inci sayısında yayımlanan “Kadın Kurultayı’na Güzelleme...Ne Kadınlar Sevdim, Vardılar” başlıklı yazısı ve İlknur Üstün’ün *Amargi*’nin 4’üncü sayısında yayımlanan “Muktedir Olmak, İktidar Olmak: Devlet Sivil Toplum İlişkisi” yazısına bakılabilir.

⁷⁷ Katılımcılardan **Nazan** 4-5 ay gibi kısa bir süredir gruba üye olduğu, **Songül** başörtülü aktif bir feminist olduğu, **Suna** grubun kuruluşunda bulunup daha sonra ayrıldığı ve şu an üye olmadığı, **Arzu Kürt** kadın hareketini temsil ettiği, **Nuran** etkin feminist politika içinde yer aldığı, **Tülin** anarşist ve lezbiyen feminist olduğu, **Sevgi** grubu çok yakından takip etmeyen bir feminist akademisyen olduğu, **Neşe** Kemalist feminist olduğu, **Süreyya** grubun yurtdışında yaşayan bir üyesi olduğu, **Kâmuran** kolaylaştırıcılardan biri olduğu, **Pınar** komünist feminist ve grubun etkin bir üyesi olduğu için araştırmaya seçildiler.

olma amacı, e-grubun takibi (iletilerin okunma sıklığı), yazma ve tartışmalara katılım sıklığı ve grup üyelerinin profili gibi alt başlıklarla yapılmaya çalışılan betimlemelerle, bu araştırmanın temel olarak merak ettiği “Yurttaşlık-Aktivizm” konusuna zemin oluşturulmaya çalışılacaktır. 11 kişi üzerinden çıkarılan bu betimsel görüntü ana hatları ile e-grubun tamamı hakkında bir fikir vermektedir. Ancak, görüşme yapılan bu küçük grubun, tüm katılımcıları temsil etmekte yetersiz kaldığı ayırksı örnekler vardır. “Yurttaşlık-Aktivizm” başlığı altında ise grup aidiyetinin tartışmalara etkisi, politik kimliklerin özgür ve açık temsili, e-grupta karşılaşılan dilsel pratikler, *Kadın Kurultayı E-Grubu*'nun Türkiye’deki kadın politikasına etkisi, e-grup dolayımı aktivizm konusundaki fikirler ve e-grupların “doğrudan demokrasinin” gerçekleşmesinde bir araç olup olmadığı irdelenmeye çalışılmaktadır.

E-Gruba Üye Olma Amacı

Araştırmaya katılanların büyük bir bölümünün e-gruba üye olma amaçları, “kadın hareketi ile iletişimi sağlamak ve kadın hareketinin gündeminden haberdar olmak” biçiminde özetlenebilir. Ancak bu amaçların yanı sıra daha farklı nedenlerle gruba üye olanlar da bulunmaktadır. Örneğin, Tülin, gazete okumadığı ve televizyon izlemediği için haberleri İnternet’ten takip ettiğini, ancak genellikle bir gazetenin İnternet sitesine girip haber okumak yerine, kendisini ilgilendiren haberleri e-gruplar üzerinden takip ettiğini belirtmektedir:

“Medya çok önemli bir şeyi bile mesela haber yapmıyor. Mesela Terörle Mücadele Yasası benim için çok önemli ama medya bunu olması gerektiği biçimiyle ya da benim karşı duracağım biçimiyle vermediği için ben bunu medyadan öğrensem, bir şey yok da zannedebilirdim. Yani açıp yasayı okuyabilirdim. Ama orda açıp okumam gerektiğini algılıyorum.”

Yurtdışında yaşayan Süreyya, *Kadın Kurultayı E-Grubu*'nun kendisi için önemini üç başlıkta toplamaktadır. İlki, kadınlarla ilgili pek çok haberi İnternet’teki gazetelerden okuyabiliyor olmasına rağmen, günlük gelişmeleri takip edebilmenin e-grubun bir işlevi olarak çok önemli olması; ikincisi, Türkiyeli ve kadına yönelik şiddete karşı çalışma yapan ka-

dın kurumlarının çalışmalarını takip etmek ve kadın sivil toplum anlayışının gelişmelerini izlemek açısından önem taşıması; üçüncü neden ise, “bu gelişme içinde inatçı ve gelişmeye karşı duran uçları seçmek ve nedenlerini düşünmek, kadın çalışmalarını, tarihi öncelikli alan bir yaklaşımla izleyebilmek açısından önemli. Yani kısaca kritik etme imkânı veriyor” olmasıdır.

Nuran, Kadın Kurultayı e-grubunda kendisini en çok heyecanlandıran ve işlevsel gördüğü noktanın, Türkiye’de kadınla ilgili politik gündeme dâhil olma noktasında bir dinamizm yaratması olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, gruba üye kadınlar, başka insanları, başka kanalları harekete geçirebilmektedir:

“Ortak bir gündem belirlenip ortaklıklar yakalanabiliyor, bu ortaklıklar Türkiye’nin politik gündemine müdahil olma özelliği taşıyabilir ama bunun kendisi çok değerli, zaten bu kadar eleştirdiğim halde ayrılmamamın nedeni bu. Böyle bir işlevi var, bu reddedilemez.”

Arzu, grupta bulunma nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

“Türkiye’nin bir sürü kentinden ve yurt dışından, ABD’inden Kıbrıs’ına kadar, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden kadınlar üye. Onlarla en kolay, en ucuz, en ekonomik, en hızlı iletişim ağı. Bu bulunmaz bir nimet aslında...Birbirimizden de haberimiz oluyor, mesela, Türkiye’nin çok farklı bir kentinde yapılan bir kadın faaliyeti anında yansıyor, bunlardan haberdar olmak çok önemli bir şey. Ya da bir telefona, bir adrese, bir iletişime ihtiyacın oluyor, anında yanıt geliyor birilerinden, yani o yönden çok hoş bir şey...Her şeye rağmen, tüm farklılıklara rağmen, öyle bir dayanışma var.”

Neşe ise, gruba üye olma amacını şöyle açıklamaktadır:

“Kadın konusu benim için önemli bir konu. Bu konuda iyileştirici, ileri götürücü, kazanımlar sağlayıcı bir şeyler yapılabırsa tek tek bireyler olarak değil, güçlerin birleştiği bir topluluğun daha etkili olacağına inanıyordum. Bu nedenle üye oldum. Aradığımı her zaman bulamadım. Çoğu kez ‘burada ne işim var’ dediğim oldu.”

E-Grubun Takibi

Gruba gönderilen iletiler, araştırmaya katılanlar tarafından genellikle sık okunmakta, e-grup ciddi bir şekilde takip edilmekte, ancak, üye önerisi ya da imza kampanyalarına katılım konulu iletiler okunmadan silinmektedir. Zaman sorunu üyelerin büyük bölümü tarafından hissedildiğinden, daha çok özel olarak ilgi duyulan konular, gündemde olan konularla ilgili iletiler ve “ne söylediği merak edilen” kişilerin iletileri takip edilmektedir. Kimi durumlarda politik tercihler bazı iletilerin okunup okunmamasını belirlemektedir. Günde birkaç kez mesajları okuduğunu söyleyen Neşe, gelen iletiler arasında eleme yaptığını söylemektedir:

“Yapmıyorum dersem yalan olur. Özellikle gruba siyasetin karıştığı⁷⁸ dönemlerdeki kampanya mesajlarını okumamak ya da silmek gibi. Örneğin Eren Keskin’e Altaylı tarafından yapılan saldırıda hem mesaj yazdım hem kampanyayı destekledim. Aynı Eren Keskin için son kampanyaya katılmadım. Mesajların çoğunu okumadan sildim. Çünkü Keskin bir eylem yapmıştı, sorumluluk kendisindeydi. (Bana mı sordu?) Arkasında durmalı.”⁷⁹

⁷⁸ Kadın hareketinde yer alan kadınların, kadınlı ilgili politika üretme süreçlerinde aktif olarak yer aldıkları ve/veya bu süreçlerde birçok protesto gösterisi, basın açıklaması vb. politik eyleme katıldıkları halde, yapılan şeyi politika dışı görmeleri, “erkeklerin yaptığı” siyasetle kadın hareketini birbirinden çok ayrı yerlere koymaları ve bu siyasetin kadın hareketindeki tartışmalara etki etmesini “kadın hareketine siyaset karışması” olarak tanımlamaları sıkça görülmektedir ve ayrı bir yazının konusudur.

⁷⁹ Demokrasi, politika, örgütlülük, kadın hareketi ve İnternet gibi konular bir araya gelince Kadın Kurultayı’nda konuşulan konuların güncel göndermelerine ve kadınların hangi tür politik içeriklere, ne tür tavırlarla yaklaştıklarına gösterge sunabilmek amacıyla bundan sonra dipnotlar kullanılacaktır.

“İnsan hakları aktivisti ve Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu’nun kurucusu Avukat Eren Keskin, 2002 yılında Almanya’da gerçekleşen “Kadın Hakları, İnsan Hakları mıdır?” başlıklı bir konferansa katıldı. Bu konferansta büroya başvuran 222 kadının tanıklığından yola çıkarak, devlet kaynaklı cinsel şiddetle ilgili çeşitli verileri kamuoyuyla paylaştı. Bunun üzerine “*ordunun manevi şahsiyetine hakaret ettiği*” gerekçesiyle Eren Keskin hakkında suç duyurusunda bu-

Bu örnekte de görüldüğü üzere politik gündemdeki gelişmeler Kadın Kurultayı'ndaki farklı politik kimliklerin karşı karşıya gelmesine neden olmakta, hararetli tartışmaları kıskırtmadığı durumlarda, en hafifinden, konuyla ilgili mesajların görmezden gelinmesine yol açmaktadır. *Kadın Kurultayı E-Grubu*'nda, araştırmaya katılanların da belirttiği gibi, "sessiz çoğunluk" daha fazladır. Görüşmelerden çıkan sonuçlara göre, bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk nedenlerden biri genel olarak yazma alışkanlığının olmamasıdır. Türkiye'de sözlü kültürün yazılı kültüre oranla çok daha gelişmiş olması, ortama yazan kişilerin sayısının az olmasında etkilidir. Bunun yanı sıra, kadınların yazma konusunda erkeklere göre daha çok sıkıntı hissettiği, yazmanın zorlayıcı olduğu da ifade edilen nedenlerden biridir. Bu nedenle grupta "izleyici kitle"nin yazanlara göre daha kalabalık olduğu düşünülmektedir. Örneğin Neşe, gruba sık yazmanın grubu önemsemenin bir göstergesi olduğunu ifade ederken, kolaylaştırıcı Kâmuran da yazmak konusunda sıkıntı yaşadığını söylemektedir: "Bende beyaz kağıt fobisi var mesela, pek yazı yazamam ama gruba yazıyorum sohbet eder gibi."

Nazan ise yazıyla arasındaki yabancılaşmayı şöyle ifade etmektedir:

lunuldu. Açılan dava, 2006 Mart'ında Eren Keskin'in 10 ay hapis cezasına çarptırılmasıyla sonuçlandı. Mahkeme, hapis cezasını 6000 YTL para cezasına çevirdi. İfade özgürlüğü ihlal edilen Eren Keskin, bu para cezasını ödeyerek özgürlüğünü satın almayacağını açıkladı." (www.erenkeskinedestek.org) Aynı günlerde o dönem *Hürriyet* köşe yazarı olan Fatih Altaylı, *Radio D'de* yaptığı radyo programında "Ben bu Eren Keskin'i ilk gördüğüm yerde cinsel tacizde bulunmazsam namerdim...Eren Keskin bana niye cinsel tacizde bulunmuyorsunuz demek istiyor, manyak mıdır nedir?" gibi ifadeler kullandığı için kadın örgütlerinin yoğun protestosuyla karşılaşmıştı.

(<http://www.bianet.org/2002/04/20/haber9375.htm>) 2002 yılında *Kadın Kurultayı E-Grubu*'ndaki kadınların ve kadın örgütlerinin yoğun kampanyaları ve destekleri sonucu kamuoyu oluşmuş, Fatih Altaylı Basın Konseyi'ne şikayet edilmiş ve kınama cezası almıştı. Ayrıca Altaylı, İHD'nin suç duyurusu üzerine açılan davada ceza almış; Keskin'in açtığı tazminat davası sonucunda da tazminat ödemeye mahkum edilmiştir (<http://www.bianet.org/2006/03/20/76172.htm>).

“Yazdığım zaman yabancılaşıyor o bana. Ya da tam ifade etmemiş oluyorum. Karşımdaki insan bundan ne anlayacak gibi kaygılarım olabiliyor. Birçok kadının da böyle bir kaygısı var. Bu biraz da kadın olmakla alakalı bir şey. Mesela erkeklerin böyle bir şeyi yok.”

Edebiyat eleştiri yazını, erkekler tarafından yazılmış, kadınların yazıyla duygusal bir ilişki kurdukları, analitik yazılar yazma konusunda “doğaları gereği” yetenezsiz oldukları, o nedenle ancak sevda romanları yazabilecekleri yollu yorumların yer aldığı metinlerle doludur. Kadınların “yazma” edimi ile sorunlu ilişkilerinin toplumsal cinsiyet temelli nedenleri bu tür metinlerde elbette göz ardı edilmektedir. Oysa, feminist bakış açısına sahip araştırmalar göstermektedir ki, toplumsal cinsiyet ideolojisi, hemen her alanda olduğu gibi kadınların yazma edimlerinin önüne psikolojik ve toplumsal engeller koymaktadır. Alfabe yazısı, ataerkil iktidarların sivil ve dinsel düzenlemeleriyle tarihsel olarak bağlantılıdır (Irigaray 2006: 55). Genel olarak sanat alanında ve özel olarak edebiyatta da toplumsal çatışmaları içermediği düşünülen sanat kavramlarının çoğu ırkçılık, Avrupamerkezcilik, sınıfsal ayrımcılık, sömürgecilik gibi cinsiyetçilikten de yoğun biçimde beslenmektedir (Shiner, 2004).

Nuran, kendisi de dâhil, belli bir yaşın üzerindeki kadınların teknolojiyi kullanım oranının çok düşük olduğunu söylemektedir:

“ [E-grupta] Yazı yazabiliyorum ama e-grup kurmaya kalktığımda, dışardan rahatlıkla girilebilir e-gruplar kurduğumu girdiklerinde fark ettim. Bunu genç bir arkadaşımla halledebildim... Ki benden daha yaşlı kadınların durumu benden de vahim... Kadın Kurultayı’na bakıyorum, bildiğim kadarıyla genç kadınlar da var ama benim fi tarihinden bildiğim, yaşlı büyük kadınlar da var. Zorlandıklarını biliyorum. Kadın Kurultayı’ndaki kadınlar bir şekilde başka kadınların desteğini almış, bu olanaklara sahip olabilmiş. Yani orda yazıyı yazıp, “gönder”e basabiliyor. Çok büyük hatalar yapıyoruz tabii. Ben sürekli birilerini arayıp bu nasıl oluyordu diye soruyorum.”

Grubun yeni üyelerinden Nazan'ın tartışmalara çok fazla katılmamasının nedenlerinden biri, bilgisayarla ve İnternet'le çok rahat bir ilişki kuramamasıdır⁸⁰:

“Teknoloji daha çok erkek alanı gibi görülüyor ya hani, sonuçta erkeklere ait bir alan, kadınlar daha sonradan buna dahil olmuşlar, her şeyde bunun yansıması var. Bilgisayar kullanma ya da bilgisayara sahip olma bile kadınlar için daha geç... Ben 32 yaşındayım ve toplasan son bir yıldır bilgisayarı kullanıyorum aslında, sadece açıp kapamasını biliyordum. Kendi bilgisayarım hala yok. Çok kadın da böyle, ki bu gruptaki birçok kadın üniversite mezunu, iş-güç sahibi ve anladığım kadarıyla da bu olanağa sahip kadınlar... Kadınlar için yeni bir alan ama özellikle de yeni nesil aslında bunu özellikle de büyük şehirlerde daha fazla kırmış durumda.”⁸¹

Grubun kuruluş aşamasında yer alan ve dört-beş yıllık üyelik döneminden sonra gruptan kendi isteğiyle ayrılan Suna'ya göre, gruptaki yaklaşık 1100 kadının 20-25'i ve genellikle aynı insanlar yazmaktadır. Suna, kadınların teknolojiyle ilişkisinin sorunlu olmaması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “kadınların mekanik aletlerle ilişkisinin aslında kötü olmaması gere-

⁸⁰ Bu noktada ikinci olarak, kadınların teknolojiyle kurdukları ilişkilere bakılmalıdır. Teknolojiyi ve günümüzde de özellikle bilgisayarı deneyimlemenin kadınlarda stres yarattığı çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Bu “teknostres”in yanı sıra, “teknofobi” olarak adlandırılan ve kısaca teknolojiyi kullanma korkusu olarak tanımlanabilecek psikolojik engel, ağırlıklı olarak kadınlarda ve yaşlılarda gözlemlenmektedir. Enformasyon teknolojilerinin erkeklere yönelik olduğu ve erkeklerin araçları oldukları, bu nedenle kadınların başarılı ve etkin bir şekilde teknolojileri kullanamayacakları şeklindeki önyargı “bilgisayar endişesi” (*computer anxiety*) üzerine temellenir (Damarin'den akt. Binark 1999:88). Matematik korkusu da benzer bir korkudur. Bu korkuların temelinde, cinsiyetçi ideolojinin kadınlara ve erkeklere atfettiği toplumsal roller ve toplumsal cinsiyet kimlikleri yatar. Bu ideoloji toplumsallaşma sürecinde kadınları ve erkekleri farklı araçlara yönlendirmektedir. Orta ve yüksek öğrenim kurumlarında kız öğrencilerin matematik ve fen derslerine karşı duydukları korku cinsiyetçi pratiklerin bir sonucudur (88-89).

⁸¹ Görüşmelerden yapılan alıntılardaki yazım yanlışları, ifade bozuklukları, özgünlüğü bozmamak kaygısı ile, anlamayı çok güçleştirmedeği sürece değiştirilmemiş, aynen korunmuştur.

kir, elektrikli ev aletlerinden bir rahatlık var çünkü.” Suna’ya göre, yazan kişilerin sayıca azlığının bir nedeni, bir kısım insanın e-grubu sadece haber almak için kullanmasıdır.

Kadın Kurultayı e-grubunda yazmayı engelleyen nedenlerden üçüncüsü de katılımcının kendini mesaj yazacak kadar bilgili, birikimli ya da yetkin hissetmemedir. Bu durum tahmin edileceği üzere, hem yazma sıkıntısı yaşayan kadınların kendilik algılarından hem de gruptaki tartışma ortamının “daha bilgili/birikimli, daha deneyimli” kadınlarca egemenlik altına alındığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Tülin’e göre, e-grupta kadın hareketi içinde deneyimli olanlar ve bilgi birikimi daha fazla olanların istemeden yarattığı bir iktidar, bir hiyerarşi vardır ve bu da kimi kadınların rahat yazmasını engellemekte, büyük bir çoğunluk yazılan iletilerin hepsini okumakta, ama yazacak, kendini tanıtacak özgüveni bulamamaktadır:

“Zaten orada bazı kadınların baskın biçimde sürekli yazması sessizliğin de çoğalmasına neden oluyor. Fırsat verilmediğini de düşünüyorum ben. Bence o yazmayan çoğunluk özgüvensizlikten ve nasıl yazacağını bilmemekten yazmıyor. Yani orda o kadar akademik ve şey bir dil kuruluyor ki, bilgiç diyebilir miyim, yani doğru kelime bu değil ama, mürekkep yalamış bir dil kuruluyor. İnsanları yazmaktan uzaklaştırıyor, ben büyük bir çoğunluğun onları okuduğunu düşünüyorum.”

Tülin, kadın hareketi içinde saygınlık kazanmış ve deneyimleri olan kadınların görünmeyen bir kabul edilişi ve istemeden de yaratmış oldukları bir hiyerarşinin olduğunu düşünmektedir:

“Yani bazılarının sözüne güveniliyor, bazıları uzlaştırıcı gibi. O konuştuğu zaman sular duruluyor gibi. Bunun yaşla değil statüyle ilgili olduğunu düşünüyorum, deneyim anlamında statüyle ilgili olduğunu düşünüyorum, hatta ve hatta, bildiğimiz anlamda statü, ekonomik statü. Akademisyenlerin dinleniş şekliyle, onlara verilen reflekslerle diğer insanlara verdiğimiz refleksler farklı.”

Songül’e göre de, “tartışmalarda tarafsız, bir kere yazma pratiğinin, kendini yazarak ifade etme gücünün olması gerekmektedir: “Çünkü oraya yazan kadınlar genelde bir biri-

kimi olan kadınlar.” O nedenle yazı dilini iyi kullanamayan kadınlar ortamda izlemeyi tercih etmektedir. Bu “konuşan” kadınlar ayrıca dinleyenlerin söyleyeceklerini dile getirdiği/getirebildiği için, grupta sessiz kalan kadınların konuşmaya ihtiyaç duymuyor olabilecekleri de bu noktada düşünülmektedir.

Arzu ise akademisyen kadınların e-grupta bilerek ya da bilmeyerek kurdukları iktidara şu şekilde değinmektedir:

“Türkiye’de bir de akademi meselesi var. Yani akademisyen kadınların hakikaten bilgi iktidarı var, en azından öyle görünüyor. Bu, daha çekingen, daha kısa, daha ürkek konuşma ya da hiç konuşmama şeklinde yansıyor...Aslında çift taraflı bir şey bu. Hem onların da yarattığı bir şey var hem toplumda da böyle bir şey var zaten. İsminin başında Dr. ya da Prof. olunca insanlarda önden ‘bu çok bilir’ gibi bir şey oluyor zaten. Karşılıklı bir şey, akademisyenlerin kendisi de yaratıyor bunu. Onlar da çok masum değil.”

Süreyya, çok yazarak grupta bazı kadınların sessizleşmesine neden olmak istemediği için 2006 Ocak ayından bu yana gruba sık mesaj yazmadığını söylemektedir:

“Üye sayımız artmasına rağmen yazışmalara katkısı olanların sayısında bir artma olmadı. Bu devrede kendi kendimle yüzleşmek zorunda kaldım. Biz ilk üyelerin sesleri, görüşleri ki bizler biraz daha yaşlı bir gruptuk, yeni üyelerin seslerini acaba ne kadar bastırıyor diye kendi kendime sordum. Ciddi çıkışlarımız, kesinleşmiş tavrımız, benim kişisel olarak radikal feminist görüşlerim acaba ne kadar baskıcı idi? Acaba genç kadınlar benim sesim dolayısıyla mı yazmaktan çekiniyorlar diye kendi kendimi sorguladım. Buna rağmen yazmaya devam ettim; çünkü biz iki-üç kişi yazmasak kimse yazmayacaktı. Galiba kendi kendimle, yazılmasa bile okunuyor diye barışık olmaya çalıştım.”

Suna’ya göre yatay haberleşme zannedilen e-grup üzerinden haberleşme, zamanla bazı insanlarla hiç haberleşememe haline dönüşebilmektedir:

“Elektronik haberleşme kendisine atfedilen ulvi özellikleri, yataylaştırıcı, kararların herkes tarafından alınması, o herkesin tarifine bağlı olarak taşıyor ya da taşıyor ya da herkesin ta-

rifine bağılı olarak eşitsiz, bazı küçük herkesler, büyük herkesler şeklinde konumlandırıyor.”

Son olarak kolaylaştırıcı Kâmuran da grupta hiç yazmayanlar olduğunu ve kendisi sık yazdığı için çok rahatsız olanlar bulunduğunu söylemektedir:

“Ben bazen kendimi kapatıyorum. Bazı kadınların konuşması, bazı kadınları engelliyor. Herkesin ilgi alanı, canını yakan konu farklı oluyor. Hiç yazmamış bir kadın mesela göğüs kanseri olunca bir iki satır yazıveriyor oraya....‘Ben grupta Atatürk diyemiyorum, ne zaman burada Atatürk desem başıma üşüşüyorlar’ diyor birisi mesela. Çok bilgili ve çok yazanlar oluyor. Bunlar bazen kendini çok geriye çekiyor.”

Grup Üyelerinin Profili

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere, gruba düzenli yazan kadın sayısı az olduğu için, sık yazan kadınların grubun profilini tam olarak yansıtır yansıtmadığından emin olunamamaktadır. Genel olarak dünyada ve Türkiye’deki yoksulluk bilgisayar ve İnternet’e erişimi engellediği, bu e-grupta yer alanlara erişim olanaklarına sahip olmaları bakımından seçkin bir grubu temsil ettiği için, grubun Türkiye profilini tam yansıttığı söylenemez. Grubun katılımcılarına grubun profili hakkında çeşitli sorular sorularak, e-grubun zihinlerdeki görüntüsü anlaşılmaya çalışılmıştır. Arzu’ya göre, sadece bilgisayar kullanmasını bilen kadınlar bu e-gruba üyedir. Kendini Türkiye’nin Doğu ve Güney Doğu’sunda yıllarca siyaset yapmış biri olarak tanımlayan Arzu, o kesimden çok az kadının ya da oralardan da belirli birkaç kişinin gruba gelen iletilere ulaştığını söylemektedir: “Çünkü bilgisayar Türkiye’de kadınlara zor ulaşmış bir şey. Erkeklerin de ulaşımı çok zor. Yeni genişliyor, yayılıyor, okuma yazma problemi olan bir memleket.”. “İç Anadolu, Karadeniz ve Türkiye’nin birçok yerinde kadın örgütlülüğü olmadığı için” bu bölgelerin Kadın Kurultayı’nda temsil edilemediğini belirten Arzu’ya göre:

“Gruba üye olmadan önce onların örgütlenme kültürünün genişletilmesi, kadın dayanışma ruhunun genişletilmesi falan lazım. Başka bir örgütlülüğten sonra bu gelir. Bu [Kadın Kurultayı e-grubuna üye olmak] üst bir şey bence. Onun için o

bilinç düzeyi geliŖecek ki, öyle bir gelenek oturacak da ondan sonra sen demesen de üye olurlar zaten.”

Grupta yürüyen tartışmalar veya düzenlenen kampanyalar da grup profili üzerinde ani değişikliklere yol açabilmektedir. Gruptan toplu şekilde ayrılanlar veya toplu halde üye olup kampanyalara destek verenler, hararetili tartışmalara katılanlar olmaktadır.

Songül'e göre 1100 üyeden tartışmalara aktif katılan yirmi üye, kadın hareketinin profilini bir şekilde temsil etmektedir, çünkü aŖaęı yukarı her kesimden konuşan bir kadın bulunmaktadır:

“Oradaki kadınların hepsinin belirgin bir politik duruşu var...Politik bir duruşu olmayan bir kadın yok. Daha çok sol ve feminist bir duruş var. Ama Türkiye profilini yansıttığını düşünmüyorum. Çünkü Türkiye'nin çok büyük bir kesimi a-politik. O anlamda, Türkiye'deki kadınların çok küçük ve pratikte de siyasal çalışmalar yapmış ve yaşlı bir kesiminin orada olduğunu düşünüyorum. Genç insanların çok az olduğunu düşünüyorum ya da konuşan kadınlar en az kırklı yaşlarda veya daha üstü.”

Tülin ise grubun en sağcısından en solcusuna, İnternet ve bilgisayar kullanabilen, bir şekilde eğitim görmüş, okuma yazma bilen ve teknolojik olanaklara ulaşabilen, yani elit kadınlardan oluştuğunu söylemektedir:

“Gerçek yaşamın tam tersi...Biz bir fanusun içinde gibi, elit bir grup kadın, oturuyoruz ve hayatı kendimizin gördüğü gibi zannediyoruz. Oysa ki sokaktaki hayat bunun tam tersi ve belki de böyle bir grubun oluşmasının nedeni de o. Bir avuç insanın, sokakta hiçbir şekilde kendi sözünü üretemeyen ve bastırılan kadınların biraya gelip, birlikte mücadele edebiliriz, yani bu grubun kurulma nedeni de o olabilir. Biz sokakta çok fazla yokuz zaten ya da sözümüz geçmiyor.”

Grup üyelerinin yaş dağılımına ilişkin tahminleri ise birbiriyle zıtlık gösterebilmektedir. Ancak ilginç biçimde, kendini ileri yaş grubuna ait hissedenler grupta gençlerin çoğunlukta olduğunu düşünürken, genç üyeler ise yaşça ileri ve deneyimli kadınların grupta daha yoğun olduğunu düşünmektedir. Orta yaş grubunda bulunan Arzu'ya göre, e-grupta gençler sayıca

daha fazla ve “Genç kesim daha atak, daha canlı, dinamik, daha çok söyleyecek sözü var” iken, yaşça genç olan Sevgi’ye göre, hem yaşça daha ileri hem de “Kendi durdukları yerleri olan ve e-gruba üye olacak kadar bilgisi olan kadınlar. Orta sınıf, feminist ya da feminizme yakın kadınlar. Ne olurlarsa olsunlar bir fikri olan kadınlar” grupta ağırlık taşımaktadır. Gruptan iki kez kendi isteğiyle ayrılıp bir süre dinlenmek isteyen Pınar’a göre, *Kadın Kurultayı E-Grubu* kendisine feminist diyen çok sayıda, farklı geçmiş ve yaşantılardan gelen kadının buluşma noktasıdır: “Profili çok çeşitli buluyorum, ben de Türkiye’nin eylemci kadın profilini yansıtıyor.” Grubun kolaylaştırıcısı Kâmuran ise ellerinde somut bir grup profili verisi bulunmadığını söylemektedir:

“Web’den başvurularda form dolduruluyor. Her yaştan, her eğitim düzeyinden, her şehirden, her politik görüşten kadın üyemiz var. Avukat, eczacı, her meslekten. ABD’den bir sürü profesör var, onlar genelde izliyor. Türkiye’nin adını bilmediğim bir sürü ilçesinden, Avustralya’dan, Avusturya’dan, İsveç’ten üyeler var. ANAP’lılar, Arı Grubu, Başkent Kadın Platformu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi çevresinden üyeler var. Milletvekilleri, lezbiyenler, Öteki-Ben’den lezbiyenler, anti militarist feministler, ekofeministler, anarşistler var.”

Yurttaşlık – Aktivism

Grup Aidiyetinin Tartışmalara Katılma Etkisi

Görüşmeler sırasında dikkat çekici noktalardan biri, gruba daha çok aidiyet hisseden üyelerin, grubun etkinliğini, tartışma ortamının demokratikliğini aşkınlaştırarak anlatmaları olmuştur. Tersten bakıldığında, e-gruptaki tartışma ortamının demokratik olduğunu düşünenler, tartışmalarda daha etkin olabilmektedirler. Tülin, sanal ortamın hem yabancılaştıran hem de yakınlaştıran bir işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır: “Kadın Kurultayı’nda tanıştığım bir sürü insanla gerçek hayattımda iletişim kurdum, yazdıklarımızı yakınlaştırdı bizi ve bunu gerçek hayata taşıyabildik.” Kendini gruba ait hissetmediğini belirten Tülin ayrıca, grupta kurulan “ahbap-çavuş” ilişkilerinin kendisini yazmaktan alıkoyduğunu belirtmektedir:

“Kendimi oraya çok ait hissetmeme nedenlerimden biri ortaklık konusunun sadece kadınlık olması...Daha kendime benze-

yenlere yakınlık duyuyorum...Bazı insanlar bazı insanlarla yazışırken öyle samimi, öyle direkt, arkadaş gibi, dost gibi kuruyorlar ki, hani onlar aralarında konuşuyorlar ve sen de kenardan laf atıyorsun gibi bir duyguya kapılıyor insan. Ama bunun gerçek hayatta böyle olmadığını biliyorum. Mesela İnternet üzerinden tanıştığım ve sonra yüzyüze tanıştığım insanlardan bana şimdiye kadar hiç kötü bir dönüş olmadı. Bana, seninle tanışmayı çok istiyorduk dediler. Aslında bana cevap verilmediği için kendimi kenarda hissediyordum, oysa onlar kafalarında bir yere koyuyorlar ve kendilerince bir yakınlık kuruyorlar. Ama İnternet'te, sanal bir ortamda bunu hissetmiyorsun, yüzyüze görüştüğünde yaşayabiliyorsun.

Ben kendimi kendini bir yerde ifade edemeyecek bir insan olarak görmüyorum ama benim bile oraya çok az yazmama neden oluyor. Sanki bir grup insan birbirini ağırlıyor da, biz de misafir odasındayız gibi..."

Songül, gruba aidiyetle ilgili hissettiklerini şöyle anlatmaktadır:

"Çok nadir yazıyorum. Çünkü kendimi o gruba ait hissedemiyorum. Gruba yeni girdiğim sıralarda, yazdığım bir şeye bir arkadaştan rencide edici bir yanıt geldi. Mesela başörtüsüyle ilgili bir tartışma vardı. Ona uzun uzun cevaplar yazdım, uzun uzun karşılıklar geldi. Hatta bir Kurban Bayramı'nda ben burada çalışıyordum, gitmedim bir yere, başka bir arkadaş da evde çalışıyormuş, öyle mesaj gönderdi. O tür yani empatik şeylerimiz de var. Ama kendimi oraya mesaj yazma konusunda çok istekli bulmuyorum. Çünkü o kadar farklı bir gündem ki benim gündemim, belki elektronik ortam olduğu için, belki o kadınlarla karşı karşıya olsam, daha yakın hissedebilirim....Kadın Kurultayı'nda da kendimi izleyici olarak hissediyorum, katılımcı olarak hissetmiyorum. Belki aynı frekansta az insan olduğu için...Bir arkadaşla frekanslarımız çok tutuyordu, onunla arkadaş, dost olduk sonra. O Kurultay'dan ayrıldı. O da çok güzel şeyler yazdı, ama hiç ses gelmedi. O hassasiyetler kimsede bir yankı bulmadı. Artık zaman kaybı olarak gördü Kadın Kurultayı'nı ve çıktı. Biz hem mailleşiyoruz, hem telefonlaşıyoruz, çocuğu oldu, İstanbul'da yüzyüze görüştük."

Songül'ün gruba kendini ait hissetmeme nedeninin, Kurultay'daki Kemalist kadınların başörtüsü tartışmalarında sert tepkiler göstermesinden mi kaynaklandığı sorulduğunda, Songül görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Yoo, onlara alışkınız biz. Başka toplantılarda da onlarla karışıyoruz ve bir şeyler duyuyoruz. Onları duymak bizi yaralamıyor artık, onlara karşı bir şey geliştirdik. Kişisel olarak, birisiyle iyi bir ilişkim olması için onun beni kabul ettiğini hissetmem lazım, insan olarak varlığıma saygı duyduğunu hissetmem lazım. Bu his gerçekleşmediği zaman kendimi izleyici olarak hissediyorum, katılımcılık isteğim olmuyor. Bu sitede kendimi hala yabancı hissediyorum. Ki ben birçok imza kampanyasını destekledim, Eren'in [Keskin] kampanyasını destekledim. Trabzon'da bir avukat mini etekli kadınlar hakkında dava açmıştı, onları destekledim. Mardin Kadın Platformu'nun bir deklarasyonu vardı, hatta bir sürü düzeltmeler yaptım gönderdim. Böyle birçok şeyi de yazdım, katıldım. Ama çok böyle aman bir şiir yazayım göndereyim, bugün şöyle bir şey hissettim paylaşayım demiyorum. Mesela şimdi başörtüsü tartışması var, ben daha hiç bir şey yazmadım. Sadece bir şeye sinir oldum, içinden Atatürk geçen hikayesine⁸², ona bir tepki göstermek ihtiyacı hissettim. Benim dışındaki insanların tartışması daha çok hoşuma gidiyor, takip ediyorum zevkle.”

Grup aidiyetini engelleyen nedenlerden birini kendini güvende hissetmeme oluşturmaktadır. Örneğin Tülin, kendini

⁸² Görüşmenin yapıldığı günlerde gündemde olan bir tartışma, 24 Nisan 2006 tarihinde "Afife Jale Tiyatro Ödülleri Töreni"nde müzikal komedi dalında ödül alan tiyatrocusu Ali Poyrazoğlu'nun yaptığı konuşmaydı. Poyrazoğlu'nun *Kadın Kurultayı E-Grubu*'na da yansıyan ve gruptaki Kemalist kadınlarla diğerlerini karşı karşıya getiren konuşması şöyleydi: "T.C. parasının sahte olup olmadığını anlamak için parayı ışığa tutar ve üstünde Atatürk resmini görmeye çalışırsınız. Para sahte değilse Atatürk'ün resmini görürsünüz... Bazı adamların ne mal olduğunu anlamak için, onları kaldırıp ışığa tutup bakacaksınız, içinden Atatürk geçiyor mu, geçmiyor mu diye.. İçinden Atatürk geçmeyen adamlara paye vermezsiniz. Cumhuriyete yakışır yaşam biçimlerine sahip çıkınız". (<http://www.teknick.com/forum>)

feminist bir grupla konuşurken hissettiği gibi güvende hissetmediğini, yargılanacağını hissettiğini ifade etmektedir.

Politik Kimliklerin Özgür ve Açık Temsiliyeti

Kadın Kurultayı E-Grubu'nda politik kimlikler genellikle rahat ve özgür bir biçimde ifade edilmekte, ancak buna rağmen konuya daha temkinli yaklaşan katılımcılar da bulunmaktadır. Örneğin Arzu'ya göre, türbanlılar kendini ifade etme konusunda daha çok sıkıntı yaşamakta, Kadın Kurultayı'nda sözlü saldırılarla karşılaştıkları için, kadın hareketi içinde olduğu gibi e-grupta da ürkek davranmaktadır. Arzu'ya göre lezbiyenler de grubun içinde gizlenmektedir. Grupta lezbiyen kimliğini gizlemeyen Tülin, eşcinseller içinde cinsel kimliğini açıklamaktan daha çok çekindiğini ifade etmektedir:

“ [Grupta] şimdiye kadar eşcinselliğe dair bir kaygı duymadım. Ben eşcinseller içinde kendimi deşifre etmeye daha çok korkuyorum. Kaos GL'yle⁸³ ilgili duyuruları ilettim, eşcinsellik konusunda bir şey söylemem gerekiyorsa söyledim, kendi deneyimlerimi aktarmak anlamında da... 'burası kadın kurultayı, burayla hiçbir ilişkisi yok bunların' gibi bir şey geliştirmediler. Geliştirseler de açıklardım...Olumsuz bir gelişme olmuyor diye kabul ediliyorum diye hissetmiyorum, orada her grup kadının olduğunu bildiğim için bana da o elitist yaklaşım var: 'Şimdi eşcinsellere bir şey söylersek kötü anlaşılır, kötü olur, söylemeyelim'. Ben bunu içinde hiç hazmedemeyen kadınların illa ki olduğunu düşünüyorum, her grupta var, gerçek yaşam böyle çünkü ve o da bir yansıması ve mutlaka vardır. Ama ağırlıkta olduğunu sanmıyorum.”

Buna rağmen, Tülin Kadın Kurultayı'nda görünmez bir homofobi (eşcinsel korkusu) olduğunu da düşünmektedir:

“Eşcinsellik üzerine asla konuşulmuyor ama yazılarının içinde eşcinselliği ifade edenler oluyor, çoğunlukta olmasa da ayrımcılıktan söz ederken eşcinsellere yönelik ayrımcılığı zikreden insanlar var. Gruba egemen olan anarşist söylemin eşcin-

⁸³ Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği, 1994'te Ankara'da yayınlanmaya başlayan *Kaos GL Dergisi* etrafında toplanan lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel bireylerin 2005'te kurduğu bir dernektir. Bakınız: <http://www.kaosgl.org>.

sellerle konsensus içinde olduğunu düşünüyorum. Görünmeyen bir homofobi olduğu gibi görünmeyen bir kabul de var. Ben bunu yazışmalardan da tavırdan da hissediyorum, bir saldırı almadım hiç. Ama aslında bunu konuşmak da istemiyorlar.”

Tülin aynı zamanda, politik olarak aşırı uçlarda bulunanların Kadın Kurultayı’nda daha esnek bir dil kurduklarını ve bunun gerçek hayata karşılık gelmediğini düşünmektedir. Tülin her politik grubun e-grupta bir şekilde temsil edildiğini belirtmektedir:

“Gruptaki egemen dil çok anarşizan bir dil, egemen dil anti-militarist bir dil, bana göre öyle. Bunun ağırlığı hissediliyor orada, bu insanlar konuştuğunda bir saygı ve kabul de var. Anarşizan bulmamın en temel nedeni anti-militarizm ve ulusçuluk, milliyetçilik söyleminin yaratılmaması orada. Yani devlete karşı olmak, iktidara karşı olmak, eşitlikçi ve özgürlükçü olmak orada en egemen söylem bana göre. Ve bunların hepsi bana göre anarşizm içinde birleşiyor...Egemen dilin anarşizm olduğunu düşünüyorum. Sağ görüşlerin hemen hemen hiç yansımadığını düşünüyorum, yansıyor ama egemen bir hale gelemiyor. Getirmeye çalışıldığında bile bence sessiz bir konsensüs var, o dili kabul etmeyen. Çok az kişi yazıyor ve yazarlar çok anarşist bir pencereden bakıyorlar hayata. O yüzden o söylem baskın bir söylemiş gibi oluyor. Oysa eminim ki, o kadar üyesi olan bir grupta anarşistler o kadar baskın değil.”

Süreyya, *Kadın Kurultayı E-Grubu*’nda, yazar kadınların pek çoğunun kendilerini ifade ederken eşit ve demokratik bir ortamda olduklarını düşündüklerini ancak, önemli olanın kendilerini ifade etmeyen, deneyip vazgeçenlerin düşüncü olduğunu ve onların kesinlikle eşit ve demokratik bir ortamda olduklarını düşündüklerini zannetmediğini belirtmektedir:

“Aramıza Müslüman (kendi kendilerini böyle tanımladılar) kadınlar katıldı. İlk yazışmalardan sonra vazgeçtiler. Şimdi izliyorlar. Aramıza Kıbrıslı kadınlar katılmıştı ve bence çok önemli idi. Onlar tamamen vazgeçti. Bilmem grubu izlemeğe devam ediyorlar mı? Aramıza Gayri Müslüman kadınlar katılmıyor bile. Aramızdaki Kürt kadınlar ise, bazıları yazar, ba-

zıları da herhalde Türk milliyetçilerinin yazdıklarını ağızlarını kapatmak için elleri ile çenelerini devamlı yukarı iterek okurlar.”

Nuran'a göre, yazmak her zaman çok zorlayıcı olduğu için e-grupta izleyici kitle daha geniş ve grupta feminist tartışma görmek pek mümkün değildir:

“Orada sağlıklı bir temsiliyet söz konusu değil. Türkiye’de ne tartışıyorsak, aynı dille aynı söylemi tekrarlıyor...Türkiye profili bence kısmen var, ama orada sesi çıkmayan ve Türkiye’de de aktif olan belli bir ideolojik duruşu ya da felsefesi olan kadınların oraya yansımaması söz konusu, o nedenle tümüyle o profili çiziyor dedirtemiyor bana. Ama politik tablonun çok yansıdığını söyleyebilirim. Türkiye’deki siyasal duruşlarla oradaki tartışmalar o kadar paralel gidiyor ki, politik angajmanlar vardır elbette, ama kadınlık meselesiyle uğraşman, feminist ideoloji gibi bir ideolojiyi getirmen, o noktada tartışmayı başka bir yere taşımanla mümkün. O taşımayı göremiyorum ben Kadın Kurultayı’nda. Ara ara çıkıyor. Ötekilerin çok saldırgan, insanlara “lanet olsun, bunla mı uğraşacağım” dedirten tavırları nedeniyle pek çok insan kalem oynatmıyor gibi geliyor bana.”

Arzu’ya göre gruptaki herkes kimliğini bir şekilde ortaya koymaktadır: “Ama illegal bir bağı olan insanlar zaten söylemez. Çünkü bu yazışmaların hepsi Türkiye’de emniyet güçleri tarafından da izleniyor. Emniyet’in en rahat izlediği yöntem. Bunu herkes de biliyor, o konuda dikkatli bence.” Kolaylaştırıcı Kâmuran da benzer şekilde grupta politik kimliklerden oluşan bileşimin sürekli değiştiğini söylemektedir:

“ Gruba başladığı anda feministim diyenler de var, ama herkes için o kadar da kolay değil bunu demek Türkiye’de. Aktif çoğunluğun ve izleyenlerin büyük bir bölümü feminist. Başlangıçta daha azdı, şimdi daha çok feminist sayısı. Daha doğrusu feminist demekten gocunmayanların sayısı. “Biz feministler” diye konuşanlar var. Gündemi oluşturanlar arasında Kemalist feministler, Marksist feministler var. Kadın Kurultayı’nda kampanya yaptığımızda üye başvurusunda patlama oluyor. Günlük üye yapma limiti 10, daha fazla yapamıyoruz, o nedenle bazı üye başvurularında gecikme oluyor. Belli görüşlerin ilgilendiği konuda kampanya yapılıyorsa, bütün yakın

çevreleri üye oluyor. Bir dönem Kürtler, bir dönem daha soldan kadınlar dışardan tanıdıkları aracılığıyla takip ediyor grubu, sonra o tartışmada kendi katkısı da olsun istiyor, kendi kişisel temsili olsun diye üye olmak istiyor. Eren Keskin - Fatih Altaylı olayında Kemalist feministlerden 40'a yakın kadın toplu biçimde ayrıldı. Bunlar İstanbul Kadın Çalışmaları çevresinden kadınlardı. Bildiğim isimler özellikle ilk dönem, Medeni Kanun tartışmalarının olduğu günlerde 'bu sanal bir grup' diyerek ayrıldılar, sonra geri döndüler tek tek."

Kâmuran keskin politik tartışmaların geldiği noktaya ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Milliyetçilik tartışmasında özür de diledi taraflar birbirinden. Eskiden böyle tartışmalarda grupça ayrılırlardı. Şimdi gitmiyorlar, yazmasalar da izliyorlar. Önyargıların yıkılmasına yardımcı oluyor buradaki tartışmalar bence. Biraz da hayattaki radikal fikirlerin de orada olması lazım. Çünkü biri yazdığı zaman, öbürü de cesaret ediyor, her görüş yazıyor. Bir sürü insan istemediği için gitmiyor. Tahammüllü olmaya ve anlamaya çalışıyor, karşı olduğu görüşleri bile kelime kelime okuyor, zaman ayırıyor, değer veriyor."

Dilsel Pratikler: Uzman Olmanın Gücü

Grupta kadınların sergiledikleri tartışma üslûbu genellikle sakindir, söylemsel şiddet içermemektedir. Ancak türban meselesi, laiklik, Kürt sorunu gibi Türkiye'nin politik gündeminde de ateşli bir biçimde tartışılan konular gündeme geldiğinde söylemler keskinleşebilmektedir. Tülin, *Kadın Kurultayı E-Grubu*'na yazan kadınların, gerçek hayatlarında bu kadar yumuşak bir üslûp kullandıklarını düşünmediğini, ama grupta şiddet ve hakaret dili kullanmayalım diye dikkat edildiğini düşündüğünü, nadir de olsa bunu aşanların da olduğunu söylemektedir:

"Çünkü diğer üye olduğum gruplardan da biliyorum ki, küfür dâhil, her şeyi yazabiliyor insanlar. Kadın Kurultayı'nda karşılaşmıyorsun, bu da biraz mürekkep yalamakla, biraz eğitimle, biraz da kadın dilinin bir şekilde oluşmasıyla ilgili. Kadın dili çok şiddet içermez...Kimse çok sert, şiddet dili, kaba bir dil kullanmıyor ve bir şekilde yazışmalar benim anlayamadığım bir şekilde bir yerde kesiliyor...Kadın Kurultayı ile benim

üye olduğum bir lezbiyen liste hemen hemen farklılık, her kesimden farklı insanlar anlamında aynı. Bizde Kürt meselesi tartışıldığında kıyametler kopuyor, hakaretler oluyor ve muhtemelen üyelerden bir kısmının üyeliğine son verilerek bitiyor tartışmalar, burada şimdiye kadar hiçbir üyenin üyeliğine son verilmemiş ama bir şekilde tartışma duruluyor. Ben o durulmanın gerçek hayata tekabül etmediğini düşünüyorum...kimse kimseyi ikna edemeyeceğini biliyor, herkes kendi durduğu yeri belirtiyor ve bir süre sonra da uzatmıyorlar onu.”

Tülin, tartışmalarda şiddet dili kurulmasına ilişkin şu örnekleri aktarmaktadır:

“Apo’ya [Abdullah Öcalan] gerizekalı yazmıştı biri mesela, bence korkunç bir mail’di. Apo’yu kişisel olarak hiçbir şekilde tasvip etmediğim halde, tüylerim diken diken olmuştu okurken. Yani politik olarak bir şeyi reddedebilirsin ama kurulan dil böyle bir dil olmamalı. Zaten hiçbir anlamı olmuyor...Türbanlılara karşı da çok şiddet dolu, çirkin bir dil kullanıldığını gördüm mesela. Korkunçtu mesela o Ali Poyrazoğlu örneği. Ben de İslam ülkesinde yaşamak istemiyorum, ben de karşıyım, elime silahı alıp öldürmem onları bunun için ama ben asla öyle bir dil kurmam, alay etmem, hakaret etmem.”

Kürt sorunu, türban sorunu gibi netameli konularda grupta çıkan tartışmalarda tutturulan üslûbu nasıl bulduğu sorulan Songül şöyle yanıt vermektedir:

“Aşağı yukarı bu mevzularda aynı kişiler arasında bir gerilim yaşanıyor. Böyle bir konu çıktığı zaman artık kimin ne söyleyeceğini biliyorsun grupta. Kimin hangi üslupla yazacağını, kimin ne akıllar öğreteceğini biliyorum. Bazen X’i hiç okumadan geçiyorum, tahmin ediyorum ne diyeceğini.”

Nuran, gruptaki yazışmalarda kullanılan ve -meli, -malı ile biten emirvari öneri kipi içeren cümlelerden çok rahatsız olduğunu belirtmektedir:

“‘Birbirimizi anlamalıyız’, ‘Birbirimizin dediğini duymalıyız’, ‘Farklılıklarımızla yan yana durmalıyız’, böyle klişeler var, bunlar çok önemli ama onlar orada dursun. Bunların hayata geçirilmesinin böyle bir şey olduğunu düşünmüyorum ben.

Özel olan politiktir dedik, siyaseti de mutfağın tenceresine çevirdik. Gündelik hayatın bilgisi çok önemlidir dedik, sadece bu bilgi önemliymiş ve diğer bilgilerin hiçbir değeri yokmuş gibi davrandık. Yani bokunu çıkarmak böyle bir şey. Yani hep böyle uçlara götürülüyor. Başka bir şeyi taşımaya çalışırken, öteki her şeyi yok sayan bir şeye dönüşüyor. Kadın Kurultayı'nda da böyle bir şey görüyorum ben."

"Gruba iki satır bir şey yazmak için iki saat telefon görüşmesi yapıldığını, Kadın Kurultayı'nın elektrikli ve gergin bir ortam olduğunu" belirten Suna'ya ve İnternet'in dokunmanın yerini tutmadığını söyleyen Nuran'a göre Kadın Kurultayı'nda yapılan tartışmalar, önyargıların azalmasına değil aksine, kemikleşmesine neden olmaktadır. Nuran bu konudaki fikrini şöyle açıklamaktadır :

"Şimdi şiddet tırmandı ve Güneydoğu'da yeniden bir savaş başladı⁸⁴. Başlamasıyla birlikte, memleketimin tek çakıl taşı bile vermem'lerle hak hukuk, gak guk, 'ama biz de özgürlük için savaşıyoruz' diyenler, yani devleti savunanlarla, öteki taraftakilerin, yani her koşulda savaşı savunanların savaşı başladı. Çok kısa bir süre önce, Diyarbakır olayları patlak vermeden önce, bu insanların yazışmaları böyle değildi birbirine karşı...gözüne baktığın bir insanı öldürmesi çok zordur meselesine çok inanırım ben. Gözüne bakmaların daha kalıcı, daha birbirini anlamaya yönelik şeyler yaratacağına inanırım ben, sanal alemde daha etkili."

⁸⁴ Burada dile getirilen olayı betimleyecek olursak: 24 Mart 2006'da Muş ili Şenyayla kırsalında 14 PKK (HPG) üyesinin kolluk kuvvetleri tarafından öldürülmesinin ardından, PKK yetkililerinin operasyonda kimyasal silah kullanıldığını ifade ederek cenazelere sahip çıkılması çağrısında bulunmasıdır. Dini merasimden sonra, bir grubun sloganlarla cenazeye eşlik etmek istemesi üzerine kolluk kuvvetleri göstericilere müdahale etmiştir.

(<http://www.mazlumder.org/ana.php?konu=rapor&id=1051&lang=tr>). Daha sonra başlayan ve günlerce süren olaylarda 5'i çocuk 10 sivilin güvenlik kuvvetleri tarafından açılan ateş sonucu hayatını kaybettiği İnsan Hakları Derneği-Diyarbakır Şubesi tarafından açıklanmıştır (<http://www.bianet.org/2006/04/07/77356.htm>).

Arzu, yazan kişinin ruh halinin cümlelere yansıdığını, bazı tartışmalarda sert yazıldığını cümlelerden anladığını söylemektedir:

“Cümlelere ufak nidalar ekleniyor falan, off'lar poff'lar, yani o tür şeylerden anlaşılıyor. Anlaşılacak biçimde yazıyor arkadaşlar, o konuda yetenekliler. Ben gözümün önüne getiriyorum, bu arkadaş yazarken öfkeli yazmış diye bir his uyanıyor bende. Onun için sanallığı gittikçe uzaklaşıyor. Kültür seviyesi uygun olan arkadaşlar dikkat ediyorlar.”

Sevgi'nin gruptaki tartışma üslupları nedeniyle politik kimliklerin ifade edilmiş biçiminin gerçek hayattakinin tam tersi olduğunu vurgulamaktadır:

“Benim en çok gözlemlediğim Kemalist ve Kürt kadınlar arasındaki ufak tartışmalar. Neredeyse sanal olmayan hayatta Kemalist kadınlar tarafından susturulan ve baskılanan Kürt kadın sesi, grupta tam tersine Kemalist kadınları susturan bir ses oluyor. Bu iki sesin hala birbiriyle alıp veremedikleri var. Ve üsluplar sanal/sanal olmayan ortamlarda ters görüntü veriyor... Sanal ortam suskun/ susturulan sesleri yükseltiyor. Baskın ve gürültücü sesleri de susturuyor.”

Tülin de e-grupta bazen sorumsuzca yazışıldığını belirtmektedir: “Sanal ortamda ‘beni kimse tanımıyor’un verdiği bir rahatlıkla belki süperego biraz zayıflıyor, ego’dan id’e doğru bir gidiş oluyor iletişim dilinde. Ben buna hiç anlam vermiyorum. Sen bunu gerçek hayatta benim gözümün içine baka baka yapabilecek misin?”. Gerçek yaşamda söylenemeyen sözlerin siber uzamda kolaylıkla söylenebiliyor oluşu ve kişilerarası ilişkilerde sorumluluk hissedilmemesi etik rahatsızlıklar yaratmaktadır. Bilgisayar dolayımı iletişiminde, özellikle kullanıcının anonim kaldığı durumlarda çok sık karşılaşılan bu ve benzeri sorumsuz/özensiz davranış biçimleri, İnternet, sohbet odaları, chat üzerine yapılan akademik çalışmalarda derinlemesine irdelenmektedir (Pixy Ferrs, 1996; Scott Sorensen, 2001; Göker 2004; Binark 2005a, Necdet Subaşı 2005, Bowker 2005).

Kadın Kurultayı E-Grubunun Türkiye’deki Kadın Politikasına Etkisi

Görüşme yapılan kadınlar, özellikle somut mücadele süreçlerinde grubun Türkiye’nin kadın politikasının gelişmesine olumlu bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Örneğin aynı zamanda avukat olan Tülin, Barbie operasyonu⁸⁵, kanunlarla, ceza yasasıyla, soyadı kanunuyla ilgili yapılmak istenen çalışmaların grupta tartışıldığını, önerilerin oraya sunulduğunu, taslak metinler üzerine bir sürü hukukçunun tartıştığını ve son halinin verildiğini ve tekliflerin öyle götürüldüğünü söylemektedir. Tülin’e göre, Türkiye’de demokratik kitle örgütleri bile böyle katılımcı bir süreç izlememektedir. Süreyya, grup çalışması olarak yapılan ve hem yurt içine hem de yurt dışına imzaya açılan imza kampanyalarının kurultay dışında da çok dikkatle izlendiğini ve konuyla ilgili olumlu sonuçlara varıldığını hatırlatmaktadır. Nuran, son dönemde özellikle bu tür e-gruplar aracılığı ile ortaya çıkan “sanal âlem feminizmi”nden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir:

“Sanal âlem feminizmi diye bir şey olduğunu keşfettim. Yani hayattan kopuk, seyirci bir kitlenin karşısında, bir sandalyede sabahdan akşama kadar oturup sadece mesaj yazıyorlar. Önemli değil ne yazdıkları, nereye gideceği, kime ne dedikleri, önemli olan sadece orada A kişisinden bir şey gelmiş olması. Bu negatif etkileri olan bir şey, doğru bulduğum bir şey değil.”

Suna’ya göre, üye olduğu dönemde, Kadın Kurultayı’ndaki tartışmalar, kadın hareketinin gündemine yansımaktaydı, ancak bir takım olumsuz yanları da gözardı etmemek gereklidir:

⁸⁵ Magazin başınında ünlü bazı kadınlarla ünlü futbolcu, işadami ve politikacıların para karşılığı birlikte olduğu iddiasıyla ortaya atılan ve “Barbie Operasyonu” olarak isimlendirilen olayda, sözkonusu kadınlar teşhir edilmiş, oysa olayın faili olan erkeklerin adı bile geçmemiştir. İstanbul Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından olayın tümüyle kadın üzerinden kavrandığını gösteren “Barbie Operasyonu”, o tarihte birçok kadının örgütü tarafından eleştirilmiş, tartışmalar Kadın Kurultayı’na da yansımıştır.

“Bu etkinin boyutlarının ne olduğuna ayrıca bakmak lazım. Ne kadar ayıklayıcı, dışarda bırakıcı, ne kadar gruplar üzerinden konuşurucu, şahısları yok edici özellikler taşıdığına ayrıca bakmak lazım. İmza koyarken her zaman bireysel katılıma açık oluyordu. Medeni Kanun’la ilgili tartışmaların Kurultay’da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela Antalya’lılar dağa çıkmıştı⁸⁶, hepimiz takip etmiştik, onun fotoğrafları falan geldiğinde hepimiz çok heyecan duymuştuk. Enerjiyi bulaştırıcı, yayıcı, güçlendirici, haber taşıyarak zenginleştirici bir yanı var...Bir süre sonra keçiboynuzu gibi hissettim, o ayrı bir şey.”

Suna, genel olarak Türkiye Kadın Hareketi’nde sorunlu olarak gördüğü “cevap yetiştirme” tavrını Kadın Kurultayı’nda da gördüğünü belirtmekte, kadın hareketinin kadın hakkı ihlallerinin çok yoğun yaşandığı Türkiye’de sürekli tepkisel eylemler geliştirmek zorunda kalmasını şöyle eleştirmektedir:

“Genel olarak Kadın Kurultayı’na bu tepkicilik esaslı, bir şeye cevap yetiştirme tarzlı çok haberin geldiğini düşünüyorum. Başbakan bilmem ne demiş, ona cevap verelim, bilmem nerede ne olmuş, ona da yanıt verelim..olduğunda başka projelerin, ortaklıkların üretilmesi açısından pek zengin bir ortam olmadığını düşünüyorum...Bazen tabii ders vermek, açıklama yapmak önemli ve gereklidir, ağırlığını hissettirmek, politik duruşunun farkındalığını yansıtmak çok gereklidir. Ama bu zırt pırt olduğu zaman hakikaten yumuşak ve etkisiz bir şeye dönüşüyor. Her gün basın açıklaması yapmak gibi...Yani söylüyor mu söylemiyor mu farkına varmadığın bir şeye dönüşüyor, kadınlar bile izlemez hale geliyor...Çünkü her biriyle uğraşıp bir şey yapmak mümkün değil, ana hattı kurmak, kendi ana akımını oluşturmak için zaman bırakmıyor, ki bu da bir dezavantaj”

⁸⁶ 2001 yılında TBMM’de Medeni Kanun görüşmeleri devam ederken kalabalık bir feminist grubu Antalya’da bir dağa çıkmış, oradan İnternet bağlantısı kurarak Ankara, Diyarbakır, Van, İstanbul, New Jersey’den birçok kişi ve örgüte eylem fotoğraflarını anında göndermiş, eylemlerini adeta canlı yayınlara duyurmuşlardı. Daha sonra eylem jandarma müdahalesi ile son bulmuştur.

Suna'nın Kadın Kurultayı'na yönelik geliştirdiği eleştirilerden biri de, fazlasıyla yerel bir haberleşme ağı olarak kalması, uluslararası haberleşme ağlarından Kurultay'a çok az haber akışı olmasıdır. Ancak Suna bu durumu engellemenin maliyetinin de yüksek olduğunu farkındadır: "Gruba ya olduğu gibi aktarılacak, ya özetlenecek ya çevrilecek. İngilizce bilmeyen ya da benim gibi Fransızca bilmeyen bir kadının önünden SOS FEMME haberleşme bültenleri şakır şakır aksa ne olacak?". Songül, Kadın Kurultayı'ndaki tartışma süreçlerinin Türkiye'nin kadın politikasına olumlu anlamda etki ettiğini düşünmektedir:

"Belli konularda hassasiyet ve farkındalık geliştiriyor. Farkındalık olsa bile, hassasiyet olmayabiliyor, o sizin için bir süre uykuya yatmış olabiliyor... Kurultay tek başına etkili olmuyor da, eylemleri, önerileri çabuk tepkiyle karşılanan, saygı duyulan, önem verilen insanlar var. Onların getirdiği, ortaya koyduğu öneriler çok çabuk sahipleniliyor...Dolayısıyla teorik anlamda kadın politikası üretimine çok fazla katkıda bulunduğu sanmıyorum çünkü teorik tartışmalar çok az yapıyor, ama gündelik politika, gündelik duruş, tavır alış, aktüel tavir üretiminde etkili olduğunu düşünüyorum. E tabii bu aktüel şeyler de neticede teorilerimizi de etkiliyor belki, zihin dünyamızdaki şeylerin, daha belirgin hale gelmesine, bazı içselleştiremediğimiz, içselleştirmekte zorlandığımız şeyleri daha kolay içselleştirememizi sağlıyor."

Neşe, e-gruptaki tartışmaların Türkiye'deki kadın politikasına etkisi konusunda şunları söylemektedir: "Herkes neredeyse birbirinin "hık" deycisi durumunda. Bozacı ile şıracılar bir arada. Bir politika yapılacaksa onların politikası olacaktır. Benim değil."

Kolaylaştırıcı Kâmuran ise *Kadın Kurultayı E-Grubu*'nu bir şekilde üniversite ortamı gibi gördüğünü söylemektedir:

"Biri mesela bir konuda ne düşünüyorsa yazıyor, sonra grupta tartışılıyor, sonra diyor ki, iyi ki de yazmışım, yazmasam bu görüşümün yanlış olduğunu öğrenemeyecektim...Bence çok demokratik bir ortam. Bütün partilerden üyelerimiz var. Aşırı sağdan bile üyeler var. Burada önemli olan bir orta zemin var. Bir tartışma başlayınca en uç görüşler tartışmaya başlıyor.

Türban karşıtı ve türbanı savunanlar mesela...Bu uçta olanlar sertleşmeye başlayınca, kişiliği, hayat görüşü, politik görüşü bu sertliğe izin vermeyenler bu orta noktaya çağırılmaya başlıyorlar. Fatih Altaylı meselesinde de vardı, adama böylece ceza aldık. Ben de o orta noktayı seviyorum, demokrasi orada mümkün çünkü. Birçok e-grupta bu kadar rahat tartışıldığını düşünmüyorum. Herkes rahatça fikrini söylüyor, o uçta olanların da varlıkları öyle anlamlı. Ama onlar da gitmiyor, aynı platformda olmayı istiyorlar. Bu da tahammülü gösteriyor...Türkiye'nin politik gündemini değil belki ama kadın hareketinin gündemini kesinlikle etkiliyor bu grupta yapılan tartışmalar. Farklılıklarla birarada olmak burada başarılı. Diğer gruplarda yapılan işler burayı, burada yapılan işler diğer grupları besliyor. İmzalar buradan gidiyor.”

Kâmuran'a göre, birçok STK nasıl muhalefet yapılır bu e-grup aracılığı ile öğrenmiştir:

“Kadın hareketi bu e-grubun da katkısıyla lobcilik yaptı, sokak eylemleri yaptı, dağa çıktı, meclisi bastı. Bu yıl (2006) 8 Mart'ta hazırladığı metinle muhtıra verdi resmen. Bu çok önemli bir metin. Namus kavramı nasıl kullanılıyor, kota kavramı nasıl kullanılıyor bu metinde çok önemli. Çubukçu meselesi varken, kafaların karışık olduğu bir noktada bir manifesto oldu o metin. Mesela Neval El Saadawi imza kampanyasını grup kendi yaptı. Başka uluslararası işler de yaptık. AB grubu, Avrupa Kadın Lobisi politikalarına da buradan müdahalede bulunabiliyoruz. Merkezi politikayı değil belki ama sivil politikayı mutlaka etkiliyoruz, ki Nimet Çubukçu kampanyası⁸⁷ merkezi politikayı etkilemektir aslında. Çok enteresan kadınlar var grupta: bürokrat, milletvekili, bakan danışmanı, üst düzey falan. Onlar buradan aldıklarını hayata bire bir aktarıyorlar. Burada yapılanların, konuşulup tartışılanların yüzde 40 dönüşü oluyor diyebilirim bir oran vermem gerekirse. Bende gittim bilmem kime ne söyledim diyor mesela. Çubukçu, davasını çeksin diye uğraştık önce mesela. Kaybede-

⁸⁷ Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu'nun, *Hürriyet* Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde yer alan "Kadın örgütleriyle değil, bazı kadınlarla sorunum var" açıklamasının ardından kadın örgütleri ortak bir basın açıklaması yaparak, Bakanı protesto etmiştir (<http://www.bianet.org/2006/02/14/74637.htm>).

ceğini anlayınca son dakika çekme menavrası yaptı Çubukçu. Hükümet politikalarını bu noktada etkiliyor mesela. Artık bizim bu modellerle iş yapmaya çalışan gruplar var. Bizim haklı olduğumuz kamuoyunda ispatlandığı zaman, karma örgütlere giden kadın sayısı artıyor, kadınların kendine güveni geliyor çünkü.”

E-Grup Dolayımı Aktivizm

Görüşme yapılan kadınlar, özellikle somut kazanımların elde edilebileceği durumlarda aktivizmin e-gruplar üzerinden ilerlemesini genellikle olumlu bulduklarını belirtmekte, etkinlik, yaygınlık ve hız bakımından e-grupların etkili olduğunu ve birçok somut katkısı bulunduğunu söylemektedir. Ancak hareketin tek başına ve sadece e-grup aktivizmine dönüşmesini de olumlu karşılamamakta, aksine tehlikeli görmektedirler. Kadın Kurultayı’nda örgütlenen ve olumlu sonuçlanan örnekleri Arzu şöyle özetlemektedir:

“Bir mitingde Kürtçe ‘Merhaba Kızkardeşlerim’ diyen Handan Çağlayan hakkında dava açılmıştı. Kurultay üzerinden imza kampanyası oldu. 300’ü aşkın imza toplanmıştı. Bu imzalar hakimın kararını etkilemişti, hakim kendi dillendirmişti, bu kadar kadın desteği var size diye. Mesela Kadriye Demirel’di galiba, Diyarbakır’da kardeşi tarafından namus cinayetinde öldürülmüştü. Bir dini bayram tatiliydi. Biz Kadın Kurultayı üzerinden eylem örgütledik. Onu hiç unutmam. Yurtdışından Süreyya⁸⁸ yazdı. Biz evden, kimi Diyarbakır’dan, kimi oradan, kimi buradan, metni oluşturduk, eylemi örgütledik. Cenazeye sahip çıkıldı, mesela o hoş bir şeydi. Şu an Eren Keskin için imza kampanyası yürütülüyor. Kadınların TCK çalışması da Kadın Kurultayı üzerinden oldu. Ama Kadriye Demirel çok somuttu. Tatil gününde, evlerimizden biz önemli bir eylemi örgütledik ve o cenaze töreni önemliydi. Kürt ve Türk kadınları o öldürülen kızın cenazesini omuzlarında taşıdılar. Oradaki feodalizme de çok güzel bir yanıtı.”

Tülin de aktivizmin sadece e-gruplar üzerinden gerçekleşmesinin kendisini çok rahatsız ettiğini, e-grupta imza toplamak yerine toplanıp Meclis önünde eylem yapmanın politi-

⁸⁸ Bu metinde takma ismi kullanılmıştır.

kacılara “halk burada ve bize karşı” duygunu vereceğini ve bunun da daha etkili olacağını söylemektedir:

“Diyelim ki o kanun çıktı, biz o hakları elde ettik, mutlaka faydası olacaktır ama o kadın gücünden etkilenmeyen erkekler ve kadınlar o kanunu fiilen nasıl yaşatacaklar, nasıl uygulanacak o kanunlar? Bir hak elde ediyorsun ama toplumu dönüştürmeden elde ettiğin o haktan kaç kişi yararlanacak, kaç kişi yararlanma cesareti bulacak?”

Ancak, Tülin, hiç bir şey yapmamaktansa hiç değilse e-grup aracılığıyla bir şey yapmanın önemli olduğunu, e-grup olmasa, kadınların birbirlerinden haberdar olamayacaklarını, bu iletişim ağının kolektif bir şey yapmak için gizilgüce sahip olduğunu da düşünmektedir. Nuran’a göre, e-grup üzerinden gerçekleşen aktivizmin başarıya ulaşma nedeni, siber uzamla sınırlı kalmamasıdır:

“Teknoloji ya da sanal âlem, bizim işimizi hızlandıran, daha hızlı müdahil olmamızı sağlayan bir olanak. Maddi kaynak kullanımı konusunda daha tasarruflu davranmamızı sağladı. TCK için eylem hazırlıkları yaptığımızda telefonların başından ayrılmadık. Her kadın telefonla ilişkiye geçti, bir yandan e-gruplarda yazıyıyorduk, bir yandan telefonlarla ilişkiye geçiyorduk. Yani eski örgütlenme geleneklerine yenileri ekleyerek daha da güçlendik. Sağdan soldan gelen kadınlarla Mecelis’ten ayrılmayıp lobi faaliyeti yaptık...Mesela Nimet Çubukçu’nun protesto metnini telefonla beş kadın birbirimize haber vererek, gece ikiye kadar çalışarak, sabah tekrar başlayıp öğlene metni oluşturup, o saate kadar cep telefonları ve ev telefonları susmayarak ve e-grupta dağıtarak hazırladık. Akşam beşte 56 tane örgüt imzası toplamıştık. Yani e-grup olmasaydı, bu kadar hızlı olamazdık. O zaman beş kadın akşama kadar 56 örgütü arayacaktı tek tek.”

Bu noktada Suna aktivizmin elektronik ortam üzerinden gerçekleşmesinin farklı hiyerarşilere yol açması sorununa dikkat çekmektedir:

“Sadece e-grup üzerinden yüzde yüz demokratik katılım mümkün değil. Yüz milyonlarca insana bırak İnternet’i, günde bir doların altında, ekmek bulmak sorunken, açlık varken, İnternet’te demokratik katılımdan söz edeceksin. Hayatın sadece bir

parçasının bu haberleşme ağı olduğunu unutmamak gerekir. Ben birbirimize dokunabilmekten çok söz ederim, her zaman elle dokunmak değil ama. Ankaralı Feministler'in 8 Mart'ta gündüz gösterilerine katılamamıştım ama gece sokak gösterisine katılmıştım. Orada genç kadınlarla birlikte olmak bana çok iyi gelmişti. Bu ortamda ne kadınların sesini duyuyorum, ne gözlerini görüyorum, ne heyecanlarına ortak oluyorum, o enerjiyi sokakta hissetmek çok önemli...Her birinin yeterli tarafları üzerinden giden iyi bileşimler yaratmalı. Genel olarak elektronik haberleşme olanağının, bu imkanı elinde tutanlar için çok önemli bir şans olduğunu düşünüyorum.”

Suna, e-gruplarda toplanan imzaların ve o imza sahiplerinin görünmemesi ile ilgili düşüncelerini bir örnekle şu şekilde anlatmaktadır:

“Türkan Akyol'un Bakan olduğu dönemlerde onun çok önemli bir danışmanı vardı. Yıllar sonra bir başka vesileyle biraraya geldik, 'bu bakanı da Türkan Hanım'ı mahvettiğiniz gibi mahvediyor musunuz, faks makinamız sizin yüzünüzden çalışmaz durumdaydı' dedi. Hakikaten o zaman hatırladım da, böyle eskiden Kızılay'da buluşur kuyruklar oluşturur, faks çekerdik, saatlerce faks makinelerini meşgul ederdik. O insanların hayatında 'biz buradayız' diye gösteren, etkileyen bir şeymiş demek ki. Elektronik haberleşmenin böyle bir şeyi yok, bir tıka bakıyor.”

E-posta kutularını e-posta bombardımanına tutmanın da bir eylem biçimi olup olamayacağı sorusuna ise Suna şöyle yanıt vermektedir:

“Bürokratların, bakanların, başbakanın inbox'ları [e-posta kutuları] bizimkiler gibi değil, çok nadir doluyor. O kadar iyimser olmamak lazım, onu yapabilecek kadar e-posta gönderebiliyorsa biz bayağı güçlüyüz demektir...Protestolarda e-posta göndermenin hayırlı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü o mailbox'ları onlar temizlemiyorlar, sekreterleri, danışmanları falan temizliyorlar, büyük olasılıkla da küfrediyorlar. Yani doğrudan kişiye değen bir şey değil. Yani sen iki üç klasör faks doldurduğun zaman fiziksel olarak görüyor. Biz hala gözüyle düşünen bir yapıya sahibiz...Bizde hala politik düşünme, kafa sayısı ile olduğu için. Hala sokak gösterilerinin önemli olduğunu düşünüyorum. Balkonlardan, pencerelerden, tüllerin arkasın-

dan şöyle ya da böyle konu üzerine düşündüklerini, kafa yorduklarını düşünüyorum. Elektronik haberleşmede böyle bir şey yok. Ben elektronik haberleşmeyi kendi aramızda bir şey oluşturmak için daha yararlı görüyorum.”

Suna'nın dikkat çektiği noktalardan biri de genel gündeme ilişkin e-grupta konuşulup tartışılanların “memleketin arkasına söylemiş gibi hissedilmesi”dir: “O zaman memleketin ortasına hiç söylemiyoruz çünkü, orada hiç sesimiz kalmıyor”. Tam bu noktada hararetli bir teknopolitika savunucusu Douglas Kellner'in sınırlı zaman ve kaynakların tamamen siberpolitik alanlara yatırılmasının bazı potansiyel tehlikeleri olduğu uyarısını hatırlamakta fayda var. Tıpkı 1960'larda, yeni sol harekete mensup grupların, yanlış bir kararlar, eylem ve gösterileri anaakım medyanın ilgisini çekmek üzere kurgulamasında olduğu gibi, teknopolitikanın abartılmaması ve enerji ve çabaların bu şekilde ziyan edilmemesi gerekmektedir (2004: 733).

Nazan, tartışmaların, kampanyaların, birtakım tepkilerin e-grup ortamında gelişmesinden rahatsız olduğunu belirtmektedir:

“O gerçek anlamda olması gereken, kadınların sokakta olmasını, eylem yapmasını, bir araya gelip değerek, gözgöze, omuz omuza tepki vermesinin de önünü kesiyor. Çünkü insanlar bir şey yaptım, bir olay karşısında ne oldu, imza kampanyası oldu, imza attım, birileri o imzayı bir yerlere taşıdılar diyor, sanki tepki vermiş gibi oluyor. Gerçek yaşamda çok karşılığının olduğunu, çok da gerçekten işe yaradığını da düşünmüyorum. Birçok insanın bundan haberi de olmuyor. Sonuçta bu mail grubunda kaç kadın var? Ama genelini de sayarsak, bu kadınlar zaten kadın hareketinin şu veya bu şekilde içinde olan insanlar. Bunun dışında kalan kadınların ya da toplumun bundan çok fazla da haberi yok. Bu anlamda biraz kendi kendine boşalmayı da sağlıyor.”

Nazan'ın altını çizdiği “sanki tepki vermiş gibi” olma sorunu, Kellner'in dikkat çektiği noktalardan biridir: “İnternet demokrasisinin (insanların salt mesajlaşarak ya da belli bilgileri dolaşıma sokarak kendilerini politik olarak yeterince aktif görme yanılışına kapıldıkları) kendi içine kapalı bir dünya haline alması tehlikesi mevcuttur” (2004: 722). Sevgi'ye

göre, bu kampanyaların e-gruplar üzerinden gerçekleşmesinin tek nedeni hızdır:

“Sanırım hızın da gerekli ve zararlı olduğu zamanlar değişiyor. Bunu alınması gereken tavır ve yapılması gereken eyleme göre değerlendirmek lazım. Mobilize etmek, hız anlamında çok olumlu. Ama doğru kültüründen mi kaynaklanıyor nedir, illa bir ses, bir bakış, bir dokunma, bir fincan kahve bir bardak çay olmalı ki, canlı canlı hissetmeliyiz ki yabancılaştırmayalım. Bence [e-grup aktivizmi] yabancılaştırıcı. Ama hızlandırıcı da. Ama hız iyi bir şey mi orası da tartışılır.”

Kolaylaştırıcı Kâmuran’a göre, grupta ne zaman ortak ve iyi bir şey yapılırsa, yeni kadınlar yeni çalışmalarla ortaya çıkmaktadır:

“Pınar Selek, Eren Keskin, 8 Mart, Çubukçu, AB hibe programları eleştiri metni, eğitimin özelleştirilmesi. Bunların hepsi son bir iki ayda olan şeyler, arka arkaya. Buna bayılıyorum ben. Müthiş bir enerji ve hareket var. İsteyen kendi bir eylem, imza kampanyası başlatıyor. Mecliste, ‘bu kadınlar yaparsa olur’ diyen bir grup var, belli kadınlardan korkuyorlar. Medeni Kanun görüşmeleri döneminde biz mecliste görüşme yapıyoruz, bir yandan milletvekillerinin bilgisayarlarına, fakslarına protesto metinleri geliyor. TCK görüşmelerinde, Komisyon’da görüşmeler devam ediyor, milletvekilinin cebi kapalı, adam görüşmeden çıkıyor, telefonunu açar açmaz ben arıyorum ve ‘bunu nasıl dersiniz’ diyorum. Adam diyor ki, 10 dakika önce içerde söyledim bunu, tavanda size bakan bir pencere mi var’ diyor. Muhtemelen içerde bekaret konuşuluyordu...Tek tek kadınların güç kazanması, kendi gruplarını oluşturma motivasyonlarının artmasında bu grubun etkisi oluyor. Uluslararası olarak da iyi örgütlendik. Farklı gruplar farklı eylemler yapıyor, bu grup üyesi bir sürü kadın Kadın Kurultayı’nın eylemi diye gidip katılıyor mesela. Pazartesi Dergisi güzellik yarışmasını bastığında bu gruptan birçok kişi katıldı. Amargi’nin konferansında yine aynı şekilde oldu.”

“Doğrudan demokrasinin gerçekleşmesinde bir araç olarak e-gruplar”

Alan çalışmasında kadınlara yöneltilen sorulardan biri de, özellikle gelişmiş ülkelerden kuramcılarının, e-grupların Ati-

na'daki doğrudan demokrasi uygulamalarını yeniden gerçekleştirmeyi sağlayacak bir araç olduğu yönündeki savları konusunda ne düşündükleriydi. Görüşülen kadınlardan Pınar dışında hiçbiri, e-grupların doğrudan demokrasinin gerçekleştirmesinde doğrudan bir araç olduğunu düşünmemektedir. E-gruplar, tek başına bir mecra olarak değil, hep doğrudan ya da değil demokrasinin hayata geçebilmesi için yardımcı bir araç olarak düşünülmektedir. Nuran e grupları Antik Yunan'ın demokrasisine değil ama Antik tiyatrolarına benzetmektedir:

“Antik Yunan'ın Antik tiyatroları gibi, izleyicisi çok, oyuncusu az oyunları gibi. O oyuncular sahneden hiç inmiyorlar. Herkes adına konuşuyorlar. Epik tiyatro gibi, bir gösteri, bir oyun, bir seyircisi olduğunun farkındalar. Tribüne oynamak, bu oyunun içinden konuşmak. Bunu haksızlık gibi görme, aşığılamak için söylemiyorum ama böyle bir şey var. Bilenler, sesi daha yüksek çıkanlar, bir şekilde yazma cesareti olanlar daha çok konuşuyor. O zaman daha hegemonik bir ilişki kuruluyor. Başkaları adına konuşma oluyor. ‘Siz Türkler’ gibi, dilde temsiliyeti kuruyor, dilde ötekileştiriyor. Aslında dil her şeyi ortaya koyuyor.”

Nuran, hâl böyleyken, bir de teknoloji erişiminin bu kadar sınırlı olduğu bir coğrafyada, böyle bir toplumsal yapıda doğrudan katılımdan söz edilemeyeceğini düşünmektedir:

“Düşünsene, 90'lı yıllarda bir kadının başına geleni bu kadar çabuk duyamıyorduk ve anında hareket geçemiyorduk. Bu müthiş bir şey. Çok büyük olanaklar sağlıyor. Ama öte yandan kullanabilenler ve kullanamayanlar, bu olanağa sahip olanlarla olmayanlar arasında, yani bilgiyi dağıtanlarla dağıtılanlar arasında başka türlü bir ilişki kuruluyor.”

Nuran'ın adını koymadan vurgu yaptığı sayısal uçurum sorununun yol açtığı sonuçlar son kertede dahi ortadan kaldırılamayacak gibi görünmektedir. Castells bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Ancak kimin daha erken erişime sahip olduğu, neye eriştiği de önemsiz değil, çünkü televizyonun tersine İnternet tüketicileri aynı zamanda onun üreticileri, içerik yaratıyor ve ağı şekillendiriyorlar. Dolayısıyla toplumların İnternet müessesine

farklı tarihlerde erişmelerinin, dünya iletişim ve kültürünün gelecekteki şekillenmesi üzerinde uzun süreli etkileri olacaktır” (2005: 471).

Suna da örneğin Türkiye’deki dil probleminin teknolojik olanaklara erişimi de aşan bir sorun olduğunun altını çizmektedir:

“Ama dil problemi diye bir şey var. Türkiye’de, geçenlerde Başbakan açıkladı, 46 etnik grup yaşıyor, herkes Türkçe konuşuyor varsayıyoruz ama bakalım ne kadar kadın elektronik ortamda, ekranda dijital olarak kendini ifade etme şansına sahip. Okuryazarlık oranının çok düşük olduğu bölgelerde, kadınlar İnternet’e her an erişse ne olacak? Ellerinin altında yirmidört saat İnternet olsa, bilgiler akıyo olsa yani trene bakar gibi bakacağız.”

Songül e-grupların demokrasiye katkısı konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

“Ben burada oturduğum yerden Amerika’daki savaş karşıtı Pembeli Kadınlar’ın imza kampanyasına destek verebiliyorum, bu tür etkileme mekanizmalarına ben de dahil olmuş oluyorum. Türkiye’de siyaset karizmatik kişiler üzerinden yürüdüğü için, ben yine de e-grupların dolaylı tartışma ortamları yarattığını, baskı yaratarak, hani bunu doğrudan kabul ediyorsan doğrudan ama, yani karar alma mekanizmalarından çok, karar alma mekanizmalarındaki kişileri etkileyebilecek hareketler oluşturabilir. Beş yıldan beş yıla oy vermekten oluşan bir demokratik ortama göre, bu daha etkileyici, her gün gazetelerin verdiği evet hayır anketlerinin etkili olduğunu düşünüyorum...5 milyon kişi İnternet kullanıyorsa, onun doğrudan ya da katılımcı demokrasiye katkıda bulunacak bir faktör olduğunu düşünüyorum.”

Arzu, e-gruplar üzerinden yürütülen imza kampanyalarında hız nedeniyle yanlış kararlar verilebildiğini, bu tür kararların müzakere edilerek alınması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ona göre, toplantı düzenlemek etmek yorucu olsa da, “gece evinde, kimse yokken, sessiz sakin, oturup bilgisayarda yazmak kadar kolay olmasa da” yüzyüze tartışmalardan vazgeçilmemelidir. Neşe, özellikle kadına söz hakkı vermeyen “Eski Yunan’daki doğrudan demokrasi” kavramını eleştirerek, bil-

gisayar dolayımı demokrasi veya siberpolitika olanaklarını Şu şekilde değerlendirmektedir:

“Demokrasi mi? O ne demek? Hele de Eski Yunan’da... Elbette bu konu başka bir tartışmanın konusu...Örneğin ben [e-grupta] gercek dıŐuncelerimi söylemiyorum. KaÇ kez gercek dıŐuncemi söyleyemediğim işin klavye başında saŐlarımı yoldum. İŐimizde kaÇ kadın korkmadan yazabiliyor. Gerici, anti-demokrat, anti-feminist vs. sayılmaktan korktukları işin yazmıyor, izliyorlar yalnızca. (Özel mailleŐmelerden bunun böyle olduğunu biliyorum. Sen haklısın ama katıldığımızı yazamıyoruz diyorlar.) Dolayısıyla doğrudan demokrasiyi sağlayacağına dair umudum yok.”

Sonuç

Kadın Kurultayı E-Grubu’nun bazı katılımcılarıyla yapılan görüşmelerin sonuçlarından anlaŐıldıęı üzere, üyelerinin her biri, bu e-grubu, durdukları yer, politik kimlikleri, grupla kurdukları ilişki vb. etkenler nedeniyle farklı görmekte, farklı tanımlamaktadırlar. Tüm eksiklik ve handikaplarına rağmen, Şu an etkin bir biçimde çalışan ve birÇok e-grupla karşılaştırıldığında ise, *Kadın Kurultayı E-Grubu* sonuç alıcı tartışmaların yürütüldüğü, Türkiye kadın hareketi işin oldukça önemli bir mecradır. İnternet yaygınlaŐıkça ve İnternet okur yazar sayısı artıkça, grupta bu eksiklikler nedeniyle yaşanan kimi sorunların da azalacağına inanılmaktadır. Metin iÇerisinde çeşitli kerele anılan, *Kadın Kurultayı E-Grubu* üzerinde yapılan kampanya, tartışma, metin hazırlığı vb. ile elde edilen çeşitli kazanımlarda elbette ki hız, yaygınlık ve bilgi paylaşımı noktasında e-grubun doğrudan etkisi oldukça yüksektir. Ancak, elde edilen başarıların tek başına e-gruba atfedilemeyeceği, bu e-grubun arkasında örgütlü ve etkin bir kadın hareketinin de bulunduğu açıktır. Dolayısıyla “aktivizmin e-gruplar üzerinden sürdüğü” savı bir tehlike arz etmekle birlikte çok geÇerli görünmemektedir. Ancak, e-grupların doğrudan demokrasinin yeniden sağlanmasında bir araç olabileceği savı da Şu an fazla olanaklı görünmemektedir. Dünyada, sayısal uÇurumun hatta ondan daha önemlisi, yoksulluğun ve eğitim yetersizliğinin bu kadar önemli bir sorun olduğu günümüzde, e-grupların doğrudan demokra-

sinin gerçekleşmesinde bir araç olarak kullanılabilmesi beyaz, Batılı, orta sınıf, genç ya da orta yaşlı iyi eğitilmiş erkekler için geçerli görünmektedir. Ticarileşme, tekelleşme, gözetlenme ve sayısal uçurum gibi bir dizi olumsuzluğu göz önünde bulundurduğumuzda, İnternet'i tek başına bir demokratikleştirici unsur olarak ele almak pek doğru değildir. Ancak, İnternet'in genel bir demokratikleşme sürecinde anlamlı bir demokratikleşme potansiyeli barındırdığı göz ardı edilemez. Çünkü günümüzde "bilgisayar veri tabanları ve web siteleri temel bilgi kaynakları halini almış ve yeni teknolojiler bilgi arama ve araştırma faaliyetlerini inanılmaz derecede kolaylaştırmıştır. Burada işin asıl püf noktası, demokrasinin bilgi ve katılım gerektirmesi ve yurttaşların, gereğince bilgilendirilmezlerse, tartışmalara akıllıca katılmalarının mümkün olmayacağıdır" (Kellner 2004: 722-723).

Öte yandan, mesajın bir merkezden birçok alıcıya gönderildiği, merkezî, devlet ve büyük medya tekelileri tarafından sürekli kontrol edilen görsel-işitsel medya ile karşılaştırıldığında, çok sayıda kişiyle çok sayıda kişi arasındaki iletişimi olanaklı kılan bilgisayar dolaylı iletişim oldukça adem-i merkezidir. İnternet çağında, bir bilgisayara, modeme ve İnternet servisine erişimi olan herkes tartışmalara katılabilmektedir. Böylece görsel-işitsel medya çağında, demokratik diyalogun dışında bırakılmış çok sayıda birey ve grup yeniden siyasal güç kazanmıştır. Sonuç olarak, siber uzamın yeni kamusal alanlarında yeni bir teknopolitika yeşerebilir ve kamusal tartışmanın yerine geçmeksizin onu tamamlayan bir unsur haline gelebilir (Kellner 2004: 722). Kellner'in anımsattığı üzere, yeni iletişim teknolojileri hem sıradan yuttaşların hem de aktivistlerin politik aktörler ve iletişimciler haline gelmelerini, bilgi üretmelerini ve yaymalarını ve tartışma ve mücadelelere katılmalarını sağlayarak, Gramsci'nin herkesin politik bir aktör olabileceği yönündeki hükmünün gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (730). Ayrıca, büyük sermaye grupları ve devlet tarafından yoğun biçimde kullanılan yeni iletişim teknolojileri ve bu teknoloji aracılığıyla oluşan siberdemokrasi alanı, tıpkı diğer alanlar gibi bir mücadele alanıdır. Politik ve kültürel mücadelelerde taraf olmak isteyen muhalif grupların, aktivistlerin ve entelektüellerin

yeni teknolojileri gündem dışı tutma gibi bir lüksleri yoktur. Dikkat edilmesi gereken, yukarıda pek çok kez vurgulandığı gibi, yeni iletişim teknolojilerini, mevcut politik mücadelenin yerine geçmesine izin vermeden, bu mücadeleye katkı sağlayacak bir destek mekanizması olarak kullanabilmektir.

KAYNAKLAR

- BİA Haber Merkezi (7.4.2006). "Diyarbakır'da 10 Ölüm Var; Hâlâ İşlem Yok". <http://www.bianet.org/2006/04/07/77356.htm>
- Binark, M. (2005a). "Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Lafalama Odaları". *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Epos: Ankara. 118-136.
- Binark, M. (2005b). "İnternet'i ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları". *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Epos: Ankara. 177-190.
- Binark, M. (2001). "Çalışma Yaşamında Bilgisayarların Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı ve Cinsiyetçiliğin İşlemesi: Ermeği İkincileştirilen Kadınlar ve Cinsiyet Kör Seçkin Kadınlar". *İletişim Yaz/Kadın Çalışmaları*. 163-212.
- Binark, M. (1999). *Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi S.B.E.
- Bowker, N. (2005). "An Extension of Real Life?: Understanding the Experiences of Two Female Chatroom Users" *Lost and Found in Virtual Reality: Women and Information Technology*, Hannakaisa Isomaki ve Anneli Pohjola (der.) içinde. Rovaniemi-Finlandiya: University of Lapland.
- Castells, M. (2005). *Manuel Castells –Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev.: Ebru Kılıç. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. ve Ince, M. (2006). *Manuel Castells'le Söyleşiler*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durukan, A. (2006a). "Eren Keskin 301'den Hapis Yatacak". <http://www.bianet.org/2006/03/20/76172.htm>.
- Durukan, A. (2006b). "Çubukçu, Kadın Örgütlerini Şikayet Etti". <http://www.bianet.org/2006/02/14/74637.htm>.
- Durukan, A. (2006c). "Kadın Kurultayı'na Güzelleme...Ne Kadınlar Sevdim, Vardılar", *Amargi*, Güz 2006, 2: 92.
- Göker, G. (2004). "Kadınlar ve Erkekler Chat'te". *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi (Kilad)*, 5, 43-65.

- Gözke, Ö. (2002). "Altaıylı: Tacizde Bulunmazsam Namerdim", <http://www.bianet.org/2002/04/20/haber9375.htm>.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. Çev: Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tural. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kellner, D. (2004). "Tabandan Küreselleşme: Radikal Demokratik Bir Teknopolitikaya Doğru" *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde, İstanbul: Hil Yayınları, 715-735.
- Kılıçbay, B. (2005). "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış". *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay. (der.) içinde, Ankara: Epos. 15-31.
- Kibby, M. D. (2005). "Email Forwardables: Folklore In The Age of The Internet". *New Media & Society*. 7(6): 770-790.
- Mazlum-Der Diyarbakır Şubesi (2006). 28-31 Mart 2006 Tarihlerinde Diyarbakır'da Yaşanan Şiddet Olaylarını Araştırma-İnceleme Raporu, <http://www.mazlumder.org/ana.php?konu=rapor&id=1051&lang=tr>
- Ong, W. J. (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Çev., Sema Postacıoğlu Bannon. İstanbul: Metis Yayınları.
- Shiner; L. (2004). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sørensen, A. S. (2001). "Approaches to the Internet and the Genre of Chatting". *Cyborgs and Cyberspace Working Paper*. University of Southern Denmark.
- Subaşı, N. (2005). "İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları". *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 106-117.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Tübitak Bilten (2000). *Bilgi Teknolojileri Yayınlık ve Kullanım Araştırması*. Ankara.
- Üstün, İ. (2007). "Muktedir Olmak, İktidar Olmak Devlet Sivil Toplum İlişkisi", *Amargi*, 4: 24-25.

Fotoğraf: Dilek Oktav

SANAL UZAMDA VE MUDLARDA ERİL-DİŞİL KİMLİKLERİNİN YENİDEN İNŞASI*

İdil SOYSEÇKİN

“Bilgisayar... aletten (insanın bir uzantısı) makineye (otomatik olarak çalışıyor ve ritmini insana kabul ettiriyor) doğru ilerliyor. Bir taraftan otomatik olarak çalışmadığından, ritmi insan verdiğinden, alete daha yakinken, diğer taraftan da kendi sorularını yönelten diyalog içerisindeki bir partner gibi çalıştığından, bir makineden daha bağımsızca aktif hareket ediyor... Elbette ‘içten’ biliyoruz ki o sadece bir makine; ancak, pratikte sanki yaşayan ve düşünen birşeymiş gibi davranıyoruz” *Slavoj Žižek* (2001:18)

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında elektrikli telgraf, ikinci yarısında telefon icat edilirken, 20 yüzyılın başları kablosuz iletişimin icadına tanıklık etti. Bilgisayar teknolojisiyle birlikte iletişim teknolojisi büyük bir ivme kazandı (Özdemir, 2005). Bu teknolojinin en önemli armağanlarından İnternet ve onun bir getirisi olan bilgisayar dolayımımlı iletişim hayatımızın doğal ve neredeyse ayrılmaz bir parçası haline geldi. Elektronik posta, duyuru tahtaları, tartışma grupları, sohbet odaları ve MUDlar⁸⁹ yeni etkileşim biçimleri yaratmış durumdadırlar (Mihalache, 2002). İnsanlar siber uzamda fiziksel bir gerçekliğe gereksinim duymadan, yeni mekânlar, yeni roller ve yeni

* Bu yazının kısa versiyonu *Folklor ve Edebiyat Dergisi*'nin 2007 yıl 50. sayısında yayınlanmıştır.

⁸⁹ MUD (*Multi-User Dungeon/Çok Kullanıcılı Zindan*) sözcüğü, yazının bundan sonraki bölümünde okunuşu zorlaştırmamak amacıyla italik yazılmamıştır.

kimlikler yaratabilmektedirler (Waskul ve Douglass, 1997). Siber uzam terimini ilk kez William Gibson'ın *Neuromancer* adlı romanında kullanmıştır. Gibson'a göre siber uzam:

“Her ülkedeki milyarlarca yasal operatör tarafından deneyimlenen rızai bir halüsinasyondur... Beşer sistemi içerisindeki her bilgisayarın veritabanından soyutlanan dataların grafik bir temsilidir. Tasavvur edilemez bir karmaşadır. Zihnin yok alanında (nonspace) gezinen ışık demetleridir, veri kümeleri ve burçlarıdır. Şehir ışıkları gibi, azalan”(Gibson'dan akt. Kollock ve Smith, 1999: 17).

Michael Benedikt'e göre, siber uzam kavramının *Neuromancer*'de kullanımı şirketlerin egemenliğinin, kentin çöküşünün, paranoya ve acı içindeki hayatın vurgulanmasıdır. Ama Benedikt'e göre kelime “teknoloji nişanı altındaki ticaret ve insan kültürü içindeki yeni bir aşamayı, yeni ve direnç gösterilemez bir gelişmeyi adlandırmaktadır” (1991:1). Howard Rheingold siber uzamı “kelimelerin, insan ilişkilerinin, verilerin, zenginliğin ve gücün insanlar tarafından bilgisayar dolayimli iletişim teknolojileri kullanılarak bildirilen kavramsal uzamı” olarak tanımlar (2001: 76). Rheingold'a göre, bilgisayar dolayimli iletişim teknolojilerinin mevcut olduğu her yerde, insanlar kaçınılmaz olarak sanal topluluklar kurarlar. İnsanların topluluk oluşturma hevesinin nedenlerinden biri gerçek yaşamadaki resmi olmayan alanların ortadan kaybolmasıdır. Diğer bir neden ise, bilgisayar dolayimli iletişimin insanlara yeni yollar kullanarak yeni şeyler yapma imkânı sunmasıdır. Eğer kültür ve iletişim birbiriyle yakından bağlantılıysa (Fornäs 1998; Lee, 2000; Strate vd. 2003), bilgisayar dolayimli iletişimle gelen pratikler hem gerçek yaşamın kültürel örüntülerini etkileyecek hem de sanal gerçeklikte yeni örüntüler yaratacaktır. E-postalardan tartışma gruplarına, haber listelerinden oyunlara siber uzam insanların deneyimleri, mekânlar, kimlikler ve ilişkiler kurmasına izin verir (Waskul ve Douglas, 1997; Turkle, 1997). Mekân ve kimlik yaratımını ön planda tutan bilgisayar dolayimli iletişim ortamlarından birisi de MUD'dır. MUD (*Multi-User Dungeon/Çok Kullanıcılı Zindan*) net üzerinde oynanan metin tabanlı bir oyundur. “Çok Kullanıcılı Alan” veya bazen “Çok

Kullanıcı Boyut” olarak da adlandırılmaktadır. *Çok Kullanıcı Zindan* adlandırması, 1970’lerin sonundan itibaren lise-lerde ve üniversitelerde çok popüler olan, bilgisayarsız oynanan rol yapma oyunu “Zindanlar ve Ejderhalar”a (*Dungeons and Dragons*) dayanmaktadır (Turkle, 1997). MUD bir çeşit sanal gerçeklik olsa da, bu, kelimenin genel anlamıyla kullanıcının eldivenler ve elektronik başlıklar gibi özel donanımlar giyerek pozisyonunu ve yönelimini hissedebildiği bir bilgisayar simülasyonu veya üç boyutlu bir görüş ve ses dünyası değildir. MUD dünyası tamamıyla metin tabanlıdır ve oyun komutlarla işler. (Curtis ve Parc, 1991). MUD oyuncularını medya içeriğinin hem yaratıcıları hem de tüketicileridir. Sherry Turkle’a (1996) göre bir MUD senaryo yazımı, performans sanatları, sokak tiyatrosu, emprovize tiyatro veya *commedie dell’arte* ile benzerlikler taşır. MUDlar yalnızca oyun değildir. Eğitim, araştırma, ve toplumsallaştırma amacıyla da kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı siber uzamda, özelde de MUD dünyasında toplumsal cinsiyetin nasıl bir yer bulduğunu anlamaya çalışmaktır. Çalışmada şu soruların yanıtlanmasına çalışılacaktır: Siber uzama özgü bir kültürden bahsetmek mümkün müdür yoksa sadece çevrimdışı yaşamın kültürel örüntülerinin siberuzamda basitçe bir yeniden üretimi mi söz konusudur? Toplumsal cinsiyet siberuzamda nasıl inşa edilmektedir? Gerçek yaşamda kurulu verili ve belirli egemen toplumsal cinsiyet rolleri ve tanımları siberuzamda ortadan kalkabilir mi? Bu soruların yanıtları MUDlar örneğinde tartışılmaktadır. Siber uzamda cinsiyetçi örüntülerin temsil pratiklerini araştıran çok sayıda araştırma vardır ve bunların hepsinde siber uzamda inşa edilen kimlikler ile “ötekini” anlama ve onunla etkileşime girme olanağı olduğu iddia edilmiştir (Curtis ve Parc, 1991; Bruckman, 1993; Mazur, 1994; Reid, 1994; Mortensen, 2002; Turkle, 1997). Bu çalışmanın, bugüne kadar yapılan bu araştırmalardan farkı, siber uzamda egemen ve verili cinsiyet rejiminin değişmediğinin düşünülmesi ve bunun örüntülerini ortaya çıkartmaktır.

MUD Tarihi⁹⁰

MUDların kökeni metin tabanlı macera oyunlarında bulunur. Bu oyunların ilki 1967 yılında Will Crowther ve Don Woods tarafından yazılan “ADVENT” adlı oyundur. Düşmanla savaşmaya, engelleri aşmaya ve sonunda defineyi bulmaya dayanan bu macera oyunu “Tolkienesk”⁹¹ bir ortamda geçmektedir. 1970’lerin sonuna kadar, bu oyunlar tek oyuncuyla oynanırken, ABD’deki araştırma enstitüleri ARPANET’e katıldıktan sonra etkileşimli çok kullanıcıli oyunlar gelişmeye başlamıştır. 1979’da Essex Üniversitesi’nde Roy Trubshaw ve Richard Bartle çok kullanıcıli bir metin dünyasını ARPANET’e koydular ve adına MUD dediler (terimin türe dair kullanımıyla karıştırılmaması için, yaygın olarak MUD1 diye atıfta bulunmaktadır). Başlangıçta oyun yalnızca o üniversitedeki öğrenciler tarafından oynanabiliyordu. Ama yaklaşık bir yıl sonra üniversite dışından oyuncular da evlerindeki çevirmeli modemleri kullanarak erişim elde ettiler. Neredeyse aynı zamanlarda, Alan Kleitz, bağımsız olarak, adına “*E*M*P*I*R*E*” dediği benzer bir program yaptı. Belli bir süre sonra MUD1 temelli oyunlar oynayanlar kendi MUA’larını (Multi-User Adventure-Çok Kullanıcıli Macera) yazmaya başladılar. İzleyen 10 yılda, geliştirilen bütün MUDlar fantazi tipi oyunlar oldu. Oyuncular birbirleriyle yarışarak, canavarları öldürerek, bilmeceleri çözerek ve definelere bularak puan topladılar. 1987’de Alan Cox kendi oyununu tasarlamaya karar verdi. Buna AberMUD adını verdi (isim Cox’un yaşadığı Aberstwyth kasabasından geliyordu). 1989’da MUD dünyasında önemli bir değişim yaşandı. Carnegie Mellon Üniversitesi’nden mezun bir öğrenci James Aspnes canavarları, sihirli sözcükleri ve savaşa yönelik komutları çıkararak ilk sosyal MUD’ı yaptı. Yazılıma *TinyMUD* adını ver-

⁹⁰ Ayrıntılı MUD tarihi için bakınız: Richard Bartle (1990), Elizabeth Reid (1994, 1999), Amy S. Bruckman (1993, 1997), Noel Germundson (1994), Sherry Turkle (1997) ve Torill Mortensen (2003).

⁹¹ “Tolkienesk” kavramı *Yüzüklerin Efendisi*, *Silmarillion*, *Hobbit* romanlarının yazar John Ronald Reuel Tolkien’in bu kitaplarında yarattığı sihirli fantastik dünyayı imlemektedir.

di. Bu yaklaşım skor puanlarını veya diğer oyuncularla mücadeleye etmeyi sevmeyen insanları cezbedi. Oyunları iletişime ve dünya yaratımına odaklanmıştı. Ancak yaratımın kapasitesi yalnızca basit nesnelere, odalar ve çıkışlarla sınırlıydı. Bu nedenle, programcılar *TinyMUCK* ve *TinyMUSH* gibi daha güçlü özelliklere sahip başka yazılımlar yaptılar. 1990lardan başlayarak, MUD programlarının sayısında hızlı bir artış yaşandı. Her bir program bilgisayar belleğinin kapasitesi bağlamında kendi teknik avantajları ve dezavantajlarıyla beraber geldi. Her ne kadar işletimde olan yüzlerce farklı MUD bulunsa da, genel olarak iki farklı tip MUDdan bahsedilebilir. Savaşa ve rekabete dayanan macera tipi MUDlar ve sosyal etkileşime ve sanal dünya inşasına odaklanan sosyal MUDlar.

MUD Dünyasında Bir Seyahat⁹²

“MUDlar sanal toplulukların ilk etkilerinin incelenmesinde yaşayan laboratuvarlardır... Sihirin gerçek, kimliğin akışkan olduğu siber uzamın vahşi yanına hoş geldiniz.” *H. Rheingold* (2007)

Daha önce de belirtildiği gibi MUD, insanların sözcükleri ve programlama dilini kullandıkları metin tabanlı bir ortamdır. MUDların iki kategorisi vardır; sosyal ve macera. Her ne kadar her bir kategoriye ait belli bir MUD programı varsa da, aralarındaki ayrım yalnızca programlama farkına dayanmamaktadır. Büyük oranda sundukları etkileşime bağlıdır (Reid, 1994). MUDlara istemci (*client*) programları yoluyla bağlanılır. Her MUD oyuncusu yarattığı “avatar” ya da “karakter” ile temsil edilir. *Avatar* ve *karakter* çoğunlukla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak Richard Bartle (2001) ikisi arasında ayrım yapar. Avatar, oyuncunun temsilcisiyken, karakter suretidir. Karaktere dair bildirimler sanki oyuncunun kendisine oluyormuş gibi ifade edilir. Oyuncunun oyunun içine girme durumu

⁹² MUDlar hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için bakınız: İdil S. Soyseçkin, (2006) *Identity and Communication in Cyberspace, MUDs: Gender and Virtual Culture*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Bölümü, Ankara.

çok daha derindir. Dahası, Sherry Turkle ve Alluquère Roseanne Stone gibi araştırmacılar MUDlarda yaratılan varlıkları *persona* olarak ifade etmektedirler (Mortensen, 2003). Avatar ve karakter oyunun içine girmeye birer adımken, persona o içine girmenin kendisidir. Oyuncu o varlığın ta kendisidir (Bartle, 2001). Bartle'a göre oyuncu ve persona birleştiğinde, insanlar artık MUD'ı oynamamakta, MUD'da yaşamaktadır. Oyuncular ve araştırmacılar tarafından en çok kullanılan ifade karakter olduğundan ve Bartle'ın tanımlamasının ışığı altında, bu çalışmada da oyuncuların yaratımlarını tanımlamada *karakter* terimi kullanılacaktır. Bir oyuncu MUDA ilk girdiğinde, kendisine bir karakter yaratır. Bu yaratım, sosyal MUDlarda karakterin adına ve cinsiyetine; macera MUDlarında ise ek olarak ırk, sınıf ve yönelimine karar vermeyi içerir. Karakter isimleri genelde ya mitlerden veya fantezilerden, gerçek yaşamdan veya kavram, hayvan ya da gündelik nesnelerin adlarından seçilir. Bütün oyuncular karakterlerinin cinsiyetine karar vermelidir, sonrasında, hitap biçimleri bu cinsiyet seçimlerine göre düzenlenir. Birçok MUDda bir karakter nötr, çoklu, çift cinsiyetli olabilir veya bilim kurgu romanlarından gelen cinsiyetleri seçebilir. Cinsiyete karar verildikten sonra karakterin tasviri yapılır. Bu tasvir genellikle ağırlık, yaş, fiziksel kondisyon ve benzeri özellikleri kapsar. *MOOSE Crossing, 8 Bit* veya *Cablka Cablsa* gibi bazı MUDlarda oyuncular birden fazla karaktere sahip olabilir ve bunlar arasında gidip gelebilir. MUDlara dair daha ayrıntılı bir resim elde edebilmek için çalışmanın ilerleyen kısmında MUD ortamı tasvir edilmeye çalışılacaktır. İki tip MUD, iki farklı etkileşim biçimi olduğundan, sosyal ve macera MUDları olarak ayrı ayrı keşfe çıkılacaktır. Macera MUDlarının yapısına dair bütün örnekler 1996 yılında kurulan ve en popüler MUDlardan biri haline gelen *Aardwolf*'tan⁹³ alınmıştır. En eski ve hâlâ devam eden MUDlardan biri olan LambdaMOO⁹⁴ ise sosyal MUDlara rnek oluşturacaktır.

⁹³ Host name: 66.162.28.88, port: 23

⁹⁴ Telnet: telnet://lambda.moo.mud.org:8888/

Macera MUDları ve Özellikleri⁹⁵

Macera MUDlarında risk ve rekabet en çekici özelliklerdir. Öldürülecek canavarlar, çözülecek bulmacalar, öğrenilecek yeni hünerler ve büyüler, keşfedilecek alanlar, mücadele edilecek savaşlar, deneyimlenecek maceralar ve iletişim kurulacak insanlar vardır.

Maceracı, adın nedir? aka

Kullanmak istediğin ad bu mu, Aka [E/H]: ? e

Hoşgeldin Yeni Maceracı

Karakter ismine karar verildikten sonra yeni yaratım, klavuz eşliğinde başlar. İlk adım sınıfı seçmektir. Seçilen sınıf karakterin neleri yapıp yapamayacağını belirler. Her ne kadar sınıflar bütün MUDlarda aynı olmasa da, ufak tefek değişikliklerle benzer seçenekler söz konusudur. *Aardwolf* taki sınıflar büyücü, savaşçı, hırsız, korucu, şövalye ve keşiştir.

Sınıftan sonra ırk seçimi gelir. *Aardwolf*'ta 19 sınıf bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; insan, cüce, elf, dev, buçukluk, vampir, karanlık elf, diva, gölge gibi. Her bir sınıf/ırk kombinasyonu emsalsiz bir oynama deneyimi sunar. İzleyen soru, karakterin cinsiyetidir. Macera MUDlarının çoğunda sadece iki cinsiyet vardır; dişi ve erkek.

Yönelim seçimi skor belirleniminden sonra gelir. 6 skor vardır: güç (str), hüner (dex), vücut yapısı (con), zeka (int), bilgelik (wis) ve şans (lck). Yönelim bir karakterin ne kadar iyi ya da kötü olduğunu belirler.

Hangi yönelim? (yansız/yasa/kargaşa): yansız

Aardwolf'a Hoşgeldin. Maceranın mistik, mücadele dolu ve ödüllendirici olabilir.

Bıçak kullanma becerinin arttığını hissediyorsun. Mota tarafından ekipmanla donatıldın.

Bu zorunlu seçimlerden sonra karakter oyuna hazırdır. Bir MUD'a bağlanılır bağlanılmaz, o MUD'ın tasviri ekranda

⁹⁵ Bu çalışmada konu ile ilgili bazı kavramların Türkçeleştirilmesinde *Cabülka Cabülisa*'dan yararlanılmıştır.

belirir. Aardwolf'ta bir karakter hayatına Maceracıların Loncası'nda başlar.

Bütün MUDlarda hareket ve iletişim komutlarla işler. En çok kullanılan komutlar, *söyle* (say), *git* (go), *bak* (look), *fısılda* (whisper), *anımsa* (recall) ve *duygu* (emotess) komutlarıdır. Oyuncuların diğer oyuncularla uzaktan konuşmak için kullandığı birkaç kanal vardır. Bunlardan en yaygını *KD* yani karakter dışı kanalıdır. Ancak bu kanal vasıtasıyla iletilecek mesajlar karakter dışı olmalıdır. Yani *KD* kullanılarak rol kesme yapılamaz. *Duygu* komutuyla duyguları anlatmak mümkündür. *Bak* komutu hem bulunulan ortamın özelliklerini hem de karakterlerin tasvirlerini görmeyi sağlar. Hareket etmek *kuzey*, *güney*, *aşağı* vb. yönleri yazarak mümkün olur.

söyle merhaba. burada yeniyim.

Oyuncunun kendi ekranında gözükün:

“merhaba. burada yeniyim” dedin.

Aynı bölgedeki diğer oyuncuların ekranında gözükün ise

Aka “merhaba. burada yeniyim” dedi.

“Duygu gülümse mutlulukla” yazıldığında herkesin ekranında beliren:

“Aka mutlulukla gülümsüyor”

Bir oyuncu oyuna başladığında metinler akmaya başlar.

Aşağıda tipik bir MUD oturumu görülmektedir:

Elrast geldi.
Elrast uyumaya gitti.
Terrible Tyrn uçarak girdi.
Tavsiye: 'visto' komutunu kullanarak her zaman arkadaşlarına görünür olabilirsiniz
Someone altın kaos portalına girdi ve ortadan kayboldu.
Kuj çöp kutusunu karıştırmayı bıraktı.
Beyaz bir sayfa Wazoo'ya 1,050 altına satıldı.
Herk “seviye 136 için gidilecek en iyi yer neresi” diye sordu.
Gathaldrium “ölüm çölü” diye cevapladı.

Karakterler büyür, acıkir, susar, yorulur ve ölür. Uyumak ve dinlenmek için güvenilir bir yer bulmak önemlidir. Biyolojik ihtiyaçlar macera MUDlarında dikkat edilmesi gereken bir husustur. ve program, karakterlerin açlık, suzuluk ve yor-

gunluk durumunu haberdar eder. Eğer bu ihtiyaçlar giderilmezse, karakter ölebilir. Yiyecek ve içecek satın alınacak yerler de mevcuttur. Uyumak için güvenilir bir yer bulmak önemlidir, aksi takdirde bir karakter diğer karakterler ya da canavarlar tarafından uykusunda öldürülebilir. Ya da program tarafından yaratılan hırsızlar karakterlerin eşyalarını alabilir. Ancak güvenli yerler karakterleri açlıktan ve susuzluktan korumaz. Bu nedenle macera MUDları oyuncularından belli bir düzeyde kendilerini oyuna adamalarını ister. Seviye yükselmesi canavarları öldürerek elde edilen deneyim puanlarının kazanılmasıyla mümkündür.

Oyunun yönetilmesi ve sürdürülmesi ölümsüzlere aittir. Tanrı ya da Yönetici olarak da adlandırılırlar. Oyun üzerinde çok büyük bir kontrole sahiptirler. Katı bir hiyerarşik yapılanma söz konusudur. Bu hiyerarşinin en tepesinde oyunun yaratıcısı bulunur, onu büyücüler izler. Büyücülerin arasında da hiyerarşi mevcuttur. MUDlar nesnelere doludur. Aslında karakterler ve mekânlar da birer nesnedir. Her bir nesnenin bir ismi ve tasviri vardır. Oyuncular ldrdkleri cesetlerden, satın alarak, açık arttırmayla ya da bağış odalarından ekipman sahibi olabilirler. Ekipman satın almak için altın kullanılır. Altına ulaşmak zor değildir. Canavarlar, özellikle yüksek seviyedekiler, bir hayli altın kazanılmasına imkan verir. Ayrıca şans oyunları oynayarak da altın elde etmek mümkündür.

Macera MUDları için ortam çok önemlidir, nk oyuncuların MUD seçiminde en mühim faktörlerden biridir. İyi yazılmış odalar ve nesnelere yeni oyuncuları olumlu yönde etkileyecektir (Bartle, 1990). MUD dünyası farklı odalar ve bölgeler şeklinde yapılanmıştır. *Aardwolf*'ta 16058 oda ve bir çok bölge vardır. Her bir bölge kendi byklğine, temasına ve canavarlarına sahiptir. Karakterler ancak kendi seviyelerine uygun olan bölgelerde dolaşabilirler. Her bölge, her oyuncuya açık değildir. Her oda bir isme, tasvire ve çıkışa sahiptir.

MUD okulunda bir oda [mud okulu] [İçeri]⁹⁶

⁹⁶ *Cablca, Cablsa*'dan alınmıştır.

MUD Okulu'nda bir odadasın. Duvarda daha önceden buradan mezun olan kahramanların tabloları var. Batıda Eğitim Odası, doğuda ise Pratik Odası var. Kuzeyinde MUD Okulu'ndaki diğer istasyonu görüyorsun. Duvarda bir işaret var. Okumak için 'BAK İŞARET' yaz.

[çıkışlar: kuzey, doğu, batı]

MUDlardaki evlilik olanağı da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. *Aardwolf*'ta bir çift sadece birbirlerine görünür oldukları bir kanala sahip olurlar. Birbirlerinin ekipmanlarını ve özel alanlarını kullanabilirler. Eşleri oyuna bağlandığında ya da ayrıldığında program tarafından haberdar edilirler. İzin almadan, eşlerinin cesetlerindeki ganimetlere el koyabilirler. Evlilik için bir karakter en az 10. seviyede olmalıdır. Gerekli ücret olan 1 macera puanı ve her seviye için 100 altın ödedikten sonra çift evlenebilir. Eğer bir tören düzenlemek isterlerse otomatik evlilik sistemini kullanabilirler. Çiftleri bir ölümsüz boşayabilir ve ekipmanlar önceki sahiplerine geri verilir. Boşanmadan sonra, 30 gün boyunca yeniden evlenilemez. Ama 10 puan harcayarak, daha erken evlenmek de mümkündür. Bir oyuncu karakterini sildiğinde, diğer karakter dul sayılır ve hemen yeniden evlenebilir.

Sosyal MUDlar ve Özellikleri

İlk sosyal MUD olan *TinyMUD*, Jim Apnes tarafından 1989 yılında (Coster, 2000) macera MUDlarının rekabetçi yapısından kaçmak için tasarlanmıştır. Sosyal MUDların ilk odak noktasını sosyal etkileşim, ikincisini ise kullanıcıların yaratıcılığı oluşturur. Sosyal MUDlar da macera MUDlarında olduğu gibi karakter yaratımı, nesnelerin kullanımı ve mekânların önemi üzerinden anlatılacaktır. *LambdaMOO*'ya ilk bağlanıldığında, diğer sosyal MUDlardan farklı olarak, ancak misafir kullanıcı olarak mümkündür. Bu süre içerisinde, bir karakter ismi başvurusunda bulunulur ve ancak yönetim tarafından kabul edildikten sonra MOO üzerinde kalıcı bir karaktere sahip olunabilir. Eğer kullanıcı, cinsiyetini özellikle belirlemezse, program tarafından cinsiyetsiz olarak konumlanır. Sosyal MUDlarda sınıf, ırk veya yönelim seçimi söz konusu olmadığından, oyuncuların kendilerini betimlemeleri, birbir-

lerinden ayrılmalarında en belirleyici unsurdur. Sosyal MUDlarda birçok cinsiyet alternatifi vardır. *LambdaMOO*'da bulunan cinsiyetler cinsiyetsiz, erkek, dişi, hem erkek hem dişi, Spivak (belirsiz), şey, çoğul, biz ve 2. tekil şahıstır. Cinsiyete karar verildikten sonra, hitap biçimleri program tarafından düzenlenir.

Macera MUDlarında olduğu gibi sosyal MUDlarda da her şey komutlarla işler. İletişimin önemi dolayısıyla oyuncular karakterlerinin tanımlamalarını yazmaya önem verirler. Bir karakter ne zaman bir odaya girse ya da çıksa, o odadaki bütün oyuncuların ekranında bildirim yer alır. Eğer oyuncular birbirlerini tanımıyorlarsa, bak komutuyla o oyuncuya dair bir fikir edinebilirler.

Bak Ricca

Gökyüzünü yıldızlarla boyayan bir hanımefendi.

Sana baktığında, büyük ve manalı gözleri neşeye parlıyor ve son derece öpülesi dudaklarını belirgin kılıyor. Vahşi ve parıldayan kumral saçları özgürce omuzlarının üzerine dökülüyor. Işıқта parıldayan, gümüşten, incecik bir zincire asılı seçkin bir madalyon göğüslerinin üstünde duruyor. Evrenin uzak noktalarından parıldayan ışıklardan, yıldızlardan bir elbise zahmetsizce üzerinde duruyor. Düzgün vücudunu çevreliyor ve ruhunu yakalıyor. Siyah satenden bir çorap bacaklarına yumuşak bir görüntü vererek onları sarmalıyor.

Macera MUDlarından farklı olarak, biyolojik ihtiyaçlar sözkonusu olmadığından sosyal MUDlarda oyuncular düzenli bir şekilde oyuna bağlanmak durumunda değillerdir.

Sosyal MUDlar Büyücüler/Tanrılar/Yöneticiler tarafından idare edilir. Her ne kadar macera MUDlarında olduğu gibi katı bir hiyerarşi yoksa da, büyücüler problemleri çözmede hatırı sayılır bir güce sahiptirler. İktidar ilişkisini kavramak için *LambdaMOO*'daki şu küçük paragraf aydınlatıcı olabilir:

LÜTFEN DİKKAT: MOO'daki büyücüler polis memurlarına eş değillerdir. Saldırgan veya sevimsiz bulduğunuz kullanıcıları cezalandırmak ya da o şekilde davranmalarını engellemek bizim işimiz değildir. Bunlardan bütün *LambdaMOO* halkı sorumludur.

Bu halk, kendisini korumada birçok güce sahiptir. Tıkaç (gag) komutu rahatsız edici, çirkin metinlerin görülmesini engeller. Bir kullanıcı, diğerinin odasına izin almadan girdiğinde, o kullanıcıyı dışarı at (eject) komutuyla odadan gönderme hakkı vardır. Tıkaç komutu işe yaramadığında (rahatsız eden kişi tıkaç komutunun kullanıldığını fark edip, e-posta göndermeye başlayabilir), postayı reddet (refuse mail) komutuyla problemi çözülebilir. Ayrıca duayı, fısıldamayı ve hareket ettirmeyi reddetmek de mümkündür.

Nesneler MUDların, özellikle nesneye yönelik (Multi-Object Oriented/Çoklu Nesne Odaklı) olanların, en önemli parçasıdır. Yeteneklerine bağlı olarak herkes yaratma gücüne sahiptir. Bu, sosyal ve macera MUDları arasındaki en büyük farktır. Kullanıcılar, yaratılarının MUD evreniyle uyumlu olduklarını gösterdikleri sürece, yaratma güçleri ve yarattıkları nesnelerin karmaşıklığı artabilir. Kullanıcılar yarattıkları eşyaları kamusal mekânlara da bırakabilirler. Nesnelerle etkileşime geçmek de mümkündür.

Oku yemek kitabı

Yaz <herhangi birşey> yemek kitabı

Al yemek kitabı

Posta at yemek kitabı

Her ne kadar MUDların büyük çoğunluğunun değişim aracı altınsa da, LambdaMOO'da çiptir. LambdaMOO'ya ilk bağlanıldığında kişi gözlerini elbise dolabında açar:

Çamaşır dolabı karanlık, rahat ve sıcak, ancak bir kişinin sığabileceği büyüklükte bir mekandır. Havluların, battaniyelerin, çarşafların ve yedek yastıkların nasıl hissettiğini farkediyorsun. Keşfettiğin tek işe yarar şey bel hizanda duran ve bir kapının varlığını imleyen metal bir tokmak. Onun yanında "GÜRÜLTÜLÜ" diye etiketlenmiş bir manivela duruyor. Ayrıca duvara yerleştirilmiş küçük bir düğme var.

Oyuncu kapıyı açtığında, oturma odasına girer ve birçok bağlantı yollarıyla dünyayı keşfe başlayabilir. MOO ortamında, çeşitli sokaklar, binalar, odalar, havuzlar, ışıklar, bahçeler, kütüphaneler vb. vardır. Bütün bunlarla etkileşime geç-

mek mümkündür. Eğer bir koltuk varsa, ona oturulur; kütüphanede kitap okunabilir, bulmacalar çözülür vs.

Bir Alan Araştırması: MUDlar, Dişi ve Eril Kimlikler ve Sanal Bedenler

Bu çalışmanın alan araştırmasında, anket, derinlemesine görüşme ile doğrudan ve katılımcı gözlem gibi veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, MUD oyuncuları tarafından belli konularda forumlara gönderilen yazılar ve e-posta ile araştırmacının yönelttiği çeşitli sorulara oyuncular tarafından verilen yanıtlar bu araştırmanın tamamlayıcı veri toplama kaynaklarını oluşturmuştur. Bilgisayar dolayımı iletişiminde izleyici içeriğin hem üreticisi hem de tüketicisi konumunda olduğundan, izleyici analizi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Jane Stokes'a (2003) göre derinlemesine görüşme medya ve kültürel çalışmalarda izleyici araştırmalarında kullanılan tipik bir yöntemdir. Derinlemesine görüşmeyle beraber gözlem, odak grup çalışmaları ve anket de kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Doğrudan ve katılımcı gözlem birbirinden, gözlemlenenin gözlendiğinin farkında olup olmadığı noktasında ayrılmaktadır. Katılımcı gözlem yaparken insanların, gözlemlendiklerini bildikleri için davranışlarını değiştirme riski vardır. Ayrıca, analiz için gereken uzaklığı korumak da zorlaşmaktadır. Doğrudan gözlem bu riskleri bertaraf ederken, gözlemlenen insanların rızası alınmadığından etik olmayan bir noktaya düşmektedir (Kümbetoğlu, 2005). Derinlemesine görüşme ile insanlara davranışlarına dair sorular sormak mümkün hale gelmektedir. Özellikle derinlemesine görüşmeler davranışlara yansımayan anlamların incelenmesine olanak tanımaktadır (Kümbetoğlu, 2005; Stokes, 2003). İzleyici araştırması yapmanın yanlış ya da doğru bir yolu bulunmadığından, bu noktada belirleyici olan araştırma sorusudur (Stokes, 2003). Eklenmesi gereken diğer parametre ise, araştırma alanının kendisidir. Bu çalışmanın araştırma alanı MUDlardır. Dolayısıyla macera MUDlarının oyuncuları ve kültürü üzerine bilgi toplamak için tercih edilen

yöntemlerden biri anket olmuştur.⁹⁷ İnternete erişim problemi ya da bilgisayar okur-yazarlığı MUD oyuncularını içeren bir anket çalışması için önem taşımamaktadır çünkü, bir bilgisayar vasıtasıyla İnternete bağlanılmadan MUD oynanması mümkün değildir. Ancak, temel risk anonim kimlikler dolaşısıyla, bir kişinin anketi birden fazla cevaplayıp cevaplamadığının bilinmesinin mümkün olmamasıdır. Bunun yanında, katılımcıların belirttikleri cinsiyette olduklarına inanılmak durumunda kalınmıştır. Bu çalışmanın temel sorunsalı toplumsal cinsiyet rollerinin ve örüntülerinin inşasını serimlemek olduğundan, katılımcıların cinsiyetine dair bir belirsizlik bulguların geçerliliğini tehdit etme potansiyeli taşımaktadır. Ancak, katılımcıların dili kullanım pratikleri cinsiyet farklılıklarını da ortaya koymaktadır. Cinsiyet sosyal bir inşa süreci olduğundan, dil bu inşaada öncü bir rol üstlenir (Ferris, 1996). Bu kullanım farklılıkları üzerine ampirik veriler sağlayan Cate Poynton'ın aktardıklarına göre, kadın erkek karışık sohbetlerde erkekler kadınların sözünü keserken, tam tersi yaşanmamaktadır. Kadınların seçtiği konu başlıkları erkekler tarafından reddedilebilirken, kadınlar erkeklerin seçtiği konular üzerine konuşmaktadırlar. Erkekler kadınlardan çok daha fazla yorum yapmaktadır. Bildirim içeren kullanımlar (örneğin, "Acaba kapıyı kapatmanız mümkün olabilir mi?") kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Erkekler kadınlardan daha çok argo kullanırken, küfretmek de erkeklerin alanına gitmektedir. Ferris ve College'a göre iletişimdeki bu farklılıklar çevrimiçi iletişim için de söz konusudur. Yüz yüze

⁹⁷ Priscilla Salant ve Don A. Dillman'ın (1994) belirttiği gibi anketleri tasarlamak, örneklem listeleri oluşturmak, veri toplamak ve bunları işlemek bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle çok daha kolay bir hale gelmiştir. Ancak en önemli soru anketin bu araştırma alanı için uygun olup olmadığıdır. Anket insanlara düşünceleri ve davranışları hakkında soru sormanın en yaygın yoludur ve tanımlı bir popülasyonda özelliklerin dağılımını tahmin etmede önemli bir güç sağlar (Dillman ve Bowker, 2001). Dolayısıyla, İnternet doğası gereği dünyanın farklı yerlerinden insanları kapsadığından, MUD oyuncularının genel bir profilini çıkarmada ve toplumsal cinsiyet meselesine genel bakışlarını yakalamada en uygun yöntem anket olarak gözükmektedir.

iletişimde olduğu gibi erkekler kontrol kurmaya çalışırken, kadınlar etkileşim sağlamaya çabalarlar. Ayrıca Herring (1994, 2001) de bu tip farklılıkları, birçok tartışma listesine gönderilen mesajlar üzerine yaptığı çalışmasında ortaya koyar. Erkekler mesajlarında diğer katılımcıları eleştirmekte ya da gülünç düşürmekte ve kendi önemlerini vurgulamaktadır. Kadınlar, özür dilemekte, iddia etmek yerine sorular sormakta, kendi duygu ve düşüncelerini açıklamaktadır. Kadınları merkez alan konularda dahi erkekler tartışmayı yönetmektedir. Van Zoonen'a (2002) göre erkekler daha eylem odaklı, kişisel olmayan, tartışmacı ve bazen kaba ve agresif iletişim kurarken, kadınlar özür diler gibi, rıza göstermeye ve ilişki kurmaya odaklı dil pratikleri kullanmaktadır. İletişimdeki bu farklılıklar kalıplaşmış erkek ve kadın davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Gerek David Gefen ve Straub W. Detmar'ın (1997) gerekse Sussman ve Tyson'ın (2000) çalışmalarında belirtildiği üzere kadınlar düşünceli, nazik, konuşkan ve başkalarının duygularının farkındalığına sahip olarak kalıplaştırılırken, erkekler agresif, bağımsız, duygusuz, mantıklı ve rekabetçi olarak düşünülmektedir. Melanie Hills (2002) ise çalışmasında, fiziksel ipuçlarının olmadığı durumlarda, zarfların kullanımına, duygulara referans verilme sıklığına, soruların sayısına ve kullanımına ve komplimanların sıklığına bakılması suretiyle, dilsel pratiğin katılımcıların cinsiyetini tahmin etmeyi mümkün kıldığını göstermiştir. Dolayısıyla, bu araştırmanın içerdiği anket çalışmasında, katılımcıların yazdıkları cinsiyette olmadıkları noktasında herhangi bir şüphe gerektirecek bir farklılıkla karşılaşılmamıştır. Ancak, MUDlar rol yapma oyunları olduğundan ve bazı katılımcılar şüpheye yer bırakmayacak kadar başarılı bir şekilde karşı cinsiyetten biriymiş gibi davranmış olabilir. Yine de, ankete katılan kadın ve erkeklerin oranı, İnternet'in büyük oranda erkekler tarafından kullanıldığını gösteren istatistiklerle uyumlu olduğundan, bahsedilen olasılığın bulguları etkilediği düşünülmemektedir.

Bu araştırmadaki anket çalışması deneyimli 10 oyuncunun cevapları ve yorumlarından sonra son şeklini almıştır. Dolayısıyla ölçme hatası asgariye indirilmeye çalışılmıştır.

MUD oyuncularının toplam sayısının tahmin edilmesi mümkün olmadığından yetersiz geribildirim riksi bulunmaktadır.⁹⁸ Anket dışında, açık uçlu derinlemesine görüşme, doğrudan ve katılımcı gözlem kullanılan diğer veri toplama teknikleri olmuştur. Christine Hine'ye (2000) göre etnografi, "insanların geçekte neler yaptığıyla" ilgilenir. Ancak çevrimiçi ve çevrimdışı etnografik yöntemler farklılıklara sahiptir. Gerçek yaşam koşullarında bir etnograf çalışma alanında yaşamak ve çalışmak için çok zaman harcar. Çevrimiçi bir ortamda bu nasıl mümkün olabilir? Siber uzamda katılımcılar tarafından kandırılmak çok daha olasıdır. Bu nedenle Hine'ye göre katılımcıların çevrimdışı hayatlarına dair herhangi bir bağlantı aranmamalıdır. Çevrimiçi iletişimin sağladığı olanaklar etnografin ve katılımcıların aynı zaman dilimini paylaşması gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Ancak, Elizabeth Reid'inde belirttiği gibi, MUDlardaki etkileşimlerin çıktılarının olaydan sonra okunması katılım deneyimin kaybına neden olmaktadır. Dolayısıyla, alandaki görünür ve aktif bir etnograf daha derin bir anlayışa ulaşabilir. Yine de burada önemli etik sorunların varolduğunun altı çizilmelidir. Mesela MUDlara ya da listelere gönderilen mesajların kamuya açık olup olmadığı veya yazarının iznine mi gerek olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bu yüzden, gerçek yaşamda olduğu gibi, çevrimiçi ortamdada katılımcıların ismini değiştirmek herhangi bir zarar vermemek açısından önemlidir. Bilgilendirilmiş rıza siber uzamdaki diğer bir problemidir. Kimlikler sabit olmadığından

⁹⁸ Her ne kadar iletişim teknolojileri anketleri daha pratik, kolay ve ekonomik bir hale getiriyorsa da, onlar da klasik anket hatalarından – örneklem, kapsam, ölçme ve geribildirim hatalarından muaf değildir (Zimitat ve Crebert, 1992; Salant ve Dillman, 1994; Dillman 1998). Kapsam hatalarında temsil bir problemidir. Örneklem hataları bütün nüfus yerine bir örneği ile anket yapmak anlamına gelir. Bu çalışmada uygulanan ankette araştırılan MUD oyuncularıydı. Bir oyuncu farklı MUDlarda oynayabileceğinden ya da aynı MUD'da farklı karakterleri canlandırabileceğinden, oyuncuların kesin sayısını bilmek mümkün değildir. Ayrıca, anketin duyurusu belli forumlarda yapıldığından, o forumlara üye olmayan oyuncular dışarda bırakılmış olabilir. Ölçme hataları zayıf anket ya da ekran tasarımı veya anket biçiminin etkilerini içerir.

ve insanların varlığı geçici olabileceğinden, klasik anlamıyla bilgilendirilmiş rıza problem haline gelmektedir. Doğrudan ve katılımcı gözlem arasındaki farka rağmen, “sanal etnografi” yaparken bunları birbirinden ayırmak o kadar da kolay değildir. Hine (2000) sanal etnografin aynı zamanda siber uzamı kullanan bir katılımcı da olduğunu hatırlatır. Bu nedenle, oyuncuları gözlemleyebilmek için bir MUDA bağlanılmalı ve bir karakter yaratılmalıdır. Bu bağlamda, katılımcı ve doğrudan gözlem arasındaki tek fark diğer oyuncularla iletişime geçip geçmemek noktasında olabilir. Doğrudan gözlem etik bulunmasa da, gözlemlenen insanların olduklarından farklı davranmalarını engeller. Sanal ortam katılımı zorunlu kıldığından, bir araştırmacının varlığının farkına varılması imkansızdır. Etik sorusuna gelince, siber uzamın bir noktada daha geniş bir hareket alanı sağladığı burada düşünülmektedir, çünkü sanal ortamda kişilerin gerçek yaşamdaki kimliklerinin bilinmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, araştırmaya katılımcıların çevrimiçi adları konulmadığı sürece, kimin kim olduğu kimse tarafından bilinmeyeceği için katılımcılara herhangi bir zarar da meydana gelmeyecektir. Ek olarak sanal etnografik araştırmanın bir diğer zorluğu da, Van Zoonen’a (1994) göre, kadın erkek karışık ortamlarda katılımcı gözlem yapan kadın araştırmacının karşılaştığı cinsel taciz ya da kalıplaşmış cinsiyetçi yaklaşımlardır.

Çalışmanın bu bölümünde anket katılımcılarının demografik yapısı ve İnternet kullanım pratikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Sonrasında, farklı kaynaklardan gelen çeşitli bulgular çalışmanın temel sorusu bağlamında incelenecektir. Ankete katılan 124 kişiden 88’i erkek, 35’i kadındı. Katılımcı 29’un ifade ettiği gibi, kadın oyuncu bulabilmek şanslı bir durumdu: “Ben de o, nadir MUD oynayan kadınlardan biriyim”, veya erkek katılımcı 64’ün anlattığı gibi “Kadınlar gerçekten de MUD oynar mı? Hehe... MUD oynayan erkeklerin oranının kadınlara nazaran çok daha fazla olduğu izlenimine sahibim”. Cinsiyet ve teknoloji ilişkisi düşünüldüğünde, cinsiyete bağlı bu orantısız temsilin/katılımın sürpriz olmadığı görülebilir. Kadınların teknolojiden dışlanmalarının nedenlerinden biri yüz yüze ilişkilerde iyi olmak üzere yetiştirilmeleridir. Bu

nedenle teknolojiye ve onun yaratıcı potansiyeline uzak kalırlar (Frissen, 1992). Ayrıca, teknoloji bağlamında erkekler tarafından yapılanlar teknik olarak adlandırılırken, kadınları teknik olmayan, bakım ve insancıl kelimeleriyle özdeşleştirilmektedir (Jansen, 1989). Bu varsayım yalnızca erkekler tarafından değil, kendilerini daha niteliksiz gören kadınlar tarafından da kabul edilmektedir (Truong, 1993). Öyleyse neden kadınların ve erkeklerin teknolojiyle deneyimleri birbirinden farklılaşmaktadır? Toplumun erkek ve kadından beklentilerine bakıldığında, cevap kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Makinelerle aletlerle ilgili bilgiye sahip olmak, rasyonel, nesnel ve duygusallıktan uzak olmak erkeklere atfedilir, buna karşın daha az rasyonel, nesnel ve daha fazla duygusal varlıklar olarak konumlandırılan/yetiştirilen kadınların da doğal olarak teknik konularda iyi olmaları beklenmez (Edwards, 1990; Benston, 1988). Teknolojik donanımına sahip olma konusunda da kadınlar erkeklere oranla, daha az ekonomik gelire sahip olduğundan, bilgisayarlara daha az para harcamaktadır. Ayrıca kadınlar, erkeklere oranla daha az bilgisayar teknolojisiyle erişebilecekleri işlerle uğraşmaktadır ya da sadece rutin işlerde bilgisayar teknolojilerini kullanmaktadır. Üstelik, bilgisayar kullanmak, en azından, temel düzeyde okuma yazmayı gerektirir. Kadınların erkeklere göre okuma yazma oranı daha düşüktür. Okur-yazar olmayan nüfusun üçte ikisi kadınlardan meydana gelmektedir (Hafkin ve Taggart, 2001). Kadının ailedeki yeri (işten sonra çocuk bakımı, ev işleri vb.) bilgisayarlara ayrılacak zamanı da azaltmaktadır. Bu çerçevede, MUDlardaki kadın oyuncu sayısının azlığı anlaşılır olmaktadır.

Alan araştırmasının katılımcıların yaş ortalaması 24,5 olsa da, yaş skalası çok geniştir. Katılımcıların çoğunluğu 15-26 yaş arasındadır. Katılımcıların İnternet'i kullanma süresi ortalama 9,8 yıldır. Katılımcılar İnternet'i haftada 30 saatten fazla kullanmaktadır. Hepsinin evlerinde kendilerine ait bilgisayar bulunmaktadır. İnternet'i sırasıyla oyun oynamak (%95,2), araştırma yapmak (%83,1), e-posta göndermek (%80,6), sörf yapmak (%65,3), sohbet etmek (%54), duyuru tahtası sistemini kullanmak (%51,6), tartışmak (%42,7) ve alışveriş (%24,4) için kullanılmaktadırlar. Kullanım dağılımı

açısından kadın ve erkek katılımcıların arasında herhangi önemli bir fark yoktur. 25 katılımcı kendisini Türk, 56'sı Amerikalı, 11'i Kanadalı olarak tanımlarken, kalan 30'u diğer kökenlerden gelmektedirler. Amerikalı katılımcıların 18'i, Kanadalıların 1'i ve diğerlerinin 14'ü kadın katılımcıdır. Türkiyeli kadın katılımcı bulunmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi macera MUDlarında karakterler çok önem taşır. Oynama stili yaratılan karakterin özelliklerine göre değişir. Karakter yaratmada geniş bir seçim olanağı olduğundan oyuncuların seçimleri MUDculara ve MUD dünyasını nasıl yorumladıklarına dair ipucu verecektir. Bu bağlamda, soru formunda, 3 karakter –Thardon, Garen ve Aelendel- yaratılmış ve 10-20 arasındaki sorular bu karakter üzerinde kurulmuştur.

	Yönelim	Sınıf	İrk	Cinsiyet	Seviye
GAREN	Yansız	Korucu	Yarı-elf	Dişi	7
THARDON	Yansız	Hırsız	Buçukluk	Erkek	8
AELENDL	Yansız	Keşiş	İnsan	Cinsiyetsiz	8

Thardon, Garen ve Aelendel katılımcıların cinsiyet meselesine nasıl yaklaştıklarını ölçebilmek amacıyla yaratılmıştır. Dolayısıyla, karakterlerin sınıf, ırk ve yönelimleri cinsiyetlerine göre karşılaştırma yapabilmeye imkan verecek şekilde belirlenmiştir. 10-20 arasındaki sorular macera MUDlarındaki senaryolara benzer durumlar üzerinden şekillendirilmiştir. Bu sorular toplumsal cinsiyet sorununa yaklaşımları ölçmeyi amaçlasa da, bu sanal ortamlarda ne çeşit kültürel örüntülerin geçerli olduğu noktasında da belli ipuçları sağlamıştır. Senaryolar zor durumda kalmış karakterlere yardım etmek üzerine odaklanmıştır.

Katılımcılardan 10. soruda 12. seviye bir ekibe katılmak için Thardon ve Garen arasında seçim yapmaları istenmiştir. Garen ve Thardon'u seçen katılımcılar arasında eşitlik ortaya çıksa da sonuç cinsiyete göre incelendiğinde kadınların %85,7'sinin Garen olarak oynamayı tercih ederken, erkeklerin %63,2'sinin Thardon'u seçtiği görülmüştür. Seçimlerin temel nedeni karakterlerin cinsiyetidir. Katılımcılar, karşı

cinsle oynamayı zor ve rahatsız edici buldukları için kendi cinsiyetlerinden bir karakterle oynamayı tercih etmişlerdir. Katılımcı 50'nin ifade ettiği gibi "Thardon'u tercih ederdim ama erkek karakterleri oynayamıyorum". Ya da katılımcı 64'ün anlattığı gibi "Dişi karakterleri oynamaktan hoşlanmıyorum. Bir erkek olarak, davranışları fazlasıyla farklı ve rahatsız edici geliyor". Ayrıca dişi karakter Garen'i erkek katılımcıların %40'ının tercih etmiş olması, erkekten-dişiye cinsiyet geçişinin yaygın olduğu iddiasını da desteklemektedir. Her ne kadar erkekler ve kadınlar korucuyu oynamayı eşit oranda seçmiş olsalar da, hırsızın büyük oranda erkekler tarafından tercih edildiği görülmüştür. Bu farklılık incelendiğinde cinsiyet kimliğinin şekillenmesinde kültürel insanın rolü açıkça ortaya çıkmaktadır. Sherry Turkle (1988) "Computational Reticence: Why Women Fear the Intimate Machine" adlı makalesinde kadınların bilgisayarlardan korkmalarının altında yatan nedenleri göstermeye çalışır. Risk alma durumu karşısında kadınların daha çekingen bir tutum sergilemeleri bu nedenlerden biridir. Turkle risk almanın kadınların zor bulunduğu önemli bir öğrenme stratejisi olduğunu vurgular. Risk alma toplumsal olarak inşa edilmiştir. Erkekler riske olumlu yaklaşırlar çünkü, kendilerini bilgi ve becerilerini geliştirme imkanına sahip olarak görmeyi öğrenecek şekilde yetiştirilirler. Ayrıca erkekler eğer risk almak istemezlerse her zaman 'kız gibi' diye adlandırılma tehditi yaşarlar. Ama tam tersi, kızlar belâya yol açacak her şeyden uzak durmayı öğrenirler. Bu bağlamda, MUDlarda korucular savunmacıdır ve en güçlü oldukları yer evleri, ormandır. Ormanı korurlar ve orman tarafından korunurlar. Ama hırsızlar her türlü ortamla uyum sağlayabilirler. Planlama ve strateji, hayatı algılayışlarını özetleyebilir. Zekalarını kullanarak en güçlülerin bile hakkından gelebilirler. Hırsız olmak risk anlamına gelir. Hırsızlar evsizken, korucular güvende bir koruya sahiptirler. Hırsızlar cesurdur ve duygusal olmak onlara göre değildir. Bağlılık ve merhamet korucuların önemli özellikleridir. Dolayısıyla erkek katılımcıların hırsız seçmeleri pek de sürpriz değildir. Kadınların Garen'i seçme nedenlerinden birincisi onun dişi olmasıyken, ikinci neden korucu olmasıdır. 20. so-

ruda katılımcılardan verili 20 özelliği karakterlerle eşleştirmeleri istenmiştir. Bu özellikler cinsiyet meselesine bakışı ölçmeyi amaçladığından, toplumda kadınlara ve erkeklere atfedilen özelliklerden seçilmişlerdir. Ancak bulgular katılımcıların eşleştirmelerinin karakterin cinsiyetine değil, sınıfına bağlı olduğunu göstermiştir. 10. soruyla bağlantılı düşünülerek Thardon ve Garen karşılaştırıldığında, kaygısız, yaratıcı, barbar ve endişeli Thardon iken; affedici, fedâkar, sakın ve duygusal olan Garen'dir.

Daha önce de belirtildiği üzere, ölümsüzler özellikle mace-
ra MUDlarında çok önemli bir role ve statüye sahiptir. Ancak ölümsüz karakterin arkasındaki kişinin cinsiyeti oyuncuların ona karşı tavırlarını etkileyebilmektedir. Derinlemesine görüşme yapılan Jai ve Sint Uzak Diyarlar MUDında bir kadın ölümsüz olduğundan söz etmiştir. Kadın olduğu oyuncular tarafından anlaşıldıktan sonra, bu ölümsüz karakter, tavsiyelerinin izlenmesinde ve iletişim kurmakta zorluk çekmeye başlamıştır. Çünkü erkek ölümsüzlerle karşılaştırıldığında kadın ölümsüz oyuncular tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle, çok daha sert davranmak zorunda kalmaya başlar. Ayrıca kadın ve erkek ölümsüzlerin sorumlulukları arasında da ayırım söz konusudur. Erkek ölümsüzler daha görünmezken, kadın ölümsüzlerden kraliçe gibi, yani süslü çekici ve şaşalı olmaları beklenmektedir. Erkek ölümsüzler daha çok programlamayla uğraşırken, kadın ölümsüzler oyuncuların sorunlarıyla ilgilenmektedir. Jai bu farkın kadınların daha duygusal ve sosyal, erkeklerinse matematikte daha iyi olmalarına bağlamaktadır. MUDlardaki kadınlık anlayışı kalıplaşmış ve güdük gözükmektedir.⁹⁹

Erkeklerin dışı karakterleri oynaması aldatmaca olarak görülmektedir, çünkü bu cinsiyet kimliğini ayrıcalık elde etmek için kullanmaktadırlar. MUD Connector'a 28 Temmuz 2004'te gönderilen postada Cyre ve Kallekins cinsiyet geçişinin ardındaki nedenleri şu şekilde açıklamaktadır:

"Erkekleri oynayan kadınlar genel olarak iki şeyden birini ya da ikisini yaparlar. Birincisi erkek olmalarını umursamadan sadece karak-

⁹⁹ Örnek için bkz. *Folklor ve Edebiyat Dergisi* 2007, Sayı 50: 33.

terlerini oynarlar. Rol kesmek için herhangi bir çaba harcamazlar, çünkü önem vermezler. Erkekler rol kesmek için değil, cinsiyet sınırılması olan loncalara girmek ve/veya testosteron yüklü, parıldayan silahlarla şövalyecilik oynamak isteyen erkeklerden daha fazla ilgi görebilmek için dışı karakterleri oynarlar”.

“... kadınlar zayıflıklarını utanmadan gösterebilirlerken, erkekler her zaman her şeye vakıf ve kontrollü görünürler. Dolayısıyla yeni bir oyuncuyken (newbie) eğer tatlı, kırılgan, az da olsa flörtçü ve kadınsanız karakter dışı kanala çıkmadan yardım isteyebilirsiniz”.

Cinsiyet geçişleri, yalnızca akademik çevrelerde değil, MUDcılar arasında da tartışılan bir konudur. Taciz dolayısıyla oyuncuların karşı cins karakterleri oynamaması gerektiğine dair süren tartışmalar vardır. 19. soru katılımcıların cinsiyet geçişine dair düşüncelerini göstermektedir. Bu soru Garen’in bir hana girip, güçlü bir büyücü gördüğünde nasıl bir tavır sergileyeceğini sormaktadır. Gülümseyeceği ve kıkırdayacağı şeklindeki cevaplarının üzerinde durulması gerekmektedir. Erkek katılımcı 7 “Neden bilmiyorum ama kızlar bana kıkırdadığında bu hoşuma gidiyor” derken, katılımcı 54 “Bedava ekipman kazanmaya çalışan bir erkek olduğu kesin” demiştir. Kıkırdama nedenini Katılımcı 114 “Yaşlı ve sarhoş bir büyücü olduğumdan, ve muhtemelen MUD seksi aradığından” diye açıklarken kadın katılımcı 29 açık bir şekilde ifade etmektedir:

“Ne yazık ki, kadın karakterlerin çoğu statülerini yükseltmek ya da bedava ekipmana kavuşmak için flört eder. ‘Çoğu’ dedim, hepsi değil ve bu kadın karakterlerin çoğu da kadınlar tarafından oynanmaz. Bu talihsizdir çünkü, bütün kadın karakterlere kötü bir intiba verir. Erkek karakterlerin kadın karakterlere daha sık bedava ekipman verdiği kanıtlanmış bir gerçektir ve kadın karakterler de bunun avantajından faydalanırlar”.

21-27 arası sorular kadın ve erkek karakterler arasındaki farkı değerlendirmeyi amaçlamıştır. Katılımcıların %80,6’sı kendi cinsiyetlerinden farklı bir cinsiyetle MUDı oynamıştır. Erkeklerin %68’i, kadınların ise %88’i bu deneyimi yaşamıştır. 65 katılımcı oyun stillerinin değiştiğini söylerken, 40 katılımcı herhangi bir değişiklik rapor etmemiştir. Değişiklikler kadınsılığın avantajlarının kullanılarak ekipman elde etmek-

ten, kadın karakterlerin daha duygusal, kırılgan ve flörte yatkın olduğuna, erkek karakterlerin cesur ve rekabetçiliğine değin uzanmaktadır.

Macera MUDlarındaki değişmeyen gerçek, dişiliğin baştan çıkarma/manipüle etme yetisi anlamına geldiğidir. Erkek karakterler MUD dünyasının kahramanlarıdır, risk alırlar, savaşır, öldürürler, zayıfları korurlar ve dolayısıyla küstah olmak hakkına sahiptirler. Cinsiyet, etkileşimde temel unsur olduğundan belirsiz cinsiyetler oyunculara rahatsız edici gelmektedir; çünkü bir kişinin cinsiyetini bilmek ona nasıl davranılacağını belirlemede bir referans noktasıdır¹⁰⁰. Aelendel cinsiyetsiz bir karakter olduğundan, onu nitelendirmede önemli farklar olmuştur. Her ne kadar, katılımcıların çoğu ya herhangi bir hitap kullanmadığından ya da Aelendel demeyi tercih ettiğinden, Aelendel'e hitap biçimleri için bir eğilimden bahsetmek zorsa da, 20 katılımcı, insanların geliştirecekleri tavırlar için, varlıkları bilinen tanımlamalar içerisine sokma ihtiyacı duyduklarını göstermektedir. 14 katılımcı (7 erkek, 7 kadın) Aelendel'e erkek "o" (he) olarak hitap ederken, 4 erkek katılımcı kadın "o" (she), 2 kadın da "şey" (it) hitabını kullanmıştır.

Sonuç

LambdaMOO'da Domjuan ile siberseks ve cinsiyet değişimi üzerine yapılan derinlemesine görüşmede söyledikleri düşünülme hak etmektedir:

"Bazen, insanlık bu yeni hudut için hazır değil gibi görünüyor. Bu alanın gerçekliğe benzediğini düşünmeyi bırakmalıyız. Bütünüyle kolayca şekillendirilebiliriz ve kendimizi istediğimiz gibi tanımlayabiliriz. Bu alanın gerçek gücü budur. Bir kadınla flört etmeye başlarsam ve onunla güzel vakit geçirsem ve sonra onun bir erkek olduğu ortaya çıkarsa beni kandırarak kadar iyi rol yaptığı için etkilenirim. ...Hepimiz içsel sınırlarımızı taşıyoruz. Bu bizim problemimiz, ortamın değil."

¹⁰⁰ Örnek için bkz. *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, 2007, 50:35.

Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı iletişim ortamları masum olabilir mi? Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıları bir ortamın dışında bırakmak mümkün müdür? Buna araştırmacı olarak yanıtım “Hayır” olacaktır. Bu çalışmanın alan araştırmasını oluşturan siber uzam ve MUDlarda gerçekleşen kimlik egzersizleri ve dilsel pratikler değerlendirildiğinde, sözlü şiddet ve cinsel tacize ilişkin örnekler gerçek yaşamın belirli toplumsal, siyasal ve kültürel değer ve örüntülerinin siber uzama aktarıldığını göstermektedir¹⁰¹. Dahası, oyunun yapısı erkekliğin ve kadınlığın geleneksel pratiklerini ve anlamlarını pekiştirmektedir. Elbette, MUDlar siber uzamın sadece bir parçasıdır ve bütünsel bir anlayış geliştirebilmek için web sayfaları, IRC, video konferansları, listeler, stok marketleri, yazılım geliştiriciler gibi farklı alanlar da çalışılmalıdır (Hine, 2000). Yine de MUD ortamlarının incelenmesi siber uzamın çevrimdışı yaşamdan bağımsız olamayacak kuralları ve sınırları olduğunu göstermiştir. MUDların kimlik keşfi için görece daha güvenli alanlar olduğu bir gerçektir ama karakterlerin arkasında gerçek insanların bulunduğu ve belli zihin yapılarına sahip oldukları düşünülürse, bu dijital oyunda farklı bir cinsel kimlik tasarımı basitçe karşı cinsin giysilerini giymekten öteye geçemeyecektir. Kalıplaşmış cinsiyetçi davranışlardan ne kadar kaçılmaya çalışılırsa çalışılsın, egemen cinsiyet tanımları ve rolleri toplumun etkileşime girmesinde belirleyicidir. Bu nedenle, siber uzam kimliklerle oynama imkanı sunsa da, bu kimlikler inşa edilmiş sınırlardan kaçamamaktadır. Cinsiyetçilik ve cinsel baskı uygulamaları toplumda pekiştirilmekte ve sürdürülmektedir.

MUD kullanıcılarının büyük bölümü halen erkek kullanıcı yoğunluklu bilgisayar kültüründen gelmektedir. Yine de hergün daha fazla kadın İnternete bağlanmaktadır. Bu çalışmada yapılan anketin bulgularında ortaya konduğu üzere, MUD oynayan kadın ve erkeklerin sayısı arasındaki eşitsizliğe rağmen, İnternet’i kullanım pratikleri ve harcadıkları zaman giderek benzerlik göstermektedir. Eric Weiser’in (2000)

¹⁰¹ Örnekler için bkz: Mackinnon, 1995; Turkle, 1995; Dibbell 2001; Reid 1999; Smith, A. D. 1999.

NetSmart'tan aktardığına göre Amerika'daki yeni İnternet kullanıcılarının %58'i kadındır ve yakın gelecekte erkek kullanıcıların sayısını geçecektir. Çevrimiçi kadınların sayısındaki artış, gelecekte, erkek egemen bilgisayar kültürünü kırabilir. Van Zoonen'i (2002) izleyerek, telefon nasıl kadınların kullanımıyla sosyal bir anlam kazandıysa, siber uzamın da kadınların katılımıyla bir özgürlük ve eşitlik alanına dönüşebileceğini söyleyebiliriz. Ancak günümüzde ekran, akışkan ve parçalı kimlik fikrini verse de, ekranın önündeki insanlar sabitlenmiş kimlikleriyle iletişime geçmeye devam etmektedir.

Sanal toplulukların iki yanından bahsedilebilir. Çevrimdışı hayattan çekilme tehlikesinin söz konusu olması kadar çevrimdışı hayatı destekleyen ilişkiler kurulması da mümkündür. Siber uzam birçok insana ilişkilerinde çevrimdışı hayatta olmayan bir rahatlık sunmaktadır. Daha kalıcı ve derin arkadaşlıklar kurulmakta dolayısıyla insanlar zorunluluklar dışındaki zamanlarını sanal topluluklarda geçirmektedirler. Ayrıca kendi çevrelerini kontrol edebilme ve edilgen tüketici olmaktan kaçılabilirdiği hissine sahip olma imkanı da sunulmaktadır. Bilgi paylaşımı, ilgi duyulan şeyler üzerine tartışmalar yürütmek, benzer problemlere dair fikir yürütmek ve çözüme varmak katılımcıların çevrimdışıdaki hayatlarını olumlu yönde etkilemektedir. Dahası, özellikle dışlanmış/dezavantajlı gruplar birbirlerini duygusal olarak desteklemek ve çevrimdışı hayattaki sorunlarını çözmek için örgütlenebilme olanağı bulmaktadırlar. Ancak, bu olguya tersinden bakıldığında, çevrimiçi toplulukların dışlayıcı olduğu da görülebilir, çünkü İnternet'e erişim oranında dünyada eşitsizlik söz konusudur. Bunun yanında, çevrimiçi toplulukların büyük çoğunluğunun dili hâlâ İngilizce olduğundan, ana dili İngilizce olmayanlar "doğal olarak", bazen de "bilerek" dışlanmaktadır. Ayrıca, Herbert Schiller'e (2001) göre Anglo-Amerikan idealleri, değerleri ve kültürel ürünleri, İngilizce ayrıcalıklı bir dil olduğundan beri yayılmaktadır. Dolayısıyla MUD dünyası da bu değerlerden etiketlenmektedir. Ancak, bu dışlanmalara rağmen alternatif küreselleşme hareketlerinde veya Zapatista isyanında olduğu gibi çevrimdışı hayatta etkili sonuçlar doğuracak kazanımlar da elde edilebilmektedir.

Bütün bu tartışmalar siber uzamın, sunduğu imkanlar noktasında yeni ve zengin bir ortam olduğunu göstermektedir. Siber uzam insanlarla anlamlı hale geldiğinden ve insanlar da edilgen tüketiciler değil, aktif kullanıcılar olduklarından, siber uzam kültürü sürekli bir dönüşüm yaşayacaktır. Rheingold'un (çevrimiçi nüsha) söylediği gibi "bir sonrasında ne olacağı, bize bağlıdır". Bu nedenle yeni medya ortamına yakından bakmak, varolan ve gelecekteki olanakları üstüne düşünmek, cinsiyetçi engellerin ortadan kaldırılabilmesi ve yalnızca kâr maksimizasyonunu hedefleyen bir dünya dışında başka bir dünyanın yaratılabilmesi için önemlidir.

KAYNAKLAR

- Bartle, R. (1990). "Interactive Multi-User Computer Games."
<ftp://ftp.lambda.moo.mud.org/pub/MOO/papers/mudreport.txt>, 15 Mayıs 2006.
- Bartle, R. (2001). "Avatar, Character, Persona; Immerse Yourself."
<http://www.mud.co.uk/richard/acp.htm>, 15 Mayıs 2006.
- Benedikt, M. (1991). *Cyberspace: First Steps*, Cambridge, London: The MIT Press.
- Benston, M. L. (1988). "Women's Voices: Technology as Language."
Technology and Women's Voices. Cheris Kramare (der.) içinde.
New York and London: Routledge and Kegan Paul.
- Bruckman, A. S. (1993). "Gender Swapping On The Internet."
<http://ftp.mudmagic.com/text/research/gender-swapping.txt>, 15 Mayıs 2006.
- Bruckman, A. S. (1997). *MOOSE Crossing: Construction, Community, and Learning in a Networked Virtual World for Kids*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Massachusetts Teknoloji Üniversitesi.
- Cartwright, G. F. (1994). "Virtual or Real? The Mind in Cyberspace."
The Futurist, Mart-Nisan.
- Coster, R. (2000). "Online World Timeline."
<http://www.raphkoster.com/gaming/mudtimeline.shtml>, 15 Mayıs 2006.
- Curtis, P. ve Parc, X. (1991). "Mudding: Social Phenomena in Text-Based Virtual Realities."
<http://liquidnarrative.csc.ncsu.edu:16080/classes/csc582/papers/curtis.pdf>, 15 Mayıs 2006.
- Dibbell, J. (2001). "A Rape in Cyberspace; or How an Evil Clown, a Haitian Trickster Spirit, Two Wizards, and a Cast of Dozen Turned

- a Database into a Society.” *Reading Digital Culture*. David Trend (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 199-214.
- Dillman, D. A. (1998). “Mail and Other Self-Administrated Surveys in the 21st Century: The Beginning of the New Era.” <http://survey.sesrc.wsu.edu/dillman/papers/svys21st.pdf>, 15 Mayıs 2006.
- Dillman, D. A & Bowker, D. K. (2001). “The Web Questionnaire Challenge to Survey Methodologists.” http://survey.sesrc.wsu.edu/dillman/zuma_paper_dillman_bowker.pdf, 21 Mayıs 2007.
- Edwards, P. (1990). “The Army and Microworld: Computers and The Politics of Gender Identity.” *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 16 (1): 102-127.
- Ferris, S. P. (1996). “Women On-Line: Cultural And Relational Aspects Of Women’s Communication In On-Line Discussion Groups.” *Interpersonal Computing and Technology: Electronic Journal for 21st Century*, 4(3-4): 29-40.
- Fornäs, J. (1998). “Digital Borderlands Identity and Interactivity in Culture, Media and Communications.” *Nordicom Review*, 19(1): 27-38.
- Frissen, V. (1992). “Trapped in Electronic Cages? Gender and New Information Technologies in the Public and Private Domain: An Overview of Research.” *Media, Culture and Society*, 14: 31-49.
- Gefen, D. and Straub, D. (1997). “Gender Difference in the Perception and Use of E-Mail: An Extension to the Technology Acceptance Model.” *MIS Quarterly*, 21(4): 389-400.
- Germundson, N. (1994). “The Social and Educational Aspects of MUD’s.” <http://ftp.mudmagic.com/text/research/mud.paper>, 17 Mayıs 2006.
- Jaffe, M. J. ve Lee Y. & Huang, L. & Oshagan H. (1995). “Gender, Pseudonyms, and CMC: Masking Identities and Baring Souls.” Uluslararası İletişim Birliği’nin 45. Yıl Konferansı’nda yapılan sunum. Albuquerque, New Mexico, USA.
- Hafkin, N. ve Taggart, N. (2001). “Gender, Information Technology, and Developing Countries: An Analytic Study.” Office of Women in Development Bureau for Global Programs için alan araştırması ve desteği. Birleşmiş Milletler Uluslararası Gelişme Komisyonu, USA.
- Herring, S. (1994). “Gender Differences In Computer-Mediated Communication: Bringing Familiar Baggage To The New Frontier.” <http://www.cpsr.org/issues/womenintech/herring2>, 19 Mayıs 2006.
- Herring, S. C. (2001). “Gender And Power In OnlineCommunication.”

- <http://rkcsi.indiana.edu/archive/CSI/WP/WP01-05B.html>, 17 Mayıs 2006.
- Hills, M. (2000). "You Are What You Type: Language And Gender Deception On The Internet." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Otago Üniversitesi.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: SAGE.
- Jai (Yelbuke), derinlemesine görüşme, İzmir, 5 Ocak 2006.
- Jansen, S. C. (1989). "Gender and Information Society: A Socially Structured Silence." *Journal of Communication*, 39 (3): 196-215.
- Kitchin, R. (1998). *Cyberspace*, West Sussex: Wiley.
- Kollock, P. ve Smith M. A. (1999). "Communities in Cyberspace." *Communities in Cyberspace*, Marc A. Smith ve Peter Kollock (der.) içinde. London and New York: Routledge. 3-25.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam.
- Lee, K. M. (2000). "MUD and Self Efficacy." *Educational Media International*, 37(3): 177-183.
- Mackinnon, R. C. (1995). "The Social Construction Of Rape In Virtual Reality."
http://www.fragment.nl/mirror/various/MacKinnon_R.1995.The_social_construction_of_rape_in_virtual_reality.txt, 17 Mayıs 2006.
- Mazur, T. (1994). "Working Out the Cyberbody: Sex and Gender Constructions in Text-Based Virtual Space." <http://www.well.com/user/tmazur/research/sexgen.html>, 10 Ocak 2006.
- Michalache, A. (2002). "The Cyber Space-Time Continuum: Meaning and Metaphor." *The Information Society*, 18: 293-301.
- Mortensen, T. E. (2003). Pleasures of the Player: Flow and Control in Online Games, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bergen Üniversitesi.
- Özdemir, Ö. (2005). "İnternetin Ticarileşmesi ve Uluslararası Veri Akışları." *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kütle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Funda Başaran ve Haluk Geray (der.) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi. 205-235.
- Packer, R. & Jordan K. (2001). "Overture." *Multimedia: From Wagner to Virtual Reality*. Randall Packer ve Ken Jordan (der.) içinde. New York: Norton. xv-xxxviii.
- Reid, E. (1994). Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Melbourne İngiliz Üniversitesi.
- Reid, E. (1999). "Hierarchy and Power: Social Control in Cyberspace." *Communities in Cyberspace*. Marc A. Smith ve Peter Kollock (der.) içinde. London-New York: Routledges. 107-133.

- Rheingold, H. (2001). "The Virtual Community." *Reading Digital Culture*. David Trend (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 272-280.
- Rheingold, H. (2007). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, online edition
<http://www.rheingold.com/vc/book/1.html>, 1 Mayıs 2007.
- Salant, P. & Dillman, D. A. (1994). *How to Conduct Your Own Survey*, Toronto: John Wiley & Sons, Inc.
- Schiller, H. I. (2001). "The Global Information Highway: Project for an Ungovernable World." *Reading Digital Culture*. David Trend (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 159-171.
- Sint, derinlemesine görüşme, İzmir, 5 Ocak 2006.
- Smith, A. D. (1999). "Problems of Conflict Management in Virtual Communities." *Communities in Cyberspace*. Marc A. Smith ve Peter Kollock (der.) içinde. London: Routledge. 134-163.
- Stokes, Jane (2003). *How to Do Media and Cultural Studies*. London: Sage Publications.
- Stone, A. R. (1991). "Will the Real Body Please Stand up?"
http://www.molodiez.org/net/real_body2.html, 18 Mayıs 2006.
- Strate, L. ve Jakobson R. L. & Gibson S. B. (2003). *Communication and Cyberculture: Social Interaction in an Electronic Environment*, New Jersey: Hapton Press.
- Sussman, N. M. ve Tyson, D. H. (2000). "Sex And Power: Gender Differences In Computer-Mediated Interactions." *Computers in Human Behavior*, 16: 381-394.
- Trend, D. (2001). "Introduction." *Reading Digital Culture*. David Trend (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 1-5.
- Truong, H. (1993). "Gender Issues in Online Communications." *Community Networking: The International Free-Net konferansında yapılan sunum*. Carleton Üniversitesi, Kanada.
- Turkle, S. (1988). "Computational Reticence: Why Women Fear the Intimate Machine." *Technology and Women's Voices: Keeping in Touch*. Cheris Kramarae (der.) içinde. New York-London: Routledge & Kegan Paul.
- Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of Internet*, London: Phoenix.
- Turkle, S. (1996). "Who am We?", *Wired*, 4.01
http://www.wired.com/wired/archive/4.01/turkle_pr.html
- Turkle, S. (1997). "Constructions and Reconstructions of Self in Virtual Reality: Playing in the MUDs."
<http://web.mit.edu/sturkle/www/constructions.html>, 21 Mayıs 2007.

- van Zoonen, Lisbet (1994). *Feminist Media Studies*, London: Sage Publications.
- van Zoonen, L. (2002). "Gendering the Internet 'Claims, Controversies and Cultures.'" *European Journal of Communication*, 17(1): 5-23.
- Waskul, D. ve Douglass, M. (1997). "Cyberself: The Emergence of Self in Online-Chat." *The Information Society*, 13: 375-397.
- Weiser E. B. (2000). "Gender Differences in Internet Use Patterns and Internet Application Preferences: A Two-Sample Comparison." *Cyberpsychology & Behavior*, 3(2): 167-178.
- Zimitat, C. & Crebert, G (2002). "Conducting online research and evaluation."
<http://www.ecu.edu.au/conferences/herdsa/main/papers/ref/pdf/Zimitat.pdf>, 15 Mayıs 2006.
- Žižek, S. (2001). *From Virtual Reality to the Virtualization of Reality.* *Reading Digital Culture*, David trend (der.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 17-22.

**“GÜZEL AHLAKLI BİRİYLE
HAYIRLI BİR İZDİVAÇ İÇİN”:
İSLAMİ EVLİLİK SİTELERİ,
DÖNÜŞEN MAHREMİYETLER VE
KADIN ÖZNEİİĞİ**

Fatma TÛTÛNCÛ

Giriş

Son yıllarda İslam’ın kamusal görünürlüğü arttıkça, bu görünürlüğün mekanları, biçimleri ve kullandığı motifler de çoğullaştı. Nilüfer Göle’nin, İslamcılığın ikinci dalgası olarak tanımladığı bu dönemde, Müslüman kimliklerini ön plana çıkaran aktörler “modern kent mekanlarında bulunmaktan”, “global iletişim ağlarını kullanmaktan”, “yaygın tüketim kalıplarını” kendi yaşam tarzlarına uyarlamaktan keyif alır hale geldiler (2002: 173). Esasen İslam’ın ve Müslüman kimliği ön plana çıkaranların artan kamusal görünürlükleri, yalnızca seküler olanla dini olanın değil aynı zamanda özel ile kamusal olan arasındaki sınırların aşınmasına ve dolayısıyla mahremiyet(ler)in dönüşümüne yol açtı. Bu aşınma ve dönüşüm, İslam’ın ahlaki ağırlığını kadınların omuzlarına yükleyen, kadınlıkla mahremiyet arasında özsel bir ilişki olduğunu düşünen İslami kesimlerde ciddi bir rahatsızlık yarattı. Evlilik, boşanma, zina ve flört gibi konular iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi dahil bütün İslami çevrelerde sıklıkla tartışılır oldu. Bu makalenin amacı İnternet usulü evliliği popülerleştiren İslami evlilik sitelerini ya da ana akım medya organlarında ifade edilmiş tarzıyla İslami çöpçatan sitelerini, bu sitelerin kadınların özerklik ve özgürlükleri konusundaki rollerine odaklanarak incelemektir. Yazıda, sayıları giderek artmakta

olan evlilik sitelerinden en popüler dört siteye, <http://www.islamievlilik.com>, <http://www.habibimol.com>, <http://www.gonuldensevenler.com> ve <http://www.zevac.merihmet.com> adlı sitelere yer verilmekte, bu sitelerin amaçları, sundukları hizmetler, üye profilleri ve birbirleri arasındaki rekabet, genel olarak İslami kesimde evlilik, aşk ve arkadaşlık gibi konularda yürütülen entelektüel tartışmalara ve genç erkek ve kadınlara verilen öğüt niteliğindeki köşe yazılarına, popüler kitaplara ve belediyelerin dağıttıkları evlilik rehberlerine başvuru olarak irdelenmektedir.

Dava Evliliğinden İnternet Usulü Aşka: İslami Kesimde İhanet ve Romantizm

Kadın sorunlarına duyarlı İslamcı kadınların örgütlendiği bir platform olan Başkent Kadın Platformu, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne mensup bir başkan tarafından yönetilen Altındağ Belediyesi'nin yeni evlenen çiftlere hediye ettiği, erkeklerle dindar ve başka erkek yüzü görmemiş, kendilerinden daha düşük statüde olan ve ev işlerinden anlayan kadınları eş olarak seçmeyi salık veren *Nikah ve Evlilik Rehberi* (Milliyet 2005) adlı kitapçığı eleştirmek üzere düzenledikleri 28 Aralık 2005 tarihindeki basın toplantısında, çok güzel olabilecek bir "hizmetin hezimete dönüştüğünü" ifade ettiler, çünkü Başkent Kadın Platformu üyelerine göre Türkiye'de son zamanlarda boşanmalar katlanarak artmakta, aileler parçalanmaktaydı, genç çiftlere evlilik öğütleri vermenin tam zamanıydı. İslami kesimden Cemil Tokpınar¹⁰², "cami bahçelerinde bile satıldı" diyerek bestsellerlığına vurgu yaptığı, ama en çok "ilişkilerini romantik hale getirmek isteyen evliler" in ilgi gösterdiği, "Eğer evlenmişseniz, geçinmeye ve mutlu olmaya mahkûmsunuz. Hem boşansanız bile ikinci evliliğinizde kesinlikle mutlu olacağınızı garanti edebilir misiniz? Sonraki evliliğinizde mutlu bile olsanız, yıkılan yuvanın enkazından gelen hatıralar ya da geride kalan çocukların hüznü sizi mut-

¹⁰² *Tempo* dergisinden haber yapan <http://www.islamievlilik.com>, 29.05.2007.

suz etmeyecek mi?”¹⁰³ gibi sorularla, kurulan yuvayı korumaya yönelik ögütlerle dolu *Ömür Boyu Aşk*'ı boşuna yazmamıştı: Evlilik ve aile kurumunda tehlike çanları çalıyordu. İslamcı yazar ve avukat Sibel Eraslan (2002) *Dünya Kadınlar Günlü*'nde benzer bir tespitte bulunmuştu:

“90'larda İslami kesimin kadınlarının en iyi öğrendiği konulardan birisi ihanet oldu. Pek çok kadın, kocası tarafından 'örtüsü ve geleneksel görünüşü' dolayısıyla terkedildi. Kamusal alanda beğenilmek ya da rütbe ve makam elde etmek isteyen pek çok erkek, artık örtülü karısını kendisi için bir kambur olarak görmekte. Boşanmalar arttı, buna mukabil evlilik yaşı yükseldi.”¹⁰⁴

İslami kesim içinde aranje edilmiş evliliklerin çıkmazının nedenlerine ilişkin bir başka çarpıcı gerçeği *Yeni Şafak* gazetesi yazarı Fatma Barbarosoğlu köşesinde şöyle hikaye etmişti:

“Aile kızımı olağanüstü bir gayretle yetiştiriyor. Genç kız hem hafız hem de klasik sanatlarda (tezhîp -hat) istidat gösteriyor. Babası sabırlı bir hanım olması için ney üflemesi üzerinde bilhassa duruyor. Genç kız hocalarını şaşırtacak bir mesafe kaydediyor. Zarif, bilgili, kültürlü. Ama hiçbir film artistine benzemiyor. Ne boylu poslu, ne renkli gözleri var. Televole kültüründen beslenmemiş bir delikanlı için pek çok güzelliği var elbet. Ama televole kültüründen beslenmemiş erkekler nerede!!! Mesela, şeyhinin tavsiyesiyle son derece donanımlı bilgili, nazik, sanat erbabı genç kız evlendiriliyor. Yakışıklı, ihtisasını yurt dışında yapmış, iyi geliri olan bir delikanlıyla. Dışarıdan her şey güzel gibi gözüküyor. Öyle mi? Hayır. Çünkü genç kızın yıllardır biriktirdiği hiçbir şeyin kıymeti yok damadın gözünde. Bir aylık evliyen kendisine lens parası veriyor. Sibel Can'a benzemesi için.”¹⁰⁵

Hastalarının büyük çoğunluğunu, karı-koca-kuma üçgenine hapsolmuş dindar ailelerin oluşturduğu terapist Mehtap Kayaoğlu'na göre ise İslami kesimde artan ihanet ve boşanma-

¹⁰³ <http://www.omurboyuask.com>, 30.04.2007.

¹⁰⁴ *Yeni Şafak Gazetesi*, 8 Mart 2002.

¹⁰⁵ Fatma K. Barbarosoğlu, “Kadın Meselesini Kadın Bakış Açısının Dışında Düşünememek”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 18.8.2006.

lar terapi uyguladığı erkekler tarafından şöyle açıklanmaktaydı: Evlilikler dava uğruna, idealler uğruna yapılmıştı, kadınların “kadınlığına” bakılmamıştı. Hali vakti yerinde 40’lı yaşlarında bu dindar erkeklerle birlikte olan genç kadınlar, terapistlerine “Üniversite mezunuyum. Çalışıyorum, maaş alıyorum. Güzelim vücudumda bir gram yağ yok. Etrafımda bu kadar nitelik taşımayan kadınlar evli, ben niye evli değilim?” diye yakınmaktadırlar. (Kayaoğlu, 2003)

İslami kesimde evlilik kurumu etrafında kopan tüm bu modern kıyametler ve özellikle ne yardan ne serden geçebilen “muhafazakar çapkınlar”ın çokeşlilik merakı, Düccane Cündioğlu tarafından da “dinin gönül maceralarıyla istismar edilmesi” olarak nitelendirilirken, gençleri nikah ve evlilik gibi yüce değerler hakkında aydınlatma gayreti içinde olan Altındağ Belediyesi’nin kitapçık dağıtma fikri her ne kadar taktire şayan idiyse de, “kadının geleneksel rollerini pekiştiren söylemlerin yoğun olduğu” bu evlilik rehberinin önerilerinin “çoğu, gelişen ve değışen kadın-erkek ilişkilerinin gereklerine uymamakta”ydı. Üstelik, ataerkil geleneğin taşıyıcısı geleneksel aile anlayışı “dindar kadınlar açısından arzulanır bir durum olmaktan uzaktı.” (Kayaoğlu, 2003)

Aile içi ilişkilerde ve kadın-erkek ilişkilerinde geleneksel yapıyı koruma çabası, Başkent Kadın Platformu’na göre “biraz romantik, biraz nostaljik”, ve hatta “son tahlilde ütöpik” bir tavidir. Çünkü onlara göre, erkekler artık her ne kadar eşlerinden kendi annelerinin babalarına gösterdikleri itaat ve saygıyı bekleseler de, kızlarının özgür ve eşit bireyler olmaları konusunda hassastırlar. Sözüün kısası, platform üyelerine göre ister seküler isterse İslami çevrelerde yetişsinler, bugünün genç kızları geçmişteki kadın rollerini benimsememekte, bir komutanla değİL, bir arkadaşla evlenmek istemektedirler.¹⁰⁶

İslami Evlilik ve Arkadaşlık Siteleri

İslami evlilik sitelerinin ilki 2003 yılı sonlarında, tam da evlilik kurumu etrafında bir söylem ve kaygı patlamasının yaşandığı bir dönemde, yani Göle’nin İslamcılığın ikinci dalgası diye

¹⁰⁶ <http://www.ucansupurge.org>, 30.12.2005.

adlandırdığı dönemde ortaya çıktı ve bu tür siteler mantar gibi çoğalmaya başladı. Aslında İslami kesimde İnternet teknolojisi yaygın olarak kullanılmaktadır, hatta kimileri dijital İslam'dan söz eder hale gelmiştir, çünkü yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada Müslüman gruplar, farklı tarikat ve mezheplere mensup olan inançlı insanlar için "besmele" ile açılan siteler kurulmakta, İnternet üzerinden dini hizmetler sunulmakta, böylece sanal ortamda dini sohbetlere katılmak, sanal olarak hacca gitmek, dini içerikli ürünler satın alabilmek, bilgisayar başında hatim indirmek ya da fetva dinlemek mümkün olabilmektedir. İslami evlilik siteleri bu geniş kapsamlı İslami içerikli sanal alemin oldukça popüler bir parçasıdır.¹⁰⁷ <http://www.islamievlilik.com> adlı siteyi kuran Kenan Aydın'ın kendisi de bir kez evlenip boşandıktan sonra diğer bütün yöntemlerden daha etkin olduğunu düşündüğü İnternet usulü evliliği "Allah Rızası" için inançlı insanların hizmetine sundu. İnançlı gençlerin bir araya gelip tanışmalarının zorluklarını bilen ve İnternet teknolojisiyle haşır neşir olan Aydın sitesini kurmadan önce dünyadaki benzer siteleri incelediğini, farklı dinsel ve etnik gruplara ilişkin arkadaşlık ve evlilik sitelerinin bulunduğunu, ama Müslümanlar için doğrudan hizmet veren bir sitenin bulunmadığını gözlemleyince, ilk önce İslami kaygıları olmayan bir ortamda, cyberalem.com'da "İslami evlilik ve eş bulma" grubu kurdu ve grubun popülerliği <http://www.islamievlilik.com> sitesinin kuruluşunu hazırladı.¹⁰⁸ Site sahibine göre İnternet üzerinden eş seçmek, görücü usulü ya da sosyal çevre dolayısıyla oluşturulacak evlilik bağına göre, İslami hassasiyetleri olan bireyler için birtakım kolaylıklar sağlamaktadır: Örneğin, göz zinasından korunma, nefsanî duygulardan ziyade karakterin ön planda tutulması; sonuçlanmaması halinde yıkıcı etkisinin azlığı; tanışma ve sohbet ortamının evlilik namzedini detaylı bir şekilde tanımaya imkan sağlaması; tercih edilebilecek namzet sayısının fazlalığı, coğrafi kısıtlamaların olmaması; kültürel, sosyal, fiziksel veya manevî

¹⁰⁷ Şule Kocabıyık "Net'ten Hatim İndirilir, Web'den Cenaze Kaldırılır.", *Milliyet Gazetesi*.

¹⁰⁸ <http://www.havervitrini.com>. 12 Kasım 2004.

tercihlere göre namzet seçebilme ihtimali, yoğun iş temposuna sahip erkek ve kadınların eş seçmek için zaman ayırabilme imkanı; aile ve çevrenin etkisi/baskısı olmaksızın eş seçebilme ihtimali; tanışma ile ilgili masrafların (giyim, bakım, hediye gibi) ekonomikliği; iletişim imkanlarının zenginliği, çabukluğu ve kolaylığı; kimlik ve mahremiyeti korumaya daha çok imkan vermesi; ve kadınların da ilk adımı atabilme ihtimal gibi. Tüm bu olumlu niteliklere rağmen, özellikle dindar kadınların niyetleri evlilik bile olsa ve mekan bir İnternet sitesinin sanallığından da ibaret olsa birtakım kuşku duymasını engellememektedir. Bu durumda da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadınların chat (laflama) yapabileceğine ilişkin fetvası imdada yetişmektedir. <http://www.islamievlilik.com> sitesinin açılış sayfasında yer alan bu habere göre kadınların chat yapmasında dinen hiçbir sakınca olmadığı, Diyanet'in aylık dergisinde 'Kadınlar yabancılarla konuşabilir ve bilgisayar ortamında sohbet (chat) edebilir mi?' sorusuna Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Doç. Dr. İsmail Karagöz'ün kadınların İslami hüküm ve ahlaki kurallara uygun olmak kaydıyla chat yapabileceğini belirttiği, erkek ile kadınların konuşmalarında, telefon, bilgisayar gibi iletişim araçlarıyla irtibat kurmalarında hiçbir sakınca bulunmadığı siteye üye ve ziyaretçilerine en baştan bildirilmektedir. Ancak, İnternet sohbetlerinin mutlaka İslami hüküm ve ahlaki kurallara uygun olması gerekmektedir. Bu sınırlar ve kurallar dahilinde İslam dininin, kadınların sosyal hayatta aktif rol almasını, ticaret ve iş hayatına katılmasını reddetmediği ve yasaklamadığı vurgulanmaktadır.¹⁰⁹

Siteye göre evlilik hayatın en önemli gerçeklerinden biridir ve gerekli hassasiyet gösterilmeden yapıldığında sonuç hüsrana olabilir. Bu yüzden de evlenecek çiftler daha en başından hemen her konuda uyumlu olup olmadıklarını araştırmalıdır. Gelenek ile modernlik arasında kendilerine bir çıkış arayan duyarlı Müslümanlara, eğer evliliklerini “toplumun bazı

¹⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internette sohbet konusundaki fetvası için <http://www.magazinkeyfi.com>'a da bakılabilir (erişim 30 Mayıs 2007.)

örf ve adetleri, baskısı ve batıl inançları”na göre kurarlarsa, evliliklerinin temelini yeterince sağlam olamayacağı, ve temeli sağlam evliliklerin “eşlerin birbirini ne kadar iyi tanıdığına olduğu kadar, huy, zevk ve hayat felsefelerinin mümkün olduğunca baştan bilinmesine de bağlı” olduğu hatırlatılır. İşte İslami evlilik sitelerinin hizmeti de bu kritik noktada ortaya çıkar: “ciddi olarak evliliğe niyetli, inançlı kişiler arasında ideal uyumu sağlamak üzere, ortak noktaları yakalamanın en etkili yollarından birini” açmaktadırlar. <http://www.islamievlilik.com> sitesi amacını açıkça şöyle ifade eder:

“İslami bir kimliği ve hassasiyeti olan, genel ahlak ve İslami değerlere önem veren müslümanlara; evlilik amaçlı olarak, aynı niyeti taşıyan diğer müslümanlarla, Allah’ın rızasını gözeterek helal sınırları dahilinde, tanışmak, arkadaşlık kurmak, sohbet etmek, bilgi alışverişinde bulunmak üzere en uygun ortamı İnternet aracılığı ile sağlamak.”¹¹⁰

<http://www.habibimol.com> sitesi de kendisini “düzeyli, islami evlilik sitesi” olarak tanımlamakta, teknolojinin imkanlarını doğru kullanarak, halis niyetle kurulmuş bir site olduğunu vurgulamakta, okuyucularını en baştan “gayri ahlaki tutum ve davranışlara yönetim olarak tahammüllerinin olmadığını” belirterek uyarmakta ve üyelerden ve üye olacaklardan ilk beklentilerinin “evlilik niyeti” olduğu söylenmekte ve “Doğru insanın nerde, ne zaman ve nasıl karşımıza çıkacağını elbette bilemeyiz. Eğer saadete giden yolda, güzel bir karşılaşmaya vesile olabilirsek ne mutlu bizlere.. Hayırlı eşlerle karşılaşmanız temennisizle...”¹¹¹ sözleriyle karşılacaktır. Sitenin yöneticilerinden Rabia Hanım, sitenin kuruluş fikrini açıklarken, Müslümanlar için teknolojiden uzak kalmanın imkânsızlığına vurgu yapmakta, zaten İslami duyarlılığı olan böyle bir sitenin de İnternet teknolojisinden uzak kalamayan inançlı iki arkadaşının, İslami olmayan bir İnternet sitesinde tanışıp evlenmelerinden esinlenerek, ama böylesi İslami olmayan arkadaşlık sitelerine “İslami bir cevap” olarak kurulduğunu belirtmektedir. Rabia Hanım’a göre “ülkemizin sağ-

¹¹⁰ <http://www.islamievlilik.com>.

¹¹¹ <http://www.habibimol.com>. 2 Mayıs 2007

lıklı evliliklere ve bu evliliklerden yetişen ahlaki, bilinçli nesillere ihtiyacı var”dır,

<http://www.habibimol.com> sitesi de bu ihtiyaca cevap vermeyi amaçlamaktadır.¹¹² Öte yandan <http://www.zevac.merihnet.com> sitesi sadece “evlilik amacı” ile kayıt olmak isteyenlere hizmet etmekte, bunun dışında her türlü (arkadaşlık, flört, mektup arkadaşlığı vb.) başvuruyu üyeliğe kabul etmemektedir. Kurucusu, İngilizce bir İslami evlilik sitesi sayesinde İnternet usulü bir evlilik yapan, <http://www.zevac.merihnet.com> sitesinin amacı¹¹³ “İslami prensip ve değerlere önem veren Müslümanların, sadece evlilik amaçlı olarak, diğer evlenmek isteyen Müslümanlar hakkında ilk olarak genel bilgi edinebileceği, ve istendiği takdirde e-posta göndererek kendi güvenliğini tehlikeye atmadan irtibat kurabileceği ortamı sağlayan bir hizmet”¹¹⁴ şeklinde açıklanmaktadır.

<http://www.gonuldensevenler.com> adını taşıyan, yine benzer amaçlara sahip, “sıcak yuva arayanlara” hitap eden site ise, “İslami evlilik hakkında Türk halkına hizmet vermektedir” ibaresini taşımaktadır. Hem bekarlara hem de evlilere hizmet vermek isteyen siteye bekarlar eş aramak için, evlilerse veritabanındaki bilgiler ışığında evliliklerinde karşılaştıkları sorunlara çözüm bulabilmek için üye olabilmektedirler.¹¹⁵ Site de İslami evliliğin teşvik edilmesinin ve böyle bir evlilik yapmak isteyenlere hizmet sunulmak istenmesinin nedeni şöyle açıklanmaktadır:

“Biz toplumumuzdaki ahlaki ve sosyal çöküntünün İslamiyet ve ahlaktan kopuştan meydana geldiğine inanıyoruz. Bu çöküntünün sona ermesinin tek yolu da toplumu oluşturan en küçük yapısı olan aileden geçiyor. Yeni ailelerin İslamiyet çerçevesinde kurulması ve kurulmuş olanların da İslami yordamlar içerisinde yaşatmak düşüncesindeyiz.”¹¹⁶

¹¹² <http://www.yeniaktuel.com> 19 Mayıs 2007.

¹¹³ Sabah Gazetesi, “İnternet Usulü İslami Evlilik”, 11.4.2004

¹¹⁴ <http://www.zevac.merihnet.com>, 30 Mayıs 2007

¹¹⁵ <http://www.gonuldensevenler.com>, 30 Mayıs 2007

¹¹⁶ <http://www.gonuldensevenler.com>, 30 Mayıs 2007.

Sitelere Üyelik: Sabrın Sonu Saadet midir?

İslami evlilik sitelerinin popülerliği, site yöneticilerini üyelik konusunda titiz davranmak durumunda bırakmaktadır. Siteler genellikle ücretsiz standart üyeliğin yanı sıra üyeler arasında özel olarak mesajlaşmaya imkan veren paralı üyelik biçiminde iki farklı üyelik hizmeti sunmaktadır. Her iki üyelik biçiminde de üye olacakları bir dizi formalite beklemektedir. Örneğin, <http://www.gonuldensevenler.com> sitesinin üyelik için istediği bilgi formu oldukça detaylı: medeni hal, çocuk sayısı, çocuk isteyip istemediği, boy, kilo, göz rengi, saç rengi, eğitim durumu, meslek, bilinen yabancı diller, gelir durumu, kimle yaşadığı (ebeveynlerle, çocuklarıyla, arkadaşlarıyla ya da yalnız), sigara kullanıp kullanmadığı, namazları düzenli kılıp kılmadığı, Kuran okumayı bilip bilmediği açıkça sorulmaktadır. Dahası, “Kendinizi ve aradığınız kişiyi anlatın” bölümünde sırasıyla cinsiyet, burç, eğitim, yıllık gelir, mensup olunan din (mezhep), sigara alışkanlığı, sağlık (herhangi bir sağlık sorunu olup olmadığı), bedensel engel, içki alışkanlığı, gözlük kullanıp kullanmadığı, ten rengi ve etnik kökeni ve ayrıca da aranan eş adayının yaş aralığı ve vücut yapısı (şişman zayıf, hafif kilolu gibi) kesinlikle yazılması gereken ayrıntıları oluşturmaktadır. Bu tür genel soruların ardından adayın “İslami” kimliği hakkında çok daha fazla ipucu elde edilmeye çalışılmaktadır: Farz namazları ikame eder misiniz? Farz orucu tutar mısınız? Farz zekatı verir misiniz? İslami yönde geliştirici aktivite, yayın, sohbet vs ile ilgilenir misiniz? Arapça orijinal metinden Kuran okuyabilir misiniz? Hangi sıklıkla kitapları bakarak Kuran okursunuz (Arapça ya da Meal), Başörtüsü kullanıyor musunuz? Evlendiğinizde başörtüsü kullanmayı düşünüyor musunuz? Bu bölümü de dolduran adaylar bu kez verili sorulara hazır olan cevaplardan birini seçerek değil, “kendilerini kendi cümleleriyle tanıtmalarının” gerektiği bölüme geçerler ve şu uyarıyla karşılaşır: “Unutmayınız! Kelimeleriniz karakterinizi ve seviyenizi yansıtır. Sadece size ait olan cümleleri kullanınız. Kesinlikle hadis, ayet, şiir vs. kendinize ait olmayan kelimeleri kullanmayınız.” Üye olmaya çalışanlar için sitenin belirttiği formata uygun bir profil oluş-

turmak, sanal alemdeki varlıkları açısından önemlidir, çünkü site istenen bilgileri vermeyenlerin ya da bambaşka bilgiler verenlerin üyeliğini onaylamayacağını söyler ve son bir hatırlatma daha yapar: “Kasıtlı olarak yanlış bilgi veren kişinin sıfatı ‘Yalancı’dır.”

<http://www.zevac.merihnet.com> sitesi ise üye olmak isteyenlere oldukça zorlayıcı bir başlangıç yaptırmakta, başvuru sahipleri, “Bu siteye kayıt olmak istersem sadece ve sadece “Evlilik Amacı” ile kayıt olacağıma, ve tüm vereceğim bilgilerin doğru olacağına, ve aynı şekilde eğer bana ait resim yüklemek istersem, sadece kendi yüzümü gösteren kendi fotoğrafımı kullanacağıma dair ALLAH ADINA YEMİN EDİYORUM” ibaresine tıklamak suretiyle yemin etmek durumunda bırakılmaktadır. Diğer sitelerde olduğu gibi bu sitede de üyeler kendileri ve evlenmek istedikleri kişilerle ilgili beklentileri hakkında detaylı bilgiler vermek zorundadırlar. İşte bu zorlu süreci tamamladıklarında, belki de daha önce kendi başlarına bile kendileri hakkında, evlenmek istedikleri kişiler hakkında, evlilikten beklentiler, doğacak çocuklar, eş dost akraba ile ilişkiler, sosyal etkinlikler, şimdiye kadar yapılanlar ve gelecek projeksiyonları, dini vecibeleri ne ölçüde yerine getirdikleri ya da getirmek istedikleri üzerine uzun uzun düşünmemiş olan üye namzetleri, neredeyse mükemmel olan bu profilleri hazırlayıp sitelere üye olunca ister istemez, tez zamanda bir eş bulma beklentisine girmektedirler. Site yöneticilerinden biri, “Evlilik ve İnternet” başlıklı yazıda bu durumdan, yakınmakta, iyi eğitilmiş ve hayat tecrübesi olanların bile aşırı talepkar olduklarını İnternet’te bu tür sitelere gelir gelmez “yıllardır düşledikleri, hiçbir tarafta bulamadıkları” ideal eşi çabucak ve gayretsizce buluverceklerini sandıklarını dile getirmekte, ve eğer tüm bu beklentiler gerçekleşmezse de bütün sorumluluğu İnternet’e yüklediklerini anlatmaktadır. Bu durumu, site sahibi yine çok yerinde bir tespitle şöyle ifade etmektedir: “İnsanlarımız da global dünyanın bir parçası olarak ‘tüketim toplumu bireyleri’ olmanın bir gereği (!) olarak ‘Anında Ödül Anında Tatmin’ arayışı içerisindedir. Bu durum, maalesef,

İslami bir kimlik ve hassasiyetler taşıyan kişilerde de mevcut.”¹¹⁷

İslami evlilik siteleri her ne kadar Allah rızası için böyle bir hizmet vermek niyetinde olduklarını, birçok mutaassıp gencin kendilerini ifade edecekleri platformu bulamadıkları için eş seçme konusunda karşılaştıkları zorlukları aşmada onlara yardım etmek amacını taşıdıklarını ifade etseler de, bu tür oluşumlara karşı çıkan birçok İslamcı mevcuttur. Bunlardan birisi, daha <http://www.islamievlilik.com> sitesinin ilk kurulduğu günlerde site yöneticisinin Ziyaretçi Defteri’ne koyduğu “Selamun Aleyküm. Sitemizle ilgili düşünce, yorum ve önerileriniz bekliyoruz. Teşekkür ederiz. Allaha emanet olun” biçimindeki mesajına şöyle cevap verir:

“Site yapmak gerçekten büyük vebali olan bir şey. Her boş domain alan site kurar ve adına İslami derse olmaz. Yazdıklarınız sizin İslam’dan anladıklarınızdır. İslami adını kullanmanızdan dolayı sizi kınıyorum. Eğer yanlışlarınız olursa sitenizde bununla İslam anlayışını zedelemiş olacaksınız. Bunun sorumluluğunun altından kalkmak zordur.”

Bununla birlikte evlilik ve aile kurumuna ilişkin birçok İslamcının paylaştığı kaygıları tekrarladığından dolayı da esasen sitenin inançlı insanları evlilik niyetiyle buluşturmak biçimindeki niyetini üstü kapalı bir biçimde onaylar görünmekte ve şöyle devam etmektedir:

“Evlilik 21. yüzyılın en büyük problemi olacak. 20-35 yaş arasında sayısız insan evlenemiyor ve evlendiği zaman bile sağlıklı yuva kuramayacak. Erkeklerin kapasitesi yetersiz, evliliği kaldıracak insanların sayısı az, kızlarda zarafet, nezaket, asalet ve itaat gibi önemli değerler yok maalesef...Bugün önemli bir derdi zenginleşmek olan Müslüman cemaatlerin mensupları, nefslerinin tatminini ve kolay işleri bırakıp, yürek isteyen işlere baksınlar. Ben Türkiyede Aile gibi önemli bir kurumun yok oluşuna seyirci kalan cemaat mensuplarının ahiretteki hesapları nasıl olacak merak ediyorum.”¹¹⁸

¹¹⁷ <http://www.islamievlilik.com>, 28 Mayıs 2007.

¹¹⁸ <http://www.islamievlilik.com>, Rumuz Resul C, 20 Ocak 2004.

Bursa'dan TRGT rumuzlu bir ziyaretçi ise siteyi büyük bir coşkuyla karşılayarak, "Bu site gelişen teknolojiye Müslümanların uyumunu göstermekte ve Müslümanların İnternet'te uygun chat ve evlilik ihtiyacını karşılamakta olmazsa olmaz bir sitedir" diyerek sitenin henüz kuruluş aşamasında önemli bir ihtiyaca cevap verdiğini göstermektedir. Siteye en büyük teşekkürünü şu nedenle ifade etmektedir: "Düşünün şu anda belli değerleri bizimle paylaşan ama teknolojiden de uzak kalamayan kaç kardeşimiz başka chat ortamlarında içinde müsbet kelimeler olmayan müsbet düşünceler olmayan sohbetler yapmakta ve özünü kaybetmekte..."¹¹⁹ ve her Müslümanın bu siteden haberdar edilmesi için site yöneticilerini harekete geçirmek istemektedir.

Fransa'dan yazan bir başka ziyaretçi ise hem ilk hem de ikinci ziyaretçi ile ortak yönleri olan bir mesajla, önce İnternet'te böyle bir düşüncüyü faaliyete geçirenleri kutlamakta, evlilik sitesinin mühim bir ihtiyaç olduğunu, çünkü evlilik adaylarının günümüzde gittikçe yoğunlaşacakları mekanların websiteleri olacağını, ve eğer islamievlilik sitesi gibi hayırlı yollar bulunmazsa, gençliğin diğer "şeytani ve nefsanî fitnelere" kurtulamayacağını belirtmekte, ve "diğer Chat salonlarında bulunup bu siteden haberdar olmayan kardeş ve bacıların" bir an evvel haberdar edilmesini istemektedir. Tüm bu övgülere rağmen sitenin adının islamievlilik olması konusunda çekinceleri vardır, bu yüzden de sitenin adının temiz ve mutlu ve daimi, yani bir ömür boyu aşk ya da evliliğe yardım sitesi olmasını tavsiye etmektedir.¹²⁰ Elbette site sahiplerinin siteyi ziyaret edenlere ve üye olanlara çok daha fazla tavsiyesi vardır.

Sitelerden Tavsiyeler: Kadınlara Başka, Erkeklerle Başka

Site yöneticilerinin üye kaydederken gösterdikleri titizliğe, verdirilen yeminlere, aşama aşama alınan bilgilerle tutarsızlık ve yalan beyanları tespit edebilme gayretlerine, site kurallarını çiğneyenler hakkında hukuki yollara başvurma tehditlerine

¹¹⁹ <http://www.islamievlilik.com>, RumuzTRGT, 6Şubat 2004.

¹²⁰ <http://www.islamievlilik.com>, Rumuz Mustafa, 27 Ocak 2004

rağmen, sitelere bırakılan profillerin gerçek dışı olma ihtimali mevcuttur. Bu yüzden site yöneticileri tüm üyelere, ama özellikle kadınlara en baştan sıkı tembihlerde bulunmaktadır. Ancak tembihlerin dozunu, sanal alemin bir yalandan ibaret olmadığını, daha doğrusu sanal alemin “klasik güncel hayat-tan”, farklı olmadığını altını çizerek şekilde iyi ayarlamaya çalışmaktadırlar. Hızla ilerleyen teknoloji sayesinde kişilerarası iletişimin yeni boyutlar kazandığı, ama her ortamda karşılaşılacak risklerin de ne yazık ki ortadan kalkmadığı, bu yüzden de sitelere farklı ülkelerde ve şehirlerde yaşayan insanların bıraktıkları profillerin yanlış bilgiler içerebileceği, ve sitede bulunan profillerin sadece bir ön eleme imkanı sunduğu belirtilmektedir. Bu ön eleme safhasını aşan adayları daha zorlu bir süreç beklemektedir, bu yüzden <http://www.islamievlilik.com> üyelere şöyle seslenmektedir:

“İslami Evlilik Sitesindeki hizmetlerden yararlanırken; ciddi ve size uygun olduğuna kanaat getirdiğiniz kişiyi daha ciddi seviyede tanıma/değerlendirme yapmak gerekir. Ancak, özellikle tanışmada belli bir aşamaya gelindikten sonra bunu mümkünse aile/veli bilgisi dahilinde yapmanızı tavsiye ederiz. Bu hem sizin için hem de muhatabınız olan eş adayı için daha doğru ve ciddiyeti ortaya koyan bir davranış olacaktır. Aksi halde, her iki tarafın aileleri/velileri bilmeden, kişisel olarak çok uzun süreler devam ettirilen irtibatlar, beraberinde riskler ve İslami değerlere uygunluk taşımayan davranışlara yol açabilir.”¹²¹

<http://www.zevac.merihmet.com> sitesi de “bayan” ve “bay” üyeleri ayrı ayrı uyarılmaktadır. Altı maddeden oluşan ve kadınları hedef alan uyarıların ilki güvenlikle ilgilidir. Sitenin üyelerine ait e-posta adresleri dahil tüm kişisel bilgilerini gizli tuttuğu belirtildikten sonra, kadın üyelerin kendilerinin de, tam olarak güvenmeden sitede karşılaştıkları kişilere isimlerini, e-posta vb adres bilgilerini vermemeleri gerektiği ifade edilir ve eklenir “Eğer ısrarla bu tür bilgilerinizi daha ilk tanışma aşamasında isterlerse, bu kişiler hakkında şüpheli olunuz. Size saygı duyan, öncelikle sizin güvenliğinizi göz önünde bulundu-

¹²¹ <http://www.islamievlilik.com> 29 Mayıs 2007.

ran kişidir.”¹²² İş yüz yüze görüşmeye geldiğinde, yani sitedeki samimiyet ilerlediğinde kadınların daha dikkatli davranması beklenmekte ve her ne surette olursa olsun görüşmeye bir bayan arkadaş veya kardeş gibi bir yakın ile birlikte gidilmesi tavsiye edilmekte, İslami açıdan da doğru olanın bu olduğu açıklanmaktadır. Sitede üyelerin birbirlerine mesaj gönderebilme haklarının olduğu ama aynı zamanda rahatsızlık duydukları kişilerin mesajlarını reddederek iletişim kurmama imkanlarının da olduğu hatırlatılmakta, ama yine de üyelerin kendilerine gönderilen tüm mesajları, mesajı gönderen kişiyle ilgilenmeseler bile nezaketen cevaplamaları tavsiye edilmektedir. Erkek üyelere yapılan uyarıların ilki ise ciddi olarak görüşmeyi düşündükleri kadınlara görüşmeye yalnız gelmeleri konusunda ısrar etmemeleridir. Çünkü böyle bir ısrarın hem kendilerine hem de kadın üyelere gerek maddi gerekse manevi açıdan zarar verebileceği düşünülmektedir. Dahası erkek üyelerin yalnızca kendilerine uygun buldukları üyelere mesaj yollamaları tavsiye edilmekte, ciddiyetsiz ve kalitesiz mesaj yollayanların herhangi bir mesaj alma ihtimallerinin olmadığı öngörülmektedir. Mesajları reddedilen erkeklerin bu durumu olgunlukla karşılamaları, ısrarcı ve kırıcı mesajlarla diğer üyeleri rahatsız etmemeleri istenmekte, kişilerin birbirleri beğenme zorunluluklarının olmadığı söylenmektedir. Diğer bir nokta ise sadakatle ilgilidir: herhangi bir üye ile uyumlu olunduğuna karar verilip, sohbet koyulaşmış, mesajlar sıklaşmışsa, erkek üyeler diğer kadın üyelerle görüşmemelidirler. Ayrıca, eğer bir erkek üye, bir bayan üyenin bir başka erkek üye ile görüşme halinde olduğu bilgisine sahipse, bu bayanla temasa geçmeye çalışmamalıdır, çünkü siteye göre uygun olan sadece iki kişi arasındaki evlilik amaçlı görüşmedir.

Çok Eşlilik, Cinsellik ve Sanal Seks

Bu sitelerin ortak paydası İslami evlilik referansı ve inançlı insanların buluşma mekanı olma iddiasıdır, ama tıpkı farklılaşan İslami anlayışlar gibi bu sitelerin evlilikle ilgili çeşitli İslami prensiplere yaklaşımları değişmektedir. Örneğin

¹²² <http://www.zevac.merihnet.com>, 30 Mayıs 2007.

<http://www.gonuldensevenler.com> sitesi çok eşlilik konusunda oldukça hassastır, öyle ki evli olduğu halde siteye üye olmaya çalışanlar hakkında hukuki yollara başvurulacağını açıkça ifade eder. Sitenin çok eşlilik yorumu bazı “feminist” ya da en azından kadın-dostu nüveler taşıır:

“Aslında İslam dininde çok eşliliğe izin verildiği söyleniyor. Fakat bu asr-ı saadet döneminde Peygamber Efendimiz (S.A.V.) ve sahabelerinin yardımı muhtaç kadınları koruma ve kollama amacıyla himayelerine alarak nikah kıymalarından doğuyor. Onlar bu evliliklerinin hiç birinde hiçbir hanımlarını birbirlerinden ayırmamışlar. Tüm eşlerine eşit olarak davranmışlar. Şu an bu biraz çarpıtılarak devam ettirilmek isteniyor. Hem şu an eşlerinden boşanmış hanımlar hem bir yerde çalışabiliyor, hem de kadın sığınma evlerinde yaşayabiliyorlar. Öncelikle üyelerimizin bekar olması gerekiyor. Evlilerin sitemizde bulunmasına her ne şekilde ve ad altında olursa olsun müsaademiz yok.”¹²³

Sitenin bu yorumu İslami kesimdeki “kadın duyarlılığı olan” ya da “kadın bakışçısına sahip” kadınlar tarafından, örneğin Hidayet Tuksal ya da Sibel Eraslan tarafından da savunulan bir yorum (2006). Buna karşın, <http://www.islamievlilik.com> sitesinde çok eşliliğin dini bir gerçeklik olduğu ve bunun tartışılmayacağı ve şartlarını yerine getirdiği takdirde Müslüman bir erkeğin dört taneye kadar hanımla evlenebileceği iddia edilmektedir. Site yöneticisi Kalpten Abi mahlasıyla yazdığı yazıda “Ben kendi adıma böyle bir şeyi düşünmüyorum. Yapabilenlere de (şu güne kadar, basında duyduklarımın dışında, çevremde tek bir örneğini dahi görmedim) karşı çıkmam. Bu dini kanunu ve ruhsatı sanki zevklerinin lehine bir avantaj gibi düşünüp, sinsi bir sevinç içinde falan da değilim..” diye fikir beyan edip, İslami prensipler açısından çok eşliliğin bir emir değil, bir izin olduğunu ifade etmektedir.¹²⁴

Genel olarak düşünüldüğünde islami evlilik siteleri tek eşliliği teşvik eder görünmektedir. Acaba yanlış bilgi verene “ya-

¹²³ <http://www.gonuldensevenler.com>, 2 Mayıs 2007.

¹²⁴ <http://www.islamievlilik.com> “Çok eşlilik”, 2 Mart 2005.

lanıcı” dendiğini hatırlatarak, doğru söylemeyi garanti altına almak için yemin ettiren siteler, çok eşlilik sevdalı ve İslami ataerkinin sürdürücüsü erkekleri engelleyebilmekte midir? Çünkü bir yandan da kadın sorunlarına duyarlı birçok İslamcı yazarın gözlemlediği bir sosyolojik gerçeklik söz konusudur: İslami kesimde özellikle sınıf atlayan erkekler arasında ikinci bir eşle evlenmek yaygınlaşmıştır. 1980’li yıllarda çok eşliliğin modern çekirdek aileye bir direnç ve alternatif olarak düşünüldüğü ifade eden Cihan Aktaş, 1990’lı yıllarda kapitalizmin etkisiyle, bir diğer ifadeyle İslamcı sermayenin palazlanması ile birlikte “hazcı” bir nitelik kazandığını gözlemlemekte, ama bir yandan da ilk evliliklerin bir evlilikte olması gereken bütün nitelikleri taşımadığını itiraf etmektedir. Terapist Mehtap Kayaoğlu da ilk evliliklerde İslamcı erkeklerin dava için evlendiklerini, eşlerinin “kadınlıklarına” dikkat etmediklerini belirlemiştir. Bu durumda, güç, statü ve para kazanan erkeklerin “cinsel açıdan doyurucu” beraberlikler yaşamak talepleri artmıştır. İslami kesimin çok eşlilik konusundaki tartışmalarının merkezinde bir örnek olarak bir kamu kurumunda yönetici olan 44 yaşındaki bir erkeğin mesajı şöyledir:

“Bendeki sorun 26 yıllık evliyiz ama hiç düzgün bir cinsel hayatım olmadı. Eşim hep kaçtı...Cinsel sorun dışında hiç bir şey söylemem mümkün değil dört dörtlük bir ev hanımı. Ama cinsel konular yüzünden problem yaşıyoruz. Neticede bana söylediği artık kendime bir eş bulmamı ve onunla istediğim kadar yatmamı tavsiye ediyor. Ama işin ciddi olduğunu da anlayınca çingarı çıkartacak bunu biliyorum. Ondandır ayrılmayı düşünmüyorum. Ama artık bu yaşuma kadar doğru dürüst bir cinsel hayatım hiç olmadı ve Allah korkusundan zina yapmaktan korktum hep. Bir de çocukların olması yeni bir evlilik yapmama engel oldu. Ama artık evlenmek düşüncesindeyim... İkinci evlilik için konuştuğum bir hanım var o da kabul ediyor bu durumu ve onun yakınları da bu evliliği bilecek. Bu nikah gizli bir nikah değil ama sadece eşimden şimdilik saklamak zorunda olacağım bir nikah. Bu tür bir nikah olur mu olmaz mı bu konuda değişik yorumlar okudum kafam karışık...Evlenmezsem artık zina yapmaktan ve günaha gir-

mekten çok korkuyorum. ikinci bir evliliği kafaya koymuş durumdayım ve kesinlikle evlenmeyi düşünüyorum, bana yol gösterir misiniz?”¹²⁵

İslami evlilik siteleri birinci kuşak İslamcılarının evlilikleri konusunda çok etkili olamasalar da, ikinci kuşak evliliklerde ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaktadırlar. Bunun kanıtı da sitelerde sunulan cinsellikle ilgili bilgilerdir. İslami evlilik sitelerinde birçok konuda bilgi verilmekle birlikte en ilgi çeken bilgiler cinsellikle ilgilidir. Örneğin <http://www.gonuldensevenler.com> sitesinin bilgi bankası oldukça sınırlı olmakla birlikte cinsellikle ilgili, Cinsel baskıdan kurtulmanın çaresi nedir? Cinsel eğitim nasıl olmalıdır? Sevişmede bir sınır var mıdır gibi sorulara ve hamile eşle ilişki, lezbiyenlik, oral ilişki, prezervatif, cinsel görevden kaçma, cinsel ilişkide eşlerin başkalarını hayal etmeleri gibi konulara dair üyelere danışmanlık hizmeti verilmektedir. <http://www.islamievlilik.com> sitesinin yöneticisi Kalpten Abi lakabıyla yazdığı bir yazıda evlilik niyetiyle sohbetlerini ilerleten namzetlerin cinsellik konusuna girmeleri gerektiğini belirtecek kadar liberal bir anlayışa sahiptir. “Evlilik Niyetiyle Tanışma Sohbetleri ve Cinsellik Konusu” adlı yazıda “Evlilik tabii ki cinsellikten ibaret değil ama bu yönünü de sanki yokmuş gibi görmek, pek de inandırıcı değil” diyerek inançlı insanların duygu ve düşüncelerini bastırmamaları gerektiğini belirtir ve illa ki minimum cinsellikle evliliği yürütmek isteyen birisi varsa, bunu en baştan eş adayıyla açıkça konuşması gerektiğini salık verir. Site yöneticisine göre, medeni bir şekilde ve makul sınırlar ölçüsünde ele alındığında cinsel konuların diğer konulardan bir farkı yoktur, çünkü evlilikte mutlak uyum cinsel uyumu da kapsamaktadır.¹²⁶ Evlilikte cinsellik konusunun önceden konuşulmasının meşru olduğunu belirlerken bu konuda aktif olmanın inançlılık açısından sorunlu olmadığı şöyle dile getirmektedir:

¹²⁵ <http://www.zehirliok.com>, 5.6.2007.

¹²⁶ <http://www.islamievlilik.com> “Evlilik Niyetiyle Tanışma Sohbetleri ve Cinsellik Konusu”, 2 Mart 2005.

“Bir de genel bir yanlış izlenim var sanki. Yani Müslümanlar, kadın ya da erkek, bu şekilde helal nimetlerden faydalanmayı pek iyi bilmez, onlara uzak durur, ya da bu konularda da çok ağırbaşlı ve renksiz davranır şeklinde...Tüm inanç sahibi insanları yatak odalarında bile ellerinde zikir tesbihiyle ve secadenin üzerinde oturuyor diye düşünmek bana biraz ters geliyor.”

İslami sitelerde sıklıkla vurgulanan bir nokta sınırı aşmaktır, “makul sınırlar içinde” “İslam dairesinden çıkmadan” gibi ifadeler en çok tekrarlanan ifadelerdir.

<http://www.islamievlilik.com>'da yer alan mottolardan birisi, belki de en önemlisi: “Helal sınırları inananlar için keyfe kafi, bununla da mutluluk bakidir.” Peki helal sınırları ve İslam dairesi içinde kalarak, sanal alemde mutluluk arayan kadınlar İslami evlilik sitelerini nasıl kullanmakta, sanal kimliklerini nasıl kurmakta ve hayırlı bir izdivaç yolunda nasıl ilerlemektedirler?

Kadınlar, Profiller, Dualar

İslami evlilik sitelerini kadınlar da erkekler kadar sıklıkla ama erkeklerden daha fazla ciddiye alarak kullanmaktadırlar. Bu bakımdan, İslami evlilik sitelerinin kadınların, özerklikleri ve İslami ataerkine direnmelerinin bir alanı olup olmadığına ilişkin bir sorgulama anlamlıdır. Görücü usulü, ya da eş dost akraba tavsiyesi üzerine yapılan evlilikler yerine, İnternet üzerinden sohbet ederek, tanıyarak, profillerine bakarak beğendiği bir erkekle diyaloga girerek eş seçmek kadınlara bir takım fırsatlar ve kolaylıklar sağlamaktadır. Flört hem ataerkil düzende hem de İslami kesimlerce onaylanmamaktadır, ama İnternet üzerinden sanal bir flört bazı kadınlara harama bulaşmadan ve el alemin diline düşmeden, romantizm yaşama ve evlilik gibi çok önemli bir kuruma girmeden önce müstakbel eş hakkında derinlemesine bilgi edinebilme ve böylece de sağlıklı karar verebilme imkanı sunmaktadır. Kadınların sitelere profil bırakmaları bile bir özgüven göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yazıda, diğer üç siteye bırakılan profillere ulaşmak için üye olmak gerektiğinden, böyle bir şart koymayan, dolayısıyla da bu manada umuma daha açık (ve

akademik etik açısından daha doğru) olduğu için sadece <http://www.zevac.merihnet.com> sitesine profil bırakan kadınlar incelenmiştir, ki bunların sayısı da iki bine yakındır. Genel olarak sitelerin profil oluşturmak konusunda belirleyicilikleri var: kaç kelimedenden oluşan bir tanıtım yazısı bırakılabilecekleri bellidir, standart sorular cevap vermeleri beklenmektedir, mesela yaş, boy, kilo, ten rengi, gözlük kullanıp kullanmadığı, gelir seviyesi, eğitim durumu, medeni hal, çocuk sahibi olup olunmadığı, kimle ve nerede ikamet edildiği herhangi bir çöpçatan sitesinde bulunacak türden sorulardır. Bir de kişilerin İslami kimliklerini ne şekilde yaşadıklarını açığa çıkaracak türden sorular vardır ki bunları İslami evlilik sitelerinin dışında bulmak mümkün değildir. İslami sitelere profil bırakan kadınların çoğu üniversite mezunu, aralarında yüksek lisans yapanlar az değil. Yaşları 24 ile 35 arasında, ama daha genç ve daha yaşlı olanlar da mevcut. Genellikle hiç evlenmemişler, ama boşanmış olanlar da var. Önemli bir kısmı iş tecrübesine, sınırlı da olsa düzenli bir gelire sahip. Seçilen rumuzların önemli bir kısmı melike, seda, nur, nihal, pınar, melek, nurten, aybüke, sonay, fulya ve saliha gibi kadın isimlerinden oluşmakta, bir kısmı yeditepeistanbul, yaren06, asya06, bahar55xx, dua48 gibi yaşadıkları yerlere ilişkin ipuçları taşımakta, bir kısmı da ikicihansaadeti, sevgiemektir, yaşamasevinci, duygusahili, gerçeksevgi, sevgibahçesi, bulutlarınüstü gibi evlilikle ilgili beklentileri ifade eden kelimelerden ibaret ve elbette çokça çiçek ismi mevcut: dtleylak, yabangülü, mavigül, karçiçeği, gülsümbülleylak gibi.

Kadınların çoğunun sosyal etkinliklere ve kişisel gelişimlerine çok önem verdikleri gözlemlenmektedir. Örneğin, memurluk ve aynı zamanda yüksek lisans yapan bir kadın kendini tanıtırken Türk-İslam el sanatlarına özel bir ilgi duyduğunu, tezhip ve ebru kursları aldığını, tiyatro ve konsere gitmekten hoşlandığını, ney çaldığını belirterek “Şu sıralar elimde: Ortadoğu üzerine birkaç kitap ve bir de İlber Ortaylı'nın İstanbul'dan Sayfalar adlı kitabı var” demekte ve evlendikten sonra da İstanbul'da yaşamak istediğini ifade etmektedir. Lise mezunu bir başka üye kendisini tanımlamak için kullanabileceği en doğru sözcüğün “gelişim” olduğunu, sürekli

sorgulayan, gözlemleyen, anlamlandırmaya çalışan birisi olduğunu belirtmektedir. Bir diğer yüksek lisanslının kendisini ifade ediş tarzı oldukça iddialıdır:

“Zeki, hızlı, İslami prensipler doğrultusunda yaşayan tesettürlü bir öğretmenim. Şu an yüksek lisans yapıyorum. Artık evlenip sevimli, güzel, sıcacık bir yuvam olsun istiyorum. ‘Kalite’ benim hayata ve insanlara bakışımında en dikkat ettiğim şeydir. Sosyal yönden değişik faaliyetlerde bulunmayı severim. Mesleğim itibariyle de drama, tiyatro gibi kurslara katılarak kendimi geliştiriyorum. Sportif faaliyetlerle meşgul olmayı severim. Yüzme sürekli yaptığım spordur. Enstrüman olarak ney üflüyorum. İslami alanda risale-i nurlarla içiçeyim. İnşallah evlendikten sonra bu alanda faaliyetleri sürdürmeyi istiyorum.”

Tüm bu iddialılığına ve olumlu niteliklerine rağmen, sanal dünyada bulunmayı sevmediğini, çünkü orada “özellikle erkeklerin son derece güvensizlik aşıladıklarını üzümlük gördüğünü” ifade etmektedir. Spor yapmayı ve kendine bakmayı seven bir kamu çalışanı kadın üye de aslında sanal ortama hiç güvenmediğini, şimdiye kadar da hiçbir siteye üye olmadığını, ama arkadaşlarının ısrarı sonucu sanal alemde bulunduğunu belirterek, “aslında etrafımda insan yok değil ama gönül bu etrafımdakileri demek görmek istemiyordumdur, belki buradan birisi çıkar.” diyerek sanki yanlış bir yerde bulunduğunu rasyonelleştirmeye çalışmaktadır. “Bu siteye girebileceğim hiç aklıma gelmezdi” diyen 26 yaşında Türkiye’nin en iyi üniversitelerinden mezun olmuş, hali vakti yerinde bir ailenin kızı ise “maddi ve manevi açıdan kendisine çok güvendiğini”, evlendikten sonra çalışmayı düşünmediği için en az ailesi kadar iyi bir şekilde kendisine bakabilecek, iyi kalpli ve ahlaklı biriyle evlenmek istemektedir. 31 yaşında üniversite mezunu bir başka üye ise sanal ortamla hayli barışık görünmektedir: “Evlenmek bir NASİP işidir. Ve vesilelerle olur. İnternet de bu vesilelerden biri bence.Rabbim, doğru insanla karşılaştırsın ve herkesin gönlüne göre versin.”

Kadınlar evlilik sitelerine üye olmakla evlenmek istediklerini beyan etmektedirler ama kimle olursa olsun da evlilik olsun gibi bir dilekleri de yoktur, aksine eş adaylarından birçok

beklentileri vardır. Üniversite mezunu olanlar kesinlikle üniversite mezunu birini istemekte, hepsi evlenecekleri kişinin kendi yaşlarında ya da biraz büyük (en fazla beş yaş kadar) biri olmasını, ve eğer kendileri daha önce evlenip boşanmamışlarsa, müstakbel eşlerinin daha önce hiç evlenmemiş olmasını arzulamaktadırlar. Eşlerinin manevi nitelikleri yanında bakımlı, temiz ve eli yüzü düzgün olması konusunda hassasiyet gösterenler çoğunluktadır. Evlilik niyeti ve kendine güveni olmayan erkeklerin kendisine asla yazmamasını söyleyen bir kadın, bir erkekte aradığı özellikler olarak üniversite mezunu olmayı, beş vakit namaz kılmayı, sigara içmemeyi ve kültürlülüğü saydıktan sonra, kendi oturduğu şehirde yaşayanları tercih edeceğini, yüz güzelliğine önem verdiğini, fiziksel açıdan da eşinin kendisine uygun olması gerektiğini belirtir ve ekler: “Evlenince çalışmayı düşünmüyorum. Evin geçimi erkek üzerindedir. Ama yüksek lisansı bitirince uygun bir iş bulabilirsem devam etmek isterim. İlimin zekatını vermek için.” Daha önce evlenip boşanmış bir üye ise “evliliğin üç beş günlük bir oyun olmadığını bilen, koruma ve sahiplenme duygularına sahip olan biriyle evlilik düşünülmektedir. Eşinin İslam’ı sözde değil özde yaşamasını isteyen ve sanatı sevmeyen duygusuz insanlara sitemle bakan bir başka kadın ise “ekmeğini taştan çıkarabilen”, “ailesini kimseye muhtaç etmeyen” kişilerle karşılaşmayı ümit etmektedir. Her insanın dört halifeden birine benzediğine inan biri de Hz. Ali gibi biriyle evlenmeyi hayal etmektedir: İlim ve ibadet sahibi, cömert ve mert, kaba kuvvete başvurmadan hoşlanmayan, daima başkalarını düşünen, daima başarı peşinde koşan biri. Yine siteye girip girmeme konusunda ciddi tereddütler gösteren, bakımlı ve güzel olduğunu söyleyen bir hekim, “yaslandı-ğında bir dağ” gibi olan, kaliteli biriyle tanışmak istemektedir. Düzenli spor yapan, sağlıklı beslenmeye çok önem veren bir hemşire, evlendikten sonra örtünmeyi ve vaktini eşine ve çocuklarına ayırmayı ve çalışmamayı düşündüğünü belirtmekte, yalnızca sağlıklı olanların kendisiyle diyaloga girmesini istemekte, yaşı çok genç olanların ve maddi durumu yeterince iyi olmayanların mesaj göndermemesini rica etmektedir. Bir eşte aradığı en önemli özelliğin güzel ahlaklılık olduğunu söyleyen

bir kadın, “ama bunun yanında öncelikle maddi ve manevi iyi durumda hem bu dünyada rahat hem de ahirette iyi derecelere yükselebileceğimiz bir hayat yaşatabilecek bir eş olması gerekiyor” diye eklemektedir.

Tüm bu eğitimli, kişisel bakım ve gelişimlerine önem veren kadınların, bir işte çalışmak, eğitimini aldıkları mesleklerini ifa etmek konusunda fazla ısrarcı olmamak, erkeği evin geçimini sağlamakla yükümlü saymak, kendilerini güvende hissettirecek biriyle evlenmek biçimindeki arzuları göz önüne alındığında özgürlük ve özerklikleri konusunda yeterince duyarlı olamadıkları açıktır. Kadınları edilgenliğe iten gerek toplumsal gerekse islami ataerkinin izleri <http://www.islamievlilik.com> sitesindeki dua zinciri köşesine gönderilen dua taleplerinde de sürülebilir. Sitede belirtildiğine göre “Dua zinciri”, site üyelerinin inançlı diğer insanlarla dualarını paylaşmalarının bir yoludur. Sitenin bu hizmetinden yararlanmak isteyen İstanbul’dan Nurbanu’nun duası şöyledir:

“S.A. Yarabbim başıma biri musallat oldu.beni sevdiğini söylüyor. Ve de peşimi bırakmıyor. Yarabbim sen beni bu beladan kurtar. Her şeyin en iyisini bilen sensin Rabbim. Eğer onla evlenmesem beni kaçıracağını söylüyor. Yarabbim sen beni bu şahıstan kurtar. Ne olur dualarınızı eksik etmeyin. Aileme bunu açıklayamıyorum. Muhafazakar bir ailem var. Kurban olduğum Rabbim sen beni kurtar. Amin. S.A.”

Ankara’dan yazan bir kadın da eşinin işlerinin altı yıldır kötü gittiğini, bu yüzden bol ve helalinden bir rızık için dua talebinde bulunmaktadır. Afyon’dan Gülbanu evliliğinin artık devam etmemesi için dua edilmesini, Ankara’dan Nurbetül, sözlüsüne bir türlü içinin ısınmadığını, bu birlikteliğin eğer hayırlıysa devam etmesi, ama kendi isteğinin bu kişiyle evlenmemek olduğunu söyleyip, kendisi için dua edilmesini istemektedir. Özel bir bankanın kasasında çalışan Nursena altı aydır kasasındaki paraların, ne kadar dikkat etse de eksik çıktığını söylemekte, artık kasasının eksik çıkmaması için, İstanbul’dan Banu hayatında tek istediği şeyin bir ömür boyu sürececek bir evlilik olduğunu, bir an evvel evlenebilmesi için, Urfa’dan evli ve iki çocuklu Sena eşinin kendisini sevmesi için

dua edilmesini rica etmektedir. Rize'den Nur dua talebi için şöyle yazmaktadır:

“Evlenmek için (*zengin, dindar, yakışıklı, yaşıma uygun*) birisi ile çünkü kimse ile gezmemiş biri olarak *Allahın İzniyle* her şeyin iyisini hak ettiğime inanıyorum.insanların sorularından bıkmış biri olarak.2.olarak evlenene kadar bir işe girebilmek çünkü ne zaman evleneceğim belli değil.”

Muğla'dan dua talebinde bulunan Gülbetül ise sanal ortamdaki mağduriyeti için dua talep etmekte, “insafsız, acımasız insanlara,” “gönlüyle oynayanlara fırsat verme yarabbim” diye söze başlamakta, nette tanışıp hoşlandığı, uzun süre yazıştığı bir erkeğin tavrının sonradan değiştiğini, yazışmalarda pis kelimeler kullanmaya başladığını, bu konudaki uyarılarına kulak asmadığını ve gönlünü çok kırdığını belirtmektedir.

Sonuç

İslam'ın demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmayacağı gerek Türkiye'de gerekse uluslararası arenada en temel siyasi sorulardan biriyken,Türkiye'deki İslamcı erkeklerin söyleminde çok ciddi bir değişimin oluştuğunu gözlemleyen Göle (2006), İslamcı siyasetin önde gelen ideologlarının artık İslam ve demokrasinin bağdaşamayacağı argümanından vazgeçip gerçek bir liberal demokratik rejimin kurulması gerektiğini savunur hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Yani, İslamcı erkekler eşitlikçi ve adil bir toplum taleplerini İslam'a ve İslami değerlere dayandırmamakta, aksine modernitenin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerini benimser görünmektedirler. Ama en önemli mesele, demokrasinin gündelik yaşamda ve özel alanda uygulanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Demokrasiyi kamusal alanda savunur görünen erkekler, kadınların özel alanda karşılaştıkları baskı ve şiddet karşısında duyarsız davranmaktadırlar. İslamcı erkekler İslam'a dayalı bir toplumsal düzen kurma biçimindeki soyut emellerinden vazgeçtikleri halde, kadınların İslamcı ataerkinden kurtulmak için verdikleri mücadeleyi desteklememektedirler. İslamcı erkekler, kadınların özgürlük ve özerklik taleplerini, İslami değerleri savunmak ve erkeklerle siyasi güç kazandırmak için kullandıkları ölçüde gerekli

görmekte ve onaylamakta, ama bunun ötesindeki kadın taleplerini anlamsız bulmaktadırlar. Göle'ye göre bu tutum kadınların, ne kadar başarılı siyasi aktörler ya da bilgili entelektüeller de olsalar yabancılaşmalarına neden olmakta ve kadının ezilmesini sorunsallaştıran bir söylemin yeşermesine engel olmaktadır (2006: 27-28).

Göle'nin bu tespiti, İslami evlilik sitelerini ziyaret eden, bu sitelere profil bırakan, bu sitelerdeki dua zincirlerine dua yollayan, çoğu iyi eğitim almış ve kendilerini çok yönlü bir biçimde geliştirebilmiş kadının hâlâ hayat ve erkekler karşısında kırılğan tavırları tarafından da doğrulanmaktadır. İslami evlilik siteleri, Müslüman kimliklerini ön plana çıkaran kadınların kendilerini ifade etmelerine, kendi yaşam ve geleceklerine ilişkin çok temel bir konuda karar verebilmelerine, belli ölçüde romantizm ve flört ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanıdıkları ölçüde olumlu, ama İslami çevrelerdeki erkek egemenliğinin alt edilemediği, hatta yeniden üretildiği, para ve statü sahibi İslamcı erkeklerin "gönül maceralarının" bir mecrası olabilme ihtimali karşısında; İslami ve muhafazakar kesimin artan boşanmalar karşısındaki kaygılarını yatıştırmak ve herkesi mutlaka evlendirmek gayreti içinde birbirleriyle yarışır bir halde her gün, her ay ve her yıl kaç kişiyi evlendirdiklerini kutladıkları ölçüde olumsuz mekanlardır. Ama, İnternet usulü evlilik gibi, ilahiyatçı Hayrettin Karaman'ın da belirttiği gibi İslam'da boşanma sözlü ve yazılı olabilmekte, bu durumda e-posta yoluyla boşanma da mümkün olabilmektedir. Yani İnternet üzerinden güzel ahlaklı biriyle hayırlı bir izdivaç da mümkündür, o ahlaklı eşten, boşandığını bildirir bir e-posta almak da mümkündür.

KAYNAKLAR

- Arat, Y. (1998). "Feminists, Islamists, and Political Change in Turkey". *Political Psychology* 10(1):117-131.
- Binark, M. (2005). "Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Lafalama Odaları", *İnternet-Toplum-Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 118-136.
- Durmuş, A. (2005). *Eşiniz Sizden Ne İster?* İstanbul: Nesil Yayıncılık.

- Durmuş, A. (2003). *Geçimsizliğin Çözümü Var*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Göle, N. (2006). "Women and the Iconography of Fear: Islamization in Post-Islamist Turkey". *Signs* 32(1):21-31.
- Göle, N. (2002). "Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries". *Public Culture*: 14(1),173-190.
- Mernissi, F. (2003). "Bekaret ve Ataerki". *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. Pınar İlkaracan (der.) içinde. İstanbul: İletişim.99-113.
- Sırrıyeh, H. (2006). "Muslim Radicalism and the Challenge of Survival". *Civil Wars* 8:312-331.
- Tokpınar, C. (2000). *Ömür Boyu Aşk*. İstanbul: Nesil.
- Tuksal, H. ve S. Eraslan, (2006). "İslami Feminizm: Adı Var Kendi Yok". <http://www.aksiyon.com.tr>, 6.3. 2006.
- "AKP'li Belediyeden Skandal Rehber", *Milliyet Gazetesi* 25.12.2005
- "AKP'li Belediyenin Evlilik Rehberinden Yeni İnciler: Erkek Hissettiği, Kadın Göründüğü Yaşadır", *Milliyet Gazetesi* 26.12.2005.

Fotoğraf: Nazlı Bektaş

ŞEBEKE TOPLUMUNDA DİRENİŞ: HACKER KÜLTÜRÜ ve TEKNOLOJİ ETİĞİ*

Oğuzhan TAŞ

“Tarihsel tahayyülümüz, düzenli taburlara, renkli flamalara, yazılı toplumsal değişim bildirilerine çok alıştığımızdan, iktidar salonlarından uzakta, çok biçimli ağlarda işlenen, artan sembol değişimlerinin görünmez bir biçimde yayılmasını anlayamıyoruz. Alternatif elektronik ağlarda olsun, cemaatçi direnişin taban ağlarında olsun, kimliğin gücüyle tarih tarlalarında işlenen yeni toplum nüvelerinin, toplumun bu arka sokaklarında var olduğunu hissediyorum” Manuel Castells (2006: 544)

Giriş

Bu yazıda, hackerların¹²⁷ yeni enformasyon şebekelerinin ticarileşmesini önlemeye dönük çabaları ve şebeke toplumunun hâkim işleyişine karşı geliştirdiği etik yaklaşım, teknolojik değişim üzerine eleştirel bir sorgulamayı yaygınlaştırması çerçevesinde ele alınacaktır. Hacker aktivizmi şebeke toplumunda kritik bir konuma sahiptir. Çünkü hackerlar, süregelen enformatik devrimin, İnternet’in ve siberuzamın tek-

* Bu yazının, geniş bir özet niteliğindeki ilk versiyonu, *European Sociological Association Mass Media and Communications Research Network*’ün 3–5 Kasım 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantısında bildiri olarak sunulmuştur. Yazının ilk halini okuyup eleştiri ve önerilerde bulunan Aykut Çelebi’ye ve bildiriye dönüştürme sürecindeki katkıları için D. Beybin Kejanhoğlu’na teşekkür ederim.

¹²⁷ Çalışmada geçen “hacker” ve “cracker” sözcüklerinin Türkçede yaygın bir biçimde kullanılıyor oluşu gözönünde tutularak metinde sıklıkla yer alan bu sözcükler italik yazılmamıştır.

nolojik temellerini atan mimarlar olarak yaşadığımız değişim döneminin merkezinde yer almaktadır. Ancak, “hacker” sözcüğü gündelik dilde birtakım olumsuz yan anlamlarla yüklüdür. Kavram özellikle son birkaç yılda, her türden bilişim suçu ve şebeke istismarının faillerini adlandırmak için kullanılır hale gelmiştir (Gunkel, 2005: 596). Gündelik dildeki bu yaygın kullanıma karşılık, Pekka Himanen gibi bazı yazarlar hackerları, teknolojik tahakküme karşı çıkan yeni bir etik anlayışın savunucuları olarak görmeyi önerir. Bu çalışmada öncelikle, yeni bir toplumsal örgütlenme geometrisine işaret eden şebeke toplumu tasarımı içinde, hackerları muhalif bir hareket olarak tartışmaya dönük bir çerçeve çizebilmek için Manuel Castells’in enformasyonculuk ve sanal gerçeklik teorisine başvurulacaktır. Ardından Michael Hardt ve Antonio Negri’nin hackerları, şebeke ekonomisi içinde yeni bir emek kategorisinin özneleri ve/veya kültürel militanlar olarak kavramaya olanak tanıyan, yeni emek süreçleri ve şebeke kapitalizmi konusundaki analizleri, küresel eylemlilik halinin anlamlandırılması bağlamında tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci kesiminde ise hacker sözcüğünün farklı anlamlandırma biçimlerine ve tarihsel olarak hangi bağlamlara oturtulduğuna bakılacaktır. Böylece, hem hackerların algılanışındaki kırılmalara dikkat çekmek ve kavramın kısa tarihi içinde nasıl bir değişime uğradığı görmek mümkün olacak, hem de hacker sözcüğüyle kimleri kastettiğimiz anlaşılacaktır. Hackerları nasıl bir bağlamda ele aldığımızı netleştirdikten sonra, hacker etiğinin şebeke toplumunun egemen kültürel mantığına nasıl bir alternatif sunduğu, özgür yazılım ve açık kaynak hareketlerinin bilgi kontrolüne karşı nasıl bir mücadele geliştirdiği değerlendirilecektir.

Şebeke Toplumu, Enformasyonculuk ve Gerçek Sanallık Kültürü

Şebeke (*network*)¹²⁸, son yıllarda toplumsal örgütlenme biçimlerindeki dönüşümleri tanımlamak için sıkça başvurulan kavramlardan biri haline gelmiştir. Sistem kuramlarının mekaniği içinde, sistemin kurucu ilkesine ve amacına aykırı unsurların bir tehdit olarak kesin biçimde dışlanmasıyla sistemin geçerliliğinin korunabileceği fikri hâkimdir. Oysaki şebeke modellerinde toplumsal eylemlilik, tek ve doğrusal bir yapı, tutarlı bir sistem, kapalı bir bütün içinde kavranamaz. Çünkü sistem içinde gerçekleşen eylemlerin, bütünüyle yönlendirilebilir ve diğer toplumsal süreçlere karşı 'nötr' olduğu düşüncesi geçerli değildir. Toplumsal bir yapı, çevresindeki diğer eylemlilik hallerinden kesin bir farklılaşmayla kurulamaz, bu nedenle de mutlak bir "dışarı" varsayılmaz (Eriksson, 2005a: 306–308). Bu bağlamda şebeke metaforu toplumsal eylemlilik haline, bağıntısal ve etkileşimsel olarak tanımlanabilecek yeni bir yaklaşım getirmektedir. Şebekeler, esnek bir oluşum söylemi içinde birbirine bağlı çok sayıda sürecin etkileşimine göndermede bulunur. Bu dönüşüm genel bir bakış açısından;

1. bilgi-işlem alanındaki yenilikler (*innovations*),
2. kapitalist üretim tarzında post-fordizme geçiş ve esneklik
3. uluslararası siyasette ulus-ötesi yapılanmaların artışı ile ilişkili olarak ele alınmaktadır.

Eriksson'a göre (2005a: 308) enformasyon ve iletişim teknolojileri (*ICT'ler*) etrafında şekillenen yeni tekno-ekonomik paradigma, özellikle ekonominin yeniden organizasyonunda şebeke anlayışının geliştirilmesi için kavramsal bir evren oluşturmuştur. Özellikle işletme alanındaki kullanım biçimiyle şebeke tarzı örgütlenmeler, esnek olmayan ve yüksek maliyetli hiyerarşik

¹²⁸ "Şebeke", sosyal bilimler alanı için yeni bir kavram değildir. Ancak kavramın enformasyonun, iletişimin ve yeni teknolojilerin toplumsal örgütlenmedeki baskın rolüne ilişkin kullanımı, 1990 sonrasında Castells'in çalışmalarıyla ivme kazanmıştır. Sosyal bilimlerde şebeke kavramıyla ilgili ansiklopedik bir makale için bkz.: Joost van Loon (2006), "Network", *Theory & Culture and Society*, 23 (2-3), 307–314.

yapılara alternatif olarak görülmektedir. Küresel pazar ortamında işletmeler artık, basit anlamda bir şirket örgütlenmesi değil, farklı aktörler ve faktörler arasındaki bir proje yaratma süreci olarak düşünülmektedir. Neo-liberal devlet anlayışının, yönetim (governance) olarak adlandırılan, sorumlulukların kamusal ve özel kuruluşlar arasında bölündüğü bir yapılanma getirmeye çalışması da bu sürecin bir parçası olarak görülebilir. Öyleyse, ICT'lerin altyapısını oluşturduğu bu yeni teknolojik paradigma nedir ve yeni toplumsal geometriyi tanımlamak için şebeke kavramının devreye sokulması ne anlama gelmektedir? Castells'in enformasyonculuk ve şebeke toplumu teorisi bu sorulara kapsamlı bir yanıt getirmektedir.

Yeni Toplumsal Morfoloji: Şebeke Toplumunun Yükselişi

Castells, şebeke toplumu teorisinde günümüzün en önde gelen sosyal bilimcilerden biridir. Castells'in *magnum opus*'u *Enformasyon Çağı* üçlemesi¹²⁹, toplumsal şebekelerin işleyişi, mantığı ve siberuzam üzerine yeni tartışmalar başlatmıştır.¹³⁰ Castells üçlemesinde, genel olarak 1960'ların sonu ve 70'ler boyunca ortaya çıkan üç farklı sürecin izini sürerek, bunların çeşitli biçimlerde etkileşime geçmesinin "yeni bir toplum" yarattığını savunur (Van Dijk, 1999a: 128–129). İlk enformas-

¹²⁹ 1. cilt. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Ağ Toplumunun Yükselişi* (orj. 1996); 2. cilt. *Kimliğin Gücü* (orj. 1997); 3. cilt. *Binyılın Sonu* (orj. 1998) dir.

¹³⁰ Castells'in çalışması, pek çok toplumsal olguyu geniş bir çerçevede ve zengin bir ampirik malzemeyle ele alarak, çağdaş küresel düzenin ayrıntılı bir haritasını çıkardığı için büyük ilgi toplamasına karşın, teorik yaklaşımlarına ilişkin pek çok eleştiri yapılmıştır. Teknolojik belirlenimcilik, modernizm ve şebeke teorisi eksenli eleştiriler için bakınız: Nicholas Garnham (1998) "Information Society Theory as Ideology: A Critique." *Loisir et Société* 21: 97–120, Jan van Dijk (1999a) "Review Essay: One Dimensional Network Society of Manuel Castells." *New Media & Society*. 1(1):127–138, Peter Golding (2000) "Forthcoming Features: Information and Communication Technologies and the Sociology of the Future." *Sociology*. 34(1): 165–184, Nico Stehr (2000) "Deciphering Information Technologies: Modern Societies as Networks." *European Journal of Social Theory*. 3(1): 83–94, Kai Eriksson (2005b) "Foucault, Deleuze and the Ontology of Networks." *European Legacy*. 10(6): 595–610.

yon teknolojisi devrimi, ikinci olarak çevrecilik ve fe-minizm gibi yeni toplumsal hareketlerin yükselişi ve üçüncü düzlemde kapitalizmin ekonomik krizi ve reel sosyalizmin gerilemesi, yeni bir toplum yapısının (şebeke toplumu), yeni bir ekonominin (enformasyonel ekonomi) ve yeni bir kültürün (gerçek sanallık kültürü) ortaya çıkışıyla yakından ilişkilidir. Ancak Castells'in teorisinde en baskın olan, kapitalizmin yeniden yapılanmasındaki rolüyle yeni enformasyon teknolojileri ve bu teknolojilerin şebeke oluşturma mantığıdır.¹³¹ Castells özellikle üçlemenin ilk cildinde, *ICT*'lerin ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeydeki görünümelerini inceleyerek yeni bir tekno-ekonomik paradigma olarak "enformasyonculuk" teorisini geliştirmiştir.

Castells, bilgi ekonomisi ya da enformasyon toplumu yerine, "*enformasyonel toplum*" ve "*enformasyonculuk*" kavramlarını kullanır. Castells'in kavramsal tercihi temel teziyle yakından ilişkilidir. Yazara göre, "enformasyon toplumu" terimi, enformasyonun toplumdaki önemini vurgular ki, bu anlamıyla enformasyon tüm toplumlar için önemlidir. "Enformasyonel" terimi ise, enformasyon üretimi, işlenmesi ve aktarımının, bu tarihsel dönemde ortaya çıkan yeni teknolojik koşullar nedeniyle üretkenliğin ve iktidarın temel kaynakları haline geldiği, özgül bir toplumsal örgütlenme biçiminin niteliklerine işaret eder (Castells, 2005a: 25).¹³² Bu bağlamda

¹³¹ Örneğin Sovyetler Birliği'nin çöküşü, enformasyon teknolojisi devrimi ve kapitalizmin daha etkili, esnek ve güçlü biçimde canlanması arasında sıkı bağlantılar vardır. İkinci cildin ana eksenindeki yeni toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde ve etkinliğinde şebeke mantığı ve internet kritik bir rol oynar. Ya da Castells'in üçüncü ciltte tartıştığı "Dördüncü Dünya" (Afrika, Asya ve Amerika'nın bazı bölgeleri), şebeke toplumunun dışındaymış gibi görünmesine ve küresel ekonominin "legal" sistemine ancak marjinal bir katkı sunmasına karşın, uyuşturucu trafiği, silah kaçakçılığı, kara para aklama ve fuhuş gibi küresel suç ekonomileri söz konusu olduğunda bu ülkeler de enformasyon teknolojilerinin önemli kullanıcılarıdır (Van Dijk, 1999a).

¹³² Bu, sanayi (endüstri) ile sınaî (endüstriyel) arasındaki ayrıma denk düşer. Bir sınaî toplumu, yalnızca sanayinin olduğu bir toplum değil, sınaî örgütlenmenin bütün toplumsal ve teknolojik etkinlik alanlarına yayıldığı, gündelik hayata ve alışkanlıklara dek uzandığı bir toplumdur. Bu anlamda "enformasyonel toplum" enformasyonun ve bilginin toplum

Castells teknolojiyi, yalnızca toplumun yapısına etkiye bulunan “dışsal” bir faktör olarak değil, toplumsala gömülü olan “maddi kültür”e karşılık gelecek biçimde kavramsallaştırır (2000: 693). “Toplumsal değişimin temel bir boyutu olan teknoloji, kültürel, ekonomik ve siyasal unsurların karmaşık bir etkileşimi aracılığıyla dönüşen çok boyutlu bir matris içinde anlaşılmalıdır” (Castells, 2005b: 145).

Enformasyonculuk, “mikro-elektronik ve genetik mühendisliğinde gerçekleşen ikiz devrimler etrafında, insanın bilgi-işlem konusunda yeteneğini artırmaya dayanan bir teknoloji paradigmasıdır” (Castells, 2005b: 152). Castells’in enformasyonculuk olarak tanımladığı yeni tekno-ekonomik paradigmanın 5 temel özelliği vardır:

1. enformasyonun her tür işlem için hammadde haline gelmesi,
2. enformasyon teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması,
3. enformasyon teknolojilerini kullanan her tür sistemin şebeke mantığıyla işlenmesi,
4. şebeke tasarımının gereği olarak artan esneklik,
5. Teknolojilerin yöndeşmesi (*convergence*)¹³³.

Yeni enformasyon teknolojileri, toplumsal organizasyon ve etkileşimin yeni biçimlerinin elektronik şebekeler boyunca hareket etmesinin yolunu açmıştır. Tarihsel bir eğilim olarak, toplumsal işlevler ve süreçler giderek şebekeler etrafında örgütlenmektedir. Böylece şebekeler toplumların yeni sosyal morfolojisini oluşturmakta, şebeke mantığının yayılması, üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinin işleyişini ve sonuçlarını değiştirmektedir (Castells, 2005a: 621).

için önemli olduğu yönündeki ortak gözlemin ötesine geçmeyi hedefleyen bir kavramdır (Castells, 2005a: 25).

¹³³ Castells’in, Brooks ve Bell’in izinden giderek kavramsallaştırdığı biçimiyle teknoloji; bilimsel bilginin, şeyleri *yeniden üretilebilir* bir biçimde yapmanın yollarını belirlemek için kullanılmasıdır. Castells, bu tanımdan yola çıkarak, enformasyon teknolojilerinin kapsamına, mikro-elektronik, bilgi-işlem, telekomünikasyon/yayıncılık ve opto-elektronik arasındaki yöndeşme biçimlerinin sonucu oluşan yeni teknikleri hatta genetik mühendisliğindeki gelişme ve uygulamaları da dâhil eder (2005a: 38; 2005b: 146–151).

Bir toplumsal şebeke, bir dizi birbirine bağlı düğümünden (*node*) oluşur; düğüm bir eğrinin kendini kestiği noktadır. Düğümün ne olduğu hangi somut şebekelerden bahsedildiğine bağlıdır; küresel finans akışları şebekesinde menkul kıymetler piyasaları, Avrupa Birliği'ni yöneten siyasal şebekede, ülkelerin bakanlar konseyleri ve Avrupa Konseyi üyeleridir. (Castells, 2005a: 622). Şebekeler biçiminde örgütlenme, örgütlü kapitalizmin sona erdiği anlamına gelmez aksine, enformasyon şebekelerinin kazandırdığı hızla kapitalist üretim biçimi tarihte ilk kez, tüm gezegen çapında toplumsal ilişkileri şekillendirmektedir. Çünkü şebekeler, merkezsiz yoğunlaşmaya dayalı bir kapitalist ekonomi için çok uygun araçlardır. (Castells, 2005b: 155). Castells'e göre (2005a: 269), tarihte ilk kez ekonomik örgütlenmenin temel birimi, bireysel ya da kolektif bir özne değildir. Bu birim bizzat çok sayıda özne ve örgütlenmenin bir araya geldiği şebekenin kendisidir. Açıktır ki, şebekeler toplumsal failer tarafından programlanır ancak bir kez programlandıktan sonra şebekenin kendi işleyiş mantığı geçerli olmaya başlar. Şebekeyi üretici sürecin temel birimi kılan özelliği de budur. Ancak bu, şebekenin mantığının sürekli ve değişmez bir nitelik taşıdığı anlamına da gelmez. Çünkü Castells'in teorisindeki temel noktalardan biri, şebekeleri sınırsız biçimde genişleyebilen, şebeke içinde iletişim kurabildikleri sürece şebekenin düğümlerinin yeni düğümlerle bütünleşebildiği açık yapılar olarak tanımlamasıdır (Castells, 2005a: 623). Şebeke kavramı tikel bir "yapı"ya karşılık gelmez çünkü şebeke sınırlarını önceden tanımlamaz. (Eriksson, 2005a: 310). Ayrıca tanımı gereği, şebekenin bariz bir merkezi yoktur. Yalnızca şebeke için taşıdığı önem ve paylaştığı performansa göre farklılaşabilen düğümleri vardır. Şebekeler düğümler boyunca, etkileşimli bir şekilde performansı bölüşürler ve kararları ortak alırlar.

Temel noktalardan ikincisi Castells'in, süregelen teknolojik devrimin ayırıcı niteliği olarak yalnızca bilgi ve enformasyonun merkeziliğini değil, bunların yeni bilgi üretiminde ve enformasyonun işlenmesi süreçlerinde oynadığı birincil rolü koymasındır. Başka bir deyişle, yeni enformasyon teknolojileri yalnızca uygulanacak araçlar değil, aynı zamanda geliştirilecek süreçlerdir. Teknolojik yaratıcılık ve simgelerin kullanılması gibi top-

lumsal süreçlerle, bunların üretimi ve dağıtma kapasiteleri arasında çok yakın bir ilişki vardır (Castells, 2005a: 41). Böylece teknolojinin oluşturucuları ve kullanıcıları aynılaşabilmekte, çeşitli programlar ve yazılımlarda teknolojinin kullanımı ve gelişimi süreçleri benzersiz biçimde iç içe geçebilmektedir. Bu nokta, teknolojik değişimin öznelinin tanımlanabilmesi açısından önemlidir. Böyle bir tablo içinde, şebekenin vasıta olma mantığı yavaş yavaş yayılmakta, toplumun hâkim kesimlerini elektronik hipermetninde (*hypertext*) kayıtlı olan sanallık kültüründe birleştirmektedir (Castells, 2005b: 156).

Gerçek Sanallık: Akışlar Uzamı'nın Maddi Kuruluşu

Castells'in toplumun enformasyonelleşmesi üzerindeki vurgusu, yani *ICT*lerin yalnızca ekonomik üretim süreçlerini değil, genel olarak toplumsal ve kültürel süreçleri de dönüştürdüğü şeklindeki tespiti, şebeke toplumunun kültürel boyutları üzerine düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Şebeke toplumu da önceki toplumsal formasyonlar gibi, toplumsal eylemin anlamlandırılmasını sağlayan kendine özgü bir kültürel boyutu ve aynı zamanda bu kültürel mantığa muhalif olan güçleri barındırmak zorundadır. Castells giderek artan ölçüde "kültürel ifadelerin küresel bir elektronik hipermetnin kaleidoskopu etrafında biçimlenmeye başladığının" altını çizmiştir (2005b: 155). Bu küresel hipermetnin Castells'in teorisinde başat bir rol oynayan "akışlar uzamı"nda oluşturulmaktadır.

Castells' e göre, enformasyon teknolojilerinin, özellikle de İnternet'in zaman ve uzamda yarattığı sıkışma yeni bir uzam kavrayışı ortaya çıkarmıştır. Ancak bu kronolojik zamanı ve mekânları yani "mekânlar uzamı" nı aşan değil, ona eşlik eden bir boyuttur. Castells bu uzamı "akışlar uzamı" olarak tanımlar (Castells, 2005a: 546–550). Akışlar uzamı bir yanıyla soyut bir kavramdır ancak diğer yandan düğümleri, yani mekânları ve özneli şebekelerin bağlantı noktaları olarak birleştiren maddi bir inşadır. Bu düğümler kendi başlarına anlamlı değildir, yalnızca şebekelerin bağlantı noktaları olarak bir anlamı vardır. Akışlar uzamı, mekânlar uzamının sonunun geldiği anlamına gelmez. Yalnızca toplumsal çıkar ve mücadelelerin aktarıldığı, işlevselleştirildiği ve etkinleştirildiği uzamsal pratikle-

rin ayrıcalıklı biçimi olarak küresel akışlara olanak tanır. Castells, 1990'ların başında akışlar uzamını toplumun hâkim kesimlerinin araçsal şebekeleri olarak tanımlamıştır ancak internet'in küresel bir şebeke olarak yaygınlaşmasıyla akışlar uzamının çekişmeli hale geldiğini, küreselleşme karşıtı hareketlerde görüldüğü gibi toplumsal hareketlerin internet şebekeleriyle tüm dünyaya yayıldığını söyler (Castells ve Ince, 2006: 67). Bunlar, toplumları yöneten hâkim şebekelerin mantığına direnen karşı-şebekeler oluşturmaktadır. Bu nedenle, üçlemenin ilk cildinde (2005a: 4) küresel şebekelerde “soyut ve evrensel bir araçsalcılık” ile “tarihsel olarak köklü, bireysel kimlikler” arasında temel bir bölünme ortaya çıktığını ve toplumların giderek şebeke ile benlik arasındaki çift kutuplu karşıtlık çevresinde yapılanmaya başladığını iddia etmiştir. Akışlar uzamı giderek hâkim şebekelere karşıt olan ama kendileri de şebekeler etrafında örgütlenen grupların, farklı amaçlarla bir araya gelen sanal cemaatlerin, daha genel olarak gelişen şebeke kültürünün uzamı olmaya başlamıştır.

İnternet'in temel mecra işlevi gördüğü şebeke kültürü, geleneksel değerler sistemi anlamında yeni bir kültür değildir. Şebekelerin çokluğu ve çeşitliliği zaten böyle bir birleştirici şebeke kültürüne karşıttır. Bu, “bilgisayarların siberuzamda gerçekliği yeniden düzenleyerek yarattıkları görsel deneyimler gibi çok yüzlü sanal bir kültürdür” (Castells, 2005a: 270). İşte ortak tecrübelerin ve paylaşılan mesajların oluşturduğu bu kültür, “gerçek sanallığın” (*real virtuality*) kaynağını oluşturmaktadır. Bu kültür sanaldır çünkü elektronik devrelerin akışına dayanmaktadır fakat aynı zamanda gerçektir; artık tüm deneyim alanlarında, kendi anlamlarımızı inşa ettiğimiz seslerin, görüntülerin ve formların çoğunu sağlayan kaynak bu hipermetin olmaya başlamıştır (Castells, 2005b: 155). Bu anlamda sanal uzamda oluşan cemaatler hem gerçektir hem de değildir. Bunlar hala cemaattir ama fiziksel olmayan şebekeler üzerinde yaratılmaktadır. Diğer yandan, “gerçekdışı” oldukları da iddia edilemez, yalnızca “farklı bir gerçeklik düzleminde” işlerler (Castells, 2005a: 479–480). Çünkü bunlar başka yaşam biçimlerinin taklidi değildir, kendi özgül dinamikleri vardır; elektronik sinyal-

lerin akışı içinde kısmi toplulukları çoklu üyeliklere açarak genişlerler.

Jan A.G.M. van Dijk, Castells'in teorisine yönelik eleştirisinde gerçek sanallık kültürünün kaynağının hala organik yaşamda kurulan ilişkiler, kurallar ve kimlikler olduğunu iddia eder. Üstelik Castells'in hem şebekelerin dışındaki, şebeke mantığına direnen güçleri hem de şebekelerin kendi işleyişi içindeki çatışmaları da gözardı ettiğini söyler (1999a: 133).¹³⁴ Doğrusu, Castells'in İnternet'i ve sanal ortamı ele alış biçimi Van Dijk'in bu eleştirisini destekleyecek yönde değildir. Birincisi, akışlar uzamı ya da sanal uzam, "reel yaşamı" bertaraf eden değil, onunla çeşitli biçimlerde etkileşime geçen bir uzamdır. Ayrıca "gerçek deneyim" mefhumunun nasıl tanımlanacağı oldukça kuşkuludur.¹³⁵ Akışların uzamının önemini ortaya koyan, tam da gerçek/sanal tartışmasına kestirmeci bir yanıt üretme ihtimalini zora sokmasıdır. Küresel finans piyasalarının işleyişine temel oluşturan bilgisayar şebekeleri üze-rinden akan enformasyonun, sermayenin küresel dolaşımını ve kapitalizmin ulusötesi yayılımını kolaylaştırmasıyla gezegenin farklı bölgeleri arasındaki ekonomik eşitsizliklerin keskinleşmesi, akışlar uzamının maddiliğinin "somut" örnekleri olarak karşımızdadır. İkincisi, İnternet'in yarattığı yeni toplumsal evren, sanal cemaat üyeliklerinde ya da açık kaynak yazılımı gibi dağınık işbirliği girişimlerinde görüldüğü gibi, verili bir şebeke içinde aynı anda çoğul yönelimlere ve farklı karşılaşmalara olanak tanır. Bu anlamda Castells, İnternet'in yeni toplumsal hareketler için önemli bir potansiyel içerdiğini söylemiş ve üçlemenin

¹³⁴ Van Dijk'in kendi şebeke toplumu teorisi için bakınız: (1999b) *The Network Society*. Londra: Sage.

¹³⁵ Castells'e göre (2005a: 497-498), İnternet ve multimedya sayesinde oluşan yeni sembolik ortamın gerçekliği temsil etmediğini iddia edenlerin eleştirilerine içkin, dolaysız bir "şifrenmemiş" gerçek deneyim mefhumu eşlik eder. Oysa göstergelerin üretimi ve tüketimine dayanan sembolik ortam dışında bir deneyim zaten hiç varolmamıştır. Bu anlamda gerçeklik hep sanal olarak deneyimlenir. İnternet'i gerçek sanallığın kaynağı haline getiren ise, deneyimin yalnızca iletildiği değil, gerçekliğin bizzat sanal bir görüntü ortamında deneyim haline geldiği bir uzam oluşturmaktadır.

ikinci cildinde bunlara yer vermiştir. Birbirleriyle çatışan güçler, mücadelelerini kuvvetlendirmek amacıyla yeni, etkili teknolojik iletişim araçlarından, örneğin dünya çapındaki interaktif telekomünikasyon ağlarından hiç görülmemiş ölçüde yararlanmaktadır (Castells, 2006: 59). Uluslararası çevreci hareketin ya da finans piyasalarının küreselleşmesine uygun bir karşılık vermek için, Meksikalı *Zapatistaların*¹³⁶ başvurduğu araç internet olmuştur.

Van Dijk'ın şebekelerin kuruluşu ve iç mantığıyla ilgili eleştirisini Kai Eriksson da paylaşır. Eriksson, Castells'in şebeke kavrayışının "yapısalcı" bir sistem yaklaşımından tümüyle ayrılmadığını savunur (2005b: 596). Çünkü şebekelerin düğümleri, bir bütün içinde konumlanmakta ve bütüne uygun olarak işlev görmektedir. Başka bir deyişle, ortak bir amaca bağlı olan sistemin parçalarıdır. Düğümler, özgül uzamlar ve yerellikler olarak kendi içeriklerine/anlamlarına sahip değildir, yalnızca şebekenin topolojisi içinde belli amaçları olan referans noktalarıdır. Böylece kendilerinden kaynaklanan anlamlarını ve bağımsızlıklarını yitirerek kendilerini şekillendiren daha geniş bir alanın parçası olmaktan öteye geçemezler (2005b: 596). Bu eleştiriler, Castells'in tanımlamaları bakımından haklı gibi görünmesine karşın teorinin bütünlüğünü gözden kaçırmaktadır. Castells şebekeleri, dinamik bütünlükler olarak tanımlayıp, kararların ortak alınmasına ve merkezin olmamasına vurgu yaparak geleneksel sistem yaklaşımının tuzaklarına düşmemeye

¹³⁶ Castells, *Zapatistaların*'ın ilk enfomasyonel gerilla hareketi olarak tanımlanabileceğini söyler. *Zapatistaların* başarısının ardında İnternet'e dayalı iletişim stratejilerinin büyük önemi vardır. Bu stratejinin esasını, hem mesajlarını Chiapas'tan dünyaya taşımakta, hem de dünya çapında bir dayanışma şebekesi oluşturmakta telekomünikasyonu, videoları ve bilgisayara dayalı iletişimi kullanmaları oluşturur. İnternet'in geniş çaplı kullanımı, *Zapatistaların* çağrılarını tüm dünyaya anında duyurmalarını ve destek grupları arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır (Castells, 2006: 110–112). *Zapatistalar*, şebeke aktivizmi ve küreselleşme karşıtı hareket hakkında ayrıca bakınız: Adrienne Russell (2001), "The Zapatistas Online: Shifting the Discourse of Globalization", *Gazette*, 63(5), 399–413 ve Adrienne Russell (2005), "Myth and Zapatista Movement: Exploring a Network Identity", *New Media & Society*, 7(4), 559–577.

çalışmıştır. Castells'in teorisinde düğümler özgül anlamdan yoksundur ve yalnızca şebekenin bağlantı noktaları olarak önemlidir. Ancak Castells'in bu tanımlaması artık toplumsal üretimin asıl birimi olarak bizzat şebekenin kendisi-ni görmesiyle ilişkilidir. Düğümler şebekeye içinde etkileşime geçmedikçe özgüllüklerini gösterebilecekleri uzamdan da yoksun kalacaktır. Şebekelerin içkin bir mantık etrafında işlediği de doğrudur. Castells özellikle de, şebeke toplumundaki hâkim araçsal ağların (finansal akışlar, ulus-ötesi karar verici organlar, ana-akım medya şebekeleri) bu özelliğine dikkat çekmiştir (2005a: 622–623; 2005b: 153). Ancak öbür taraftan çoğul kimliklere, farklı çıkarların/saiklerin bir aradalığına dayanan yeni toplumsal hareketlerin topolojisini teşkil eden karşı-şebekelerin muhalif potansiyelini de tanımlamıştır. Bazı hackerların akışlar uzamında başlattıkları çeşitli girişimler tam da bu nedenle anlamlıdır. Bu noktaya, Hardt ve Negri'nin analizleri tartışılırken tekrar dönülecektir.

Üretimin Enformatikleşmesi, Maddi Olmayan Emek ve Çokluk

Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk* (2000) ve *Çokluk* (2004) başlıklı çalışmaları, yeni küresel düzenin siyasal boyutlarını, üretim ve emek süreçlerinde yaşanan değişimleri ve bunun yeni direniş hareketleri açısından sonuçlarını tartışmaktadır. *İmparatorluk* bir yandan küresel bir sermaye şebekesinin yaygınlık kazanmasıyla karakterize olurken aynı anda İmparatorluk'un küreselleşme süreçleri, özgürlük güçlerine yeni imkânlar sunar. Başka bir deyişle İmparatorluk, kapitalizmin küresel bir sermaye şebekesi üzerinden işlediği bir uzam fikrine dayanırken bu egemen gücü tehdit eden hareketleri de içkin olarak barındırır.

Hardt ve Negri "imparatorluk" kavramını çağdaş küresel düzeni tanımlamak için, küresel iktidar yapılarını tanımlamakta yetersiz hale geldiğini düşündükleri "emperyalizm" terimine karşıt olarak kullanırlar (2002: 14). Küresel piyasa ve küresel üretim döngüsüyle birlikte yeni bir küresel düzen, yönetim mantığı ve yeni bir egemenlik biçimi şekillenmektedir. Bu bağlamda İmparatorluk, bu küresel mübadeleyi faali-

yetleriyle düzenleyen politik özne yani dünyayı yöneten ege-
men güçtür (2002: 17). İmparatorluğun ayırt edici üç özelliği
vardır:

1. Dünya Bankası gibi ulus-aşırı birimler, ulus-devletler ve
yerel-bölgesel sivil toplum kuruluşlarının bir arada faaliyet
gösterdiği bir bütünlüğe karşılık gelen karma yönetim yapısı,

2. İmparatorluk'ta doğrudan işaret edilebilecek bir iktidar
merkezinin yokluğu,

3. İmparatorluk'ta “dışarı”nın olmaması (Hardt ve Negri,
2002: 14).

Yazarların en önemli siyasal çıkarımlarından biri bu son
iddiaya dayanır. Eğer yeni küresel düzen içinde, bu düzen
karşıt alternatiflere işaret edebileceğimiz bir “dışarı” yoksa,
varolan düzenin alternatifi imparatorluğun içinden doğacak-
tır. Bu alternatfin öznesi, kendi yaratımıyla İmparatorluğu
ayakta tutan “Çokluk”tur.

Çokluk (*multitude*) kavramsal düzeyde, halk, kitleler ve işçi
sınıfı gibi toplumsal özne mefhumlarından ayrılır. Halk ve
kitle, nüfusun farklılığını ortaklığa ve tekilliğe indirgerken
çokluk, asla bir tekilliğe ya da özdeşliğe indirgenemeyecek
sayısız farklılığı içerir (Hardt ve Negri, 2004: 12). Çokluk
sermayenin idaresinde çalışan, dolayısıyla sermayenin idare-
sini reddeden sınıf olma potansiyelini taşıyan herkes olarak
tanımlanabilir. Çokluk yalnızca işçi sınıfını değil, tüm emek
biçimlerinin ortak üretimine gönderme yapar (Hardt ve
Negri, 2004: 120–121). Çokluğun işçi sınıfından farkı, yalnız-
ca ekonomik üretimin değil her türden toplumsal üretim bi-
çimlerini kapsamasıdır. Yani sadece maddi malların değil,
iletişimin, ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin de üretimi olarak
potansiyel olarak toplumsal üretime katılan tüm figürleri içi-
ne alır (Hardt ve Negri, 2004: 12–13). Çokluğun yaratıcı güç-
leri aynı zamanda bir karşı-İmparatorluk, yani küresel akışla-
ra ve mübadele ilişkilerine alternatif bir politik örgüt kurma
kapasitesine sahiptir (Hardt ve Negri, 2002: 21).¹³⁷ Çokluğun

¹³⁷ Hardt'ın kendisiyle yapılan bir röportajda vurguladığı gibi, direniş,
antagonizma ve alternatifler yalnızca ve yalnızca küresel iktidar yapıları-

anlaşılabilmesi için çağdaş emek biçimlerinin ve bölünmelerin irdelenmesi gerekir. Bu yazının sorunsal açı-sından Hardt ve Negri'nin analizlerindeki en önemli noktalardan biri, İmparatorluk'taki yeni emek biçimlerini tanımlama çabalarıdır. Bu yeni emek biçimlerinin özneleri İmparatorluk'a karşı çıkma potansiyelini barındıran çokluğa dâhildir.

Enformatikleşme ve Maddi Olmayan Emeğin Hegemonyası

Hardt ve Negri de Castells'in teorisindeki gibi, enformasyonculuğu yeni bir tekno-ekonomik paradigma olarak ele alır. Günümüzde, enformasyon ve iletişim teknolojileri üretimsel süreçlerde kurucu bir rol üstlenir hale gelmiştir. Ekonominin enformatikleştiği, üretici akışlar ve şebekelerin öneminin giderek arttığı yeni koşullar endüstriyel üretimin çehresini değiştirmektedir. Artık bütün ekonomik etkinlikler enformasyon ekonomisinin tahakkümüne girme ve bu ekonomi tarafından dönüştürülme eğilimindedir (Hardt ve Negri, 2002: 54). Bilgisayar ve üretimdeki iletişim devriminin emek pratikleri üzerindeki olağanüstü etkisiyle, bu pratiklerin hepsi enformasyon ve iletişim teknolojileri modeline öykünür hale gelmiştir. Başka bir deyişle, enformasyonel bir ekonomiye geçiş aynı zamanda emeğin niteliği ve doğasında da bir değişimi de gerekli kılmıştır. Artı-değer üretiminde kitlesel fabrika işçilerinin 'maddi' emeğin oynadığı merkezi rol artık daha fazla "entelektüel, maddi olmayan ve iletişimsel emek gücü" tarafından devralınmaktadır (Hardt ve Negri, 2002: 54). Enformasyonel ekonominin çoğu hizmeti, aslında sürekli enformasyon ve bilgi alışverişi üzerine kuruludur. Yazarlar, maddi ve kalıcı bir mal çıkarmadığından bu üretimle ilgili emeği maddi olmayan emek (*immaterial labour*) olarak tanımlarlar. Maddi olmayan emek, "bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim gibi

nın kendi içinden çıkabilir. İmparatorluğun hem içinde hem de ona karşı olan çokluğun konumu, tıpkı Marx'ın analizlerinde, sermaye tarafından üretilen ve kendi eylemliliğiyle sermayeyi yeniden üreten ama onun içinde ve ona karşıt olma potansiyelini barındıran proleteryanın konumuna benzer (Morgan, 2006: 98).

maddi olmayan mallar üreten bir emek biçimi”dir (Hardt ve Negri, 2002: 303).¹³⁸

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, endüstriyel emek hegemonyasını yitirmiş ve onun yerine bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürünler üreten emek geçmeye başlamıştır (Hardt ve Negri, 2004: 122). Çünkü ekonomiye ve genel olarak toplumsal formasyonun bütününe yayılan endüstriyelleşme artık yerini enformatikleşmeye bırakmakta, enformatikleşmenin karakteristiği olan maddi olmayan emek çağımızın hegemonik emek biçimi haline gelmektedir.¹³⁹ Robert Reich, bilgisayar ve iletişimle ilgili maddi-olmayan emeğin türünü “simgesel-analitik hizmetler, sorun çözme, sorunu tanımlama ve stratejik aracılık faaliyetleriyle ilgili etkinlikler” olarak tanımlar (akt. Hardt ve Negri, 2002: 291). Enformasyon ekonomisinde çalışanlar bu emek kategorisi içinde değerlendirilebilir. Bu tip emek, yeni küresel ekonomide en yüksek değere sahiptir ve rekabette kilit öneme sahiptir. Hardt ve Negri’ye göre (2004: 204), maddi olmayan emeğin özellikle de enformasyon ve bilişim alanının-

¹³⁸ Michael Hardt’ın kendisiyle yapılan bir röportajda vurguladığı gibi maddi olmayan emek, emek sürecinin maddi olmadığı anlamına gelmez. Emek daima beden ve zihni içerir. Fakat artık emek sürecinin çıktısı olan ürünler enformasyon, imgeler ve “duygulanımlar” (*affects*) gibi maddi olmayan ürünlerdir (Morgan, 2006: 97).

¹³⁹ Bu durum, endüstriyel emeğin ya da diğer emek türlerinin ortadan kalktığı ya da önemini yitirdiği anlamına gelmez. Her ekonomik dönemde diğer emek türlerini biçimlendiren ve kendi niteliklerine uyarlamaya çabalayan hegemonik bir emek biçimi olmuştur. Hardt’a göre bu niceliksel bir fark olmak zorunda değildir. Örneğin, ondokuzuncu yüzyılda endüstriyel emek, çalışan nüfus içinde küçük bir yer işgal etmesine karşın niteliksel anlamda hegemonik olmuştur. Çünkü diğer emek türlerini “endüstriyellemiştir”. Aynı şekilde maddi olmayan emek hegemonik konumu sayesinde diğer emek türlerini de dönüştürmekte, bu anlamda endüstriyel üretim de süreçleri de giderek “enformatikleşmektedir” (Hardt ve Negri, 2004: 157–158, Morgan, 2006: 97). Endüstriyel üretim sürecinin sonunda maddi bir ürün ortaya çıkmasına karşın, emeğin kullanımı bilgisayar ortamına taşınarak simgelerin ve enformasyonun manipülasyonu aracılığıyla gerçekleşir hale gelmiştir (Hardt ve Negri, 2002: 304).

daki emeğin en önemli niteliği, sayısız bireysel üretici arasındaki sürekli işbirliğine dayanan ortak bir faaliyet haline gelmesidir. Enformatik bilgi her zaman, işbirliği ve iletişimle, geniş ve sınırları belirsiz toplumsal şebekelerde ortak çalışmayla üretilmekte ve geliştirilmektedir. Görüldüğü gibi, Hardt ve Negri enformatikleşmenin üretim süreçlerindeki izini sürerek, İmparatorluğun kontrol güçlerinin karşısına geleneksel sınıflamaları aşan yeni emek süreçlerinin öznelere çıkarılmaktadır.

Enformatikleşmenin üretim süreçlerinde yarattığı değişimin diğer bir boyutu da üretimin merkezlesmesi ve şebeke tarzı üretimin yaygınlaşmasıdır. Castells'e koşut biçimde yazarlar bunu, "enformasyonel şebeke kapitalizmi" olarak adlandırır. Yeni enformasyon teknolojilerinin hız ve kontrol üzerinde yarattığı esneklik, üretimin farklı mekânsal birimlerde örgütlenmesini kolaylaştırmakta hatta bazı sektörlerde üretim mekânını ortadan kaldırmaktadır. Böylece üretim bandının yerini, üretimin örgütsel modeli olarak şebekeler almaktadır (Hardt ve Negri, 2002: 308). Ancak yazarların şebeke örgütlenmeleri konusundaki tasavvuru, yalnızca üretimin ve emeğin işleyiş biçiminin tanımlanmasıyla sınırlı kalmaz. Yukarıda ana hatlarını çizmeye çalıştığımız çokluk bizzati bir şebeke teşkil eder. Bu anlamda yazarlar, çokluğun topolojisi, yeni enformasyon şebekelerinin işleyişi ve politik militanlık arasında ilginç bağlantılar kurarlar.

Rizomatik Formlar: Çokluk, İnternet ve Yeni Militanlık

Hardt ve Negri'nin düşüncesinde, İmparatorluğun kuruluşuyla birlikte emperyal denetimin dışında, alternatifin işaret edilebileceği bir "dışarı"nın kalmadığına ve alternatifin çokluğun kendini politik bir özne olarak kurmasıyla, İmparatorluğun içinden doğacağına daha önce işaret etmiştik. Bu anlamda küreselleşmenin iki yüzü vardır. İmparatorluk kendi kontrol mekanizmasını, hiyerarşi ve bölünmeler şebekesini küresel düzeyde yayarken, diğer yandan küreselleşme sınırsız sayıda etkileşime olanak tanıyan yeni işbirliği ve ortaklık şebekeleri üretmektedir (Hardt ve Negri, 2004: 11-12). Ancak bu bir aynılaşma değil, farklılıkların korunarak iletişime geçildi-

ği, çokluğun ortak paydayı keşfetmesi sürecidir. Bu anlamda çokluk, “tüm farkların özgürce ve eşitçe ifade edilebileceği açık ve genişleyici, ilişkilene imkânları yaratan bir şebeke” gibi düşünülebilir (Hardt ve Negri, 2004: 12). İnternetin şebeke modeli, çokluk için uygun bir imge gibi görünür. İnternet’in farklı düğümleri kendi özgüllüklerini koruyarak ortak bir şebeke üzerinde bağlantıya geçmekte, bu şebekenin açıklığı yeni düğümlerin eklenmesini mümkün kılmaktadır (Hardt ve Negri, 2004: 13). Ancak bu şebeke kavrayışı, Castells’in anlayışına göre değişime ve farklılaşmaya daha açık bir topoloji sunar. Bu topolojiye temel teşkil eden Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin geliştirdiği “rizom” (*rhizome*) kavramıdır.

Deleuze ve Guattari *Bin Yayla (A Thousand Plateaus)* kitabında, toplum denilen bütünlüğün nasıl olanaklı olduğu sorusuna yanıt ararlar ve çoklukların topluluk oluşturma mantığını tanımlarken *rizom* kavramını bir metafor olarak kullanırlar. Rizom, düz anlamıyla yatay olarak gelişen, dallanıp budaklanan yumru köklerdir. Rizom’u bir şebeke formu olarak farklı kılan, tercih edilen/yeğlenen bir oluş biçimi, bir ideal model önermemesidir (Pavlovich, 2005: 1). Bu kavram, sınırların önceden belirlendiği, parçalar arası ilişkiler tanımlandığı ve eylemin belirli ölçütlere göre değerlendirildiği merkezi bütünlük fikrine karşıttır (Eriksson, 2005a: 316). Rizom, şeylerin içine aktığı bir bağlantılar şebekesi, akışkan bir çokluktur. Verili bir biçimi olmadığı için temsil edilemez, yalnızca birlik fikrini bozan bir çoğulluk olarak düşünülebilir. Rizomda, akışlar, bağlantılar, uzantılar kendi tekilliklerini koruyarak ve çoğulluğun içinde -temsili olmadan- var olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 1987: 7). Tek bir merkezden beslenen dallardan ve birimlerden değil, hareketin kendisinden, belli konum ve noktalar arasındaki ikili bağlantılardan değil ayrılaşmayı ve katmanlaşmayı mümkün kılan hatlardan oluşur (Deleuze ve Guattari, 1987: 6–11). Rizom bir anlamda sonsuz akışların bağlantı şebekesi gibi işlemektedir. Bu bağlamda Hardt ve Negri, İnternet’in örgütlenme modelini rizoma benzetmektedir; belirsiz ve potansiyel olarak sınırsız sayıda birbirleriyle bağlantılı noktanın, merkezi denetim noktası olmadan iletişime girmesi, buldukları yerlere bakılmaksızın bütün noktaların sonsuz sayıda potansiyel yol

ve kanal aracılığıyla bütün diğer noktalara bağlanması bu benzerliği mümkün kılmaktadır (Hardt ve Negri, 2002: 311). İnternet şebekeleri, bir merkeze sahip olmayışı ve parçaların otonom olması nedeniyle şebekenin bir kısmı tahrip edildiğinde bile işleyişi sürmektedir. Bu durum egemen güçlerin şebekeyi kontrol etmelerini de güçleştirir, kontrol altına alınan parçaların yerine hızla yenileri eklenebilmektedir.

İşte çokluğun siyasal örgütlenme modeli de çağımızın şebekelere dayalı morfolojisini izler. İmparatorluğun emperyal gücünü, küresel bir sermaye şebekesi üzerinden yayması gibi yeni militan hareketler de işbirliğine dayanan ilişkilerle otoriteyi ortadan kaldıran şebeke örgütlenmelerine geçiş yapmaktadır. Küreselleşme karşıtı hareketler bunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Dağınık bir şebeke biçiminde gelişen, farklı düğümlerle ilişki kuran küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenme biçimi çokluk kavramının en somut siyasal örneklerinden biridir.

Paul Taylor'a göre, Hardt ve Negri, enformasyonel şebeke kapitalizminde geleneksel politik militanlığın yeni bir teknolojik idrak düzeyine eriştiğini öne sürer (2005: 637). Bu anlamda, İnternet ve yeni enformasyon şebekeleri, siyasal ve kültürel komuta merkezlerine yaratıcı yollarla direnebilecek yeni bir militanlığın gelişimine olanak tanır (Taylor, 2005: 637). Artık dışarısının olmadığı ve yalnızca içeriği tanıyan İmparatorluk, şebekeler üzerinden kurulan eylemlilikle karşıtlarını da kendi içinden çıkaracaktır. İşte hackerlar, enformasyonel ekonominin tam göbeğinde, şebekelerin ticarileşmesine ve bilginin kontrolüne direnen özneler olarak böyle bir tablo içinde karşımıza çıkarlar. Çizmeye çalıştığımız kuramsal çerçeve içinden bakıldığında bu gerçekten de kritik bir noktadır. Hackerlar, hâkim teknolojik düzenin kurulmasındaki ayrılmaz unsurlar arasındadır. Ancak bu çalışmanın ikinci kısımda tartışacağımız gibi, enformasyonculuğun zihinsel mimarları şimdilerde kendi yaratımlarının bazı özgül sonuçlarına yüksek sesle karşı çıkmaktadır.

Hackerlar: Siberuzamın Kahramanları mı, Habisleri mi?

Hackerlığın anlamı ve hacker kültürü olarak tanımlanan dağınık, merkezsiz pratiklerin şebeke toplumunun hâkim işleyişine karşı bir direniş oluşturup oluşturmadığı güncel bir tartışma konusudur. David J. Gunkel, *New Media & Society* dergisinin *Hacking and Hacktivism* özel sayısı (2005) için hazırladığı giriş yazısında “hackerlar siberuzamın kahramanları mı yoksa habisleri mi?” diye sorar ve ardından kendisi bir yanıt önerir: “Yapılması gereken, karmaşık hacker pratiklerini basit bir karşıtlık olarak iyinin ve kötünün ötesine geçen, alternatif bir etik sistem oluşturma potansiyelleri çerçevesinde değerlendirmek olmalıdır” (2005: 596). Hackerlar uzun süre, bilgisayarlara ve programlamaya duydukları bağlılıkla enformasyon devriminin, İnternet’in ve günümüzün teknolojik evreninin mucitleri olarak görüldüğü halde artık isimleri bilgisayar suçları ve siber terörizmle anılır hale gelmiştir. Bu anlam kayması nedeniyle hackerlar, giderek artan ölçüde bilgisayar şebekelerinin güvenliğine karşı birer tehdit olarak görülmektedir. Ancak Gunkel’e göre, hackerlığın ‘bilgisayar korsanlığı’yla eşdeğer biçimde görülmeye başlaması bir yandan, online aktivist hareketler (*hacktivism*) ve protestolar yapmak için enformasyon teknolojilerinin yaratıcı biçimde kullanımını da tetiklemiştir (2005: 595–596). Öncelikle yanıt aranması gereken soru, kimin hacker olarak tanımlanacağıdır.

1960’ların başında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’ndeki (MIT) bir grup programcı, kendilerini ve amaçlarını tanımlamak için hacker kavramını ortaya atmıştır. Bu dönemde “hack” sözcüğü MIT’de “yenilik yapma, tasarlama ve teknik virtüözlük becerisini gösterme” anlamında kullanılmıştır (Halbert, 1997: 362). MIT’deki yazılım paylaşım ortamındaki hackerlardan biri olan, özgür yazılım hareketinin öncü ismi Richard Stallman’a göre hackerlık, kavram olarak “programlamayı sevmek ve bu konuda becerisini ve yaratıcılığını kullanmakla” ilişkilidir (Gay, 2002: 15).¹⁴⁰ Bu anlamıyla

¹⁴⁰ Aynı kaynağın açık metni için bakınız
: www.gnu.org/philosophy/philosophy.html.

hackerlar, yeni teknolojik evrenin merkezinde yer alan İnternet, web ve kişisel bilgisayar gibi teknolojik yeniliklerin emek gücünü oluşturan çalışanlardır (Himanen, 2005: 9). Ancak bu işlevsel tanımın ötesinde hackerlar, İnternet’te ortaklaşa derledikleri “*Jargon File*”da kendilerini; “hevesle programlayan, bilgi paylaşımının gerçekten etkili ve işe yarar bir şey olduğuna inanan, özgür yazılım yazıp, bilgi ve bilgisayar işlem kaynaklarına mümkün olan her yerde ulaşım sağlayarak uzmanlıklarını paylaşmayı etik görevleri sayan insanlar” (akt. Himanen, 2005: 9–10) olarak adlandırırılar.¹⁴¹

Hacker/Cracker: Kavramsal Bir Çekişme Alanı

“Hacker etiği”ne kaynaklık eden düşünceler, hackerların çalışma pratiklerinin şekillendiği ilk yıllara kadar gitmekle birlikte, kavramın ortaya çıkması 1980’li yıllardaki gelişmelerle ilgilidir. Seksenli yılların ortalarından itibaren bilgisayar oyunlarının kitlelerce erişilebilir olması sürecinde hackerlar daha fazla tanınan figürler haline gelmeye başlamıştır (Halbert, 1997: 362). Bu süreçte hackerlar bilgisayarların toplumsal alandaki gücünü fark ederek kendi “hack’lemelerinin” etik kurallarını ortaya koymaya yönelmiştir. Bu etik ilkelerin en temelinde enformasyonun serbestliği fikri yatmaktadır. Deborah Halbert’a göre, bütün hackerların bildiği bir gerçek sudur; “enformasyon özgür olmak ister” ve “aşırarak zaman kazandırır” (1997: 362).

Hackerlığın muhalif bir hareket olarak, daha sonra değiştiğimiz temel unsurları başlangıcından bu yana fazlaca değişim göstermemesine karşın sözcüğün çağrışımları dikkate değer ölçüde farklılaşmıştır. Steven Levy (1984) birbirini izleyen 3 hacker kuşağı tanımlamıştır:

1. “Gerçek” Hackerlar: 1950’ler ve 60’lar boyunca MIT’de, bilgisayarların kapasitelerini geliştirmeye çalışanlar,
2. Donanım Hackerları: 1970’lerde kişisel bilgisayar devriminde kilit rol oynayan öncüler,

¹⁴¹ “Jargon File” için bakınız: <http://catb.org/jargon/html/index.html>.

3. Oyun Hackerları: 1980'lerde bir önceki kuşağın geliştirdiği donanımlar için popüler oyun yazılımları gibi uygulamaların yaratıcıları (akt. Taylor, 2005: 628).

Steven Levy'nin çalışması, hackerların yeni enformasyon teknolojilerinin geliştirilmesindeki rolünü ciddiye alan ilk çalışma olması nedeniyle önemlidir. Ancak kuşkusuz, Levy'nin 1984'te yaptığı kronolojik kategorileştirmeye eklemeler yapılması gerekir. İlk olarak, kavramdaki anlam kaymasını ortaya koyabilmek için "kişisel bilgisayarların davetsiz misafirleri"ni eklememiz gerekir. Çünkü hacker sözcüğü, 1980'lerin ortalarından itibaren özellikle medya tarafından, virüs yazıcıları ve bilgi sistemlerinin davetsiz misafirlerine yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu duruma karşılık hackerlar, kendilerini kimi gerekçelerle bilgisayar şebekelerinin zaaflarını istismar edenlerden ayırmak için, bahsi geçen yıkıcı bilgisayar kullanıcılarına "cracker" (kırıcı) demeye başlamıştır. Bu yazıda hacker sözcüğünün özgün anlamını vurgulamak için iki sözcük arasındaki ayrım korunacaktır. Çünkü gerek gündelik dilde gerekse de hukuk ve yaygın medya söyleminde "cracker" ve "hacker" bir ve aynı şeyi ifade eder biçimde kullanılmaktadır. Ancak bu ayrımı korurken hatırlatılması gereken bir nokta vardır. Yapmaya çalıştığımız, ayrımın taraflardan birini, hackerlığın etik versiyonu olarak kabul ederek, diğer taraftaki her türlü pratiği aynılaştırıp, onları hackerlara ilişkin bir ideal tanımın dışında tutmak değildir. Böyle yapılırsa, özellikle hacktivist hareketlerin yeni bir protesto biçimi olarak taşıdığı önem göz ardı edilmiş olur.¹⁴² Hackerların kendilerini crackerlardan, özellikle de kişisel bilgileri ele geçiren, bireysel kullanıcıların sistemlerine zarar veren belli gruplardan ayırmak istemelerinin ardındaki nedenlerden biri, "hacker"lara

¹⁴² Taylor 1990'ların ortalarında gelişmeye başlayan *hacktivizmi*, *hacker* tekniklerinin siyasal aktivizmle birleşmesi olarak tanımlar (2005: 626). Taylor'a göre hacktivism, *hackerlığı* açık bir politik duruşla birleştirmiştir ve siyasal hedefler bu grupların asıl varlık sebepleridir. Bu anlamda zarar için tüm *hacker* jenerasyonları içinde en önemlisi *hacktivistlerdir* (2005: 629–630). Ayrıca Taylor, Levy'nin kategorilerini güncellerken açık kaynak hareketini de tarihsel olarak *hacker* jenerasyonları arasında sayar.

ilişkin yanlış kanıların ve tutumların yerleşik toplumsal kurumlarca bilinçli olarak yerleştirilmeye çalışılmasıdır.

Helen Nissenbaum (2004: 196), hackerlık ve “hackleme” eylemine ilişkin olumsuz kavrayışların, hackerlığın kendisindeki değişimlerden ziyade bağlamsal bir farklılaşmaya işaret ettiğine dikkat çeker. ABD’de hacker’ların vandal, suçlu ve hatta terörist olarak tasavvur edildiği bakış açısına ulaşılmamasında, yerleşik toplumsal kurumların “katkısı” büyük olmuştur. Söz konusu anlam dönüşümü, doğrudan çatışan idealler ve çıkarlar üzerine kamusal bir tartışmayla değil, popüler medya, düzenleyici kuruluşlar ve mahkemeler gibi temel toplumsal kurumların temsilcilerinin aracılık ettiği ontolojik bir kayma yoluyla kurulmuştur. Halbert’a göre de, hackerlara yönelik kavrayıştaki kayma, hükümetin ve ilgili kuruluşların yetkili ağızlarının hackerları toplumsal düzeni tehdit eden kaçık, anormal, sapkın kişiler olarak her türlü kötülüğün sorumlusu olarak resmetmeye dönük, bilinçli çabalarının sonucudur (1997: 364–365). Amerikan gazetele-rindeki hacker haberlerinden örnekler veren yazar, hackerlara yönelik olumsuz temsil biçimlerinin “bilgi çağı”nda özel bir önemi olduğuna dikkat çeker. Hackerların İnternet ve bilgisayar ortamındaki etkinliklerinin, tehlikeli olarak tanımlanması ve hackerların sapkın kimlikler olarak anlamlandırılması, hukuki temellerinin ve etik ilkelerinin henüz tam anlamıyla oluşturulamadığı “enformasyon toplumu”nun vatandaşlarına yeni doğruları ve yanlışları göstermenin bir yoludur. Hackerlarla ilgili dolaşıma sokulan hikâyeler yoluyla “tehlike söylemleri” üretilerek şebeke toplumunun düşmanları tanımlanmış olur (Halbert, 1997: 362).¹⁴³

¹⁴³ Türk basınındaki haber başlıklarında da *hacker*lara yönelik olumsuz kavrayışın izlerini görmek mümkündür. Örneğin, “Masturlu hacker Rus Ali yakalandı” (*Milliyet*, 20 Aralık 2006), “Hacker’lar bombacılar kadar zarar veriyor” (*Yeni Şafak*, 13 Nisan 2006), “Kürt hacker’lardan 15 Şubat saldırıları” (*Özgür Gündem*, 16 Şubat 2006), “Hacker’lar artık para için kırıyor” (*Yeni Şafak*, 23 Ocak 2006), “Sanal korsanların yeni hedefi e-imza” (*Zaman*, 30 Kasım 2005), “Türk korsan Vietnam sitelerine saldırdı” (*Akşam*, 19 Nisan 2005). İlgili diğer haberler için bakınız: <http://www.medyaz.org>.

O halde, hackerları şebeke toplumunun korku ikonları haline getiren nedir? Hackerlar sadece ticari enformasyon şebekelerinin güvenliğini zedeleyen, sanal uzamı terörize eden figürler olarak mı tehdit edici bulunmaktadır? Bunun ötesinde, hacker etiğinin içerimleri nasıl bir muhalefet olanağı barındırmaktadır?

Hacker Etiği: Enformasyonculuğun Ruhunu Aramak

McKenzie Wark'a göre, (2006: 320), "hacker" fikrinin yaratıcı ve etik versiyonu, kurulu toplumsal dizgeye bir tür meydan okuma içerir. Çünkü hacker, çalışma zamanını kendi organize eden, kendi iş hedeflerini koyan ve toplumun iyiliği için ortak mülkiyet fikriyle çalışan emek gücünü temsil eden bir figürdür. Wark'ın hackerlara atfettiği nitelikler Himanen'in (2005: 11) "çağımıza karşı ruhsal bir meydan okuyuş" olarak gördüğü hacker etiği'nin temellerini oluşturur. Himanen hacker etiği içinden, kapitalist enformasyonculuk anlayışına karşı bir direniş doğduğunu düşünmektedir. Hacker etiğinin, özgür yazılım ve açık kaynak hareketi gibi uygulamaya dönük boyutlarına bakmadan önce, Himanen'in üç ekseninde tanımladığı temel nosyonların neler olduğuna bakmak yerinde olacaktır.

Hacker etiği'nin ilk boyutu, Max Weber'in *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*'nda açıklanan yaklaşıma, yani protestan çalışma etiğine karşı çıkan yeni bir çalışma etiğine karşılık gelir (Himanen, 2005: 11). Endüstriyel kapitalizmin genel bir karakteristiği olan zamanla kurulan egemen ilişki biçimi, zamanı optimize etme ilkesine dayanır. Himanen'e göre, hackerların zamanla ilişki kurma biçimleri farklıdır. Hackerlar vakitlerini gerçek bir esneklik içinde organize edebilmekte, iş hayatı ve özel yaşamın karmaşık biçimde iç içe geçtiği bir kullanımı savunmaktadır (2005: 48). Örneğin Linus Torvalds, *Linux* üzerinde çalışmasını, 'keyifli bir hobi ve ciddi bir çalışmanın bir araya gelişi' olarak betimler (Himanen, 2005: 36). Bu anlamda, klasik mesai anlayışına karşı çıkışları ve 'özgür zaman'ın önemini vurgulamaları onları kapitalist çalışma pratiklerine karşı çıkmaya yöneltmiştir. İkinci olarak hackerların *para etiği*, bilginin, yeni ekonominin en kıymetli yatırım aracına dönüşmesi-

ne karşı çıkar. 'Kapitalizmin ruhu'nun temelindeki mülkiyet fikrinin, bilgi alanına doğru hızla genişlemesi karşısında hackerlar, bilgi mülkiyeti fetişizmini eleştirerek, ücretsiz yazılım yazıp uzmanlıklarını paylaşmayı etik görevleri sayarlar (Himanen, 2005: 59). Çünkü kendi ürettiği bütün bilgiyi gizleyip, başka herkesin ürettiği bilgiyi almak, etik bir açmaz meydana getirir. Açık kaynak ve özgür yazılım hareketinin temelinde yatan düşünce de budur. Örneğin, *Linux* projesinde yer alan hackerlar, başkalarının programlarını kullanmalarına, test etmelerine ve geliştirmelerine izin vermiş, bu durum *Linux* sisteminin gelişimi ve paylaşımı konusunda kilit bir rol oynamıştır (Himanen, 2005: 162). Küresel enformasyon ve iletişim şirketlerinin bilgi üzerindeki sıkı kontrolü devam ettirme hürsularına karşılık, bir grup hacker, kapitalizm içinde alternatif yollar bulmaya çabalamaktadır. Bunlar, açık bir modelde yazılım üreten ve açık kaynaklı girişimlere dayalı, bilginin denetimine dayanmayan gerçek anlamda "serbest" bir piyasa ekonomisinin olanaklarını sorgular. (Himanen, 2005: 70–71). Hacker etiği'nin üçüncü seviyesi 'netik' (*şebek etiği*), İnternet'in ifade özgürlüğünün bir aracı olarak kullanımını desteklemeye dayanır. Netik, hükümetlerin ve şirketlerin internetle geniş ölçüde ilgilenmeye başlamaları sonrasında İnternet'in hacker ideallerine aykırı bir şekilde gelişmesi karşısında gösterilen bir tepkidir (Himanen, 2005: 94). Geleneksel medyanın merkezi ve kontrol altına alınması kolay yapısına karşın, Hardt ve Negri'nin de vurguladığı gibi, İnternet'in rizomatik biçimi, denetimin oldukça güçleştiği merkezkaç bir uzam, tekilliklerin açığa çıkması için uygun bir mecra yaratabilir. Ancak yeni teknolojik ortam kendi içinde yeni bilgi-iktidar formasyonları da oluşturmakta, İnternet'in açıklığa dayalı yapısı onu aynı zamanda gözetim için de uygun bir mecraya dönüştürmektedir. Bu anlamda İnternet, kişisel mahremiyet için sürekli bir tehlike barındırır. Hackerların şebek etiğine göre bir kullanıcı, İnternet şebekesine girdiği zaman ifade özgürlüğü ve mahremiyet gibi haklarının güvence altında olmasını öne sürebilmelidir. Bu nedenle hacker geleneği içinde, İnternet üzerinden gözetime

karşı çıkmak ve engellenmesi için çabalamak önemli bir tutar.¹⁴⁴ Elektronik posta adresleri ve İnternet sitelerinde bırakılan elektronik izlerin, şirket çıkarları ve hükümetlerin gözetim ve denetimi için anlamlı ipuçları barındırması nedeniyle hackerlar güçlü şifreleme tekniklerinin uygulanmasını savunmaktadır.

Hacker etiğinin temel nosyonlarının en dikkat çekici yanı, bunların hackerların kendi çalışma pratiklerine ve yaratıcılıklarını geliştirdikleri kolektif üretim koşullarına göndermede bulunmasıdır. MIT'deki hackerlar birbirlerinin bilgisayar kodları üzerinde serbestçe çalışmış, kodlarını gizlemek yerine birbirleriyle paylaşmışlardır. Şüphesiz ki, bu özgür ve kendiliğinden gelişen üretim süreci bazı özel koşullar altında - Pentagon'un finanse ettiği araştırma laboratuvarlarında- gerçekleşmiştir (Wark, 2006: 321). Ancak asıl önemli nokta, bu çalışma etiğinin, MIT'nin uzamsal sınırlarını aşarak hackerlar arasında yaygınlaşmış olmasıdır. Başka bir deyişle, hacker kültürü yalnızca teknolojik sonuçlar doğurmamış, politik ve moral değerlerle de birleşmiştir (Nissenbaum, 2004: 198). Bu anlamda, enformasyonculuğun hâkim anlayışını eleştiren etik düşüncenin kaynağı "sistem" in içinden çıkmakta, Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emek için söylediği gibi, "üretken işbirliğinin temel yapıları bizzat emeğin üretken enerjilerinin içinden doğmaktadır" (2004: 128). Şebeke toplumunun teknolojik altyapısını geliştiren emek gücünü oluşturan hackerlar, kendi yaratım süreçlerinde geliştirdikleri paylaşım, dayanışma ve işbirliği ruhunu, yine kendi etkinlikleriyle ürettikleri sisteme alternatif getiren bir düşüncenin kaynakları haline getirmişlerdir.

Wark'a göre, hackerlığın yükselişi ile sert ve kapsamlı fikri mülkiyet yasalarının uygulamaya sokulması birbirini dışlayan süreçler olarak gelişmiştir (2006: 321). Bu nedenle hacker

¹⁴⁴ 1990'da kurulan *Electronic Frontier Foundation* (Elektronik Sınırlar Vakfı), "bilgisayar ve internet alanında, konuşma ve mahremiyet dahil olmak üzere, temel vatandaşlık haklarını koruyarak halk yararına çalışan, kar amacı gütmeyen, partizan olmayan bir organizasyondur" (Himanen, 2005: 92-94). Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.eff.org.

hareketinin yükselişinde, enformasyonun paylaşımını sınırlandırma çabaları hızlandırıcı rol oynamıştır. Enformasyon şebekelerinin ticarileşmesi sürecinin iki temel ayağı; yani enformasyonun şebekelerindeki serbest dolaşımın sınırlandırılması ve bilgisayar yazılımları gibi sayısal enformasyon üzerindeki mülkiyet haklarının sıkılaştırılması, 1980'lerin ortasından itibaren hacker kültürünün yükselişi geçmesinde kırılma noktaları olmuştur (Wark, 2006: 321). Hackerlar sayıları hızla artan yazılım şirketleri karşısında, özgür yazılım ruhunu yaygınlaştırmak için yeni modeller geliştirmeye yönelmiştir. Bu hareketleri iki temel akım etrafında değerlendirmek mümkündür; Özgür Yazılım Hareketi (*Free Software Movement*) ve Açık Kaynak Hareketi (*Open Source Movement*). Bu girişimler, hackerların savunduğu ilkeleri, enformasyona erişim için verilen bir mücadeleye dönüştürdüğü için güçlü bir demokratik talebi diletmekte ve hacker etiğinin en somut görünümüleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özgür Yazılım ve Açık Kaynak: Toplumsal Korsanlığı Savunmak

Yeni tekno-ekonomik paradigma olarak enformasyonculuğun yükselişi, üretimin enformatikleşmesi ve buna paralel olarak maddi olmayan emeğin hegemonik hale gelmesi gibi gelişmeler çalışmanın önceki kısımlarında ayrıntılandırılmıştı. Tüm bu süreçler kaçınılmaz olarak özel mülkiyetin niteliğini de etkilemiştir. Enformasyon üzerindeki mülkiyet yeni bir olgu değildir ancak, enformatikleşme süreçlerine paralel olarak, maddi olmayan mülkiyet giderek dijital bir takım veriler üzerindeki sahiplik hakları haline gelmiş ve kapitalist gelişmenin sürekliliğini tesis etme çabası, maddi olmayan mülkiyetin güvenliğiyle ilgili yeni gelişmeleri tetiklemiştir. Enformatikleşmeyle birlikte maddi olmayan mülkiyetin güvenlik sorunları, paradoksal biçimde, bizzat bu malları yararlı ve değerli kılan özelliklerden kaynaklanır (Hardt ve Negri, 2004: 196). Şebeke kapitalizminin etkinliğinin temel unsurlardan biri düğümlerin verimli etkileşiminin sağlanmasıdır ve bunu sağlayan *ICT*'lerin şebeke oluşturma mantığıdır. Hardt ve Negri'ye göre, bilgisayar programlarını ve veri bankalarını

yıkıma ve yozlaşmaya karşı savunmasız kılan şey yine bilgisayar sistemlerinin bu birbirine bağlanabilirlik özelliğidir (2004: 196). Aynı şekilde, her tür dijital içerik gibi maddi olmayan ürünler kolaylıkla kopyalanabilmektedir ve bu kolay çoğaltma özelliği bu mallar üzerindeki maddi olmayan mülkiyetin toplumsal ve ekonomik faydasını artıran unsurlardır. Böylece onları değerli kılan çoğaltılabilirlik özelliği, tam da onların özel mülk olma niteliğini tehdit eder hale gelmektedir (Hardt ve Negri, 2004: 196). Yazarlara göre, maddi olmayan mülkiyetin bir diğer niteliği, maddi olmayan malların, geleneksel özel mülkiyet anlayışının “bir malın aynı anda iki yerde birden olmasına” ilkesini tehdit etmesidir.

Bu bağlamda, İnternet üzerinden dosya paylaşımı, bilgisayar yazılımları, müzik ve film gibi dijital içeriklerin fikri mülkiyet yasalarına aykırı biçimde çoğaltılıp, dolaşıma sokulması gibi güncel olgular, maddi olmayan mülkiyetin yeni biçimlerini geçersiz kılmakla temelde özel mülkiyet fikrine karşı çıkmış olurlar. Hardt ve Negri’ye göre bu, geleneksel hırsızlık ve korsanlık mefhumlarının çok ötesine geçen bir durumdur, zira sadece mülkün bir sahipten diğerine aktarılmasını değil, bizzat mülkiyetin özel niteliğinin ihlalini, yani bir tür toplumsal korsanlığı içerir (2004: 197). Özgür yazılım/Açık kaynak (*FS/OS*)¹⁴⁵ hareketlerini bu bağlamda okumak mümkündür.

FS/OS, ticari amaç gütmeyen gönüllü projelerde, çok sayıdaki program geliştirme uzmanının birlikte yarattığı, geliştirdiği ve sürdürdüğü bilgisayar programları ve program modülleri olarak tanımlanabilir (Holtgrewe, 2004: 134). Bu hareketin içindeki aktivistlere göre *FS/OS*, küresel enformasyon pazarının baskıcı yapısına karşın özgürlükleri korumaya yönelik bir akımın adıdır (Holtgrewe, 2004: 134). *FS/OS* hareketi içindeki bazı gruplar kendilerini, ticari yazılım dünyasının tümüyle dışında bir hareket olarak kendini konumlandırmaya gerek duymaz. Ancak bu gruplar için de temel olan, her türden yazılımın ayrı birer meta haline gelmediği, internetin erken dönemlerindeki ortak kullanım, yararlanma ve enformasyonun ser-

¹⁴⁵ Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu kısaltmalar ile adlandırılacaklardır.

best dolaşımı geleneğini ortak projeler yoluyla canlı tutmaktır (Holtgrewe, 2004: 134).

Günümüzdeki ticari yazılımlarda programın işleyişini gösteren kaynak kod, kullanıcı tarafından erişilebilir değildir. Oysa herhangi bir bilgisayar programını geliştirme ve dağıtma özgürlüklerinin sağlanabilmesi için programın kaynak kodunun paylaşımına açık olması gerekir. *FS/OS*, kullanıcıların bir yazılımı çalıştırma, kopyalama, dağıtma, inceleme, değiştirme ve geliştirme özgürlüklerini korumaya ve geliştirmeye çalışır. Ancak bu, bir programın parayla satılamayacağı, tümüyle ücretsiz erişim sağlanması anlamına gelmez. *FS/OS* özellikle, kullanıcının programı bir kez edindikten sonraki kullanımına, paylaşımına ve dağıtımına dönük özgürlüklerle ilgilenir. Bu özgürlüklerin korunması için şu dört temel hakkın kullanıcıya tanınması gerekir:

1. Her türlü amaç için programı çalıştırma,
2. Programın nasıl çalıştığını inceleme ve gerektiğinde program üzerinde değişiklik yapabilme,
3. Programı dağıtma ve paylaşma,
4. Programın değişiklik yapılmış versiyonunu dağıtma ve paylaşma¹⁴⁶.

Özgür yazılım hareketine yön veren ve ilk yazılım paylaşım topluluğu olan *GNU* projesi, 1984 yılında Richard Stallman'ın önderliğiyle *UNIX* temelli bir özgür yazılım işletim sistemi geliştirmek amacıyla başlatılmıştır.¹⁴⁷ MIT'deki hackerlardan biri olarak çalışan Stallman, o yıllarda "özgür yazılım" kavramı bilinmemesine karşın yaptıklarının tam olarak aynı mantığı taşıdığını söyler. Hem laboratuvarında ortak çalıştıkları hackerlar, hem de diğer üniversitelerden gelen kişiler yazdıkları programları paylaşmıştır. Çünkü o yıllarda, programların kaynak kodu hakkında bilgi alışverişi yapmak hiç de yadırganacak bir şey değildir. İşte özgür yazılım hareketi, toplumsal faydayı gözeterek daha iyi yazılımların üretilebilmesi için bu çalışma etiğinin önemine inanır (Gay, 2002: 15). 1991 yılında

¹⁴⁶ <http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.tr.html> adresindeki metinden değiştirilerek kullanılmıştır.

¹⁴⁷ Ayrıca bakınız: <http://www.gnu.org/philosophy/why-free.html>.

Linus Torvalds tarafından geliştirilen Linux işletim sistemi, endüstriye karşı muhalif tavrıyla çok ses getirmiş ve hareketin adını duyurmasına büyük ivme kazandırmıştır. Özgür yazılım projesinin en önemli sponsoru, kişisel bağışlar ve bazı dernek ve vakıflardan alınan küçük katkılarla ayakta tutulan ve temel amacı özgür yazılım hareketini yaygınlaştırmak olan *Free Software Foundation'dır (FSF-Özgür Yazılım Vakfı)*. FSF, İnternet ortamında yayım yapma, ifade ve örgütlenme özgürlüklerini, iletişim mahremiyeti için güçlü koruma yazılımlarını kullanma hakkını ve enformasyon tekelleri tarafından engellenen yazılım yazma hakkını desteklemeye dönük bir girişimdir.¹⁴⁸

1998 yılında özgür yazılım topluluğu içindeki bir grup, etkinliklerini “özgür yazılım” yerine “açık kaynak yazılım” olarak tanımlamaya başlamıştır. Özgür yazılımcılar iki hareket arasında savunulan değerler ve dünyaya bakış açısından farklılıklar olduğunu söylemektedir. Onlara göre, açık kaynakçılar için yazılımın açık kaynaklı olup olmaması etik değil pratik bir sorundur. Buna göre, OS’yi yalnızca “yazılım geliştirme yöntemi”, FS’i ise toplumsal bir hareket olarak tanımlarlar. Ticari yazılım toplumsal bir sorundur ve bunun çözümü de özgür yazılımdır. Özgür yazılımcıların bu iddiasına karşın pek çok projede hala ortak çalışmaktadır ve üstelik her iki topluluğun uygulamaya dönük ilgilerinde önemli benzeşimler vardır.¹⁴⁹

Açık kaynak lisansların geliştirilmesinde odak noktası, özgürleşme, öğrenme, bilgilenme ve kullanım değerini artırma doğrultusunda bir toplumsal dönüşüme katkı sunmak ve ürünlerin kolektif, yaratıcı kullanımını desteklemektir.¹⁵⁰ Bu dönüştürücü boyutu hedef alan tekno-sosyal yenilik hareketi *copyleft* olarak adlandırılmaktadır. *Copyleft*, fikir eserlerinin

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.gnu.org/home.tr.html>.

¹⁴⁹ FS/OS ayrımının ayrıntıları için bakınız:

<http://www.gnu.org/philosophy/free-software-for-freedom.html>.

¹⁵⁰ “Açık kaynak yazılım” tanımlaması altında pek çok lisans türü vardır. Kar amacı gütmeyen ve açık kaynak ruhunu canlı tutmak için çalışan “Open Source Initiatives” (*OSI-Açık Kaynak Girişimleri*) açık kaynak yazılımlarla ilgili temel ilkeleri belirlemeye çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.opensource.org>.

özel mülkiyete konu olmasına karşı çıkar (Holtgrewe, 2004. 139–140). Telif haklarını (*copyright*) ortadan kaldırmak için onun yasal araçlarını tersini çevirmeye dönük bir kelime oyunu yapılmıştır. “Tüm hakları saklıdır” (*all rights reserved*) şeklindeki yasal uyarıya karşı bu hareketin sloganı “Tüm hakları feshedilmiştir” (*all rights reversed*) olarak belirlenmiştir (Holtgrewe, 2004: 140). *Copyleft* nosyonu, kullanıcıların yukarıda sayılan dört temel ilkeyi hiç bir şekilde kısıtlamamasını ve böylece her kullanıcı için aynı hakların korunmasını gerektirir. Bu anlamda *copyleft* genel bir lisanslama yöntemi olarak yazılımların açık kaynak kodunu içeren ve dört temel ilkeyi esas alan “Genel Kamu Lisansı” (*GPL-General Public License*) anlayışını savunur (Gay, 2002: 195).¹⁵¹ Ursula Holtgrewe *GPL*’nin, *FS/OS* hareketlerinin gizli saklı bir hobi topluluğundan fazlasını temsil ettiğini göstererek, varolan seçenekleri yaratıcı eylemlilik yönünde geliştirme yollarını ve teknolojik gelişmenin demokratikleştirilmesine ilişkin düşüncüleri somutlaştırdığına dikkat çeker (2004: 143). Bu nedenle, *FS/OS* projelerini yalnızca ütopyik bir hareket olarak değerlendirmemek gerekir. Hackerlar, toplumsal bir yenilik olarak *GPL* lisansıya, açık kaynak modelinin kaliteli yazılımlar geliştirmek için model olma konusundaki başarısını da arkalarına alarak *-Linux* bunun en iyi örneğidir-fikri mülkiyet yasalarının ve kurumlarının¹⁵² karşısına yalnızca

¹⁵¹ *FS/OS*, hem kaynak koduna kolaylıkla erişildiği için hem de özellikle *Microsoft* şirketinin işletim sisteminde bilerek bırakılmış olmasından şüphelenilen arka kapıların, Amerikan gizli servislerine bilgi aktarımı yapması korkusu nedeniyle, veri güvenliği sağlamak isteyen şirketler ve devlet kuruluşları tarafından da tercih edilmektedir (Özaygen, 2005: 318).

¹⁵² Son yıllarda yazılım telif haklarının korunması ve etkin biçimde uygulanması için tedbirler almaya çabalayan uluslararası birlikler, özgür yazılım hareketinin savunduğu ilkeleri yanlıslamaya dönük bir çaba içindedir. ABD merkezli *Yazılım ve Enformasyon Endüstrisi Birliği* (*SIIA-Software & Information Industry Association*) yazılım tekelleri, hükümetlerin ilgili kuruluşları ve fikri mülkiyet haklarını gözetken diğer uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütmektedir. Yazılım ve her tür dijital içerik üreticisini, telif hakları konusunda bilgilendirme ve korumaya özendirme çalışmaları yaparak endüstrinin gelişimini sağlama öncelikli hedeftir (<http://www.sii.net>). Türkiye’nin de aralarında bulunduğu alt-

özgürlükçü bir söylemle değil, geliştirdikleri normatif ve öncü bir standartla çıkmışlardır (2004: 140).

Yapılan bazı araştırmalarda OS projelerinin kapsamı ve etkinliğiyle ilgili ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Ghosh, Robles ve Glott, 31,999 geliştirici tarafından yazılan beş milyar byte'lık FS/OS kodu analiz ettikleri çalışmalarında, kodların yüzde 74'ünün yalnızca en etkin yüzde 10'luk dilimdeki programcı tarafından yazıldığını tespit etmişlerdir. Bu projelere dahil olan kişi sayısı ortalama 5,1'dir, yani projelerin çoğunluğu gerçekten de çok az sayıda katılımcıya sahiptir. Yazarlar bu nedenle, OS projelerinin küresel çapta sanal bir işbirliği görünümü çizmekten ziyade modüler ve gevşek tarzda oluşmuş topluluklar olduğunu söyler (akt. Holtgrewe, 2004: 137). Ancak bu tespitleri OS projelerinin değerini azaltacak yönde değil, yeni bir örgütlenme geometrisini açığa vuracak biçimde okumak da mümkündür.

OS projelerin örgütlenme, yazılım geliştirme ve etkileşim süreçleri, Hardt ve Negri'nin çokluğun şebekeler oluşturma mantığını tanımlamak için kullandığı rizom metaforuyla açıklanabilir. Açık kaynak yazılımın yaygınlaşması için çalışan grupların rizomatik biçimde yapılandığına dikkat çeken Bülent Özel'e göre, böyle bir örgütlenmeye olanak tanıyan da yine İnternet'in *rizomatik* yapısıdır (2004).¹⁵³ OS projeleri arasındaki işbirliği, merkezi bir organizasyona dayanmaz, tek bir karar verici merkez ya da organ yoktur. Hiyerarşik olmayan bir yapılanma içinde, farklı işbirliği alanlarında farklı şebekeler oluşmuştur. OS projelerinin ortak bir *master planı*, kesin sınırlarla belirlenmiş kuralları yoktur. Hatta bazı grupların birbirlerinin faaliyetinden haberdar olduğu bile söylenemez. Çok sayıda elektronik posta listeleri, online açık yazılım arşivleri, farklı he-

miş aşkın ülkede faaliyet gösteren *Ticari Yazılım İttifakı* (BSA-Business Software Alliance) yerel telif haklarının etkinleştirilmesiyle ulusal gelişime katkı sağlama söylemi ekseninde, hem "kamuyunda toplumsal bilinç oluşturmak" hem de "yasal yollara müracaat ederek yazılım telif hakları korumasını gerçekleştirmek" için çalışmaktadır (<http://www.bsa.org> ve <http://www.bsa.org/turkey/about>).

¹⁵³ Bu çalışmanın özet metninden yararlanılmıştır.

defler, stratejiler ve politik gruplar bir arada küresel bir etkinlik akışı oluşturmakta, işbirliği alanlarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle oluşan kopmalar, yeni işbirliklerine ve karşılaşmalara dönüşebilmektedir (Özel, 2004).

OS projeleri kendilerini kararlı bir şekilde toplumsal anlamda açık gruplar olarak tanımlar. Sınırlı da olsa katkı sunabileceğini düşünen herkese açıktırlar. Genellikle tartışma grupları üzerinden ya da e-gruplar üzerinden yürütülen iletişim kanalları, son yıllarda daha kalıcı ve sürekli bağlantılara dönüşmeye başlamıştır.¹⁵⁴ Üstelik OS projeleri, çokluk anlayışına uygun biçimde tekil katkıları sınırlandırmadan emeğin ortaklaştırıldığı, farklı yaklaşımlara ve yaratıcı fikirlere sürekli açık bir ortak paydanın üretimine dayalıdır. Hardt ve Negri'ye göre, çokluğun karar alma kapasitesini anlamak için OS gibi bilgisayar yazılımlarının işbirliği sonucu geliştirilmesine dayalı hareketlere bakılabilir. Kaynak kodun herkese açık hale gelmesi ve çok sayıda kişinin katkısıyla sistemde tekrarlanan bozukluklar (*bug*) kolayca temizlenir ve bunun sonucunda daha iyi programlar üretilebilir. Asıl önemlisi, farklı yaklaşımları ve gündemleri olan farklı programcıların katkı sunduğu ortak programlama tarzı karmaşaya ve enerji kaybına yol açmaz. Bu nedenle, çokluğun demokrasisini anlamamanın bir yolu, onu bir "açık kaynak toplumu" olarak görmektir (Hardt ve Negri, 2004: 354).

Hackerlar FS/OS projeleri yoluyla, pazarın sınırları, teknolojik yeniliklerin kurumsal koşulları ve kamusal malların kullanımını gibi konuların hala müzakere edilebilir olduğunu göstermek konusunda önemli adımlar atmıştır. Bunun da ötesinde, yaratıcılık, paylaşım ve ortak üretim ruhunu yeni bir toplumsal eylemlilik tarzıyla birleştirerek şebeke toplumunda direnişin kaynakları ve yollarını anlamak için önemli bir örnek oluşturmuşlardır.

¹⁵⁴ Yakın zamanda, *Sourceforge* ve *Berlios* gibi açık kaynak yazılım geliştirme ve paylaşım sitelerinde açılan forumlar, proje değerlendirmeleri, uyarı panoları ve versiyon desteği gibi seçenekler etkileşim kanalları olarak işlev görmektedir. Bakınız: <http://SourceForge.net> ve <http://www.berlios.de>.

Sonuç

İnternet'in kaynaklık ettiği hacker pratikleri, aynı zamanda sanal uzamın kendisi üzerine bir düşünüm ve yaratım pratiğidir. *OS/FS* gibi girişimler yoluyla, teknolojik gelişimini sağlayacak yenilik çoğulluğunun yine kendi ortamında gerçekleşmesine izin veren yapısı, İnternet'in öz-göndergesel (*self-referential*) karakterini oluşturur. İnternet'in bu niteliği, yeni teknolojiler geliştiren şirketler yoluyla sanal uzamın ticarileşmesine neden olurken, diğer yandan hackerların açıklığı ve yaratıcı kendini ifade biçimlerini temel alan karşı-kültürel değerlerine de alan açmıştır.

Şebeke toplumunda hacker kültürünün anlaşılması iki nedenle önemlidir. Birincisi, değişen tekno-ekonomik ve politik koşullar içinde, demokrasinin bireysel ve kültürel pratiklerle nasıl eklemlendiği göstererek yeni deneyim tarzlarına ışık tutmaktadır. İkinci olarak da, enformasyon teknolojileri üzerinden yürütülen söylemsel ve pratik mücadelelerin radikal bir örneğini sunmaktadır (Best, 2003: 265). Daha da önemlisi hackerlar, yakın gelecekte, yeni teknolojilerin üretici güçleri olarak kendileri ile; markalar, telifler ve patentler yoluyla enformasyona değer biçen şirketler arasında, enformasyona yönelik bir sınıf mücadelesinin semptomu olabilirler. Böylece hacker figürü, şebeke toplumunda emek türlerini, meta formunu ve özel mülkiyeti anlamlandırabilmek için kilit bir sosyal kategoriye dönüşme potansiyeli taşımaktadır (Wark, 2006: 321).

Özgür yazılım/açık kaynak mücadelesi ve hacker etiği, günümüzün teknolojik evreninin demokratikleşmesine dönük düşünelere hizmet edebilir. Hackerlar fikri mülkiyet hakları ve enformasyonun metalaşması karşısında dikkate değer alternatifler önermektedir. Şebeke toplumunda, hackerlar tarafından sunulan yeni düşünelere ve pratiklerine içkin olan yeni deneyim tarzlarına fazlasıyla ihtiyacımız vardır. Küresel mücadele gücüne katkı sunacak yeni etik düşünümün, dev şirketler ya da hükümetler gibi egemen güçlerin içinden doğması beklenmemelidir. Himanen'in vurguladığı gibi (2005: 130), tarihte bu tür yapılar hiçbir zaman yeni etik dü-

şüncelerin kaynağı olmamıştır. Bu anlamda hackerlar, teknolojik tahakküme nasıl karşı durulabileceğini gösteren yeni hatlar çizmektedir.

KAYNAKLAR

- Best, K. (2003). "The Hacker Challenge: Active Access to Information, Visceral Democracy and Discursive Practice." *Social Semiotics*. 13(3): 263–282.
- Business Software Alliance. <http://www.bsa.org>.
- Castells, M. ve M. Ince (2006). *Manuel Castells'le Söyleşiler*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2005a). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2005b). "Enformasyonculuk ve Network Toplumu." *Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım*. Pekka Himanen (der.) içinde. Çev., Şebnem Kaptan. İstanbul: Ayrıntı. 145–160.
- Castells, M. (2000). "Toward a Sociology of the Network Society." *Contemporary Sociology*. 29(5): 693–699.
- Deleuze, G. ve F. Guattari (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism & Schizophrenia*. Frans. asl. çev., Brian Massumi. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- van Dijk, J. A.G.M. (1999a). "Review Essay: One Dimensional Network Society of Manuel Castells." *New Media & Society*. 1(1):127–138.
- van Dijk, J. A.G.M. (1999b). *The Network Society*. Londra: Sage.
- Eriksson, K. (2005a). "On the Ontology of Networks." *Communication and Critical/Cultural Studies*. 2(4): 305–323.
- Eriksson, K. (2005b). "Foucault, Deleuze and the Ontology of Networks." *European Legacy*. 10(6): 595–610.
- Free Software Movement. <http://www.gnu.org>.
- Garnham, N. (1998). "Information Society Theory as Ideology: A Critique." *Loisir et Société* 21: 97–120.
- Gay, J. (der.) (2002). *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: GNU Press.
- Golding, P. (2000). "Forthcoming Features: Information and Communication Technologies and the Sociology of the Future." *Sociology*. 34(1): 165–184.

- Gunkel, D. J. (2005). "Editorial: Introduction to Hacking and Hacktivism." *New Media & Society*. 7(5): 595–597.
- Halbert, D. (1997). "Discourses of Danger and the Computer Hacker." *The Information Society*. 13: 361–74.
- Hardt, M. ve A. Negri (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. Çev., Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M. ve A. Negri (2002 [2000]). *İmparatorluk*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Himanen, P. (2005). *Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım*. Çev., Şebnem Kaptan. İstanbul: Ayrıntı.
- Holtgrewe, U. (2004). "Articulating the Speed(s) of the Internet: The Case of Open Source/Free Software." *Time & Society*. 13(1): 129–146.
- Levy, S. (1984). *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*. New York: Penguin.
- van Loon, J. (2006). "Network." *Theory & Culture and Society*. 23 (2–3): 307–314.
- Medya'z. <http://www.med yaz.org>.
- Morgan, J. (2006). "Interview with Michael Hardt." *Theory, Culture & Society*. 23(5): 93–113.
- Nissenbaum, H.(2004). "Hackers and the Contested Ontology of Cyberspace." *New Media & Society*. 6(2): 195–217.
- Open Source Initiatives. <http://www.opensource.org>.
- Özaygen, A. Ş. (2005). "Yazılımda Tekel, Rekabet ve Dayanışma." *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Funda Başaran ve Haluk Geray (der.) içinde. Ankara: Siyasal. 315–339.
- Özel, B. (2004). "Open Source Software Movement As a Way to Rhizomatic Organisations: A Deleuzian Approach to Organisational Discourse of Open Source Software Communities." *6th International Conference on Organizational Discourse: Arte-facts, Archetypes and Archi-texts*. 28–30 Temmuz. Amsterdam: 204–207.
- Pavlovich, K. (2005). "Co-Creation and Organisational Networks: Lessons from the Rhizome." *12th International Conference on Multi-Organizational Partnership, Alliances and Networks*. 22–25 Haziran 2005. South Wales: University of Glamorgan.
- Russell, A. (2001). "The Zapatistas Online: Shifting the Discourse of Globalization." *Gazette*. 63(5): 399–413.
- Russell, A. (2005). "Myth and Zapatista Movement: Exploring a Network Identity." *New Media & Society*, 7(4): 559–577.
- Software & Information Industry Association. <http://www.siiia.net>.

- Stehr, N. (2000). "Deciphering Information Technologies: Modern Societies as Networks." *European Journal of Social Theory*, 3(1): 83–94.
- Taylor, P. A. (2005). "From Hackers to Hactivists: Speed Bumps on the Global Superhighway?" *New Media & Society*, 7(5): 625–646.
- Wark, M.K. (2006). "Hackers." *Theory & Culture and Society*, 23 (2–3): 320–321.

Fotoğraf: Dilek Oktav

TERAPÖTİK KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE YENİ BİR AÇILIM: E-TERAPİ

Serpil AYGÜN CENGİZ

“Niçin e-terapi? Çünkü gereksinim var.”
John M. Grohol (1997)

Giriş

Gündelik yaşamımızın büyük bir kısmının çevremizdeki insanlarla iletişim üzerine kurulu olması nedeniyle ‘kişilerarası iletişim’in tanımlanma çabasının yoğunluğu ve bu alandaki kuramsal karmaşa başlangıçta şaşırtıcı gelebilir. Ancak bütün bu farklı kuramsal yaklaşımların ezici bir çoğunluğunun hem-fikir olduğu önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu da kişilerarası iletişimin doyurucu ve zengin olmasını sağlayan en önemli özelliğin bu iletişimin yüz yüze (f2f) olmasıdır. Yüz yüze iletişim, (*şimdi ve burada*) toplumsal olarak birarada ve aynı fiziksel mekânda bulunuşluk nedeniyle içtenliğin önkoşulunu sağlarken, yüz yüze iletişimde mimik, jest, giyim gibi toplumsal göndergelerin varlığı iletişimi hızlandırıp kolaylaştırmakta ve kişilerin iletişim üzerindeki denetim gücünü de artırmaktadır. Bu iletişimde kullanılan kanalların zenginliği nedeniyle insanların birbiriyle ilişkisinde en etkili anlama biçimi oluşmakta ve iletişimin gerçekten doyurucu olması sağlanmaktadır.

Kişilerarası iletişimin bu doğası “terapötik (tedavi edici) kişilerarası iletişim”in bir türü¹⁵⁵ olarak tanımlanabilecek olan

¹⁵⁵ Her psikoterapi terapötik bir iletişimdir; ancak her “terapötik iletişim” yalnızca terapist ile danışan arasında gerçekleşebilen bir iletişim türü değildir. Yaşamdaki sıradan ilişkiler, örneğin anne-çocuk veya iki âşık arasındaki iletişim de terapötik olabilme potansiyeli taşımaktadır. Gündelik yaşamın sıradan akışı içerisinde bazı kişiler farkında olmadan tera-

psikoterapiye de taşınmıştır. “Konuşarak (ya da değişik davranış ve düşünce tekniklerini öğretip bunların uygulanmasını denetleyerek) yapılan ruhsal tedavi” olan *psikoterapide*, (psikodinamik terapi, psikodrama vb.) birbirinden farklı ekoller tüm kurallarıyla tek bir tedavi yöntemi olarak kullanılabilirdiği gibi birden çok terapi ekolü uygulaması birarada da yürütülebilmektedir (Arslanoğlu, 2004: 23). Uygulanan psikoterapi yöntemi ne olursa olsun hasta/danışan ile terapist/danışman arasındaki kişilerarası iletişim yüz yüze¹⁵⁶ gerçekleşmektedir. Yüz yüze iletişim, terapistle danışan/hastayla ilgili olarak pek çok ipucu sağlamakta ve hem terapinin süratle ilerlemesine katkıda bulunmakta hem de terapistin intihar riski gibi tehlikeli durumların varlığını önceden sezebilmesini sağlamaktadır.

Ancak yeni medya kullanımı ile birlikte sanal ortamda yeniden yapılanan kişilerarası iletişim gerek bilgisayar dolayımı gündelik iletişimde gerekse psikoterapötik iletişimde birçok değişimi beraberinde getirmiştir/getirmektedir. Bu yazının konusu, bilgisayar dolayımı terapötik kişilerarası iletişimde yeni bir araç olan e-terapinin tarihsel açıdan ele alınarak olumlu ve olumsuz yanlarının serimlenmesi yoluyla e-terapinin ruh sağlığı hizmetinde gelecekteki önemine dikkat çekmek ve bu alanda vakit kaybetmeden yapılması gerekenler konusunda kamuda farkındalık yaratmaktır.

pist gibi hareket etmekte, pek çok kişi de kendiliğinden ortaya çıkan bu tedavi edici düşünce/davranış biçimlerinden olumlu etkilenebilmektedir. Psikoterapötik iletişimin farkı, terapistin elindeki “güc”ü, danışanın zararına olmayacak bir şekilde ve danışanın bir bütün olarak iyilik haline kavuşmasını hedefleyerek sistematik/bilinçli bir biçimde kullanması yoluyla terapi uygulanmasından kaynaklanmaktadır. (Ruesch, 1973: 30-32)¹⁵⁶ “Yüz yüze” ifadesiyle metin içinde kastedilen, terapist ile hastanın “aynı” fiziksel ortamda “birlikte” bulunmalarındır; bu birlikte bulunuşta farklı psikoterapi uygulamalarında terapist ile hastanın aynı mekânda farklı fiziksel konumlanmaları söz konusu olabilmektedir; örneğin klasik bireysel psikanaliz uygulamasında hasta, terapistin yüzünü göremeyeceği bir biçimde bir divana uzanmaktadır; ancak buradaki iletişim yine de bir yüz yüze iletişim biçimidir.

Kişilerarası İletişim, Psikoterapi ve E-terapinin Gelişimi

Kişilerarası iletişim kuramları, birbirinden hayli farklı bakış açılarıyla iletişimin farklı konularına/süreçlerine/öğelerine kilitlense de elbette temel ortak terimleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi “kişilerarası” terimidir. “Kişilerarası” terimi öncelikle birbiri ile *yüz yüze* etkileşimde bulunan en az iki kişinin varlığını işaret etmektedir. Bu iki kişi, farklı rollerde ve biçimlerde birbirleriyle ilişkiye geçmektedir. Kişilerarası iletişim, bir olay ya da olay serisi olmaktan çok bir *süreç*tir. Bunu Peter Hartley'nin verdiği bir örnekle açıklamak gerekirse, bir iş görüşmesi için gidilen mülâkatta konuyla ilgili olarak tarafların iletişiminin hangi noktada başlamış olduğu düşünülürken, bunun mülâkatın başladığı an olduğuna karar verilemez; ayrıca gerçekleşmiş olan iletişim, bir süreç olarak mülâkat tamamlandıktan sonra da bir yaşantı deneyimi biçiminde kişilerin yaşamının bir parçası olmaya devam eder; başka bir ifadeyle kişilerarası iletişim birikimsel bir süreçtir, zaman içerisinde eklenerek ve içiçe geçerek ilerler (Hartley, 1999: 26-27). Kişilerarası iletişimle ilgili üretilmiş kimi söylenler (mitos) de bu konuya bakışı etkilemektedir; örneğin bu söylenlerden biri kişilerarası iletişimin *yakın* (içten, mahrem vs.) iletişim anlamına geldiğidir; oysa günlük kişilerarası etkileşimlerimizin ağırlıklı bir bölümü yakın iletişim biçiminde gerçekleşmemektedir. İletişime ilişkin başka bir söylen de iletişimin temelde sözel olduğudur. Aslında iletişim hem sözel hem de sözel olmayan anlam iletileri üzerine kuruludur; iletişimde sözcüklerin sözel olmayan iletilere oranı üzerine yapılan çalışmalarda verilen yüzdele birbirinden farklılık gösterse de sözel olmayan dilin, düşünüldüğünden çok daha fazla yoğunlukta kullanıldığı gözlemlenmektedir (Hargie ve Dickson, 2004: 46). Birçok kişi ise, *basitçe bir şeyi söylemenin* onu iletmek olduğuna (bunun bir iletişim etkinliği olduğuna) da inanmaktadır. Kişilerarası iletişimde alıcının etkin rolü gözardı edildiği için “söylemenin iletişim anlamına geldiğine” dair bir söylen oluşmuştur. Oysa birisine basitçe bir şeyi ifade etmek/söylemek kişilerarası iletişim sürecinin sadece bir dilimini oluşturan bir edimdir. Ayrıca iletişimin kendisinin bir araç olduğu göz ardı edilerek iletişimin her za-

man çok olumlu ve bütün sorunlarımızı çözmeye muktedir bir “şey” olduğuna; bu görüşün uzantısı olarak da iletişim becerisinin doğuştan gelen bir yetenek olduğuna ilişkin güçlü bir söylen de dolaşımdadır (McCroskey ve ark., 1986: 30-31). Bütün bu söylenler ‘kişilerarası iletişim’in neliğinin anlaşılmasını kolaylaştırıyormuş gibi gösterirken aslında bu iletişim biçiminin derinliğini/ karmaşıklığını gizlemektedir.

Kişilerarası iletişim alanı; kişilerarası iletişimde algının ve yorumun rolü olarak sembolik örgütlenmeyi; kişilerarası iletişimde ileti üretimini; ilişki kurma ve geliştirmede iletişimin rolünü; kişilerarası iletişimde transaksyonel süreçlerini; iletişimde kişisel inşayı ve kişi merkezli iletiler ile ileti tasarımı; stratejik etkileşim ile kuşku ve manipülatif enformasyonu; kişilerarası iletişimde belirsizlik ve bu belirsizlikle başetme stratejilerini; toplumsal yargılamayı; kişilerarası iletişimde iknanın rolünü; davranışlar ile inanışlar arasındaki uyumsuzluğu, kişilerarası iletişimde beklentinin önemini vb. kapsamaktadır.

Kişilerarası iletişimin gündelik/sıradan iletişim biçimi olmasının dışında terapötik olabileceği düşüncesini ele alarak bu fikri sistematik bir biçimde geliştiren ilk kişi Sigmund Freud’dur (Tura, 2000: 13). Psikoterapinin pek çok türü asal olarak konuşma ve dinleme üzerine kuruludur. Ancak terapist, almış olduğu psikoterapi eğitiminin uzantısı olarak yazıyı, sanatsal üretimi/çalışmaları, dramayı vb. hastayla kurduğu terapötik iletişim içerisinde kullanabilir veya farklı yöntemleri uygulama içerisinde birleştirebilir. Geleneksel psikoterapinin en önemli özelliği, terapistin kullandığı teknik ne olursa olsun, terapist ile hastanın/danışanın bu terapötik iletişimi aynı fiziksel mekânda yüz yüze ilişki içinde sürdürmeleridir.

İster gündelik/sıradan iletişim biçiminde olsun ister terapötik, temelde en az iki kişi arasında yaşantılanan kişilerarası iletişim yüz yüze iletişim (*face to face communication*) ile gerçekleşen folklorik bir özelliğe sahiptir. İletişim için bir araç (*medium*) kullanılmaya başlandığında; başka bir deyişle imge, ses ve sözcüklerin faks, telefon ve yeni medya aracılığıyla iletilmesi (Larsen ve ark., 2007) ile birlikte kişilerarası iletişimin (*interface to face communication* veya *face to interface to face communication* olarak) dolaylımlı gerçekleşmesi onu öncelikle

biçimsel bir değişime uğrattır. Yeni medya ile birlikte İnternet dünyasına taşınan *kişilerarası iletişim*, yüz yüze iletişimden farklı bir biçimde zaman ve mekân kavramından bağımsız bir şekilde sanal ortamda yeni toplumsal ilişki ağları oluşturarak yeniden yapılanmaktadır (Aktaş, 2005: 63-67; Arvidsson, 2006: 671-690; Leaning, 2007). İnternet ortamında yeniden yapılanan kişilerarası iletişim, danışan/hasta ile danışman/ terapistin sanal ortamda karşılaşması ile psikoterapötik kişilerarası iletişime dönüşmektedir. Böylece, psikoterapi Freud'dan beri uzun bir süredir sadece yüz yüze yapılmaktayken, 1990'larda terapinin telesağlık (*telehealth*) uygulamaları içerisinde İnternet'te yerini almasıyla artık bir arayüz aracılığıyla da yapılmaktadır. Artan sayıda uygulayıcının sanal ruh sağlığı hizmeti vermeye başlamasıyla birlikte aynı fiziksel mekânda yüz yüze gerçekleşen terapi pratiği de hayli değişmiş durumdadır (Chester ve Glass, 2006: 145). Bu değişimle birlikte tartışmalar da başlamıştır. Bütün bu tartışmalar, 1980'lerde telefonla ruh sağlığı hizmeti verilmeye başlandığında ortaya çıkan, teknolojinin terapideki konumu tartışmalarının yerine geçmiş görünmektedir. Günümüzdeki bu yoğun tartışmalar hiç de şaşırtıcı değildir, çünkü teknolojinin terapide kullanımı ruh sağlığı alanında çalışanlar için her zaman netameli olma özelliğini korumuştur (Stummer, 2006: 213).

İnternet üzerinden e-posta, sohbet (*chat*) veya anında ileti (*instant message*) ile yapılan terapiye 1997'de Dr. John Grohol tarafından bulunmuş adıyla (Allen 2006) *e-terapi (e-therapy)* denmektedir. E-terapi, *British Association for Counselling and Psychotherapy*'nin *Guidelines for Online Counselling and Psychotherapy*'de de "İnternet üzerinden e-posta veya IRC ile gerçekleştirilen metin bazlı terapötik iletişim (akt. Wright, 2002: 285) olarak tanımlanmaktadır. İnternet'in son on yıldaki hızlı gelişimine paralel olarak daha fazla görünürlük ve yaygınlık kazanmış olan *e-terapiye* "sanal terapi" (*online therapy*), "siberterapi" (*cybertherapy*) ve "webterapi" (*webtherapy*) (Newbold-Coco, 2006) ya da "İnternet terapi" (*Internet therapy*) "sanal psikoterapi" (*virtual psychotherapy*), "sanal tedavi" (*online counselling*) veya "davranışsal telesağlık" (*behavioral telehealth*)

(Griffiths, 2005: 555), “webcounseling”, “therap-e”, “therap-pc”, “Itherapy” veya “Intherapy” gibi isimler de verilmektedir.

2000 yılında “azınlık teknolojisi” olarak adlandırılan İnternet kullanımını üzerine yapılan son çalışmalar, örneğin İngiltere’de hane sahiplerinin %47’sinin, genç nüfusun ise yaklaşık olarak %75’inin İnternet erişimi olduğunu göstermektedir (Hanley, 2006a: 182). 11 Ocak 2007 tarihi itibarıyla dünyada yaklaşık olarak 1 000 000 000, Türkiye’de ise 16 000 000 İnternet kullanıcısı bulunduğu tahmin edilmektedir (<http://www.internetworldstats.com/top20.htm>, 23 Şubat 2007). Her ne kadar farklı ülkelerle ilgili olarak bu (ve benzer) rakamlar İnternet’in nasıl/hangi kapsamda kullanıldığına ilişkin tatmin edici bir şey söyleyemese de İnternet kullanımının artık azınlıktan anadama doğru kaydığını göstermektedir. Bu durumu, sağlık alanındaki çeşitli araştırma sonuçlarından da doğrulamak mümkündür: Örneğin 2003 yılında ABD nüfusunun %40’ı, Avrupa nüfusunun ise %25’i sağlık konularında bilgi edinmek için İnternet’e başvuruyordu; İnternette yapılan tüm taramaların ise %4.5’i sağlık üzerinedir. İnternet’in sağlık alanında kullanımına ilişkin İsveç’te yapılan bir çalışmada bu rakamların ilerideki yıllarda daha da artacağı, evden tele sağlık (*home telehealth*) hizmetlerinin yaygınlaşacağı, sağlık hizmetleri alanında telerehabilitasyon ve enformasyon terapilerinin çok önemli etkilerinin olacağı görülmektedir (Umefjord, 2006: 10-11). 1996 yılında yayımladıkları bir makalede İnternet’in hızla büyüyen bir iletişim kaynağı olarak tıp alanında etkisini gösterdiğini ve psikiyatri alanında da yakında temel etkisinin görüleceğini söyleyen Huang ve Alessi ise öngörülerinde haklı çıkmış görünmektedirler (1996). Uluslararası kongrelerde de bu sonucu onaylayan bildirgeler sunulmaktadır: Nisan 2006’da Stockholm’de düzenlenen *II. Annual Meeting of the International Meeting of International Society for Research into Internet Interventions*’da kongre bildirgesinde tedavi amaçlı İnternet kullanımının on yıl içinde gündelik bir pratiğe dönüşeceği öngörülmektedir (<http://med.monash.edu/general-practice/e-therapy/files/e-therapy-launch.pdf>, 28 Ocak 2007).

Aslında İnternet gündelik yaşamımıza ilk girdiği andan itibaren psikoterapötik iletişim için potansiyeli keşfedilmişti: İnternet'in ilk gösteri sunumlarından biri 1972'de *Uluslararası Bilgisayar İletişimi Konferansı*'nda Stanford ve UCLA arasında bir psikoterapi seansı simulasyonuydu (Ainsworth, 2006a). İnternet, gelişim gösterdiğinde ise sanal ortamda her zaman birileri çevrimiçi konumda olduğu için e-posta listeleri, haber grupları, duyuru panoları ve forumlarda her zaman tavsiye isteyen birileri olmuştur; bu türde verilen elektronik desteğin e-terapinin doğmasına yol açan temel kaynak olduğu düşünülmektedir (akt. Griffiths ve Cooper, 2003: 116).

ABD'de 1979'da sanal ortamda kişisel bilgisayarların kullanımının başlamasıyla birlikte gereksinimi olanlara psikolojik destek sağlayan "sanal destek web siteleri" (*online support web sites*) birer ikişer ortaya çıkmaya başlamıştır. Ruh sağlığı profesyonellerinin ilk kez ne zaman sanal ortamı psikoterapi amaçlı kullandıklarını kestirebilmek pek olanaklı görünmemektedir, ancak sanal ortamda ruh sağlığı hizmeti veren en eski sitenin Cornell Üniversitesi'nde öğrenciler için kurulan "Ezra Amca'ya Sorun" (*Ask Uncle Ezra*) adlı site olduğu düşünülmektedir¹⁵⁷. Artık günümüzde dünyada İnternet üzerinden e-terapi hizmeti veren binlerce web sitesi bulunmaktadır. 1990'ların sonunda bu alanda çalışanlar *International Society for Mental Health Online* (ISMHO) adlı bir dernek altında çalışma alanlarıyla ilgili olarak örgütlenmişlerdir (<http://www.ismho.org>).

Ruh sağlığı alanında destek veren grupların (*support groups*) tarihi ise İnternet'in tarihinden daha eskidir. Örneğin günümüzde İnternet üzerinden de hizmet veren *Samaritanlar* (*Samaritans*), 1953 yılında kurulmuş ve intihara eğilimli veya bunalım geçiren geçiren kişilere güvenli bir şekilde duygusal destek vermeyi, intihar ve depresyona yönelik olarak dünyada farkındalık düzeyini artırmayı amaçlamış bir yardım kuruluşudur. Bu kuruluşta profesyonel psikoterapistler değil, eğitilmiş

¹⁵⁷ Cornell Üniversitesi'nde bu hizmet hâlâ verilmektedir:
<http://ezra.cornell.edu>.

gönüllüler 24 saat boyunca 50 ülkede¹⁵⁸ 15 farklı dilde, telefonla, mektupla veya e-postayla yılda 100 000'den fazla kişiye hizmet vermektedirler (<http://www.samaritans.org>).

Sanal ortamda, depresyon, intihar eğilimi, madde kullanımı gibi belirli konularda özelleşmiş destek grupları oluşturulmakta (Finfgeld 2000) ve bu sanal destek grupları üzerine çeşitli çalışmalar ayrıca sürdürülmektedir (King 1994a: 47-56). Son on yılda sanal destek gruplarının ve bu sitelere danışanların sayısında çok büyük bir artış bulunmaktadır. *Pew Internet Research Institute* tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre sadece ABD'de 36 milyon kişi sanal destek gruplarına üyedir. *Yahoo!Groups*'ta ise yaklaşık olarak 94 000 sanal destek grubu bulunduğu görülmektedir (Barak ve Dolev-Cohen, 2006: 186).

Bazı araştırmacılar, e-terapiyi radyo psikolojisi (*radio psychology*) ve basında yer alan tavsiye sütunlarına benzetmiş; hatta kimi araştırmacılar da ruh sağlığı uzmanlarının kamuya tavsiyede bulunup yorumlar yaptığı medya psikolojisi pratiği (*practice of media psychology*) ile e-terapi arasında bir analogi kurmuştur; ancak, genellikle bir eğlenme biçimi olarak kabul edilen/görülen medya psikolojisinin aksine, e-terapi alanı kendini eğlencelik değil, İnternet üzerinden terapi hizmeti verilen bir mecra olarak sunmaktadır (Recupero ve Rainey, 2005: 320).

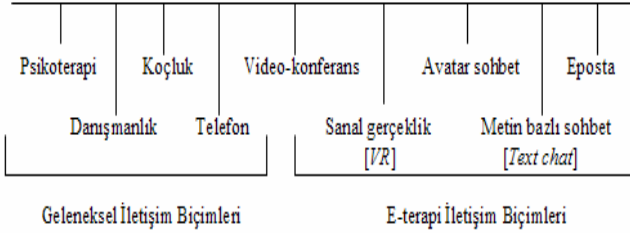
E-terapinin asal bileşeni olan yazma edimi ile psikoterapinin ilişkisi aslında eskilere dayanmaktadır. Virginia Woolf gibi yazarak iyileştiğini söyleyen edebiyatçılar bir yana, bu alanda terapistlerin yaptığı çalışmalar “yazma terapisi” (*writing therapy*) adı altında bir terapi türünün doğmasına bile yol aç-

¹⁵⁸ *Samaritanlar*'ın üyelik sisteminde Türkiye'nin herhangi yardım hattı numarası *üye* gözükmektedir; Türkiye'den yardım arayanlar için telefonla arayan kişiyi Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne yönlendiren telefon numarası 182 bulunmaktadır (<http://www.befrienders.org/helplines/helplines.asp?c2=Turkey>, 27 Ocak 2007).

mıştır¹⁵⁹. 1980'lerden beri sürdürülmekte olan “yazarak kendini açma” ve “ruh sağlığı” üzerine yapılan araştırmalar, “yazarak kendini açma”nın terapötik bir etkisi olduğunu göstermektedir. Amsterdam Yazma Grubu (*Amsterdam Writing Group*) olarak da bilinen araştırma grubu, İnternet dolayımı yazma ile metin yoluyla e-terapi arasındaki yakın ilişkiyi gösteren çalışmalarıyla bu konudaki araştırmaları yüreklendirmektedirler (akt. Wright, 2002: 286). Bütün bu çalışmalar, yüz yüze (f2f) konuşma ve gerçek zamanlı (senkronik) etkileşim üzerine kurulu olan geleneksel psikoterapiye nazaran terapiye zaman ve mekânda esneklik kazandıran e-terapinin doğurduğu imkânları önümüze getirmektedir (Fenichel ve ark. 2007).

E-terapi ile geleneksel terapi arasında pek çok benzerlik de bulunmaktadır. Bu benzerlikler bir süreklilik içerisinde çizgiselleştirilerek de okunabilmektedir. John M. Grohol, insan yaşamına psikolojik/psikiyatrik müdahalenin biçimlerini şema ile şu şekilde göstermektedir (2005):

Tablo 1: Bir Süreklilik İçerisinde Profesyonel İletişim Biçimleri

Ruh sağlığına profesyonel müdahale bir süreklilik içerisinde düşünüldüğünde, yüz yüze gerçekleştirilen terapötik iletişim biçimleri geleneksel psikoterapiden danışmanlığa, koçluktan (*coaching*) telefonla terapötik desteğe doğru bir gelişim/değişim gösterirken e-terapötik iletişim biçimleri ise video-konferans

¹⁵⁹ “Yazma terapisi” sadece ruh sağlığı bozukluklarında değil, dil/konuşma bozuklukları ile kendini gösteren *afazi* gibi biyolojik temelli bazı hastalıkların tedavisinde de kullanılabilir (Robson ve ark. 2001: 471-488).

yönteminden sanal gerçeklik psikoterapisine, avatar¹⁶⁰ psikoterapisinden metin bazlı iletişim ve e-posta ile uygulamalarına kadar bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu çeşitlilik sağlıklı ilgili web sitelerine de yansımaktadır. İnternet üzerindeki konuyla ilgili web sitelerine bakıldığında bu sağlık sitelerinin bir kısmının e-terapi hizmeti verdiği, bir kısmının bilişsel farkındalık düzeyini artırma amaçlı enformasyon/tavsiye siteleri olduğu ve bir kısmının da geleneksel psikoterapi uygulamalarına yönlendiren siteler olduğu görülmektedir¹⁶¹ (Griffiths, 2005: 556).

Video-konferans yöntemi, yüz yüze terapiden farklı olarak *interaktif televideo* görüşmesiyle yapılmaktadır. *İnteraktif televideo* görüşmesiyle e-terapi uygulamalarının yüz yüze terapi uygulamaları kadar başarılı olabileceğini anlatan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin yaşları 8-14 arasında değişen ve depresyon geçiren 28 çocukla *interaktif televideo* görüşmesiyle ve *bilişsel-davranışçı* yaklaşımla¹⁶² yapılan e-terapi çalışmasının analiz sonuçlarının, çocuklarla yüz yüze *bilişsel-davranışçı* yaklaşımla yapılan depresyon tedavisi sonuçları ile karşılaştırılmasında iki grup arasında anlamlı bir fark görülmemiştir (Nelson ve ark., 2006: 193).

Sanal gerçeklik psikoterapisi (virtual reality psychotherapy), danışmanlık alan kişi veya grup üyelerinin kendi istedikleri/yarattıkları sanal bir ortamda, kendi yarattıkları (ya da halihazırda yaratılmış olan) karakterlerle ve onları teknik aksamla yöneterek birbirleriyle iletişime geçmeleridir (Oravec 2000: 132). Sanal gerçeklik psikoterapisi yöntemi üzerine bilimsel

¹⁶⁰ Sanal ortamda yaratılan *sanal insanlar* iki çeşittir; “ajan” (*agent*), bilgisayar programının bir parçası olarak yaratılan sanal insandır; “avatar” ise sanal ortamda etkileşim içinde olan gerçek insanların temsili varoluşlarıdır (Garau 2003: 43).

¹⁶¹ Sağlık sitelerinde en çok karşılaşılan uygulama, danışanların geleneksel psikoterapiye yönlendirilmeleridir; bunun en önemli nedeni bu sitelerin çoğunlukla geleneksel terapi hizmeti veren kişiler/birimler tarafından kurulmuş olmalarıdır.

¹⁶² *Bilişsel-davranışçı* yaklaşımla tedavi, 1960’larda Aaron Beck tarafından geliştirilmiş, “kısa süreli, şimdiki zaman yönelimli, yapılandırılmış psikoterapi tarzında, hastanın terapistle başvurduğu sıralarda yaşamakta olduğu problemleri üzerinde durulup, işlevsel olmayan düşünce ve davranışlarının” değiştirilmeye çalışıldığı bir terapi türüdür (Beck 2001: 1).

araştırmalarını sürdüren Kanada'daki Quebec Üniversitesi Siberpsikoloji Laboratuvarı (http://w3.uqo.ca/cyberpsy/en/index_en.htm) gibi araştırma birimleri veya sanal gerçeklik psikoterapisini bir yöntem olarak uygulayan Kaliforniya'daki *Virtual Reality Medical Center* (<http://www.vrphobia.com/>) gibi pek çok kurum/kuruluş bulunmaktadırdır. Sanal gerçeklik psikoterapisinde, üç boyutlu bilgisayar simulasyonları kullanılarak genellikle uçuş korkusu, motorlu araç sürme korkusu, yükseklik korkusu, agorafobi, sosyal fobi, panik bozukluğu gibi anksiyete bozuklukları tedavi edilmektedir (Cutter, 1996; rnek için bkz.:

http://vrlab.epfl.ch/multimedia/VR_virtual_reality.html, 8 Şubat 2007).

Avatar psikoterapisi (avatar psychotherapy) uygulamasında ise danışan ve/veya danışman (veya hizmeti veren kurum) tarafından üretilen ve tarafların "avatar" denilen sanal temsilleri aracılığıyla sanal ortamda iletişime geçilerek fantezi, imgelem ve rol oynama teknikleri kullanılması yoluyla terapötik etkileşimin sağlanmasıdır. "Avatar psikoterapisi"nin ileride çok etkili bir terapi yöntemi haline geleceği iddia edilmektedir (Fenichel ve ark., 2007; Suler 1999).

Dünyada en yaygın e-terapi uygulamaları *metin bazlı* yazışma ve *e-posta* iletileri ile gerçekleştirilmektedir. Benzer bir konuda sorunu olanların bir *grup* oluşturarak (*e-mail loop*) ortak konuları üzerine e-postalarını paylaşmalarından yola çıkılarak oluşturulan ileti panoları (*bulletin board*) hem e-terapi hem geleneksel terapi uygulamalarında kullanılmaktadır. İleti panoları kendine-yardım (*self help*) ve destek gruplarında da etkili bir biçimde kullanılmaktadır (Fenichel ve ark. 2007). Bu hizmetler, terapist veya hasta seyahat ederken de çok kullanışlı olurken, e-terapi kişinin kendi sorununu anlaması ve uygun bir danışman/terapist bulması için de kullanılabilen bir yöntem olabilmektedir (Recupero ve Rainey, 2005: 325).

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen e-posta ya da *sohbet* yoluyla yapılan bir görüşmede terapinin karşılıklı konuşma olmadan nasıl uygulanacağına ilişkin henüz yeterli deneyim birikimi ve araştırma bulunmamaktadır. Tartışılmayı bekleyen pek çok sorunun yanı sıra daha fazla deneyim kazanılması ge-

rekmetedir. Örneğin “aktarım”, “karşıaktarım”, “şimdi ve burada” kavramları sanal ortamda yeni anlamlar kazanma olasılığı yüksek kavramlar olduğu için irdelenmesi gereken terimlerden sadece bazılarıdır¹⁶³. Alanda başka sorunlar da karşımıza çıkmaktadır: Örneğin sanal ortamda geciken bir e-postanın dikkatli bir yanıt mı yoksa direncin göstereni olarak mı okunması gerektiği ya da danışanın seçtiği yazı tipi ya da renk seçiminin dikkate alınması gereken bir anlamsal bir değeri olup olmadığı gibi sorunlar halen tartışmalı konulardır. 2000 yılında yapılan bir çalışmada yüz yüze terapi ile aynı uzunlukta yapılan *sohbet* oturumlarında üçte iki daha az miktarda sözcük kullanıldığını bulgulamışlardır; bu niceliksel farklılık çok önemli bir dezavantaj olmayabilir, çünkü yüz yüze yapılan oturumlarda daha fazla onaylama (*approval*), meydan okuma (*challenge*) ve anlık konular üzerine odaklanma olduğu da görülmektedir (akt. Chester ve Glass, 2006: 147-148).

E-posta ile yapılan terapi ile geleneksel terapiyi karşılaştırmak amacıyla yapılan başka bir araştırmaya yaşları 23-62 arasında değişen ve %62’si kadın olan terapistler ile yaşları 22-25 arasında değişen ve %71’i kadın olan 17 danışan ile birlikte toplam 205 oturumluk görüşme düzenlenmiş; bütün görüşmeler boyunca her hafta yazılan e-postalar hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada danışanların terapistlerle aralarında gerçekleşen oturumlar ve danışmana bağlılıkları sorgulandığında sonuçlar genel olarak danışman açısından pozitif çıkmıştır. Benzer biçimde e-terapistler de sanal ortamdaki iletişimi yüz yüze iletişime göre daha derin ve yumuşak algılamakta, terapötik ilişkilerinin daha pozitif ve daha güvenli olduğunu düşünmektedirler. Bu araştırmada terapistlere hangi danışanlarının araştırmaya katıldıkları söylenmemiştir; araştırmaya katılan bütün terapistler aynı zamanda geleneksel terapi uygulayan, dolayısıyla iki terapi arasındaki nüansları bilen kişilerdir. Bu araştırma bize e-posta kullanımı ile psikoterapi

¹⁶³ Bu sorunların üzerinde uzun uzun tartışılması gerektiğini savunan Y. Colon kendi çalışmasında, *psikanalitik psikoterapiyi çevrimiçi terapide nasıl kullandığını* da anlatmaktadır (akt. Laszlo ve ark., 1999)

yapılabildiğini somut olarak göstermektedir. (Reynolds ve ark., 2006: 165-167)

E-terapinin bireysel olduğu gibi *grup e-terapi* uygulamaları da bulunmaktadır. Hatta grup terapi hizmeti sunulan siteler arasında belirli konularda uzmanlaşmış olanlar bile bulunmaktadır; örneğin <http://www.egetgoing.com> sitesi madde bağımlılığı konusunda sanal grup terapi hizmeti vermektedir. Gerçek zamanlı ve işitsel-görsel tabanlı (videokonferans yoluyla) sanal tedavi hizmeti veren sitede sanal olarak 12 basamaklı bir terapi süreci kurgulanmıştır. Bu süreçte tedavi gören madde bağımlıları grup oluşturarak haftada iki kere birer saat, deneyimli bir danışman/terapist tarafından yönlendirilen grup çalışmasına katılmaktadırlar. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerinin seslerini duyabilmekte; ama yalnızca moderatörü görebilmektedirler; grup üyelerini konuşmasıyla rahatsız eden olduğunda moderatör onu gruptan çıkarabilmektedir. 12 hafta süren başlangıç tedavisinde grup üyeleri 24 oturumda birlikte olmaktadır; temel tedavi aşamasında ise haftada bir buluşma ile 12 hafta süren tedavi sürecine dahil olmaktadır. Her grup üyesine e-postalarını yollayabileceği, kişisel günlük tutabileceği ve ödevlerini takip edebilecekleri güvenli bir sayfa da verilmektedir.

Bu tarz çalışmalar dışında e-terapi üzerine yapılan araştırmaların önemli bir bölümünün geleneksel psikoterapinin etkinliği ile e-terapinin etkinliğini kıyaslayan araştırmalar olduğu görülmektedir. Örneğin Adrian E. G. Skinner ve Gary Latchford'un 2006 yılında yayımlanan e-terapi üzerine yaptıkları araştırmanın ana konusu İnternet üzerinden yardım alanlarla geleneksel terapi ile yardım alanların karşılaştırılmasıdır. Bu araştırmanın katılımcıları 2 ilâ 5 oturumluk seanslara katılmış olan ve yüz yüze terapi gören 39 kişi ile İnternet destek gruplarından yardım alan 130 kişidir. Hepsinin yaşları 16-65 arasında değişmektedir. Araştırmanın sonucunda, her iki grubun da e-terapiye yaklaşımları aynı olumluluk derecesinde çıkmıştır. (Skinner ve Latchford, 2006: 159-162)

Karşılaştırma çalışmalarının dışında gerek bireysel gerekse grup e-terapilerine katılanların kimlikleri üzerine yapılan araştırmalar da bulunmaktadır: Andrea Chester ve Carolyn A.

Glass, farklı arama motorlarına “*online counsel(l)ing*” yazdıklarında karşılarında çıkan toplam 136 web sayfası üzerinde 8 ay boyunca yaptıkları araştırmada bu hizmetten yararlananların çoğunun Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayanlar olduğunu, uygulayıcılarının çoğunun ise erkek¹⁶⁴ olduğunu ve üçte birinden fazlasının ruhi sağlığı alanında bir eğitimi olmadığını, sunulan hizmete verilen isimlerin ise *terapiden eğitime* kadar geniş bir çeşitlilik gösterdiğini ve danışmanlar tarafından en çok önerilen iletişim biçiminin e-posta (%74) ile sohbet (%45) olduğunu bulgulamışlardır. (Chester ve Glass, 2006: 145-160)

E-terapi üzerine kısa sürede pek çok araştırma yapıldıysa da şimdiye kadar yapılan çalışmaların toplam sayısı yine de sınırlıdır ve araştırma verileri de çoğunlukla *olgu sunumu*¹⁶⁵ biçimindedir. Olgu sunumlarının topluca değerlendirildiği geniş kapsamlı bir araştırmada e-terapi hizmetinden faydalananların ruhsal rahatsızlıklarının fark edilir şekilde azaldığı sonucu üzerinde e-terapistler arasında bir uzlaşım bulunduğu görülmektedir (akt. Reynolds ve ark., 2006: 164).

E-terapi üzerine yapılan çalışmalardan çıkan olumlu sonuçlara rağmen bu tarz terapinin temel aracı olan yazışmayla ilgili sorunlar da gözden kaçmamaktadır. Danışanın yazdığı metinlerde aşırı genellemeler yapması (örneğin kişinin sıklıkla “Her zaman!”, “Asla!” gibi genel ifadeler kullanması); danışanın sürekli aşırı sorumluluk yüklenmesi (“Bunu yapmalıyım!”, “Şunu yapmamalıyım!”); danışanın yeterli kanıt olmadan tahminde bulunması; danışanın kendi davranışının önemini

¹⁶⁴ M.M. Maheu ile B.L. Gordon’un 2000 yılında yaptıkları bir araştırmaya göre ise e-terapi hizmetinden yararlananların çoğu kadındır (akt. Chester ve Glass, 2006: 147).

¹⁶⁵ Olgu sunumu çalışmalarına örnek olarak Lange ve arkadaşlarının yapmış olduğu önemli bir çalışma gösterilebilir: Bu çalışmada araştırmacılar e-terapi ile beş hafta süren 45’er dakikalık 10 seans sonucunda post-travmatik stres bozukluğunun tedavisinde düzelme görülüp görülmediğini incelemişler ve e-terapinin olumlu etkilerini doğrudan gözlemleyerek raporlaştırmışlardır (Lange ve ark., 2000). E-terapinin başağrısı problemlerinde ve anksiyete bozukluklarında başarılı bir tedavi yöntemi olarak da kullanıldığını gösteren olgu sunumu şeklinde başka çalışmalar da mevcuttur (Griffiths ve Cooper, 2003: 114).

küçülten (“Kim olsa yapabilirdi bunu!”) veya büyüten yargılayıcı ifadeler kullanması ve danışanın başına gelenleri felaket haline dönüştürerek olumsuzluklar üzerine odaklanması (“Bunu yapamazsam dünya başıma yıkılacak!”) gibi yazışma odaklı iletişimden kaynaklanan pek çok sorun bulunmaktadır; ancak bütün bu sorunlara rağmen e-terapistin terapi içerisinde danışanın ifadelerini sorgulamaya başlaması değişime önyak olan bir süreci başlatabilme gizilgücünü taşımaktadır (akt. Laszlo ve ark., 1999). Bu gizilgücü tanımlaya-bilmek ve harekete geçirebilmek için ise e-terapinin olumlu ve olumsuz yanlarının birlikte ele alınarak tartışılması bir zorunluluktur.

Olumlu ve Olumsuz Yanlarıyla E-terapi

Geleneksel terapi de, e-terapi de psikoterapi uygulamalarıdır. Ayrıca geleneksel terapi ile e-terapinin benzer yönleri de bulunmaktadır. Geleneksel terapideki pek çok uygulama - yukarıda örnekleri verilerek açıklandığı gibi- sanal ortama taşınabilmektedir: Örneğin danışandan web sayfasından gerekli formların doldurulması istenmekte, psikolojik testler e-posta ile gönderilmekte, odak grup çalışmaları sanal forum olarak veya *sohbet* odalarında gerçekleştirilebilmektedir (Hanley, 2006b: 217). Ancak bütün iç içe geçişlilikleri ve benzerliklerine rağmen bu iki terapi türü gerçeklikte birbirinden farklı doğalara sahiptir: E-terapi kesinlikle, geleneksel terapinin sanal ortamdaki uygulamalara bire bir çevrilmiş bir türü değildir (Fenichel 2006). Bu iki terapi türünün farklılığını görebilmenin belki de en iyi yolu e-terapinin olumlu ve olumsuz yanları üzerinde ayrıntılı bir değerlendirme yapmaktır. Böyle bir değerlendirme e-terapinin geleneksel terapiden farklılıklarını da kendiliğinden gösterecektir. Bu farklılıkların sunumu için aşağıdaki *Tablo 2* konuyla ilgili literatürde bulunan tüm tartışmalar göz önüne alınarak web terapinin olumlu ve olumsuz yönleri karşılaştırılmalı olarak ele alınıp hazırlanmıştır.

Tablo 2: Karşılaştırmalı Olarak Olumlu ve Olumsuz Yanlarıyla E-Terapi

Olumlu

E-terapi hizmetleri yüz yüze yapılan geleneksel psikoterapiye göre daha ekonomiktir (Griffiths, 2001).

Olumsuz

ABD'deki 31 eyalette örgütlenmiş olan sosyal hizmetler uzmanlarının kurmuş olduğu *Clinical Social Work Federation (CSWF)* 2001 yılında yayımladıkları bir deklarasyonda danışan açısından sağlıklı bir bilgilendirilmiş onam gerçekleşmeyeceği için İnternet'te terapinin imkânsızlığını ilan etmişlerdir (http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-9190769_ITM, 1 Eylül 2001).

Olumsuz

E-terapi yüz yüze yapılan geleneksel terapide gerekli donanımların dışında başka yeterlilikler gerektirmektedir (Jedlicka ve Jennings, 2007); bunun için bazı e-terapi sitelerinde terapistlere bu alanda eğitim verilmektedir; ancak bu alanda henüz akademik eğitim yaygın değildir.

Olumlu

E-terapiden yararlanmak isteyip de yaşadığı coğrafi bölgede fiziksel olarak bir terapistle ulaşabilmek olanaklı olmadığında sanal ortamda (dil engeli yoksa) dünyanın herhangi bir yerindeki e-terapistten yardım almak olanaklıdır.

Olumsuz

Utangaç bir hasta, terapistin odasında olduğundan daha yüksek bir riskle *sohbet* odasında intihara eğilimli olabilir. E-terapist uzakta olan hastasının güvenliğiyle daha çok ilgilenmek zorundadır. E-terapistler, potansiyel intihar hastalarını koruyabilmek için gerektiğinde fiziksel olarak hastalarına erişebilecekleri alan içinde yerleşmiş olan kişilere hizmet vermeyi yöleyebilirler.

Olumsuz

Danışan ve/veya terapist mağdur olduğunda ikisi de farklı iki ülkeden iseler veya ABD'de olduğu gibi hukuki düzenlemelerin ayrı olduğu farklı iki bölgeden iseler yasal sorunları gidermek için nasıl bir yol izlenebileceği sorunludur (Holmes, 2006). Türkiye gibi ülkelerde ülke sınırları içindeki e-terapi uygulamalarına dönük olarak da bir yasal düzenleme henüz bulunmadığı için yasal işlemlerin nasıl yapılacağı konusu belirsizdir.

Olumlu

Bilgilendirilmiş onam (*informed consent*) ideal olarak üç sürece sahiptir:

1. Bilginin hastaya aktarılması,
2. Hastanın ifade edilen bilgiyi anlaması,
3. Hastanın sunulan tedavi programı için gönüllü onamı.

Bilginin hastaya aktarılması, klinikçinin, önerilen tedavinin yararları ve alternatiflerinin yanı sıra mümkün olabilecek riskleri de hastaya anlatmasıdır. E-terapinin risk ve yararları hastadan hastaya değişebilir; terapist hastayla ilgili teşhise veya semptomolojisi gibi unsurlara da dikkat ederek

ve hastanın biriciklik özelliğine uygun/bilgilendirici açıklama yapmalı; henüz tam olarak ne/ler olduğu belirlenememiş olan başka türlü risklerin de söz konusu olabileceği ifade edilmelidir¹⁶⁶.

Olumsuz

Danışan kişi ruhsal sıkıntılarının yoğunluğu nedeniyle danışmanın kendisinden okumasını talep ettiği ve karşısındaki ekranda bulunan “bilgilendirilmiş onam”ı okuyup anlayacak durumda olamayabileceği için onamın sürekli kullanılması (danışana anımsatılması ve tekrar onamının alınması) tercih edilmelidir.

Olumlu

E-terapi için hazırlanmış bir bilgilendirilmiş onam metninin dili açık, tutarlı ve basit olmalıdır. Bazı e-terapi uygulayıcıları hastaya karşı sorumluluklarını azaltacağı düşünerek “tavsiye” veya “terapi” gibi sözcüklerin yerine “enformasyon” veya “eğitim” gibi sözcükleri kullanmayı tercih etmektedirler. Bu türden ifadeler bilgilendirilmiş onamı yanlış yerlere sürüklemektedir (Recupero ve Rainey, 2005: 327); oysa sanal danışmanlıkta tedavi ve enformasyon sunma arasında önemli bir ayrım vardır: Enformasyon sunumu kamuya yapılır; tedavi ise terapist-hasta ilişkisi içerisinde hastaya özeldir.

Olumlu

Danışan kişinin geleneksel terapi hizmeti almasına engel olan ya da zorlayıcı (yürüyememek veya işitme engelli olmak ya da yaşlılık gibi) kendine özgü nedenleri varsa, İnternet üzerinden yardım almak avantajlıdır (Sommers'den akt. King ve Moreggi, 1998).

Olumlu

Danışan kişi işi nedeniyle sürekli seyahat etmek durumundaysa ve takvimi sürekli değişiyorsa geleneksel terapinin önceden belirlenmiş randevularına sadık kalamayacağından bu kişilere yaşam tarzları nedeniyle e-terapi daha uygundur (Fenichel ve ark., 2007).

Olumlu

Geleneksel yüz yüze terapiden yararlanmak isteyen ama terapi hakkında hiçbir fikri olmadığı için bu deneyimden çekinen kişinin geleneksel terapiden yararlanmadan önce terapinin nasıl bir şey olduğuna dair bir fikir edinmek istemesi durumunda e-terapi kişiye deneyim kazandırması bakımından yararlı olabilmektedir (Sommers'den akt. King ve Moreggi, 1998).

Olumlu

¹⁶⁶ Terapist, hastayı uyarmak için yazdığı metnin çıktısını yasal sorunlar çıkarsa kendini korumak amacıyla alıp saklamalıdır; ancak yine de o metinde yazılı olmayan tek bir eksik cümle bile yeri geldiğinde terapisti yasalar karşısında koruyamayabilir; bu yüzden standartlaştırılmış formlar oluşturularak bilgilendirilmiş onam için bunların kullanılması daha uygun olacaktır (Recupero ve Rainey, 2005: 325-326).

Sanal ortamda yardımın süratle ulaşabildiğini gösteren örnekler bulunmaktadır; örneğin İsrail sanal kriz hattı olarak da iş gören <http://www.sahar.org.il>, binlerce İsrailiye sanal destek vermiş ve bazılarının arkalarında bıraktıkları veda notuna rağmen çoğunu intihar riskinden/krizinden kurtarmıştır (Fenichel ve ark., 2007).

Olumsuz

E-terapide danışmanın intihar riski gibi acil sorunların ortaya çıktığı kritik durumlarda danışanın yerini bilebilmesi ve yardım için ulaşabilmesi çok daha fazla risklidir (Griffiths ve Cooper, 2003: 128).

Olumlu

E-terapi gerçek zamanlı olabildiği gibi asenkron da olabilmektedir; gerçek zamanlı olmayan terapide duyguların ifade edilebilmesi için görüşme saatinin beklenmesi gerekmeden duyguların anında yazılması yoluyla ifade edilebilmesi mümkündür (Wright, 2002: 289).

Danışan kendi istediği zaman yazmayı istiyorsa ve/veya danışanla danışman geleneksel terapi görüşmeleri bittikten sonra da bağlantı kurmak istiyorlarsa gerçek zamanlı olmayan iletişim yararlıdır.

Olumsuz

Danışanın terapistin ilgisinin kendine yönelik olduğundan şüphelenmesi ve güvensizlik geliştirmesi çok daha kolaydır. Psikanalitik psikoterapilerde hastayı yoksun bırakma (*abstinans*) her ne kadar yazı ile iletişimde daha kolay olacak gibi görünüyorsa da (ve görüşürken “Seni dinliyorum, devam et” vs. yazılabilir de) hiçbir kelimenin terapistin yüzündeki en küçük ifadenin bile yerini tutamayacağı görüşü yaygındır. (Griffiths ve Cooper, 2003: 127)

Danışan sorunları hakkında uzun uzun yazmaktan hoşlanmıyorsa yazıyla iletişim kurmak işlevsel olmayacaktır.

Olumlu

E-terapi ilişkisinde danışan için anonim bir kimlikle kalabilmek bir seçenek olarak her zaman mümkün olduğundan mahrem konuların utandırılmadan ifade edilebilmesi daha kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir.

Olumlu

Yüz ifadelerinin görülemediği metin bazlı iletişim kişilerin ket vurmalarını daha da azaltabilmektedir.

Olumsuz

Yüz yüze iletişim eksikliği e-terapistin hastasını daha yüksek olasılıkla yanlış anlayarak yanlış teşhis koyabilmesi tehlikesini de taşımaktadır; İnternet’te “:)” gibi duyguları ifade etmek için kullanılan işaretler de yanlış anlamaları ortadan kaldırmayabilir, çünkü terapist bu ikonların hastanın duygulanımıyla koştur olup olmadığını bilemeyebilir. Psikoterapistler geleneksel olarak göz teması veya ses tonu gibi sözel olmayan ipuçlarını teşhis koyarken değerlendirirler. Ağlama gibi olası bir krizi haber verme ihtimali olan davranış biçimlerini e-terapide fark edilemeyebilir.

Olumlu

Videokonferansla terapi yüz yüze gerçekleştirilmeyen e-terapinin risklerini azaltabilir.

Olumlu

Danışan kişi simgeler, büyük harf kullanımı, farklı renk ve font tercihiyle duygularını yazı dilinin zengin olanaklarını kullanarak ifade edebilir; ayrıca kendi ürettiği (şiir, resim, beste, web sayfası vb.) metinleri ve fotoğraflarını sanal ortamda terapistle kolaylıkla iletebilir (Fenichel ve ark., 2007).

Olumsuz

Danışanla yüz yüze gelme olanağı olmadığı için sorunları anlayabilmek ve bulguları belirleyebilmekte çok önemli olan danışanın dış görünümü ile postür, mimik, jestlerinin değerlendirilmesi, ayrıca ses tonundaki iniş çıkışları anlamlandırabilmek olanaklı değildir. Ayrıca danışanın tanısai değerlendirilmesinde görsel ya da işitsel ipuçlarının kritik olduğu durumlarda e-terapi sakıncalı olabilir.

Olumsuz

Psikoterapötik iletişimde aktarım ve karşıaktarım önemli konulardır. Yüz yüze yapılan geleneksel terapide danışan (terapistin fiziksel görünümü, yaşı, etnik kimliği, işyeri dekorasyonu gibi pek çok gösterenden yola çıkarak) terapistle ilgili olarak kolaylıkla bir tasarımda bulunabilir; oysa e-terapide danışan terapistin eğitimiyle ilgili enformasyona ve/veya terapistin seçtiği bir fotoğrafa bağlı olarak zihninde oluşan boşlukları kendi gereksinimlerine göre hayali özelliklerle dolduracak ve belki de bütün bunlar ya idealize edilmiş ya da şeytani karakterde bir terapist yaratacaktır (Gedge, 2002).

Olumlu

Terapistle gitmenin toplumda sosyal stigmaya¹⁶⁷ sebep olabileceği ve stigmatizasyonun da ciddi boyutları olan bir sorun olduğu düşünülürse sanal ortamda terapistin danışana belli bir dereceye kadar anonim bir kimlikle var olabilme alanı tanınması danışan kişiyi stigmatizasyonun yaratacağı içsel kaygıya karşı korumaktadır (Griffiths ve Cooper, 2003: 122-123).

Olumlu

Herhangi bir nedenle (cinsel taciz/tecavüze uğramış veya eşcinsel kimliğini saklamak zorunda hissedenler vb.) kimliğini gizlemek isteyen kişiler için anonim bir kimlikle ve kendilerini güvende hissettikleri bir mekândan e-terapi hizmeti almak daha cesaret vericidir.

Olumsuz

¹⁶⁷ Stigmatizasyon (damgalama), ruh sağlığı alanında, ruhsal bozukluklara yönelik olarak hasta ve yakınlarının benlik saygısını ve aile içi ilişkilerini zedeleyen, iş bulma/çevre edinme ve sürdürme güçlüğü yaşamak gibi toplumsal ilişkilere zarar veren “toplumun iliklerine kadar işlemiş olumsuz ve acımasız önyargılar”dan kaynaklanan düşünce/davranış/tutum biçimidir (Soygür 2004: 143).

E-terapiden yararlanan kişiler kendi kimlikleriyle ilgili olarak (yaşı, cinsiyeti, mesleği vb.) doğruyu söylemiyor ve danışmanı (ve/veya grup terapi söz konusu ise diğer grup üyelerini) yanıltıyor olabilirler. Bu da terapi açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilme tehlikesini barındırmaktadır.

Olumlu

Yüz yüze yapılan geleneksel terapide uygulanan terapinin türü danışan merkezli olsa bile terapistin merkezi bir konumu/gücü bulunmaktadır; oysa e-terapide danışanın kendi deneyimleri üzerine düşünüp ifade etmesinde yazmak, danışana daha büyük özgürlük sağlamaktadır. Bu özgürlük ise terapötik ilişkide danışanın gücünü artırmaktadır.

Olumlu

Danışan yaşam öyküsünün bir anlamda yeniden *yazarı* olduğu için kendi tedavisinde de daha etkin bir rol üstlenebilmektedir. E-terapi gerçek zamanlı olmadığı için düşünmeye daha çok zaman kalmakta; bu nedenle de hem danışan hem de danışman için iletişimin daha berrak olabilmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca e-terapide *kayıt* mümkün olduğu için, danışan kişi terapi sürecindeki başarılarını/ilerlemelerini daha kolaylıkla görebilmektedir. (Wright, 2002: 289)

Olumsuz

E-terapi seanslarını danışanın da kaydedebilmesi danışanın bu kayıtları başka danışmanlara göndermesi veya metinleri kamusal paylaşıma açma riskini beraberinde taşımaktadır (Gedge, 2002).

Olumlu

Kayıtlar nedeniyle süpervizyon daha şeffaf hale gelmektedir. Danışman için ayrıca konsültasyon (*pre-supervision*) potansiyeli bulunmaktadır. (Wright, 2002: 289)

Olumsuz

E-terapi temel olarak yazmaya dayandığı için danışanın kelime dağarcığı, ifade gücü, yazma becerisi ve sanal iletişim için gerekli teknik ve kültürel sermayesi yoksa veya sorunlu ise bu danışanla terapist arasındaki iletişimi olumsuz etkileyecektir (Suler, 2001: 675-679).

Olumlu

Bilişsel davranışçı terapi, anlatı terapisi (*narrative therapy*), çözüm odaklı terapi (*solution focused therapy*), çalışma terapisi (*task centered therapy*), günlük yazma (*journal writing*) ve psikoanalitik yaklaşımlarla uygulanan çeşitli tedavi biçimleri sanal ortamda denenmektedir (bilgi için bkz.: Laszlo ve ark., 1999).

Olumsuz

Farklı psikoterapi yöntemlerinin e-terapideki etki düzeylerini niceliksel olarak ikna edici düzeyde gösterecek yoğunlukta bilimsel çalışma bulunmamaktadır.

Olumsuz

Sağlıkla ilgili web siteleri üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçlarının yer aldığı rapora göre bu siteleri yürütenlerin bir kısmı, site ziyaretçilerinin

kişisel sağlık bilgilerini ziyaretçilerin izni veya bilgisi olmadan reklamcılarla ve iş ortaklarıyla paylaşmaktadırlar (akt. Rabasca, 2000). Hatta kumar bağımlılığında kurtulmak için sağlık sitelerinden yardım isteyen kişilere kumar sitelerinden reklam iletilerinin gönderildiğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Griffiths ve Cooper, 2003: 128).

Olumsuz

Sanal ortamdaki teknik sorunlar terapötik iletişime zarar verebilmektedir (Griffiths ve Cooper 2003: 127; Gedde 2002). Örneğin Terry Hanley'nin İngiltere'de sanal danışmanlık alan bir grup genç ile yaptığı odak grup çalışmasıyla bir ay sürdürdüğü bilimsel çalışmasında karşılaştığı sorunlardan biri katılımcıların bazılarında kendisine gelen iletilerin bir kısmının sanal dünyada kaybolmasıdır (Hanley, 2006a: 184).

Olumsuz

Geleneksel terapide de danışan ile danışmanın iletişimi değişik neden/ler/le istenmedik zamanlarda sona erebilmektedir; ancak İnternet'te e-terapi hizmeti veren sitelerin kalkması dolayısıyla bu bağın aniden kopması daha sık görülen bir olgudur. Örneğin Chester ve Glass, sekiz ay boyunca düzenli olarak izledikleri 136 web sitesinin %37'sinin sekizinci ayın sonunda kalktığını gözlemlemişlerdir (2006: 147). E-terapi hizmeti veren sitelerin devamlılığının olmaması etik açıdan ciddi bir sorundur. (Bu makale için yapılan yaklaşık birkaç aylık araştırma boyunca aynı sorunun Türkçe e-terapi hizmeti veren sitelerde de olduğu saptanmıştır; konuyla ilgili olarak bkz. Bu makale içinde "Türkiye'deki Uygulamalar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme" altbaşlıklı bölüm.)

Ohumlu

Sanal ortamda danışana uygulanabilecek olan psikoloji testleri, anketler vb. geleneksel terapi öncesinde (kimi zaman gereken) hazırlık aşamasını hızlandırıp kolaylaştırabilmektedir (Seeman ve Seeman, 1999).

Ohumlu

Yüz yüze yapılan geleneksel terapilerde terapötik açıdan sanal destek sağlanabilmektedir. Örneğin kanser hastaları için tütün bağımlılığına karşı yürütülen tedavi programlarında hastalara <https://my.mdanderson.org> adresinden kişisel randevularını takip etme, sağlık uzmanlarıyla görüşme ve kanserle ilgili kaynaklardan yararlanmanın dışında güvenli mesajlaşabilme olanağı sunulurak e-posta veya sohbet (*chat*) ile tedaviyi sürdürme olanağı verilmektedir. (Mallen ve ark., 2006: 199)

Olumsuz

Psikiyatristin İnternet ilişkisi üzerinden reçete yazmasında çeşitli riskler gelişebilmektedir; örneğin e-psikiyatrist ilaçların titreme veya akatizi (*akathesia*)¹⁶⁸ gibi yan etkilerini gözlemleyemeyebilir; zaten bu ve buna ben-

¹⁶⁸ Akatizi (*akathesia*), antipsikotik ilaçların alımı sonucunda hastanın bedeninde, sıklıkla da bacaklarında görülen, genellikle de akut seyreden,

zer sakıncaları nedeniyle bazı ülkelerde sanal psikiyatrik tedavide reçete yazılmasına bazı sınırlılıklar getirilmiştir; bazı psikiyatristler de kendileri sanal reçete yazmayı reddetmektedirler. (Recupero ve Rainey, 2005: 321-322)

Olumlu

E-terapide kullanılan kamera gibi araçlar terapiye katkıda bulunma potansiyeli taşıyabilmektedir: Örneğin *dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu* olan çocuklar televizyon tarafından büyülendikleri için video-konferans sistemi tedavide uygun bir aracı olabilmektedir (Griffiths ve Cooper, 2003: 132).

Olumsuz

Hastalıkların özelliklerine göre de e-terapi hizmeti tedaviyi engelleyici olabilmektedir: Örneğin televizyonun düşüncelerini etkilediğine inanan bir paranoid şizofren için video-konferans sistemi uygun bir tedavi yöntemi olamaz (Griffiths ve Cooper, 2003: 132).

Olumlu

“Bir soru sor” (*Ask-a-question*) tarzında sanal ruh sağlığı hizmeti veren yardım sitelerine danışan kişi, problemini iyi tanımlamışsa danışmandan alacağı, klasik bir biçimde sınırları/sınırlılıkları olan yanıtın yararlı olma olasılığı yüksektir (Griffiths ve Cooper 2003: 121). (Örnek olarak bir siteyi incelemek için bkz.: <http://www.here2listen.com>.)

Olumsuz

Danışanın probleminin doğası çok karmaşıkta “Bir soru sor” tarzında sunulan danışmanlık hizmetinin yararlı olması olanaklı değildir (Griffiths ve Cooper, 2003: 121).

Olumlu

Benzer sorunları olan kişilerin *sohbet* odalarında sorunlarını (genellikle ruh sağlığı profesyonellerinin yönetimi altında) konuşmasıyla gerçekleştirilen *destek gruplarında* (*support groups*) danışan kişi sorunuyla ilgili olarak kendini yalnız hissediyorsa destek grupları özgürleştirici bir deneyim sağlamaktadır. Katılımcılar birbirlerini görmedikleri için yüz yüze ortamdaki gibi tedirgin edici olmayan bir ortamda diğer grup üyelerinden anında geri bildirim almak yararlı olabilmektedir.

Olumsuz

Sanal destek gruplarına 18 yaşından küçük kişilerin katılması ya da katılan kişilerin kendi kimlikleriyle ilgili olarak yanlış bilgi vermeleri gibi çözümlenememiş pek çok etik ve yasal sorun bulunmaktadır.

Olumlu

Danışanın danışmanıya önceden belirlenen bir zaman diliminde İnternet üzerinden kameralarla “yüz yüze” görüşmesi şeklinde gerçekleştirilen *video-konferans* yönteminde e-terapiden yararlanan kişi danışmanın kendisini “tam olarak” değerlendirmesini talep ediyorsa yararlı olabilir.

Olumsuz

engel olunamayan huzursuz ve ritmik hareketlerden oluşan bir motor bozukluktur.

İnternet üzerinden görsel iletişimin kalitesi sorunlu olduğu için bu konuda teknik sorunlar olmakla birlikte bu alanda sürekli ilerlemeler de kaydedilmektedir.

Olumlu

E-terapi uygulamalarında sanal ortamda *gizlilik, bütünlük, reddedilemezlik* ve *kimlik belirleme* işlemleri için şifreleme yazılımı kullanılması güvenlik riskini tamamen ortadan kaldıramasa bile en aza indirmektedir.

Olumsuz

İnternet ortamı iletişimin gerçekleştiği metinlerin gerek içeriğinin gerekse metin sahiplerinin adreslerinin istenmeyen kişi/kurumlar tarafından elde edilmesi riskini her zaman taşımaktadır (Hagland, 2006: 40).

Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Türkiye’de e-terapi uygulamalarıyla ilgili olarak birçok sorun bulunmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri bilgisayar dolayımı terapötik iletişim üzerine tartışmaların henüz Türkiye’de pek fazla yapılmıyor oluşudur. Bu çalışma kapsamında yapılan taramalar sonucunda, e-terapi üzerine bulunabilen tek yazı psikiyatrist Mehmet Akif Ersoy’un kişisel web sayfasında bulunan “Online Terapi” başlıklı yazıdır¹⁶⁹. İnternet ve ruh sağlığı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalara ulaşabilmek için ise Türkiye’de psikiyatri ile (doğrudan veya dolaylı) ilgili 31 dergiyi içeren “Psikiyatri Dizini”¹⁷⁰ taranmıştır. Anahtar kelime olarak “İnternet” yazılması yoluyla yapılan taramaların sonucunda ise dizinde sadece 12 makale olduğu görülmektedir –ki bu makalelerin başlık ve özet analizi, söz konusu yazılardan yalnızca Gönül ile Yabanoğlu’nun (2000) çalışmasının psikiyatride İnternet kullanımına olumlu baktığını göstermektedir. Bu makalede araştırmacılar, her ne kadar psikiyatride bilgisayar kullanımını “hasta takibi”, “bilimsel araştırmalar” ve “asistan ve öğrenci eğitimi” ile sınırlandırmışlarsa da iletişim ve bilgi işleme teknolojilerindeki gelişmelerin yakından izlenmesinin hasta tedavisi konusunda ileride yardımcı olacağına inandıklarını da eklemektedirler (2000: 64-67). *Psikiyatri Dizini*’nde karşımıza çıkan, 5’i İnternet bağımlılığı ve tedavisi hakkındaki toplam 11 yazıda, İnternet’in terapötik kullanımına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakta-

¹⁶⁹ <http://www.terapistim.com/kitap/OnlineTerapi.html>, 23 Aralık 2006.

¹⁷⁰ Psikiyatri Dizini için bkz.: <http://www.psikiyatridizini.org/search.php>.

dır (31 Mayıs 2007). Bütün bu tartışma ve araştırma eksikliğinden dolayı Türkiye'deki sağlık uygulamaları için kullanılan (hâlihazırda var olan) etik kodlar ve aydınlatılmış onam metinlerinin hiçbiri e-terapi uygulamaları için henüz özelleştirilmemiştir; bu nedenle de konuyla ilgili olarak hukuki ve etik açıdan şu anda büyük bir boşluk bulunmaktadır¹⁷¹.

Oysa merkezleri yurt dışında bulunan ve İnternet'te e-terapi konusunda artık kurumsallaşmış olan <http://www.metanoia.org>

¹⁷¹ E-terapide etik ilkeler üzerine bir çalışma ayrıca yayıma hazırlanmaktadır.

Tablo 3: Türkçe E Terapi Hizmeti Veren Siteler

Web sitesi ismi/URL	Uygulanan e-terapi yöntemleri hakkında bilgilendirme	Oturum/yazışma güvenliği (şifreleme yazılımı kullanımı)	Doğrulanabilir kimlik (adres, telefon, fotoğraf ve eğitim) bilgileri sunumu	Enformatik, hukuki ve etik bilgilendirme	Ücret hakkında bilgilendirme	Ücret*
http://terapi-miz.com	<i>sohbet</i> telefon (ve/veya görüntülü)	Var	Var	Var (<i>International Society for Mental Health Online</i> üyesi)	Var	15 dk: 20 YTL, 30 dk: 35 YTL 35 YTL 60 dk: 64 YTL, 90 dk: 90 YTL 90 YTL 15 dk: 35 YTL, 30 dk: 64 YTL 64 YTL 45 dk: 90 YTL, 60 dk: 115 YTL 115 YTL 4 e-posta: 40 YTL, 7 e-posta: 70 YTL 70 YTL 15 e-posta: 100 YTL

http://www.sanalpsikolog.gen.tr/	soru-cevap <i>sohbet</i>	Yetersiz	Var	Yetersiz	Var	1 soru: 25 YTL, 3 soru: 65 YTL 6 soru: 120 YTL 60 dk: 75 YTL
http://www.sanalpsikolog.com/	soru-cevap <i>sohbet</i>	Yok	Var	Yok	Yok	-
http://www.e-terapist.com/	soru-cevap <i>sohbet</i> psikoloji testi	Yok	Yok	Yok	Var	Ücretsiz
http://www.psikoterapistim.net/	soru-cevap	Yok	Var	Yok	Yok	-

* Ücretlendirme politikaları yurt dışında da farklılık göstermekle birlikte sanal görüşmenin (*chat*) ücretinin 50 dakikası 12 \$'dan 150 \$'a kadar değişmektedir. Sanal ortamda bulunan *e-terapi kliniklerinde* (örneğin <http://www.HelpHorizons.com/>'da 50 dakikalık "Instant session" bölümü tıkladığında) önceden randevu alınması gerekmeden (kredi kartı bilgileri vererek siteye üye olduktan sonra 30 dakikalık bir görüşme yapılacaksa 32.5\$, 60 dakikalık bir görüşme yapılacaksa 65\$,ın ödenmesinin hemen ardından) görüşme gerçekleştirilir.

ya da <http://www.here2listen.com> gibi sitelerde sanal ruh sağlığı hizmeti veren hukuki ve etik düzenlemelere uyan diğer sitelerin adreslerine isteyen herkes rahatlıkla ulaşabilmektedir (Chester ve Glass 2006: 145). Ayrıca ulaşılan sitelerdeki *linkler* kullanılarak söz konusu sitelerdeki bilgilerin doğruluğu, danışan/hasta tarafından kolaylıkla denetlenebilmektedir. Bu sitelerde ayrıca e-terapiye başvurmayı düşünenler için hem e-terapinin neligi hakkında etik ve yasal bilgiler verilmekte, hem de bu yöntemden yararlanabilmenin genel koşulları üzerine (e-terapinin danışan için uygun olup olmadığı, kendilerine uygun terapisti nasıl seçmeleri gerektiği, alacakları sanal danışmanlık hizmetinde mahremiyetlerinin korunması gerekliliği gibi konularda) bilgi verilmektedir. Ancak e-terapi alanında Türkçe hizmet veren sitelerle ilgili olarak hukuki düzenleme ve etik kod olmadığı gibi sitelerin çoğunda da e-terapi hizmeti verenlerin kimlikleri ve profesyonel geçmişleriyle ilgili gerekli bilgiler (ve bu bilgileri doğrulama yolları) bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan taramalar sonucunda Türkçe e-terapi hizmeti veren 10'dan fazla siteye ulaşılmıştır. Ancak bu araştırmanın yapıldığı birkaç aylık zaman dilimi içerisinde bu sitelerin çoğunun kapandığı gözlemlenmiştir (-bu sitelerin devamlılığının olmaması da üzerinde ayrıca durulması gereken ciddi bir etik bir sorundur). Var olan (ve yapılan taramalar sırasında bulunabilen/ulaşılabilen) siteler detaylı incelendiğinde ise verilen hizmetlerin ücreti hakkında bilgi verilmekle beraber genellikle, doğrulanabilir şekilde kimlik (adres, telefon, fotoğraf ve eğitim) bilgilerinin sunulmadığı, oturum/yazışma güvenliğinin sağlanmadığı ve enformatik, hukuki ve/veya etik bilgilendirmenin sitede yer almadığı ya da hayli yetersiz olduğu görülmektedir (bkz.: Tablo 3). Bu durumun en önemli nedeni Türkiye'de konuyla ilgili bir tartışma zemininin yaratılamamış ve hiçbir etik ve/veya hukuki düzenlemenin henüz yapılmamış olmasıdır.

Sonuç Yerine

E-terapi üzerine genel bir literatür değerlendirmesi bize bu alanda sağlanan başarıların bir dökümünü sunmakta ve karşılaşılan zorlukların ileride çözümleneceğine duyulan inancı göstermektedir. Örneğin, William West ve Terry Hanley başarısız olmuş e-terapi araştırma projeleri üzerine yazdıkları değeren-

dirme yazısında e-terapi üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarının genellikle başarı öyküleri veya üstesinden gelinmeye çalışılan zorlukların hikâyeleriyle dolu olduğunu, ama kendi yaptıkları araştırmanın tam bir başarısızlık öyküsü olduğunu anlatmalarına rağmen deneyimlerini anlatmaktaki amaçlarının başarısızlığı halinin altına süpürmek yerine, konuyla ilgili olarak yapılacak başka araştırmalara ışık tutmak olduğunu söylemektedirler (2006: 143-146). E-terapistler yeni bir terapötik iletişim biçimi olarak e-terapinin teknik/içerik açısından zaman içerisinde geliştirileceğine inanmaktadırlar. E-terapi, danışanların soru/larına yanıt veren enformatik iletişim temelli bir iletişim biçimi olduğunu ve aslında *pre-terapi* olduğunu söyleyenlerin yanı sıra pek çok psikoterapist tarafından da *tamamlayıcı bir terapi* (Griffiths, 2005: 560) olarak görülmektedir. Bir grup e-terapist tarafından ise e-terapi başlı başına bir psikoterapi yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Gudrun Stummer'in, editörlüğünü Stephen Goss ile Kate Anthony'nin yaptığı *Technology in Counselling and Psychotherapy. A Practitioner's Guide* (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003) adlı kitap için yazdığı eleştiri yazısında, üzerinde durduğu en önemli konulardan biri terapötik iletişimde önemli olanın *medium* değil, *iletişim* olduğudur; diğeri ise terapötik yazılım tartışmasında basamak basamak ilerleyen kompüterize yaklaşıma uygunluğu nedeniyle bilişsel davranışçı yaklaşım gibi belirli türdeki terapilerin mümkün tek terapi türü olarak görülmesi tutuculuğuna karşı geliştirilebilecek olan ayrıntılı psikoterapötik yazılımların danışanlara daha yararlı olabileceği görüşüdür (Stummer, 2006: 213-214). Bu görüş, e-terapinin hem kullanılan görüşme tekniklerinin hem de sanal ortamda kullanılabilecek yazılımların geliştirilmesi yoluyla çok ileri götürülebileceğine duyulan inancı sergilemektedir. Bu nedenle de e-terapinin psikoterapi alanında "yeni bir şey olduğu" ve ruh sağlığı profesyonellerinin zaman geçtikçe daha çok ilgisini çekeceği konusunda herkes hemfikir görünmektedir (Hagland, 2006: 40).

Marian O. Dunaway (2000), psikiyatristlerin ve diğeri uygulayıcıların terapi uygulamalarını yenileyip genişleterek ruh sağlığı hizmetine gereksinimi olan geniş kitlelere sanal ortamda

ulaşabilme şansını kaçırsalrarsa gerçekten de çok önemli bir sağaltıcı güç fırsatını da kaçırmış olacaklarını söylemektedir. Bu fırsatın kaçırılması durumunda sadece ruh sağlığı hizmetlerinin yetersizliği sorunuyla kısmen baş edilebilmesi konusunda uygun bir araçtan mahrum olunmayacak, ayrıca daha da kötüsü insanlar için yaşamsal öneme sahip olan “sanal ortamda terapötik iletişim gereksinimi”nin karşılanması ehil olmayan kişilerin eline terk edilmiş olacaktır. Söz konusu durumun vereceği zararların kestirilebilmesi bile şu anda hayal gücümüzün ötesindedir. Bu öngörü Türkiye için de geçerlidir. Türkiye’de ruh sağlığı hizmetinde gerek ruh sağlığı personeli yetersizliği gerek maddi yetersizlik gerekse stigmatizasyon gibi çok büyük sorunlarla mücadele edilmektedir¹⁷². E-terapi hizmeti hem bu hizmeti veren ve alan açısından daha ekonomik olduğu hem stigmatizasyon karşısında geleneksel psikoterapiye göre daha koruyucu olabildiği hem de anonimliği nedeniyle her kesimden insanın terapi hizmeti almasını kolaylaştırabileceği için genel ruh sağlığı hizmetine önemli bir katkıda bulunma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye’de konuyla ilgili akademik ve uygulamalı çalışmaların desteklenmesi elzemdir ve yurt dışında çok yaygınlaşmış olan e-terapinin Türkiye’de henüz yeni yeni tanınma aşamasında bulunmasının avantajı kullanılarak daha fazla gecikmeden bir an önce konuyla ilgili yasal ve etik düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. (2006a). “E-Therapy: History and Survey.”
<http://www.metanoia.org/imhs/history.htm>, 13 Aralık 2006.

¹⁷² Dünyada hastalıkların küresel yükünün %12’si ruhsal hastalıklar olarak karşımıza çıkmaktadır; refah düzeyi yüksek ülkelerde “enfeksiyon hastalıklarında olduğunun tersine, daha çok zenginlik” ülkeleri, “ruh sağlığı sorunlarından azad etmemekte”, aksine depresyon gibi hastalıkların artmasına sebep olmaktayken dünyadaki ekonomik eşitsizliğin artması da ruh sağlığı sorunlarına yine pek çok biçimde ve çoğu zaman da doğrudan yansımaktadır (Sayar 2001: 92-93); Türkiye’deki ruh sağlığı hizmetleriyle ilgili olarak karşılaşılan sorunlar dünyadaki ruh sağlığı sorunları ile ruh sağlığı hizmetindeki sorunlardan bağımsız değildir.

- Ainsworth, M. (2006b). "Ethics: will you be properly cared for?". <http://www.metanoia.org/imhs/ethics.htm>, 13 Aralık 2006.
- Aktaş, C. (2005). "Interpersonal Communication Through the Internet." *Selçuk İletişim*, 3 (4): 63-67.
- Allen, J. L. (2006). "What is eTherapy? An Explanation of Online Counseling." <http://www.the-brightside.org/site/thebrightside/content.php?type=1&id=511&print=1>, 13 Aralık 2006.
- Arslanoğlu, K. (2004). *Sorunlular, Yakınları ve İlgilenenler için Psikiyatri Elkitabı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Arvidsson, A. (2006). " 'Quality Singles': Internet Dating and the Work of Fantasy." *New Media & Society*, Vol. 8 (4): 671-690.
- Barak, A. – Dolev-Cohen, M. (2006). "Does Activity Level in Online Support Groups for Distressed Adolescents Determine Emotional Relief." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 186-190.
- Beck, J. (2001). *Bilişsel Terapi –Temel İlkeler ve Ötesi*. Çev., N. Hisli Şahin. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Chester, A. ve Glass, C. A. (2006). "Online Counselling: A Descriptive Analysis of Therapy Services on the Internet." *British Journal of Guidance & Counselling*, 34(2) 145-160.
- Cutter, F. (1996). "Virtual Psychotherapy." *Psychnews International*, June, 1(3): http://userpage.fu-berlin.de/~expert/psychnews/1_3/pn3_1_b.htm, 7 Ocak 2007.
- Dunaway, M. O. (2000). "Assesing the Potential of Online Psychotherapy." <http://www.psychiatrictimes.com/p001058.html>, 28 Ocak 2007.
- Fenichel, M. (2006). "Online Therapy." <http://www.fenichel.com/QAT.shtml#OT>, 23 Şubat 2007.
- Fenichel, M., Suler, J., Barak, A., Zelvin, E., Jones, G., Munro, K., Meunier, V., Walker-Schmucker, W. (2007). "Myths and Realities of Online Clinical Work (Observations on the Phenomena of Online Behavior, Experience and Therapeutic Relationships - A 3rd-Year Report from ISMHO's *Clinical Case Study Group*)." http://www.kalimunro.com/article_online_therapy.html, 28 Ocak 2007
- Fingeld, DL. (2000). "Therapeutic Groups Online: the Good, the Bad, and the Unknown." *Issues Ment Health Nurs*. Nisan-Mayıs; 21 (3): 241-55.
- Garau, M. (2003). *The Impact of Avatar Fidelity on Social Interaction in Virtual Environments*. London: Department of Computer Sci-

- ence University College London. (Doktora Tezi).
http://www.cs.ucl.ac.uk/staff/m.garau/papers/garau_phd.pdf, 28
 Şubat 2007.
- Gedge, R. (2002). "Online Counselling Services in Australia –the Challenges of a New Vehicle for an Old Art." *The Eighth Australian World Wide Web Conference*, Queensland, July 6-10, 2002.
<http://ausweb.scu.edu.au/aw02/papers/refereed/gedge2/index.html>, 22
 Aralık 2006.
- Griffiths, M. (2001). "Online Therapy: A Cause for Concern?" *Psychologist*, May, 14.5, 244.
- Griffiths, M. (2005). "Online Therapy for Addictive Behaviors." *CyberPsychology & Behavior*, 8(6):555-561.
- Griffiths, M. – Cooper, G. (2003). "Online Therapy: Implications for Problem Gamblers and Clinicians." *British Journal of Guidance & Counselling*, Vol. 31, No. 1, 113-135.
- Grohol, J. M. (1997). "Why Online Therapy? Because There is a Need." <http://psychcentral.com/archives/n102297.htm>, 26 Ocak 2007.
- Grohol, J. M. (2005). "Best Practices in e-Therapy – Definition & Scope of e-Therapy." <http://psychcentral.com/best/best3.htm>, 26 Ocak 2007.
- Hagland, M. (2006). "Therapy's Migration to the Internet." *Behavioral Healthcare*; July 2006; 26, 7; 40.
- Hanley, T. (2006a). "Developing Youth-Friendly Online Counselling Services in the United Kingdom: A Small Scale Investigation into the Views of Practitioners." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 182-185.
- Hanley, T. (2006b). "A Day in the Life... A Worm's Eye View of Doing Counselling Research. Do Mice Eat Worms?" *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 217-218.
- Hargie, O. – Dickson, D. (2004). *Skilled Interpersonal Communication – Research, Theory and Practice*. London: Routledge.
- Hartley, P. (1999). *Interpersonal Communication*. London: Routledge.
- Holmes, L. (2006). "New eTherapy Sites Work Within State Lines." <http://mentalhealth.about.com/library/weekly/aa081400a.htm>, 13 Aralık 2006.
- Huang, M. P. ve Alessi, N. E. (1996). "The Internet and Future of Psychiatry.. *American Journal of Psychiatry*, 153, 861-869.
- Jedlicka, D. ve Jennings, G. (2007). "Supervising Marital Therapy on the Internet." <http://www.shsu.edu/~piic/summer2002/jedlicka.htm>, 17 Aralık 2006.

- King, S. A. (1994a). "Analysis of Electronic Support Groups for Recovering Addicts." *Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century*, 2 (3), 47-56.
<http://www.helsinki.fi/science/optek/1994/n3/king.txt>, 25 Şubat 2007.
- King, S. A. (1994b). "The Psychology of Cyberspace."
<http://webpages.charter.net/stormking/cyberpsy.html>, 25 Şubat 2007.
- King, S. A & Moreggi, D. (1998). "Internet Therapy and Self Help Groups - the Pros and Cons." *Psychology and the Internet: Intraper-sonal, Interpersonal and Transpersonal Implications* (pp. 77-109). San Diego, CA: Academic Press.
<http://webpages.charter.net/stormking/Chapter5/index.html>, 28 Ocak 2007.
- Lange A., van de Ven J. P., Schrieken, B. A., Bredeweg B. ve Emmelkamp P. M. (2000). "Internet- Mediated, Protocol-Driven Treatment of Psychological Dysfunction." *J Telemed Telecare* 2000; 6 (1): 15-21.
- Larsen, J. – Urry, J. – Axhausen, K. (2007). "Social Networks and Future Mobilities (Report to UK Department for Transport)."
<http://www.lancs.ac.uk/fss/sociology/cemore/horizons/horizons%20report%20final.doc>, 28 Şubat 2007.
- Laszlo, J.V., Esterman, G. ve Zabko, S. (1999). "Therapy Over the Internet? Theory, Research & Finances." *CyberPsychology & Behavior*, 2(4), 293-307.
<http://www.geocities.com/HotSprings/Resort/7579/Internet.htm>, 26 Şubat 2007.
- Leaning, M. (2007). "The Influences of Technology: Understanding How Technology contributes to Who We are Online."
<http://www.inter-disciplinary.net/ati/Visions/V1/leaning%20paper.pdf>, 2 Şubat 2007
- Mallen, M., Blalock, J. A. ve Cinciripini, P. M. (2006). "Using Technology to Serve Patients and Practitioners: A Comprehensive Tobacco-Cessation Program for Cancer Patients." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 196-201.
- McCroskey, J. C., Richmond, V. P. ve Stewart, R. A. (1986). *One to One – The Foundations of Interpersonal Communication*. New Jersey: Prentice Hall.
- Nelson, E.-L., Barnard, M. ve Cain, S. (2006). "Feasibility of Telemedicine Intervention for Childhood Depression." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 191-195.

- Newbold-Coco, R. (2006). "Online Counseling: Integrating Group Dynamics and Technology." <http://www.quazen.com/Science/Social-Sciences/Online-counseling:-Integrating-Group-Dynamics-and-Technology.7109>, 13 Aralık 2006
- Oravec, J. A. (2000) "Online Counselling and the Internet: Perspectives for Mental Health Care Supervision and Education." *Journal of Mental Health*, 9 (2):121-135.
- Rabasca, L. (2000). "Confidentiality not Guaranteed by Most Health Web Sites, Report Finds." *Monitor on Psychology*, April, 31(4): <http://www.apa.org/monitor/apr00/confidentiality.html>, 4 Ocak 2007.
- Recupero, P. R. ve Rainey, S. E. (2005). "Informed Consent to E-therapy." *American Journal of Psychotherapy*, 59(4):319-331.
- Reynolds, D. J., Stiles, W. B. ve Grohol, J. M. (2006). "An Investigation of Session Impact and Alliance in Internet Based Psychotherapy: Preliminary Results." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 164-168.
- Robson, M. ve Whelan, L. (2006). "Virtue Out of Necessity? Reflections on a Telephone Supervision Relationship." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 202-208.
- Robson, J., Marshall, J., Chiat, S. ve Pring, T. (2001). "Enhancing Communication in Jargon Aphasia: a Small Group Study of Writing Therapy." *International Journal of Language & Communication Disorder*, November 1, 36(4):471-488.
- Ruesch, J. (1973). *Therapeutic Communication – A Descriptive Guide to the Communication Process as the Central Agent in Mental Healing*. New York: W.W. Norton & Company Inc.
- Sayar, K. (2001). "Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları." *Yeni Symposium*, 39 (2): 79-94.
- Seeman, M. V. ve Seeman, B. (1999). "E-psychiatry: the Patient-Psychiatrist Relationship in the Electronic Age." *CMAJ*, November 2, 161 (9). <http://www.cmaj.ca>, 16 Aralık 2007.
- Skinner, A. E. G. ve Latchford, G. (2006). "Attitudes to Counselling via the Internet: A Comparison Between In-person Counselling Clients and Internet Support Group Users." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 158-163.
- Soygür, H. (2004). "Ruh Hastalığı Damgası ve İnsanın Değeri – Bir Örnek: Şizofreni'ye Bağlı Damgalama ve Ayırımçılık." *Ruh Sağlığı – Bireyden Topluma*. Işık Sayıl (der.) içinde. Ankara: Erler Matbaacılık.
- Stummer, G. (2006). "Book Review: Stephen Goss and Kate Anthony (Editors). *Technology in Counselling and Psychotherapy A Practitioner's Guide*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003."

- Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 213-214.
- Suler, J. (1999). "Avatar Psychotherapy."
<http://www.rider.edu/suler/psyber/avatarther.html>, 12 Şubat 2007.
- Suler, J. (2001). "Assessing a Person's Suitability for Online Therapy: The ISMHO Clinical Case Study Group." *Cyberpsychology & Behavior*, 4(6): 675-679.
- Tura, S. M. (2000). *Günümüzde Psikoterapi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Umefjord, G. (2006). *Internet Consultation in Medicine -Studies of a Text-Based Ask the Doctor Service*. Umeå (Sweden): Umeå University Medical Dissertation (Family Medicine Department of Public Health and Clinical Medicine).
- Wright, J. (2002). "Online Counselling: Learning from Writing Therapy." *British Journal of Guidance & Counselling*, 30(3):285-298.
- West, W. – Hanley, T. (2006). "Technically Incompetent or Generally Misguided: Learning from a Failed Counselling Research Project." *Counselling and Psychotherapy Research*, September, 6(3): 143-146.

YAZARLAR HAKKINDA

Erdal Dağtaş: Eskişehir’de doğdu. 1995 yılında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nden birincilik derecesiyle mezun oldu. Bugün, aynı üniversitenin Basın ve Yayın Bölümü’nde öğretim üyesidir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Sedat Simavi Vakfı tarafından düzenlenen yarışmanın Radyo-Televizyon dalında, 1996 yılında birincilik ödülüne layık görüldü. Yüksek lisans derecesini Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basım ve Yayıncılık Anabilim Dalı’nda 1998’de aldı. Doktorasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı’nda 2005 yılında tamamlayan yazarın ilgi alanlarını medyada eleştirel yaklaşımlar, gazetecilik ve haber değerlendirme, siyasal iletişim ve popüler kültür oluşturmaktadır. *Türkiye’de Magazin Basını-Magazin Eklerinin Sektör ve Metin Analizi* ve *Kamuoyu ve İletişim* (ortak yazarlı) adlı iki kitabı bulunan Dağtaş’ın, *Kültür ve İletişim*, *İletişim*, *Mürekkep* ve *Kurgu* gibi çeşitli akademik ve güncel dergilerde yayımlanmış makaleleri, kitap eleştirileri ve bildirileri bulunmaktadır.

Fatma Tütüncü: Fatma Tütüncü 1973 yılında doğdu. Lisans ve lisans üstü çalışmalarını ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde tamamladı. Judith Butler ve Seyla Benhabib’ten çeviriler yaptı. Türkiye Bilimler Akademisi’nin sağladığı bursla bir süre Michigan Üniversitesi’nde bulunan Tütüncü’nün çalışmalarından bazıları şunlardır: *Unity and Diversity in the Middle East*. (Der. Zahia Salhi) (Routledge 2007) adlı kitapta “Politics of the AKP and the Predicaments of Women at the Intersection of the Westernist, Islamist and Feminist Discourses in Turkey” adlı bölüm (A. Ayata ile birlikte) ile “Critical ACTS without a Critical Mass: Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament” (A. Ayata ile), “Kültürel Dönüşler” ve “Gündelik Yaşam, Kadınlar ve Pembe Diziler” adlı makaleler sayılabilir.

Gamze Göker: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü’nden mezun olduktan sonra, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bölümü’nde yüksek lisans çalışmasını tamamlamıştır. Halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-IV ve Sinema Bölümü’nde doktora öğrencisidir. *Lost and Found in Virtual Reality: Women and Information Technology* içinde “Gender in Advertisements of Information Technologies” adlı bölümü; çeşitli hakemli iletişim dergilerinde yayınlanmış “Kadınlar ve Erkekler Chat’te”, “Bilişim Teknolojileri Reklâmlarında Toplumsal Cinsiyet Örtüntüleri: BT Haber Örneği” adlı yazıları bulunmaktadır.

Günseli Bayraktutan Sütçü: Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde, yüksek lisans eğitimini ise “Bilgi Endüstrisi ve İletişim Ağları:

Türkiye’de Kullanılan Akademik Veri Tabanları Örnek Olayı” isimli tez çalışmasıyla Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı’nda tamamlamıştır. Halen aynı enstitüde doktora tez çalışmasını sürdürmektedir. Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Halil Nalcaoğlu: 1962 yılında Ankara’da doğdu. ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nden mezun olduktan sonra Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans ve Massachusetts Üniversitesi’nde doktora çalışmalarını İletişim alanında tamamladı. Yayınları arasında “Medya ve Toplum İlişisini Anlamak Üzere Bir Çerçeve,” “Modern Toplumlarda Sergileme Felsefesi ve Müzeler,” “Vatan: Toprağın Altı, Üstü ve Ötesi,” “Heterotopya, Koloni ve Öteki Mekanlar: Michel Foucault’nun Kısa Bir Metni Üzerine Düşünceler,” “İmparatorluk’ta İletişim, İyimserlik ve İnanırcılık Sorunları” makaleleri ve *Kültürel Farkın Yapısökümü* kitabı sayılabilir. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde öğretim üyesidir.

İdil Safiye Soyseçkin: 1980 yılında Ankara’da doğdu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Medya ve Kültürel Çalışmalar Bölümü’nde *Identity and Communication in Cyberspace. MUDs: Gender and Virtual Culture* (2006) başlıklı yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Lisansüstü çalışmaları sırasında Helsinki Üniversitesinde değişim öğrencisi olarak bulundu. Üniversiteye başladığından beri kısa film çekmektedir. Halen Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfında kültür-sanat yönetmeni olarak çalışmaktadır.

Mehmet Güzel: 2003 yılında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi İletişim Bölümü’nden mezun olduktan sonra 2004-2006 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı İletişim Bölümü’nde yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Halen Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümünde Doktora öğrencisidir. Ulusal İletişim Öğrencileri Sempozyumunda sunulmuş iki bildirisi olan Güzel, yeni medya, İnternet kültürü, gençlik ve 1980 sonrası Türkiye’deki kültürel dönüşümün iletişim alanıyla ilişkisi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Mutlu Binark: 1968 yılında Ankara’da doğdu. Ankara Üniversitesi B.Y.Y.O. RTS. Bölümünden 1989 yılında mezun oldu. Lisansüstü çalışmalarını Ankara Üniversitesi S.B.E.de gerçekleştirdi. 1999 yılında İletişim Bilimleri alanında doktor, 2003 yılında “İletişim Bilimleri” doçenti ünvanını aldı. Tokyo Üniversitesi’nde doktora, Aarhus Üniversitesi ve Syddansk Üniversitesi’nde doktora sonrası çalışmalarını sürdürmek için burslu konuk araştırmacı olarak bulundu. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinde akademik çalışmalarına başladı, halen Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. İlgi alanlarını iletişim sosyolojisi, kültürlerarası iletişim, eleştirel medya okuryazarlığı, toplumsal cinsiyet ve popüler kültür metinleri, ile yeni iletişim

teknolojileri oluşturmaktadır. Yayınlanmış bazı çalışmaları arasında *Kadın ve Popüler Kültür* (S.İrvan ile der. ve çev.) (1995); *Tüketim Toplumu Bağlamında Örtünme Pratiği ve Moda* (B.Kılıçbay ile) (2000); "Consumer Culture, Islam and the Politics of Lifestyle: Fashion for Veiling in Contemporary Turkey" *European Journal of Communication* (2002); "Media Monkeys: Intertextuality, Fandom and Big Brother in Turkey" *Big Brother International: Formats, Critics and Publics* içinde (B. Kılıçbay ile) (2004), "Ulusaşırı Türk-Etnik Yerel Medyası ve Aidiyet Tasarımlarının İnşasında Rolü" (2005); *İnternet, Toplum, Kültür* (B. Kılıçbay ile der.) (2005); "Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Türkiye Haritası" *Kültür ve İletişim* (2006); *Zaman ve Uzam İçinde Haydarpaşa Garı: Görsel ve Sözlü Tanıklık* (2007) (İ.Kocabıyık ve G.Çulha ile birlikte) sayılabilir.

Oğuzhan Taş: 1979 Ankara doğumludur. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Yüksek lisansını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Yöndeşme ve Medya Endüstrisi: İletişim Alanında Yöndeşme Eğilimleri" başlıklı teziyle 2004 yılında tamamlamıştır. Doktora öğrenimine halen aynı Enstitüde devam etmektedir. Yeni medya sosyolojisi, iletişim politikaları, eleştirel teori ve medya etiği konularıyla ilgilenmektedir.

Serpil Aygün Cengiz: Serpil Aygün Cengiz, lisans eğitimini ODTÜ Felsefe Bölümü'nde; yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı'nda tamamladıktan sonra aynı anabilim dalındaki doktora eğitimini tez aşamasında bırakmıştır. S. Aygün Cengiz, doktora derecesini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'ndan almıştır. Kendisi ikinci yüksek lisans eğitimini sanal terapi (e-terapi) üzerine tezini hazırladığı Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Sosyal Psikiyatri Anabilim Dalı'nda sürdürmektedir. Akademik çalışmalarını kişilerarası iletişim, iletişim etiği, sosyal psikiyatri ve yaratıcı drama alanlarında sürdüren S. Aygün Cengiz, 1994'ten bu yana sürdürdüğü akademik yaşamına Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak devam etmektedir.